
SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

ФІЛОЛОГІЯ

p-ISSN 2308-5258

e-ISSN 2308-1996

III(15), Issue 68, 2015

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe
BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and coauthors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

The journal is listed and indexed in:

INDEX COPERNICUS:	ICV 2014: 70.95
INNO SPACE SCIENTIFIC JOURNAL IMPACT FACTOR:	2013: 2.642 ; 2014: 4,685
ISI (INTERNATIONAL SCIENTIFIC INDEXING) IMPACT FACTOR:	2013: 0.465 ; 2014: 1.215
DIRECTORY OF RESEARCH JOURNAL INDEXING	
ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY	
UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK	
SCRIBD	
ACADEMIA.EDU	
GOOGLE SCHOLAR	

CONTENT

Modals and periphrastics in English and Dutch <i>A.V. Botsman, I.M. Morenets</i>	7
Metaphor as a Means of Verbal Suggestion in Attorneys' Speeches (Based on American Legal Thrillers) <i>I.O. Harbar</i>	11
The genesis and dynamics of secondary discourse phenomenon <i>M.O. Kuznetsova</i>	14
Nonverbal Emotional Reactions in Cultural Dimension <i>S.P. Netrebina</i>	18
Dichotomy of good and evil verbalization in modern English and Ukrainian <i>H.V. Onyshchak</i>	22
Metaphorical Namings of MPs in the British Parliament <i>O.I. Pjetsukh</i>	26
Стереотипи маскуліності і фемінінності в іспанськомовному просторі <i>Ю.В. Андрійченко</i>	29
Комунікативний стиль персонажа у аспекті його расової ідентичності (на матеріалі сучасної американської драми) <i>О.В. Антонов</i>	32
"Книга, ждущая авторов" М. Эпштейна в контексте художественного и научного дискурса рубежа XX–XXI веков <i>Н.И. Астрахан</i>	35
Реалізація критерію текстуальності у медичних текстах <i>О.О. Бардакова</i>	39
Вікторіанці та псевдовікторіанці: трансформація вікторіанського наративу в романі М. Ніла "Англійські пасажири" <i>О.С. Бойніцька</i>	43
Структурування поетонімосфери художнього твору навколо базових поетонімічних опозицій (на матеріалі повісті О. Проїслера «Крабат») <i>І.С. Гаврилюк</i>	47
Структурна класифікація метафоричних термінів у англійській фаховій мові геології <i>Т.М. Галай</i>	51
Розмовне мовлення в іспаномовних фольклорних текстах <i>З.О. Гетьман</i>	55
Антропоцентризм як провідний принцип відтворення світу свідомістю людини (на матеріалі перекладу французьких відсоматичних термінів українською мовою) <i>О.В. Государська</i>	59
Номінативне поле субконцепту ΝΟΣΟΣ у давньогрецькій мові <i>В.О. Мартин</i>	63
Когнитивно-коммуникативный инструментальный анализа речевого воздействия <i>А.П. Мартынюк</i>	67
Символічно-сакральна мотивація семантики числа у фразеології Західного Полісся <i>З. Мацюк, М. Фенко</i>	71
Стародрукований «Отпис» Клірика Острозького в рукописних списках і перекладах XVII – XVIII ст.: фонетика <i>О.І. Ніка</i>	75

Системність як методолого-теоретичний принцип збирання та опрацювання фольклору <i>О.Л. Оверчук</i>	79
Синтаксическое пространство поэтической драмы Т.С. Элиота «Суини-агонист» <i>А.К. Олимская</i>	83
Феномени козацтва і лицарства: інтерпретація концептуальних полів <i>Н. Рудакова</i>	88
Перекладацька стратегія Володимира Митрофанова: мовностилістичний аспект <i>А.М. Тригуб</i>	92
Структурна класифікація українських ідеонімів <i>М.М. Цілина</i>	97
Конструкція werden + Infinitiv як оператор модальної семантики припущення в сучасному німецькомовному художньому тексті <i>М.М. Шенько</i>	100

Modals and periphrastics in English and Dutch

A.V. Botsman, I.M. Morenets

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Paper received 03.11.15; Revised 07.11.15; Accepted for publication 12.11.15.

Abstract. The article deals with the peculiarities of modal verbs and periphrastic constructions in modern English and Dutch. The status of these verb groups was determined, and the most recognitive features of them were singled out and described. The semantic aspects of these groups were observed in close comparison of English and Dutch. Distinct criteria for the classification of modals, auxiliaries and periphrastics were set out. Comparison of similarity and difference was based on the belonging of English and Dutch to the West subgroup of the Germanic languages.

Keywords: modal verb, periphrastic construction, quasi-auxiliary status, English and Dutch

The Germanic languages being united in one large group within the huge family of the Indo-European languages are separated according to some specific phonetic and especially morphological features in particular. Germanic morphological peculiarities are numerous but the most significant ones are the features of the verb system. All the modern Germanic languages have a group of modal verbs which having common basic features may be partially different in their functions and meanings in different Germanic languages. In any case modal verbs may be traced back to preterite-present verbs gradually changing on their historical way of development. Some Germanic languages lost a few verbs, but some developed a few new ones. The most effective way to investigate these changes is to compare (two) closely relative modern languages. Modern English and Modern Dutch seem to be the most interesting for further comparison. Both the languages are well developed and operate with modal verbs to a large extent. Linguistic relatedness between these two languages may be explained if we observe the ways of English and Dutch development.

Returning to English it is necessary to note that the profusion of complex verb forms with a quasi – auxiliary status (*have got to, used to, be able to*) is a striking feature of present-day English. Since the true modals (understood in a strict sense as *can, could, may, might, must, shall, should, will, would*) are morphologically defective, it is commonly assumed that a number of these complex, periphrastic forms (hereafter called “periphrastics”) fulfil suppletive syntactic roles: in some cases, there is fairly general agreement about this role (with *must*, there is the past form *had to* for the wanting **musted*; with *can*, the infinitive *to be able to* for **to can*; and with *may/can* (permission), the participle *being allowed to* for **maying, *canning*; in other cases, there is not so (with *will*, the infinitive *to be going to* for *to will*; and with *should*, the past form *was supposed to* for **shoulded*).

The semantic aspects of this situation are rather more obscure. A close relation between some modal – periphrastic (here – after “M-P”) pairs is standardly accepted (*must-have (got) to, should-ought to*), between others is less agreement as to the exact nature of the relation (*will – be going to*), while in certain cases a periphrastic is not obviously relatable any one modal (*is to*). In cases where a close semantic relationship is posited, this is commonly presented, whether implicitly or explicitly, as one of “synonymy” (however that term may be understood) [15, p. 1]. Nevertheless, certain specific semantic – or pragmatic – distinctions have often been argued for. Three well-known examples can be mentioned here: first, the association of some

form of speaker involvement or orientation with *must*, in contrast to *have (got) to*; second, the relation of the explicit expression of the performance of an action to the use of *was able to*, in contrast to that of that of *could*; and third, various hypotheses to account for distinctions in use between *will* and *be going to*. Such matters have not always been assigned great importance. Thus, distinctions between the *must – have (got) to* pair are treated in different ways [11, p. 13], and, generally, in more detailed pedagogical materials; but they are ignored in [12] (however, this is rectified in [13]), and they have no established place in theoretical accounts of the auxiliary verbs.

The term “periphrastic” is used to denote a complex verb that ideally displays the following three features: (a) grammaticalization; (b) idiomaticity; (c) semantic relatedness to a central modal auxiliary. These features requires some clarification. Feature (a), grammaticalization, requires that periphrastics have in common a set of syntactic and semantic features which together suggest the existence of a grouping of some significance but with less than categorical status [9, p. 3-7; 1, p. 230-244; 5]. Feature (b), idiomaticity, requires that the meaning of a complex form is not simply a function of the meaning of its components. This is intended to distinguish periphrastics from simple paraphrases (or paraphrastic forms). Feature (c), semantic relatedness, is the basic constraint here. Establishing truth conditional equivalence should be an appropriate way of showing whether an M-P pair are semantically equivalent, and the possibility of doing this will be explored. Before dealing with the classification of periphrastics, it is necessary, first, to set out criteria for the classification of auxiliaries, and, within them, of modals, and then go on to deal with items that are, in various ways, intermediate modal and full verb status. The following set of syntactic criteria has been widely accepted as a test of auxiliary status [10, p. 14-21]: (a) negation: the existence of *-n't* negative forms, as in *shouldn't* but **workn't*; (b) inversion: the possibility of occurrence in first position, before the subject, as in *should you?* but **work you?*; (c) “code”: the possibility of recurrence without a full verb, as in *so should we* but **so work we*; (d) emphatic affirmation: the possibility of use, when stressed in affirmation of a denied or doubted statement, as in *but he should!* but **but he works!* (for *but he does work!*). These criteria often referred to as the “NICE” properties, define the primary auxiliaries (*be, have, do*) and, allowing for a few anomalies, the secondary auxiliaries or modals (*can, could, may, might, shall, should, will, would, must, ought to, dare, need*). This list of modals can be narrowed down to be “pure” central group, which

would exclude the last three. These three items have, in particular, the following characteristics: *ought to* (at least in standard BE) standardly requires *to* with the infinitive, while *dare* and *need* also occur as lexical verbs; in addition, *used to*, with considerable restrictions, may show NICE features, but is usually excluded Palmer terms it “very marginal”, [10, p.170]. Beyond these items, there are verbs commonly treated as being semantically related to modals like *is to*, *be going to* and *had better*, which all start with a primary auxiliary, and in that respect display auxiliary characteristics. Obviously, there has to be some way of deciding how a limit can be set to complex forms of this kind, since while items such as those mentioned are felt to be fixed units, there are also cases of a less obviously idiomatic status (*be willing to* and *be allowed to*).

A reliable, but rather more detailed, treatment of this question is provided in [13, p. 121-127]. The criteria for auxiliaries here are as follows: (a) operator in negation with *not* (*cannot*); (b) negation and verb contraction (*isn't, 've*); (c) inversion of subject and operator (*will she?*); (d) emphatic position (*I will try*); (e) operator in reduced clauses (*can you? – no, I can't*); (f) pre-adverb position: positional option available for frequency adverbs and disjuncts like *certainly* (*she would never/ certainly believe that story* but **she believed never/ certainly that story*); (g) quantifier position (*the boys will all be there* but **the boys play all there*); (h) semantic independence of the subject, manifested in three different ways: (1) of subject-auxiliary restrictions (*the bus ought to be here at 5* but **the bus hopes to be here at 5*); (2) possibility of existential *there* – constructions (*there used to be a school* but **there hoped to be a school*); (3) active-passive correspondence (*thousands of people will meet the president = the president will be met by thousands of people*; but *thousands of hope to meet the president = the president hopes to be met by thousands of people*).

Assuming that the auxiliaries as a whole can be satisfactorily listed, the modals can then be defined as a subset according to the following two syntactic criteria [10, p. 26]: (a) no *-s* form: thus **he shoulds*; (b) no nonfinite forms: thus **to shold, shoulding, shoulded*; hence no co-occurrence: thus *I should can go*. There are following criteria for the characterization of the modals [13, p. 127-128]: (a) construction with the bare infinitive (*they must go* but *they ought to go*); (b) finite functions only; (c) no 3rd person singular inflection; (d) abnormal time reference (*he might return next May*); (e) is not simple: this refers to the fact that past forms of modals can be used in ways not available to other verbs – thus, *it was possible he will return next May* does not correspond to the standard epistemic sense of the *he might return next May*. On the other hand, the form in question, *might*, is not itself regularly available for past time reference (thus, **he might return yesterday*, to parallel *he may return today/ tomorrow*). This means that it is doubtful how far forms like *might* and *should* can be treated as past tense of *may* and *shall*, respectively, except in specific uses, such as in reported speech. The modals do, in fact, generally have anomalous potential for time reference (with *must*, that *must be done later in the summer*), where *must* has future reference; but with *have to*, that *has to/ will have to be done later in the summer*, with restriction on these uses, suggesting that *must* has wider temporal refer-

ence. This criterion for modals will be relevant to the comparison of certain M-P pairs below.

There is no doubt that English and Dutch are related languages and their relative bounds are reflected in different ways showing the long and interesting process of their mutual coexistence and influence on each other. Separating the distinct elements and differences between them helps to find specifications in some branches, particularly in the field of modal verbs (their grammatical forms and periphrastics). The West Germanic languages being our special objects in this investigation, have some adjacent districts, their family likeness (between modal verbs and periphrastics) is more intimate and obvious. Some modal verbs have gradually become extinct in proportion to the amalgamation of periphrastics. Developing periphrastics as substitutes of lost modal grammatical forms present day vocabulary has consequently adopted a certain stock of these periphrastic structures (formed without modal verbs), part of which are still preserved in the active vocabulary of the present day. Like the great majority of studies in this area, this description is primarily at sentence level. Direct comparison of English and Dutch modal verbs at the sentence level provides adequate contextualization. The Dutch language operates with auxiliary verbs (*hulpwerkwoorden*), they are used for forming tenses and voices. Modal verbs (*modale hulpwerkwoorden*) express possibility, desire, necessity, suppositional meaning. Modal auxiliaries are verbs which help or complement another verb. Dutch has four modal auxiliaries which form a separate category not only by virtue of their use, but also because of their formation (*kunnen, mogen, moeten, willen*) [14, p. 127]. Modal verbs can have more than one meaning. In the past-tense form they often have a conditional meaning in the present tense [14, p. 128]. *Kunnen* = possibility or ability: *Ik kan niet gaan* = *I cannot go*. *Zij kan goed schrijven* = *She can write well*. *Konden jullie niet komen?* = *Couldn't you come?* *Dat heft zij nooit gekund* = *She has never been able to*. *Dat kon well eens moeilijk zijn* = *That could well be difficult*.

Mogen = permission or possibility: *Jij mocht niet gaan* = *You were not allowed to go*. *Mogen wij het zien?* = *may we see it?* *Hij mag dat niet doen* = *He must not do that*. *Mocht u hem spreken, zeg hem dat alles in orde is* = *Should you (if you should) speak to him, tell him that everything is all right*.

Moeten = obligation or certainty: *Je moet het doen* = *You must do it*. *Moest jij ook werken?* = *Did you have to work too?* *Ik moet nu weg* = *I ought to/ should go now*. *Hij moet nog komen* = *He hasn't come yet*. *Zij moet het weten* = *She must know it*. *Dat moest hij noet doen* = *He shouldn't do that*.

Willen = desire: *Wil je het even voor me doen?* = *Do you mind doing it for me?* *Hij wilde (wou) het niet zeggen* = *He did not want to say it*. *Zij hebben het altijd gewild* = *They always wanted to*. *Ik won graag een kilo aardappelen hebben* = *I would like (to have) a kilogram of potatoes* [14, p. 129].

It is necessary to note that the verb *moeten* (*must, to have to*) is regular in the present tense: *Ik moet* = *I must*; *wij moeten* = *we must*. The verb *mogen* (*may, be allowed to*) is irregular in the present tense: *Ik mag* = *I may*; *wij mogen* = *we may*. The verb *kunnen* (*can, be able to*) is irregular and needs some attention: *Ik kan* = *I can*; *wij kunnen* = *we can*; *U kan/ kunt* = *you can*. These three verbs

(called modal auxiliary verbs) express the idea that an action needs to be done, or that it is wished that it be done. They do not themselves convey the idea of action; they are used with the infinitive of an action verb, which in Dutch goes to the end of the sentence: *Ik moet naar de winkels traat gaan* = *I have to go to the shopping street. Mag ik iets u vragen?* = *May I ask you something? Kan ik u helpen?* = *Can I help you?* [3, p. 47-48]. *Kunt U me zeggen waar we wohen?* = *Can you tell me where we live? Mag ik Uw pas zien?* = *May (can) I see your passport?* [2, p. 15].

Dutch modal verbs are involved into the construction (*mogen van; moeten van; niet hoeven van*). This construction is hard to match in English, but it implies actual or implied permitter of the action by *van*: *Dat mag je niet van moeder* = *Mother says you are not allowed to do that. Van wie mag(ik) dat niet?* = *Who says I can't do that? Dat moet ik wel van mijn ouders* = *My parents say I have to. Van mijhoef je niet te komen* = *As far as I am concerned you don't need to come. Dat hoeft niet van mijn hospita* = *My landlady says I don't have to. As is clear from these examples, negation of moeten changes the meaning: Ik kan zwemmen* = *I can swim. Ik wil niet zwemmen* = *I don't want to swim. Ik mag zwemmen* = *I am allowed to swim. Ik moet zwemmen* = *I must swim. Ik hoef niet te zwemmen* = *I do not have to swim (Bel.) Ik moet niet zwemmen* = *I do not have to swim. Construction niet hoeven te + Infinitive means not to have for Infinitive. This verb is only used in negation [14, p. 129-130]. Ik mag niet klagen* = *I can't complain = I mustn't grumble. Dat mag niet* = *That is not allowed. Hij mag het niet doen* = *He must not do it. Hij moet het niet doen* = *He does not have to do it [2, p. 34].*

In Dutch, however, unlike English, you can often leave out the action verb and simply express the idea with these so-called modal auxiliaries: *Ik moet naar de school* = *I have to go to the school. Mag ik een bier?* = *May I have a beer? Kan ik naar de winkelstraat?* = *Can I go to the shopping street?* [3, p. 48]. When modal verbs are used independently, without an action verb, its meaning (*gaan, komen, does,...*) is very frequently understood: *Ik kan het niet (doen)* = *I cannot do it. Hij moet vroeg weg (gaan)* = *He must leave early. Zij wil niet naar huis (gaan)* = *She does not want to go home. Je mag niet naar binnen (gaan)* = *You may not come/ go in. Any of the modals can be used in an expression where they are introduced by het or dat and where the subject is merely implied: Dat mag (niet)* = *That is (not) possible. Dat hoeft niet* = *You do not need to do that = That does not to be done. Het moet wel* = *It can't be helped = It must be done [14, p.130]. Het mag (kan) waarzijn* = *It may be true [2, p. 34].*

Dutch modal auxiliaries show the variation of their meaning in different tenses, particularly in past simple: *De man wilde me waarschuwen* = *The man wanted to warn me. Kon je hem niet helpen?* = *Were you not able to help him? U mocht hem niet storen* = *You were not allowed to disturb him. Wij moesten vijf minute wachten* = *We had to wait for five minutes. These verbs in the perfect tense are not formed with the past participle, but with the infinitive. For verbs with te + Infinitive, the te is dropped, and they also are not formed with the past participle but with the infinitive: De man wilde me waarschuwen* = *The man wanted to warn me. Kon je hem niet helpen?* = *Were you not able to help him? U mocht hem niet storen* = *You were not allowed to disturb him. Wij moesten vijf minute wachten*

= *We had to wait for five minutes. These verbs in the perfect tense are not formed with the past participle, but with the infinitive. For verbs with te + Infinitive, the te is dropped, and they also are not formed with the past participle but with the infinitive: De man heft me willen waarschuwen* = *The man has wanted to warn me. Hebje hem niet kunnen helpen?* = *Have you not been able to help him? U heft hem niet mogen storen* = *You haven't been allowed to disturb him. Wij hebben vijf minute moeten wachten* = *We have had to wait for five minutes. Logic would seem to call for the use of hebben in the perfect tense of modals such as kunnen or mogen. Nevertheless, Dutch refuses as stoutly as any other language to be "logical". When an action verb occurs in a sentence like this, many speakers and not a few writers seem to be influenced by the perfect auxiliary of this verb (hij is gemoken; wijzijn gegaan), and say hij is niet kunnen komen; wij zijn niet mogen gaan, and so on [14, p. 132-133].*

The sense of future time in Dutch is generally expressed with the same form of the verb as the present. Dutch does have a future form for its verbs, however, and this is used when you wish to stress intension: *Zullen wij de roltrap nemen?* = *Shall we take the escalator? Dat zal ik doen.* = *I shall/ will do that. This tense is formed by using the verb zullen with the infinitive of the verb expressing the idea: Ik zal gaan* = *I shall go. Wij zullen gaan* = *We shall go. The future can also be formed by using the verb gaan (to go) with the infinitive of the verb expressing the idea, as in English: Ik ga kopen* = *I am going to buy. Wij gaan kopen* = *We are going to buy [3, p. 76]. The verb zullen might be said to function as one in expressing conjecture, probability or inevitability. What zullen has in common with the modal verbs: (1) That it syntactically acts exactly the same: the infinitive of the action verb normally stands at the end (Ik zal het morgen doen* = *I shall/ will do it tomorrow. Wij zullen naar de stad moeten gaan* = *We shall/ will have to go down town). (2) That past tense forms are used to express present but conditional meanings exactly as they are in English (Dat zou hij nooit doen* = *That he would never do. Zoe je dat misschien voor me kunnen doen?* = *Would you perhaps be able to do that for me? Eigenlijk moest het morgen klaar zijn* = *It really ought to be ready tomorrow. Ik wou graag wat citroenen hebben* = *I would like to have some lemons. Mocht hij dat toevallig niet weten, ...* = *If by chance he should not know that, ... Ik wou dat ik het kon!* = *I wish I could) [14, p. 138-139]. Other meanings of zullen to express not what is true, but what is probably true right now: Dat zal wel erg moeilijk zijn* = *That must be pretty hard. Hij zal wel heel knap zijn* = *He probably is quite smart. Ze zullen dat wel gezien hebben* = *They've no doubt seen that. Dat zal wel: Probably so [14, p. 139].*

There is also a group of verbs that can be used together with an infinitive (the full verb), but in these cases *te* will have to be inserted before the infinitive. Some of these verbs are: *hoeven* = *have to; proberen* = *try; vergeten* = *forget; staan* = *to be; zitten* = *to be; beginnen* = *start; beloven* = *promise (U hoeft niet lang te wachten* = *You don't have to wait long. Ik probeer te komen* = *I am trying to come. Wij vergeten bood schappen* = *We forget to do the shopping. Hij staan te wachten* = *He is (stands) waiting. Ik zit te lezen* = *A am reading. De trein begint te rijden* = *The train starts to move. Ik beloof te komen* = *I promise to*

come). There are also such verbs as: *Ik duft niet te kijken* = *I don't dare to look*. *Ik weiger dat te geloven* = *I refuse to believe that* [3, p. 90]. Whatever meaning is intended normally becomes clear from the context. *Mogen, moeten, hoeven* express the idea that something needs to be done or that it is wished that it be done. *Moeten* could mean *must, have to, need to, should*: *Ik moet boodschappen doen* = *I have to/ must/ need to/ should do some shopping*. *Mogen* means *may, being allowed to*: *Ik mag hier fotograferen* = *I am allowed to take pictures here*. *U mag hier niet roken* = *You are not allowed/ supposed to do that*. *Dat mag je niet doen* = *You are not allowed/ supposed to do that*. *Mag ik u iets vragen?* = *May I ask you something? May ik een enkeltje Haarlem?* = *Can I have a single to Haarlem?* *Hoeven* is normally used when you do not have to do something: *U moet lang wachten* = *You have to wait a long time*. *U moet komen* = *You have to come* [3, p.91-92]. There is a certain semantic resemblance between *willen (to want)* and *gaan (to be going to)*, they are closely connected with context: *Ik wil bellen* = *I want to phone*. *Wil jij een appel?* = *Do you want an apple?* *Zij willen wat drinken* = *They want to drink something*. These verbs are used very frequently and are often in conjunction with another verb which then appears in its full form (the infinitive) at the end of the sentence: *Ik wil bloemen kopen* = *I want to buy flowers*. *Ik ga bellen* = *I'm going to phone*. *Wij willen wat drinken* = *We want something to drink*. *Zij gaan boodschappen doen* = *They are going to do shopping* [3, p. 90]. It is possible to find a set of correspondence between Dutch and English grammatical forms incorporating modal verbs and periphrastics: *U hoeft niet ...* = *you don't have ...*; *Ik durf wel ...* = *I do dare ...*; *Wij gaan ...* = *we're going ...*; *Ik moet ...* = *I have to/ must ...*; *Wil jij ...* = *Do you want ...*; *Hij kan ...* = *He can ...*; *Mag ik ...* = *May I/ Can I ...*; *Ga jij ...* = *Are you going to ...*

In the field of modal verbs modern English and Dutch show different stages of these languages on their way of transforming the synthetical structures into analytical ones. The English language being among all the Germanic ones the most progressive according to analytisation demonstrates the absence of infinitive and participial (I, II) forms for modal verbs, absence of their future, perfect forms, functioning past forms only for a few modal verbs, impossibility of cooccurrence for two modal verbs in one common grammatical structure. As a reflection of these restrictions there is a very well developed group of periphrastics which not only compensates the lack of grammatical forms but demonstrates the tendency to further analytisation. Periphrastics having the property of flexibility to such a degree that they are able to cover all the cases of the field of modality that cannot be covered with modal verbs. Dutch operates with modal verbs and has only a few undeveloped periphrastics.

The aim of this study was to investigate the functioning of periphrastic verbal items in relation to the modals they seem to relate to, and, more specifically, to consider the possibility that there are systemic distinctions to be observed between the use of the two sets of items in English and Dutch. The focus of the investigation was the proposal, widely expressed in various forms but particularly associated with Lakoff [6; 7] and Larkin [8], that modals express speaker-related meanings and intentions, while periphrastics express modal values that arise externally or independently of the speaker. English and Dutch having some correspondence in the modal verb groups (*can* = *kunnen*; *may* = *mogen*; *must* = *moeten*; *will* = *willen*; *would* = *wilde (wouden)*; *shall* = *zullen*; *should* = *zouden*; *dare* = *durven*) demonstrate some difference in meanings and functions. Dutch mostly operates with different grammatical forms but English does with periphrastics.

REFERENCES

- [1] Croft, W. Typology and universals / W. Croft. – Cambridge: CUP, 1990. – 311 p.
- [2] Dutch Course. Explanatory Notes. – L.: Hodder Headline Plc., 1994. – 293 p.
- [3] Gilbert, L. Dutch. Acoplete course for beginners. Teach yourself books / Lesley Gilbert, Gerdi Quist. – L. Hodder Headline Plc., 1994. – 293 p.
- [4] Helfenstien, J. A comparative grammar of the Teutonic languages / James Helfenstien. – L. Macmilan and Co., 1870. – 537 p.
- [5] Hopper, P.J. Grammaticalization / P.J. Hopper, E. C. Traugott. – Cambridge: CUP, 2003. – 296 p.
- [6] Lakoff, R. The pragmatics of modality / R. Lakoff // Papers from the 8th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society. – Chicago: Chicago Univers., 1972. – P. 229-246.
- [7] Lakoff, R. The 'Dear Robin' column / R. Lakoff // CATESOL New, January 1981 (quoted in The Linguistic Reporter). – N.Y.: Logman, 1981. – 23/8. – P. 2.
- [8] Larkin, D. Some notes on English Modals / D. Larkian // Syntax and semantics. Notes from the linguistic underground. – N.Y.: Academic Press, 1976. – Vol. 7. – P. 387-398.
- [9] Palmer, F.R. Mood and modality / F. R. Palmer. – Cambridge: CUP, 1986. – 243 p.
- [10] Palmer, F.R. The English Verb / F.R. Palmer/ – London: Logman, 1987. – 268 p.
- [11] Poutsma, H. A grammar of the late modern English. Patr 1. The sentence sectional. The elements of the sentence / H. Poustma. – Groningen: Noordhoof, 1904. – 812 p.
- [12] Quirk, R. A grammar of contemporary English / R. Quirk, S. Greenboum, G. Leech, J. Svartvik. – L.: Longman, 1972. – 1120 p.
- [13] Quirk, R. A grammar of contemporary English / R. Quirk, S. Greenboum, G. Leech, J. Svartvik. – L.: Longman, 1985. – 1779 p.
- [14] Shetter, W. Z. Dutch. An Essential Grammar / William Z. Shetter, Inge van der Cruysse-Van Antwerpen. – L., N.Y.: Routledge Taylor and Francis Group, 2006. – 322 p.
- [15] Westhey, P. Modals and Periphrastics in English / Paul Westney. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1995. – 225 p.

Metaphor as a Means of Verbal Suggestion in Attorneys' Speeches (Based on American Legal Thrillers)

I.O. Harbar*

Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: 6939484@gmail.com

Paper received 26.10.15; Revised 30.10.15; Accepted for publication 11.11.15.

Abstract. The article deals with scientific research of metaphor as a means of verbal suggestion which attorneys widely use in their speeches in order to influence the jury's feelings, emotions, thoughts and outlook. The research proves that metaphor in attorneys' speeches is characterized by an incredible power of suggestion and therefore is one of the most effective figures of speech that influence the jury's conscious and subconscious mind. On the basis of American legal thrillers the author offers her own classification of suggestive metaphors that are widely used by attorneys in their speeches to exert due influence on the jury.

Keywords: *suggestive metaphor, verbal suggestion, attorneys' speech, the jury, American legal thriller*

Introduction. American legal system has long been considered to be a role model for many other legal systems all over the world. However, until recently there have appeared a great many articles, publications, movies where we can witness considerable flaws in American legal system that involves trial by jury: "numerous attacks have been made upon the jury — so many in fact that it would be impossible for us to even list them" [15]. There arises a question: "Why is it happening to the most powerful state in the world?" There are several reasons for it. The first one is the fact that attorneys are the most powerful players on this battlefield. They are the only people who are empowered with the right to deliver speeches (especially opening and closing arguments) before the jurors. The aim of courtroom speech is to have psychological and emotional influence on the jury as well as implement certain changes into their outlook so that in the future they could give back a desirable verdict. The second reason is the fact that American trial by jury is considered to be the subjective one [24], where juries are called 'bleeding hearts' [13, p. ix.] or 'sentimentalists with bleeding hearts' [13, p. 4] where decisions concerning verdicts are made "according to emotion and sympathy more than according to law and evidence" [1, p. 4]. The third reason is the fact that attorneys abuse their rights and play vastly on jury's emotions, feelings and compassions concerning their defendants. Saul Kassin states that in order to win the case, attorneys have to enslave the jury's hearts but not their minds: "the idea is that jurors are sentimentalists; they are gullible, easily aroused by feelings of sympathy, and handily manipulated by the skillful orator" [13, p. ix]. In order to have a desirable influence on jury's mind, attorneys have to be aware of particular psychological phenomena.

Literature review. There are various ways to influence and subject jury's mind, but the most effective are psychological ones. Among the most effective psychological phenomena that help attorneys influence the jury's thoughts, opinions, outlook is *suggestion*. There are two approaches towards the definition of this phenomenon: psychological and linguistic one. From psychological point of view, by suggestion it is meant "the intrusion into the mind of an idea; met with more or less opposition by the person; accepted uncritically at last; and realized unreflectively, almost automatically" [14, p. 15]. From linguistic point of view verbal suggestion is defined as "a means of verbal influence on the person's mind, which is accepted by them almost uncritically" [20, p. 14]; "hidden verbal influence with the help of which a skillful orator can evoke strong feelings, emotions, memories by means of such facts and arguments which are charged with suggestion and whose aim is to expose a person to a particular psychological state and induce them to

certain actions" [19, p. 90; 73]. Verbal suggestion always exists in language. Consequently, if professional attorneys are willing to have due influence on jury's mind, they must be 'armed' with emotionally-charged figures of speech that will have powerful and long-lasting effect on the jury. Among such emotionally-charged figures of speech is *metaphor* which is claimed to have significant power of suggestion [17; 18; 19; 21].

Over its eternal existence metaphor has considerably evolved. This evolution has to do with the fact that a great myriad of scientists has started to view this linguistic phenomenon as the one endowed with the power of suggestion. Some scholars have even put forward such notion as *suggestive metaphor* [18], which we will frequently use in the paper. Suggestive metaphor is viewed as a means of language with the help of which it is easy to reach the effect of emotional excitement or persuasion [18]. Its main characteristic features are: its ability to implicitly influence the addressee's subconscious mind with the help of certain verbal means; its ability to activate the addressee's creative resources of imagination; its ability to foreground archetypes by activation of deep mechanisms of subconscious mind etc. Furthermore, suggestive metaphor is viewed as a method of 'psychological programming of people's conscious mind and behaviour' [22, p. 34].

Objective. The overall objective of the paper is to investigate the suggestive power of metaphor in attorney's opening and closing arguments; define what types of metaphors are frequently used by attorneys to influence jury's emotions, thoughts, feelings, outlook and finally their change of heart.

Materials and Methods. Analysis of metaphors as means of verbal suggestion is carried out in the scope of American legal thrillers [2; 3; 4; 5; 7; 12]. American legal thriller a relatively new genre of literature whose founder is considered to be former attorney John Grisham. It is defined as a genre of literature which describes legal proceedings by two main protagonists (prosecutor and defense attorney), whose main characteristic feature is thrilling and dynamic narration [23, p. 224; 6, p. 58].

Results and Discussion. Findings suggest that the suggestive power of metaphor gives attorneys an opportunity to influence the jury's subconscious mind by arousing certain feelings and emotions with the help of various associations, symbols and images. The function of suggestive metaphor in attorneys' speeches is to make changes in the jury's cognitive structures so that they could influence their thoughts, opinions, decisions in defense attorney's/prosecutor's favour. Having heard the prepared metaphor by attorneys, jurors have a feeling that they themselves have come

to the conclusion suggested by attorneys. This effect is reached by emotional means of suggestive metaphor in attorneys' speeches which evoke particular feelings and sympathies in the panel concerning the attorneys and their defendants, which in its turn leads to the jury's change of heart and even change of verdict.

From the point of view of cognitive metaphor theory any metaphor exists in the form of metaphorical concept in people's mind, which is one of basic means of the world cognition that some scholars view as individual's subjective attitude to the reality [16, p.17]. In course of the paper we provide classification of the most popular conceptual metaphors in attorneys' speeches which are endowed with the power of suggestion. The classification is built on the basis of semantic types of conceptual metaphors:

1) journey metaphor. Court trial in attorneys' speeches is identified with the following metaphorical model: 'COURT TRIAL IS A JOURNEY THROUGH THE TUNNEL'.

– "*Ladies and gentlemen, this case is about tunnel vision. The focus on one suspect and the complete lack of focus on anything else. And I will promise you that when you come out of the prosecution's tunnel, you're going to be looking at one another and squinting your eyes against the bright light. And you're going to be wondering where the hell their case is. Thank you very much.*" [3, p. 153] – in this defense attorney's opening statement court trial is identified with the tunnel, where jury members, being led by the prosecutor through this tunnel, are blinded and unable to see and understand the case clearly. The defense attorney suggests the jury the thought that when they come out of the prosecutor's tunnel, only he will be able to help them understand what the case is all about; only he will be able to prove that his defendant should not be sitting in the courtroom with the introduced charges against her because she is innocent. This suggestive metaphor helps the defense attorney create in jury's mind an opinion that the prosecutor's evidence is poor and inaccurate and that he deliberately wants to muddy waters against defense attorney's defendant.

2) transport metaphor. Journey defines a track, so there appears another metaphorical model: 'COURT TRIAL IS A TRACK'. The track is connected with the movement of a particular means of transport, that is why we get another metaphorical model 'COURT TRIAL IS A TRAIN', 'COURT TRIAL IS A BOAT'.

– "*The police had blinders on. Like those blinders put on horses so they stay on track. The police were on a track that led to Lisa Trammel and they would look at nothing else. Lisa Trammel, Lisa Trammel, Lisa Trammel... Well, what about ALOFT and the tens of millions of dollars that Mitchell Bondurant was threatening? Nope, not interested. Lisa Trammel, Lisa Trammel, Lisa Trammel. The train was on the track and they rode it home." ... "*But you see what they didn't see or refused to see. You see that they got on the wrong track. You see that they were cleverly manipulated. You see the truth.*" [4, p. 252] – in this defense attorney's speech court trial is associated with the wrong track where there is the wrong train whose passengers are the prosecutor and the police. By telling the jury that the prosecutor has taken the wrong track and train during the court trial, the defense attorney makes the jury believe that the prosecutor has offered them incorrect evidence and that his defendant has been wrongly accused. Using the suggestive power of metaphor, the defense attorney plants the seed of doubt about the prosecutor's and the police's actions in the jury's mind.*

– "*The prosecution would like you to believe that this is a simple case of vengeance. But murder is never simple and if you look for shortcuts in an investigation or a prosecution then you are going to miss things. Including a killer. Lisa Trammel did not even know Mitchell Bondurant. Had never met him before. She had no motive to kill him because the motive the prosecution will tell you about was false. They'll say she killed Mitchell Bondurant because he was going to take away her house. The truth was, he wasn't going to get the house and we will prove that. A motive is like a rudder on a boat. You take it away and the boat moves at the whim of the wind. And that's what the prosecution's case is. A lot of wind.*" [4, p. 109-110] – in the given example the court trial is associated with the boat which moves at the whim of the wind. The defense attorney suggests the jury the thought that in what direction the wind will blow, in that direction the prosecutor's boat will move. Such metaphor negatively characterizes prosecutor's actions and professionalism, it forms jurors' bad attitude towards the prosecutor.

3) meteorological metaphor. Metaphorical expressions based on nomination transference from the meteorological sphere to the legal one refer to this group. Such metaphorical expressions usually describe favourable and unfavourable weather conditions, where we get the following metaphorical model: 'COURT TRIAL IS A SLIPPERY GROUND'.

– "*You've already heard the term "consciousness of guilt" in the people's opening statement. And I don't dispute that there are certain actions that would seem to admit guilt. These would include such behavior as flight to avoid prosecution, resisting arrest and so on. But we're on very slippery ground here when we're using consciousness of guilt – a very general legal area – as a catchall for a specific crime.*" [7, p. 233] – in his speech the attorney transfers the nomination 'slippery ground' from the meteorological sphere to the legal one. It allows the attorney to draw in jury's mind a picture that the court trial is not always a smooth path, but very often it is a slippery, full of stumbling blocks ground which can lead them to the wrong verdict. Using meteorological metaphor helps the attorney stress the jury's attention to this significant fact as well as make them pay their utmost attention to another attorney's 'slippery' evidence in order not to be sidetracked.

4) zoomorphic metaphor. This group is mainly formed on the basis of such conceptual domain as 'the world of animals'. In the course of study it was discovered that zoomorphic metaphors are used in attorneys' speeches to give negative characteristic features of the accused and positive characteristic features of the victim. Consequently, there appear the following metaphorical models: 'DEFENDANT IS A PREDATOR', 'CLAIMANT IS A PREY'.

– "*What this case is about is a predator," he told them. "Louis Ross Roulet is a man who on the night of March sixth was stalking prey. And if it were not for the sheer determination of a woman to survive, we would be here prosecuting a murder case."* [5, p. 135] – in his opening statement the pro-secutor calls the accused a 'predator': '*an animal that kills and eats other animals*' [8], who was stalking his prey. Using this metaphor the prosecutor draws in the jury's imagination a horrendous portrait of the accused which definitely doesn't evoke their compassion. If they form a negative opinion about the defendant, it will be very difficult for the defense attorney to dissuade them of the opposite. On the contrary, the prosecutor calls his

claimant a 'prey': 'an animal, bird etc that is hunted and eaten by another animal (predator)' [9] in order to evoke the jury's sympathy which in the future might work in the prosecutor's and claimant's favour.

5) artistic metaphor. Court trial is sometimes viewed as the one with the subjective character [24]. Due to these characteristic features, trial at court is often compared with some artistic actions: circus performance with various circus performers and magicians, whose role at court is usually played by the attorneys. Subsequently, we get the following metaphorical models: 'COURT TRIAL IS A CIRCUS', 'ATTORNEY IS A CIRCUS PERFORMER/MAGICIAN'. This is done with the purpose of making juries believe that court trial is a well-planned performance where everybody has their own script and role to follow:

'...She'll testify that the defendant told her that she drugged Mr. Tester and killed him after he passed out on the bed. I wish I had a videotape to show you, or an eyewitness, but unfortunately, I don't. What I do have is a web of circumstantial evidence so tightly woven that the defendant cannot possibly escape. Everything points to her. Don't let yourselves be taken in by her attorney's tricks or the smoke and mirrors that will be placed before you during the course of this trial. That young woman sitting over there committed a vicious murder, and we have the evidence to prove it...' [12, p. 108] – using metaphorical model 'ATTORNEY IS A CIRCUS PERFORMER/MAGICIAN', the prosecutor transfers the magician's/circus performer's actions on the actions of his opponent (defense attorney). The defense attorney is

viewed by the juries as not the one who is seeking the truth and obeying the letter of the law, but the one, who using different 'tricks' and 'the smoke and mirrors', wants to deceive the jury, conceal the truth and subsequently mislead them. It can be explained by the fact that the word 'trick' is perceived by our conscious mind as 'something you do in order to deceive someone; a skilful set of actions that seem like magic, done to entertain people' [10] and idiomatic expression 'smoke and mirrors' as 'something that is intended to take attention away from an embarrassing or unpleasant situation' [2]. In such a way, the prosecutor skillfully creates in the jury's mind the picture that the defense attorney is a con-trick artist who will do anything to satisfy his hidden intentions. So, the jury should not trust him, his client and his evidence on no account and should mind carefully what he says. It should be mentioned that the usage of zoomorphic metaphor together with the artistic one intensifies the prosecutor's suggestive message to the jury.

Conclusions. Overall, the findings suggest that while delivering their opening statements and closing arguments attorneys widely use conceptual metaphors that have great suggestive influence on the jury's mind. The main aim of such metaphors is to produce in the jury either positive or negative attitude, compassion or hatred to the defendant/claimant or even to the prosecutor/defense attorney. In such a way, suggestive power of metaphor gives the attorneys a possibility to influence the jury's emotions, feelings, behaviour, outlook and their way of thinking in favour of them and their clients and thus the future verdict.

REFERENCES

- [1] Abramson, Jeffrey B. We, the jury : the jury system and the ideal of democracy : with a new preface / Jeffrey Abramson. Harvard University Press; 1st Harvard University Press pbk. ed edition (November 15, 2000). – 350 p.
- [2] Cambridge Dictionaries Online / URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/smoke-and-mirrors>
- [3] Connelly, M. The Brass Verdict. – Grand Central Publishing. – 592 p.
- [4] Connelly, M. The Fifth Witness. – Vision; Reissue edition (May 1, 2012). – 576 p.
- [5] Connelly, M. The Lincoln Lawyer. – Grand Central Publishing; Reprint edition (May 1, 2012). – 544 p.
- [6] Harbar, I. Modern Legal Thriller and Its Main Characteristic Features // English in Globalized World: Collected Works. – Kamenets Podolsky: Publishing and Printing Enterprises "Apostrophe", 2012. – 220 p.
- [7] Lescroart, J. Hard Evidence. - Signet (June 1, 2002). – 688 p.
- [8] Longman English Dictionary Online / URL: <http://www.ldoceonline.com/dictionary/predator>
- [9] Longman English Dictionary Online / URL: http://www.ldoceonline.com/dictionary/prey_1
- [10] Longman English Dictionary Online / URL: http://www.ldoceonline.com/dictionary/trick_1
- [11] Oremus Bible Browser. Concerning retaliation/ URL: <http://bible.oremus.org/?q=174954909>
- [12] Pratt, S. An Innocent Client. – Create Space Independent Publishing Platform. – 360 p.
- [13] Saul, M. Kassir, Lawrence, S. Wrightsman. The American Jury on Trial : Psychological Perspectives. Taylor & Francis; New Ed edition (May 1, 1988). 246 p.
- [14] Sidis, B. The Psychology of Suggestion : A Research into the Subconscious Nature of Man and Society. – Nabu Press (March 5, 2010). – 424 p.
- [15] Sparks, M.E. Trial by Jury vs Trial by Judge/ URL: <http://fee.org/freeman/trial-by-jury-vs-trial-by-judge/>
- [16] Arutyunova, N.D. Metaphor and Discourse / N.D. Arutyunova // The Theory of Metaphor : collection / Translated from English, French, German, Spanish, Polish; Chief compiler N.D. Arutyunova. – M. : Science, 1990. – P. 5-33.
- [17] Bronikova, S.A. Metaphor as a modern technology of management consulting / URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2011-2/doc/1/03.pdf>.
- [18] Valeeva, L.V. Semantic model of suggestive metaphor (on the material of advertising texts) / L.V. Valeeva, K.V. Sukhorukova // Scientific notes [National University 'Ostroh Academy']. Ser. : Philology. – 2012. – Publication 24. – P. 31-34. / URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2012_24_12.pdf
- [19] Zheltukhina, M.R. Specifics of figures of speech verbal influence in Mass Media / M.R. Zheltukhina: dis. ... of Doctor of Philology: 10.02.19. – Moscow, 2004. – 722 p.
- [20] Il'nytz'ka, L.L. Metaphor in modern political discourse / L.L. Il'nytz'ka // Burning problems of philology and translation. – 2009. – Ser. 4. – P. 84-86. / URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apftp_2009_4_33.pdf
- [21] Il'nytz'ka, L.L. English-speaking suggestive discourse : dis. Cand. Sc: 10.02.04 / Kyiv National Taras Shevchenko University. – Kyiv, 2006. – 222 p.
- [22] Petrenko, V.F. Psychosemantics grounds : [study guide] / V.F. Petrenko. – Smolensk: Publ.house SGU, 1997. – 400 p.
- [23] Savochkina, E.A. Linguoevocative research of belles lettres genre of American legal thriller : on the novel of J. Grisham 'The Runaway Jury' and its translation into Russian / E.A. Savochkina: dis. Cand. Sc: 10.02.19. – Barnaul, 2007. – 190 p.
- [24] Skuratovs'ka, T.A. Argumentation in American legal discourse (on the material of cases tried by the jury) : dis. Cand. Sc: 10.02.04 / Kyiv National Taras Shevchenko University. – Kyiv, 2002. – 196 p.
- [25] Surovtzev, V.A. Metaphor, narration and language game. Once again about the role of metaphor in scientific cognition // Science methodology. Establishment of modern scientific reality. – Tomsk, 1998. – P. 186-197
- [26] Tolkunova, E.G. Semantic description of modern Russian advertising texts (suggestive aspect) / E.G. Tolkunova : dis. Cand. Sc: 10.02.01. – Barnaul, 1998. – 184 p.

The genesis and dynamics of secondary discourse phenomenon

M.O. Kuznetsova*

Zaporizhzhia National Technical University, Zaporizhzhia, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: kusnezovamaria@rambler.ru

Paper received 04.11.15; Revised 10.11.15; Accepted for publication 16.11.15.

Abstract. The study objective is the investigation of the process of secondary discourse production. The secondary type of discourse is defined as a complex linguistic phenomenon and a specific secondary creativity. Being a dynamic process of information, ideas, feelings, and emotions exchange, secondary discourse presupposes the subjective interpretation of modern mass culture text corpora. Thus, the research is carried out on the material of G.R.R. Martin's bestselling epic fantasy novels *A Song of Ice and Fire* and its secondary textspaces, published on Fanfiction.net.

Keywords: communication, secondary discourse, precedential text, secondary text, interpretation

Introduction. Recently, discourse has been examined from various academic perspectives. The rapid development of discourse practices in the 21st century and so-called "discursive turn" [12] in the humanities emphasize a high relevance of this paper. As a widely-used concept, discourse becomes a unifying element for communicative linguistics, rhetoric and semiotics. Thus, it involves a lot of scientific interpretations. Currently, there is no exact definition of "discourse", since various disciplines and paradigms of linguistics conceptualize it differently. Each definition depends on the specific field and the object of research.

Discourse can be interpreted as a form of verbal communication, which involves the relationship between the speaker and the listener; as a sociolinguistic structure produced in a particular situation of communication aimed at the implementation of cognitive, emotional, physical and pragmatic impact on the recipient, or as a cognitive process associated with the formation of verbal behavior etc. According to T.A. van Dijk, "discourse" is a communicative event that takes place between those who speak and those who listen to a specific temporal and spatial context [3]. It is a communicative action which can occur both orally and in writing, and contains all features of communicative events. Thus, typical examples of discourse include a conversation with a friend, a dialogue between a teacher and a student, or even reading a book. Within present cognitive-communicative paradigm of linguistics modern researches examine discourse as an integral unit of speech, combining both cognitive and communicative aspects [11; 16; 17]. Discourse is also defined as a coherent text combined with its external factors, as a text taken in terms of events, as socially-oriented action [1, p. 136-137; 15, p. 119]. Thus, the term "discourse" gets a variety of definitions and interpretations and is mostly determined by the text, or through it.

There are different types of discourse (e.g. *the media discourse* (M. Bednarek, A. O'Keeffe), *political discourse* (Van Dijk, Wodak), *medical discourse* (Howard Waitzkin, James M. Wilce), *discourse of education and science* (Gaile S. Cannella) etc.), depending on the sphere of communicants' professional activity. Each type of discourse has its own characteristic features and lingual signs, and performs certain functions in the communicative process. This paper attempts to conduct a case study of the *secondary type of discourse* as a multidimensional linguistic phenomenon, its genesis, dynamics and specific features. Therefore, the paper clarifies such interdependent notions as "communication" and "secondary discourse" / "fanfiction", "precedential text" / "primary text" / "source text"

/"original text" and "secondary text" / "fan text". The **object** of our research is the secondary discourse phenomenon, and the **subject** is distinctive features of secondary discourse production in cyberspace. The **empirical material** is bestselling epic fantasy novels written by the American novelist and screenwriter George Raymond Richard Martin, such as: *A Game of Thrones*, *A Clash of Kings*, *A Storm of Swords*, *A Feast for Crows* and *A Dance with Dragons*, and its secondary discourse texts, published on Fanfiction.Net.

Discussion. Undoubtedly, communication plays a crucial role in human society. The major feature of human society that differentiates us from animal world is our ability to keep and pass information. All the previous ways of communication serve as the background for the present unprecedented integration of communication options, which we call the Internet. It has become a worldwide broadcasting mechanism for spreading the information, a means for interaction and collaboration between individuals and institutions.

Instant communication of the 21st century has no time or space limits. Computer-mediated communication as online textual interaction provides a distinct space for social interaction and cultural contact, with new and inventive forms of language generated. The interrelation of computer technology and literature led to new forms of communication. Within cyberspace, one can be a part of any online community, as cyberspace enables users around the world to hold discussions, raise questions or concerns, and express observations. Social limitations and conventional norms are not barriers for a potential friendship or partnership anymore. The Internet is a vibrant and living web of interconnected links crossing the globe, background of multiple avenues to information. New technologies enable fans from all over the globe to meet online in order to share, critique, and build upon each other's fictions'. Thus, the Internet adds a zest of creativity to communication. The phenomenon of secondary discourse is the evidence of this statement.

People participate in many different communities at any given time, and can thus draw on many discourses as they move through their daily lives [5]. Today anyone with access to television, Internet and computer has access to countless discourse communities. It is presumed that anyone can join any discourse in cyberspace. Everyone starts their life with a primary discourse. As people expand their communities of participation, they learn new, or secondary discourses. According to James Paul Gee [5, p. 202] "secondary discourse", is viewed as an interaction with large

public social institutions outside one's family or early socializing group, whether this is a church, school, government agency, workplace, or interest-driven group. This study presents *secondary discourse* as a secondary creativity, a dynamic process of textual communication, mediated by precedential text corpora. It is aimed primarily at information, ideas, emotions and intense feelings exchange, thus reflecting the productivity, creativity and empowerment of the secondary authors who create a fandom.

The term "*fandom*" refers to the fan-based community dedicated to a particular cult-inducing medium, including books, movies, music, comics, and any other *canon / source material*. It can be used to represent fans and diverse ways they follow and enjoy the original source material. Also, fandom is a generic way of the original source material reference that supports a fan-based community itself. Fandom includes both the Internet presence and real-life existence, and is expressed in many ways including websites, mailing lists, archives, fanart, fanfic, Cons, etc. In other words, this discursive community includes fans who share a common interest focused on writing (essays or stories). It implies unity, identity, shared responsibility, exclusion, restriction, admission or non-admission [14, p. 53]. Source material may also come from films or TV-shows, and in the latter two cases it does not derive purely from writers, but also from directors, producers and even actors, all those, who have a hand in the character creation [13, p. 25-26].

According to John Fiske [4, p. 37-39], there are three aspects of productivity in fandom: semiotic, which indicates the ability to build own meanings and unique interpretations of a particular text (in this case the word text refers to various types of original sources for example books, TV-shows, moovies); the second aspect emerges from the discussions of these meanings and makes them productions of their own; the third aspect of fandom is textual, which refers to all texts that fans produce, and circulate among them, i.e. *fan fiction stories / secondary texts*. Various ways of re-writing can serve as a means of getting as much as possible from the primary text. Fanfiction writing can be seen as practicing writing skills and perhaps as a rehearsal for writing own stories, which are not based on anyone else's works. Furthermore, writing is used for emotional relief, and as means of empowerment and getting one's voice heard.

It is rather difficult to define whether someone is a fan or not. Recently, the meaning of "fan" has been changed and territorialized by both scholars and fans. The audience's role in the production of popular culture texts has increased. A rapid expansion of mass media, especially the Internet, has caused audience members to differentiate between interested viewers, who simply enjoy the book or show, and true fans, who often buy memorabilia and readily quote novel lines and facts. According to Grossberg's [6] definition people can be thought of as fans if they identify themselves with the media product or a particular media star or a particular style presented in the media. However, watching regularly or simply liking a certain book, film or a TV-series, buying certain products and reading about the subjects of admiration doesn't make you a fan. Being a fan means a more intense relationship to its source. The sole consumption of certain media products does not necessarily make a person a fan.

Fans are more emotionally charged than typical consumers, their power comes from their proximity to the text, which allows them to critique, predict and rework it [8, p. 56, 58]. The critical power is generated by multiple re-readings of the text. Jenkins does not separate writers and readers. He sees fan reading as a social process because individual interpretations are made and discussed with other readers [8, p. 44-45]. In Jenkins' [8, p. 23-24] opinion, fans experience a combination of adoration and frustration for popular texts, and it motivates their active involvement with the narratives. He explains that since *the original text* is seldom satisfying, fans aim to express the unfulfilled possibilities within the original to themselves and others. He concludes that in the process, they become active participants in the circulation of textual meanings instead of being simply the audience for popular texts. Thus, we assert that "media fans are consumers who also produce, readers who also write, and spectators who also participate" [7, p. 30].

Being the social relationships and context through which the communication is mediated, the secondary discourse is the way in which secondary texts are produced, transmitted and consumed by fans using computers. The tendency to the formation and active functioning of the secondary discourse defines indisputable relevance of the modern mass culture precedential textspaces. A *precedential text* means an axiological sign functioning within a semiotic space of culture. It is important for a person at the cognitive and emotive levels, and is well-known within the person's social environment (both of his / her own as well as previous generations); it is fore-grounded in the discourse each time it is generated by the linguistic person [10, p. 216]. A wide range of precedential phenomena can be used in the secondary discourse. They are precedential phrases (quotations and set expressions), names of characters that are verbal phenomena, and also precedential texts and situations that belong to phenomena which can be verbalized by means of symbols presented by precedential names and phrases.

The precedential text / primary text is introduced into a secondary one by giving the name of the character, borrowing settings, plots and ideas or just quoting it. The most specific means of "A Song of Ice and Fire" "secondary" world reproduction are proper names taken from the *canon* (the "official" source material upon which *fanfiction / secondary discourse* can be based). They perform the creative function, causing new connotations and extra semantic associations, expand semantic boundaries of the precedential text corpora in the process of secondary discourse production. Both types of proper names – anthroponyms and toponyms – used by G.R. R. Martin in the primary textspace and by the secondary authors in the texts of the series' secondary discourse create such onomastic background that would make the reader believe in the credibility of the "secondary" world of the novels.

There are also clear tendencies in the secondary discourse of "A Song of Ice and Fire" to make allusive references to precedential text corpora. Secondary authors create new tales within the accepted canon or blending several ideas from different sources together in a type of fiction called "*Crossovers*", and sometimes imagining new possibilities for additional characters (*Original character* i.e. a character created by the author of the fanfiction, as opposed to one already existing in canon), exploring them and their relationship, different histories or different settings to build

on existing stories, called “*Alternative Universe*” fiction. “*Alternate Universe*” (AU) is a story that makes major changes to the canonical storyline or premise, such as killing off a major character, changing characters’ motives or alliances, annulling major events or changing the setting. AU means the world (universe) is different. The physics, geography, technology etc. are different. Alternate universe is the term for stories where the original story is set in a way that it is not presented in the canon, whereas crossover can mix universes or/and characters [13, p. 36]. There might be more flexibility with minor characters because their personalities and opinions are not so well established in the canon. That said, staying in character seems to be the one thing a fan fiction writer must accomplish and no clever plot, nor wonderful ideas will compensate for it [13, p. 69-71]. Moreover, there are also fan fiction writers who prefer to write secondary texts with no action at all but lots of interaction and reflection instead. They alter the original story line and make up their own plots.

There are numerous fans and various fan fiction communities. Membership of such discursive communities is a matter of choice: members of fandoms actively share common interests and goals and communicate with other members to pursue those goals. The common feature of all communities seems to be the devotion the fans have for their fandom. The most popular site, where people upload their own writing based on one of several fan categories: anime, book, cartoon, comic, game, movie, television show or other, is Fanfiction.net. Members of the fandom are able to read each other’s stories, write reviews of each other’s stories and seek assistance with aspects of their writing such as plot, characterisation, grammar, paragraphing and so on through the help of a “*beta writer*” – somebody who is responsible for the forms of literary practice, or a “*beta reader*” – someone (not necessarily an editor) who reads, edits and proof / reads a fanfiction author’s writing before the author publishes it. The community itself is a place for talking about the canon and engaging in a range of discursive practices beyond individual narrative writing. It provides spaces for exploring, discovering and celebrating the strengths of individuals as they play together to create a new culture. There are different writing and communication strategies within any discursive community. Henry Jenkins suggests ten strategies of fans rewriting [8, p. 162-175]. We’ll study eight of them on the material of George R.R. Martin’s epic fantasy novels “*A Song of Ice and Fire*” secondary discourse.

1. *Re-contextualization* means that fans write stories, which fill in the gaps in the source text corpora and give alternative explanations for the characters’ behaviour. These stories might be about the past of the character that will provide more information for the character’s conducts. For example: “*He could still remember the first time he saw her, descending with her draconic children over the Wall, taking on the White Walkers in a storm of fire and smoke*” (the first meeting of Daenerys Targaryen and John Snow);

2. *Expanding the timeline* is another way of changing the original story. Fans write about things that happened before the original story starts or continue stories (Alternate universes) that in their opinion have ended before their time. For example: “*An alternate version of George*

R.R. Martin’s ‘Game of Thrones’, based on the books, asking what would happen if Ned Stark had lived”.

3. *Re-focalization* means that most of fans concentrate on the secondary characters, they want to give more attention, for example to *Robert Baratheon, Viserys Targaryen, Gregor Clegan, Gendry etc.*

4. *Moral realignment* means a story in which the good guys are the bad guys. Secondary writers offer explanations why the character turned evil in the first place, for example violation of the sacred vows of the “*Night Watch*”: “*I had broken my Oath to the Night’s Watch*”.

5. *Character dislocation* means that the characters can be taken from the original context and can be placed to a totally different environment, for example: “*Yet, there she (Daenerys Targaryen) sat, atop her Iron Throne, ready to rule the kingdom*”.

6. *Personalization* is a term used when fans write themselves into the stories: “*A first person narrative set in A Song of Ice and Fire. A maester sets out to expand the map of the known world. An Original Character*”. Such stories are often called *Mary Sue-stories* i.e. any original female character which is too perfect, too extreme, or otherwise badly done or its male counterpart *Marty-Sam*.

7. *Emotional intensification* focuses on psychological and emotional issues. Fans switch focus from action to emotional scenes and preferably to moments of narrative crisis. These stories are usually full of angst, and fans express their compassionate concern for characters. They are called *hurt-comfort* stories: “*Lord Eddard Stark’s beheading, told by none other than Ned himself*”.

8. *Eroticisation* is the last one of Jenkins’ categories for rewriting. It is also a very popular form of fan fiction. Fans do not have to worry about censors, they only need to mark age-limits to their stories, to give so called “*Ratings*”. Some stories just get inspiration from relationships already hinted by the original text. Also, the homoerotic stories referred to as “*slash*” can be mentioned (*K. Drogo / Daenerys T., Viserys T. / Daenerys T.*). Jenkins [8, p. 177] concludes that fans read and write these stories not only to relive their own expectations of the original texts, but also to see how others have perceived them and how the stories can be retold, and what new elements have been introduced to them.

As we can see “the reader’s activity is no longer seen simply as the task of recovering the author’s meanings, but also as reworking borrowed materials to fit them into the context of lived experience” [8, p. 51]. Fan writers take the source text and populate it with their own intentions and accents. Appropriating characters and worlds, they write alternate endings and propose alternate romantic pairings, or even rewrite an entire novel. Writers use *canon texts* as a jump-off point that can lead to prequels, sequels, fan spin-offs, Alternate universes and Crossovers.

The whole world of secondary discourse operates on established conventions and specialized vocabulary, which are used and modified by each fandom. Secondary authors are struggling for “ever newer ways to mean” [2, p. 346] and generate their own hegemonic forces by creating terms to easily identify their stories (e.g. “*hurt / comfort*”, “*slash*”, “*disclaimer*” and community-accepted fan facts (e.g. “*fan-on*”, “*canon*”). For example: “*hurt / comfort*” means a plot framework in which one character in a particular ship experiences pain (physical or emotional) and the other character offers comfort. May qualify as *darfic* depending on the

origin and amount of focus on the “hurt” aspect of the story; “*slash*” – a subgenre of romance fanfiction which exclusively deals with homosexual relationships. It is a subgenre that addresses a romantic relationship between characters of the same gender, especially males. Stories with male homosexual pairings are the most common. Lesbian relationships are often referred to as “*femslash*” to distinguish them from the male / male pairing stories. The term “*disclaimer*” means a header that must be put before all fan fiction which acknowledges that the fan fiction author owns the copyrights to the material which they are writing for. This is both a courtesy and necessity among fans who write fan fiction. All fan fictions on this archive must include disclaimers. The term “*fanon*” presupposes things that are not strictly canon, but do not contradict it and are widely accepted by most fans. No doubt there are such fan communities which tend to ban stories that commit unforgivable sins such as getting canon facts wrong and portraying characters as acting *Out Of Character* (OOC) [13, p. 40] (When a canon character acts in such a way as to be totally contrary to what they would in the primary text).

Conclusion. The specific online discursive communities created by fan fiction writers, which have been moving to cyberspace for over fifteen years, reveal dialogic and heteroglossic interaction with / against producers of primary texts. Fan fiction, which started out as paper fanzines, is now mostly Internet phenomenon in which fans of books, movies, television shows and video games write secondary texts about their favourite characters or world. Thus, the Internet is a unique modern discursive environment. The

discursive cybercommunity comprises individuals’ functioning in the cognitive-communicative secondary discourse matrix, where multilevel interaction (verbal, narrative, conceptual, stylistic) of source-text featuring a relevant concept, and a secondary text as response-text to it occurs, thus producing the secondary discourse. The phenomenon of secondary discourse proves that subcommunities create innovative works.

Secondary discourse is the type of communicative activities, highly interactive phenomenon which has various manifestations (oral, written, paralingual). It occurs within a particular channel of communication strategies and tactics regulated parties. Thus, secondary discourse can be regarded as both a living process of communication and the most common category of interpersonal interaction. It is a complex unity of language practice and extralinguistic factors needed to understand the source-text.

Secondary discourse analysis should be carried out on both macro- and microstructural levels. Macrostructure tends to the full range of semantic information and is often described by different generic notions, such as theme or topic. This level involves discursive formations analysis and outlines two discursive strategies of secondary discourse production. Microstructural level imbues a method of conceptual analysis, identifying certain concepts in the secondary texts and enables to estimate peculiar conceptual patterns in the secondary discourse. It also involves the analysis of various methods of dialogic interaction of the primary and secondary textspaces of G.R.R. Martin’s “A Song of Ice and Fire”.

REFERENCES

- [1] Arutyunova, N.D. Discourse / N.D. Arutyunova // The Linguistic encyclopaedic dictionary. – M. : Sov. encyclop., 1990. – P. 136-137.
- [2] Bakhtin, M.M. The dialogic imagination / M.M. Bakhtin. – Austin, TX : University of Texas Press, 1981.
- [3] Dijk, van T.A. Language. Cognition. Communication / T.A. van Dijk. – M. : Progress, 1989. – 312 p.
- [4] Fiske, J. The cultural economy of fandom / John Fiske // The adoring audience. Fan culture and popular media. – London : Routledge, 1992. – P. 30-49.
- [5] Gee, J.P. An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method / James Paul Gee. – New York : Routledge, 2010. – 3rd ed. – 218 p.
- [6] Grossberg, L. The affective sensibility of fandom / L. Grossberg // The adoring audience. Fan culture and popular media. – London : Routledge, 1992. – P. 50-65.
- [7] Hills, M. Fan Cultures / Matt Hills. – New York : Routledge, 2002. – 237 p.
- [8] Jenkins, H. Textual poachers: Television, fans, and participatory culture / Henry Jenkins. – New York : Routledge, 1992. – 352 p.
- [9] Karasik, V.I. The types of discourse / V.I. Karasik // Language personality: institutional and personal discourse: Coll. Sci. Papers. – Volgograd : Peremena, 2000. – P. 5-20.
- [10] Karaulov, U.N. Russian language and linguistic personality / U.N. Karaulov. – M. : Science, 1987. – 261 p.
- [11] Kubryakova, E.S. About the Notions of Discourse and Discourse Analysis / E.S. Kubryakova // Discourse, Speech, Language Behaviour: Functional and Structural Aspects: Collection of Reviews. – M. : INION, 2000. – P. 7-25.
- [12] Makarov, M.L. Basis of discourse theory / M.L. Makarov. – M. : Gnosis, 2003. – 280 p.
- [13] Pugh, S. The democratic genre. Fan fiction in a literary context / S. Pugh. – Brigend, UK : Seren Books, 2005. – 282 p.
- [14] Russel, D. Writing across the curriculum in historical perspective: Toward a social interpretation / D. Russel. – College English, 1990. – 52(1). – P. 52-71.
- [15] Selivanova, Ye.A. Modern Linguistics: Terminological Encyclopaedia / Ye.A. Selivanova. – Poltava-Kiev, 2006. – 716 p.
- [16] Shevchenko, I.S. Discourse and its Categories / I.S. Shevchenko // Visnyk of Karazin Kharkiv National University. – Kharkiv : Kharkiv National University, 2011. – № 973. – P. 6-12.
- [17] Tchernyavskaia, V.E. Text Linguistics: Polikodovost, intertextuality, interdiskursivnost: Textbook / V.E. Tchernyavskaia. – Moscow : Book House “LIBROKOM”, 2009. – 248 p.

Nonverbal Emotional Reactions in Cultural Dimension

S.P. Netrobina*

Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine
*Corresponding author. E-mail: international@knlu.kiev.ua

Paper received 29.10.15; Revised 03.11.15; Accepted for publication 11.11.15.

Abstract. This article focuses on the investigation of nonverbal emotional reactions of characters in cultural dimension on the material of modern English fictional discourse. Nonverbal expression of emotions and emotional reactions is viewed from the perspective of emotional culture and Contact / Non-Contact Cultures approach.

Keywords: *somaticon (combination of nonverbal signs), emotional reactions, emotional culture, emotional rules, Contact and Non-Contact Cultures*

Modern communicative studies often raise the question of body language investigation especially in the light of emotional behaviour of characters which in written discourse is realized through different language units. The combination of such nominations forms communicatively, pragmatically and expressively loaded space of nonverbal signs – somaticon – [7] syntagmatics and paradigmatics of which offer opportunities for the understanding the emotional and cultural context of communication. Emotions are involved in the formation of meaningful interaction with the world by means of emotional responses which refer to reactive nonverbal and verbal manifestations of personality.

Universal nature of emotions allows characters, communicating with each other, to cross the borders of cultures in a global society. These emotional universal processes allow people to adapt and respond to communicative stimuli. The *aim* of this article is to investigate *non-verbal emotional reactions* as a pragmatically specified set of non-verbal communicative signs, their lingual expressions and emotional colouring, highlighting cultural display rules and providing the comparative analyses of Contact and Non-Contact Cultures.

Some scholars [6, p. 219] developed the idea that culture is communicated across generations. Biological needs and social problems can lead to similar solutions across cultures. Universal psychological processes such as facial expressions of emotions can be traced to the core aspect of a universal human nature based on biological imperatives and universal social problems of adaptation and living. Nevertheless, many psychological processes are also culture specific. Different cultures have developed different ways of behavioural patterns based on their contexts.

Language demonstrates strong evidence to be culture-specific. Each culture has its own language, with its own vocabulary, syntax, grammar, phonology, and pragmatics. The need to have language may be a pancultural universal problem, and having a language may be a universal solution to this problem. But the specific way in which each culture solves this problem – that is develops its own language – is different in every culture. Culture also affects pragmatics. For example, Kashima and Kashima [6, p. 219] examined 39 languages and found that cultures whose languages allowed the pronouns to be dropped from sentences tended to be less individualistic, which they interpreted as reflecting different cultural conceptualizations of self and others. Perceptions of personalization, synchrony, and difficulty in in-group and out-group communications differ according to meaningful dimensions of cultural variability. They all come to one com-

mon conclusion: culture, self-construals, and individual values affect communication styles across cultures.

Prof. Seryakova [7, p. 99] goes through the problem of new approaches to cultural learning, such as Cross-cultural Pragmatics and Critical Language Study, which have been subsumed under the umbrella term *New Cultural Studies*, the motto of which is "language-in-culture". Cross-cultural Pragmatics is the study of different expectations regarding how meaning is constructed and communicated. Critical Language Study analyses social interactions in a way that focuses upon their linguistic elements and hidden determinants in the system of social relationships. In general, language-in-culture implies that special emphasis is made not only on language skills, but also on informative and expressive aspects of speaker's nonverbal behaviour, which facilitates and manages speech interaction.

We claim to develop the idea that there exists a cultural aspect of verbal and nonverbal expression of emotions. Our investigation highlights the cultural value of nonverbal behaviour in the process of emotional interaction on the material of modern English fictional discourse. It presents a framework for characterizing nonverbal emotional reactions in terms of "*emotional culture*" phenomenon, which leads to the development of an individual emotional competence. The phenomenon of "emotional culture" [9, p. 58–75] refers to cultural studies within the framework of cultural approach, which allows to identify the correct cultural environment of the analysed phenomenon. At the same time, emotional culture, like any other, is an open dynamic system, so understanding its nature, structure and mechanisms of formation is possible only through the systemic approach.

The essence of emotional culture integrates into socio-cultural environment of a personality. Emotional behaviour of a personality most clearly reflects identity of this personality, which is manifested in inherent emotional reactions to events and situations folding. Alongside with social rules, which are constructed by a society to regulate interaction, there exist "*emotional rules*" [9, p. 58–75] which mean cultural situations and the emotions that a person should express experiencing them. Culture constructs emotions indicating which of them fit the situation well, and provides sanctions for "nonprescribed" emotions. Consequently, the willingness and ability of a person to express their emotions in accordance with generally accepted sociocultural norms and circumstances is a major quality of an "*emotional competence*" of a personality.

Generally speaking, *emotional culture* is a complex, dynamic formation of a personality, characterized by the ability and willingness to express emotions in accordance

with the socio-cultural norms by means of adequate, controlled communicative methods, using appropriate verbal and non-verbal behaviours.

In our investigation we have involved the ideas of a Russian linguist Ass. Prof. V. Bykov [9, p. 58–75] who has identified such components of emotional culture based on the unity principle of personality, culture and activity as axiological, cognitive and connotative.

Axiological component performs stimulating and semantic functions, reflects the emotional and value orientation of a personality. This orientation integrates into the system of personal meanings, values and needs, which regulate the emotional behaviour of a personality.

Cognitive component performs information and orientation functions, includes a data basis of a person about his/her emotions, means and conventional rules of emotion's expression, and emotional abilities that allow a personality to recognize their own and other people's emotions.

Connotative component performs transmission and regulatory functions, incorporates emotional qualities and skills and determines the type, style and ways of emotion's expression.

The definition of a term "culture" is provided by Dr. David Matsumoto from San Francisco State University who in Chapter 12 called "Culture and Nonverbal Behavior" of The SAGE Handbook of Nonverbal Communication discusses the role of culture in the overall communication process, highlights its effects on verbal and non-verbal behaviours, and considers the influence of culture on facial expressions of emotion [5, p. 219].

The correlation between emotions, culture and body language of communicants was profoundly examined by P. Ekman [1, p. 207] and W. V. Friesen [2, p. 5] who categorized the immense repertoire of nonverbal behaviours into five categories: emblems, illustrators, regulators, adaptors and, finally, stated that *nonverbal behaviours communicate emotion*. It has been proved that relative contribution of nonverbal behaviours to the communication process is larger than that of verbal behaviours. As with verbal language, culture influences nonverbal behaviours in profound ways.

Cultures create rules concerning nonverbal behaviour of characters, for example, their gazing. Cross-cultural research has well documented differences in these rules. People from Arabic cultures, for example, gaze much longer and more directly at their partners than Americans do. Eye contact [7, p. 99] is culturally important too, because insufficient or excessive eye contact may create communication barriers. It is important in relationships because it serves to show intimacy, attention, and influence.

As with facial expressions, there are no specific rules governing eye behaviour except that it is considered rude to stare, especially at strangers. It is, however, common for two strangers to walk toward each other, make eye contact, smile and perhaps even say "Hi." The strangers may immediately look away and forget that they even had any contact. This type of glance does not mean much; it is simply a way of acknowledging another person's presence. In a conversation too little eye contact may be seen negatively because it conveys lack of interest, inattention, or even mistrust. The relationship between mistrust and lack of eye contact is stated directly in the expression, "Never trust a person who can't look you in the eyes".

Prof. Seryakova proceeds that in many Western societies, including the United States, a person who does not maintain "good eye contact" is regarded as being slightly suspicious, or a "shifty" character. Americans unconsciously associate people who avoid eye contact as unfriendly, insecure, untrustworthy, inattentive and impersonal. In contrast, Japanese children are taught in school to direct their gaze at their teacher's Adam's apple or tie knot, and, as adults, Japanese lower their eyes when speaking to a superior, a gesture of respect.

Latin American cultures, as well as some African countries, such as Nigeria, have longer looking time, but prolonged eye contact from an individual of lower status is considered disrespectful. In the United States, it is considered rude to stare – regardless of who is looking at whom. In contrast, the polite Englishman is taught to pay strict attention to a speaker, to listen carefully, and to blink his eyes to let the speaker know that he has been understood as well as heard. However, Americans signal interest and comprehension by bobbing their heads and grunting [7, p. 99].

By far the largest research literature in the area of culture and nonverbal behaviour concerns facial expressions of emotion [6, p. 222]. There exist universal and culture specific aspects of both the encoding and decoding of facial expressions of emotion. Theoretical background concerning the universality of facial expression can be traced back in the work of C. Darwin. "The Expression of Emotion in Man and Animals" suggests that emotions and their expressions had evolved across species, were evolutionarily adaptive, biologically innate, and universal across all human and even non-human primates. Darwin states that all humans, regardless of race or culture, possess the ability to express emotions in exactly the same ways, primarily through their faces.

Psychologist S. Tomkins in 1960s collaborated with Paul Ekman and Carroll Izard to conduct the first universality studies of facial expressions of emotion [4, p.16]. They obtained experimental data of faces expressing emotions panculturally and demonstrated that representatives of all cultures recognized the emotions portrayed, providing the first evidence for their universality. Since the original universality studies published over 50 years ago, the field has continued to obtain a considerable amount of evidence documenting and/or converging in their support of the universality of facial expressions of emotion. For instance, studies have shown that the universal facial expressions of emotion occur in congenitally blind individuals, which means that emotions and their expressions are biologically innate and genetically programmed. At the same time, they also strongly suggest that culture constant learning is not the basis for their universality. The emotions portrayed in the universal facial expressions correspond to emotion taxonomies in different languages around the world.

There is cross-cultural similarity in the physiological responses to emotion when these facial expressions are used as markers, in both the autonomic nervous system and brain activity. There is universality in the antecedents that bring about emotion [6, p. 222]. In no culture in Scherer's study was there an antecedent that brought about an emotion only in that culture; all antecedents were reported in all cultures (although there were different degrees to which different antecedents elicited emotions in different cultures). A meta-analysis of 168 data

sets examining judgments of emotion in the face and other nonverbal stimuli indicated convincingly that emotion recognition was universal and well above chance levels.

It had been agreed that the six original universal emotions – anger, disgust, fear, happiness, sadness, and surprise were universal. Moreover, C. Izard [4, p.139] also suggested that other expressions were universal, including interest-excitement and shame-humiliation. Though, controversy existed as to whether these were actually facial expressions, or whether they were more reflective of head position or gaze direction. A number of studies have reported the existence of a seventh universal facial expression of emotion – contempt.

Despite the existence of universal facial expressions of emotion, people around the world do express emotions differently. The first evidence for cultural differences in expression was W. V. Friesen's study [2, p. 5], in which the spontaneous expressions of Americans and Japanese were examined as they viewed highly stressful films in two conditions, first alone and then a second time in the presence of an older, male experimenter.

Dr. Matsumoto sets forth the issue that in spite of evidence for the universality of emotional expression of basic emotions, there are also cultural differences [6, p. 224]. This discrepancy can be explained by *cultural display rules*, which are rules that dictate how universal emotional expressions should be modified according to specific social situations.

Over 40 years ago P. Ekman and W.V. Friesen [1, p. 207-283] coined the term *cultural display rules* to formulate cultural differences in facial expressions of emotion. These are rules learned early in childhood that help individuals manage and modify their emotional expressions depending on social circumstances. Ekman and Friesen used the concept to explain the American-Japanese cultural differences in expression they observed, suggesting that in the first condition of their experiment there was no reason for display rules to modify expressions because the participants were alone and their display rules were inoperative; in the second condition display rules dictated that the Japanese mask their negative emotions in the presence of the experimenter.

To illustrate this we can provide an example of culturally specific non-verbal emotional behaviour typical for Ukrainians. It is common knowledge that there exist such cultural display rules as Deamplification, Amplification, Neutralization, Qualification, Masking, and Simulation. For example, Amplification belongs to oral culture, it provides "redundancy of information, ceremonial amplitude. In Ukrainian culture, Amplification can be realized in the informal situation of a guest greeting and extending an invitation to him to join a festive dinner table, nonverbally it is accompanied by a variety of gestures.

Most vividly, the work of culture display rules can be seen while comparing western and oriental cultures. According to the Original Display Rule Study Japanese show different nonverbal emotional reactions if accompanied by the experimenter. There appeared a study testing anger expressions between Indonesians and Australians. Waxer examined American and Canadian cultural differences in spontaneous emotional expressions by participants in television game shows and found that Americans tended to be judged as more expressive than the Canadians, despite no

differences in actual behaviours. Edelman and colleagues have also documented cross-cultural differences in expression among five European countries [6, p. 224].

The degree of facial expressiveness also varies among individuals and cultures. The fact that members of one culture do not express their emotions as openly as members of another does not mean they do not experience emotions. Rather, there are cultural restraints on the amount of nonverbal expressiveness permitted. Given individual differences, it is difficult to make generalizations about a cultural style of communication. Americans express themselves facially in varying degrees. People from certain ethnic backgrounds in the United States may use their hands, bodies, and faces more than other Americans [7, p. 100].

Dr. Edward T. Hall [3, p. 1003] defined four different levels of interpersonal space use depending on social relationship type: intimate, personal, social, and public. While people of all cultures make these distinctions, they differ in the spaces they attribute to them. Arab males, for instance, tend to sit closer to each other than American males, with more direct, confrontational types of body orientations. They also had greater eye contact and tended to speak in louder voices. Dr. Hall and his followers manifested that people from Arab cultures generally learn to interact with others at distances close enough to feel the other person's breath, Latin American students tended to interact more closely than did students of European backgrounds. Indonesians tended to sit closer than did Australians, Italians interacted more closely than did either Germans or Americans, people from Colombia generally interacted at closer distances than did the subjects from Costa Rica.

As pointed out before in terms of proxemics [3] – space investigation of communication – cultures can be classified as either “contact” – characterized by prevailing of nonverbal component “touch” during interaction or as “noncontact” with less direct orientations while communicating. For example,

- *The noncontact cultures* (Asian) prefer between the Public and Social Zones of interpersonal space with little or no physical contact.
- *The low-contact cultures* (North American, Northern Europeans) favour Social Zone for interaction and little, if any, physical contact.
- *The high-contact cultures* (Mediterranean, Arab, Latin) prefer the Intimate and Personal Zones and mutual contact between people.

Due to this, in communicative process, the idea of subdivision into *low, medium and high emotionally reactive cultures* can be elaborated. This subdivision is based on quantitative and qualitative parameters of emotional reactions with regard to extralinguistic factors influencing interaction. If cultures can be subdivided into *low, medium and high emotionally reactive* people, belonging to them, have to adjust to each other verbally and nonverbally to achieve a desired effect of communication, and this definitely requires the abovementioned *emotional competence*.

In our investigation dedicated to the cultural aspect of *nonverbal emotional reactions* the last are viewed as culturally bound psychologically and pragmatically motivated communicative actions. It has already been mentioned that culture plays a great role in molding universal and culture-specific aspects of encoding and decoding of emotions. Cultures create guidelines concerning nonverbal behav-

iours, which can be traced back through the analysis of the illustrative material especially in the comparative aspect.

The following fragment of English fictional discourse containing nonverbal emotional reactions demonstrates cultural differences of nonverbal emotional reactions:

– "We're glad you're here, Hiroko." "I am very glad too," Hiroko said, and bowed low to her older American cousin.

– "You don't need to do that here." Reiko put a gentle hand on her shoulder.

– "I do not know another way to show you respect, and thank you for your kindness," she said, as Reiko walked her to Sally's bedroom.

– "Here you can be less formal."

Hiroko began to bow again, and then stopped herself with a small smile [8, p. 72].

On the background of nonverbal semiotic space, expressed through the nonverbal emotional reactions – "posture", "gesture", "touch", "distance" and "smile" – gender and national aspects are imposed, marked a positive emotion (nomination *with a small smile*). Namely, this example illustrates the cultural differences in the world perception and expression of respect to elders through Japanese and American styles of emotional response. American style of communication belongs to the *low-contact cultures* behaviour, which is illustrated by the use of a nomination "put a gentle hand on her shoulder" in comparison with the Japanese one, belonging to the non-contact cultures.

Having analyzed the examples of fictional discourse and everyday human communication, we can predict that Ukrainian culture belongs to a low-contact one. It shows, though, different degrees of intensiveness of nonverbal emotional reactions to some situations. For instance, let us take a gender aspect. If a Ukrainian woman is experiencing an emotional reaction of anger, nonverbally it is expressed through gestures, e.g. *to put hands on hips; to stamp one's foot*, etc. In general, Ukrainian intercultural dialogue also has its national peculiarities in nonverbal expressing of emotion, which can be the subject of our further investigation.

To conclude we would like to underline that communication involves both verbal and nonverbal behaviours, and culture influences both. Emotions as a set of "socially shared scripts" are inextricably linked with culture and developed when individuals are enculturated into culture. Emotions reflect cultural environment and is an integral part of a culture. Culture shapes emotions. There are universal and culture-specific aspects of human emotions. Nonverbal emotional reactions we defined as culturally bound psychologically and pragmatically motivated communicative actions. In modern English fictional discourse a character constantly makes a selection of verbal and non-verbal means, establishes correlations between cultural norms and emotional manifestations of personal characteristics which are expressed by emotional responses to communicative stimuli.

REFERENCES

- [1] Ekman, P. Universal and cultural differences in facial expression of emotion / Paul Ekman. – Lincoln: Nebraska University Press, 1972. – P. 207–282.
- [2] Friesen, W.V. Cultural differences in facial expressions in a social situation: An experimental test of the concept of display rules / Wallace V. Friesen. – Unpublished doctoral dissertation, San Francisco: University of California, 1972.
- [3] Hall, Edward T. Beyond Culture / Edward Twitchell Hall. – Michigan: Anchor Books, 1989. – 298 p.
- [4] Izard, C.E. Human Emotions / Carroll Ellis Izard. – New York: Plenum Press. 1977. – 457 p.
- [5] Manusov, V. Patterson, M.L. The SAGE Handbook of Nonverbal Communication / Valerie Manusov and Milles L. Patterson. – Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc., – 2006. – 236 p.
- [6] Matsumoto, D. Culture and Nonverbal Behavior / David Matsumoto. – The SAGE Handbook of Nonverbal Communication. – Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc., 2006. – P. 219-236.
- [7] Seryakova, I. Magic of Nonverbal Communication / Iryna Seryakova. – Kyiv: Освіта України, 2009. – 161 p.
- [8] Steel, D. Silent Honor / Danielle Steel. – New York: Bantam Doubleday Dell Publishing Group, 1996. – 432 p.
- [9] Bykov, V.S., Bykov, E.V. Methodological approaches and principles of teenagers emotional culture formation / V.S. Bykov, E.V. Bykov // Modern problems of science and education. – 2012. – No 6. – P. 58–75.
- [10] Kondakov, M.I. Short psychological dictionary / M.I. Kondakov. – Moscow: Olma – Press, 2000. – 350 p.

Dichotomy of *good* and *evil* verbalization in modern English and Ukrainian

H.V. Onyshchak*

Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: Galinka_G@bigmir.net

Paper received 08.11.15; Revised 12.11.15; Accepted for publication 17.11.15.

Abstract. The article deals with the problem of the dichotomy of **good** and **evil** verbalization in modern English and Ukrainian. The differences between cultural and language world pictures have been considered. The comparative study of lexico-semantic groups of nouns denoting **good** and **evil** as fragments of English and Ukrainian language world pictures by means of the procedure of formalized lexical semantics' analysis has given the possibility to single out their essential qualitative and quantitative characteristics, structural semantic peculiarities, reveal their differences and similarities within the national, cultural and individually-psychological language pictures of two different nations. The lexico-semantic groups of nouns denoting **good** and **evil** in modern English and Ukrainian are of complex and multicomponential structure. Both the order and organization of the lexical stock under study are hierarchical. The latter is divided into the following groups: lexical units with the highest, middle, low degrees of polysemy and monosemantic words. The biggest part of the lexis denoting **good** and **evil** in both languages under study is characterized by the words with the low degree of polysemy. The analysis made has shown that the lexical units denoting **good** and **evil** occupy an important place within the lexical systems of the English and Ukrainian, and they are regarded as philosophical concepts of the world perception being an integral part of the humanity and human nature. Therefore, they make up the broadest and leading paradigm of valuable moral orientation, knowing no boundaries of time and space and making the formula of our thinking and world perception.

Keywords: *verbalization, dichotomy, cultural and language world pictures, the procedure of formalized lexical semantics' analysis, qualitative and quantitative characteristics*

Introduction. Language is the most significant way to preserve and form the human knowledge of the world. Representing the latter in the process of human activity, an individual fixes the results of his/her cognition in a word. The combination of this knowledge depicted in a language form is called "language intermediate world", "language model of the world", "language world picture", etc.

The basic ethical notions of **good** and **evil** play an important role in the formation of language world picture of any nation as they are the culturally-conditioned basic units possessing the existential knowledge of not only a separate language bearer but the whole community. Consequently, the problem of the dichotomy of **good** and **evil** verbalization in modern English and Ukrainian remains relevant in modern linguistics.

Recent researches and publications. A significant number of scholars paid attention to various aspects of a world picture problem as well as elements constituting it. Scholars H.V. Kolshanskiy, S.A. Vasilyev, N.I. Sukalenko, Y.D. Apresyan, V.H. Hak, A. Wierzbicka and many others in their papers analyzed the problems connected with language world picture and its presentation in different cultures. Important contribution to the problem of cultural and language world pictures' differentiation has been made by the Finnish scientist Pauli Kaikkonen and Russian scholar S.G. Ter-Minasova. The attempt to differentiate between language world picture and conceptual one has been made in major works of I.O. Holubovska, O.V. Tyshchenko, M.P. Fabian, V.M. Manakin, A.A. Luchik, M.V. Pimenova, E. Leláková, L. J. Whaley, W. Croft, J. Nichols.

The purpose of the article is to reveal the main means of the dichotomy of **good** and **evil** verbalization in two distantly related languages – English and Ukrainian.

Material and methods. The material for the investigation is represented by 411 nouns denoting **good** and 763 nouns denoting **evil** in English, along with 217 nouns denoting **good** and 498 nouns denoting **evil** in Ukrainian, selected from the most authoritative lexicographical sources: Oxford English Dictionary in 12 volumes and Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes correspondingly.

For the comparative study of the dichotomy of **good** and **evil** verbalization means in languages under research, the procedure of formalized lexical semantics' analysis has been used, further developed by prof. M.P. Fabian while investigating the etiquette lexis in the Ukrainian, English and Hungarian languages [2; 3]. This method allows to disclose deeply the semantics of words denoting **good** and **evil** in English and Ukrainian, uncover the correlations between the words and their meanings, single out the peculiarities of the seme stocks, make a comparative analysis of the corresponding lexico-semantic groups as fragments of English and Ukrainian language world pictures. The suggested approach is based on formal, exclusively language criterion – belonging of the words to one part of speech. The matrix method of semantic interconnections' representation between the words in the language is regarded as metalanguage for the description of **good** and **evil**, and the matrix itself – as a model of interconnections' system between the words, on the one hand, and the semantic structure of the lexis, on the other. This model fixes the semantic interconnections between words by means of columns and lines, where horizontal axe indicates the seme stock, and the vertical one – the lexical units. The sign (♦) shows the correlation existence between words and their meanings in the language [2, p. 19]. The words and their meanings' components are arranged in descending order – from the most polysemantic to monosemantic ones.

Main body. Language is generally defined as a system of signs based on a conceptual system that is relatively unique for each culture. "People are said to belong in the same culture to the extent that the set of their shared cultural representations is large" [5, p. 51]. Each speech community is identified by a variety of dominant cultural models that provide certain assumptions and outlooks of the world. As cultural models are parts of persons' cognitive resources, they influence world views and behaviours, as well as how they interpret and react to others' behaviour. In her work "Culturally speaking. Culture, Communication and Politeness Theory" Helen Spencer-Oatey draws the analogy between cultures and epidemics, also provides an intuitive account of the observation that

all members of a culture do not share all, and exactly the same cultural representations. "Just as an epidemic does not affect all individuals in an area to the same extent (typically, some people are more seriously afflicted by the disease than others), we should not expect all members of a culture to share all cultural representations" [5, p. 51]. As a result, in the process of world perception collective cultural models are internalized and privatized by individuals through their own experience and developed into private mental models. Istvan Kecskés supports this point of view, drawing attention to the fact that "like lexical items, cultural patterns (often expressed in different communicative styles) code prior experience and encounters, i.e. relatively standard cultural behavior models and expectations that are activated in a given situational context. In the course of interaction, these existing models are modified and blended with situationally emergent new elements" [7, p. 87]. The Australian scholar Anna Wierzbicka throws light on the problem of interconnection between human cognitive activity and manner of its representation: "ways of thinking that are widely shared in a society become enshrined in ways of speaking. Ways of speaking change as the underlying ways of thinking change" [11, p. 22]. Therefore, the linguists support the idea that the language we speak largely determines our way of thinking, as distinct from merely expressing it.

We differentiate between cultural and language world pictures which are interconnected and refer to the real world surrounding the individual. The Russian scholar S.G. Ter-Minasova defines cultural world picture as "an image of the world refracted in human consciousness, i.e. human outlook, created as a result of his/her physical experience and spiritual activity" [1, p. 46]. It differs from nation to nation and is influenced by a variety of factors (geographical position, climate, natural conditions, history, social organization of the society, beliefs, traditions, and way of life). Language picture of the world, in its turn, reflects reality directly through cultural world picture. The latter is more extensive, wider and richer than the former one. Moreover, cultural world picture is primary in respect to language world picture, but only language verbalizes the culture, preserves and transmits the knowledge of the world from generation to generation. It is capable of describing anything available in cultural world picture. Language world picture isn't considered to be a mirror representation of the world but some form of world interpretation that is common to some separate individuals differing from each other, and regarded as a dynamic phenomenon being constantly specified. Our conceptual system indicated as language world picture image depends on physical and cultural experience and is inseparably interconnected with it. "Words are given meaning by being attached to the things represented via the "ideas" which represent them. The introduction of words greatly facilitates the combination of ideas into a responsible picture" [6, p. 17]. Consequently, world picture is revealed in ideas and notions, with a language being its substantial element.

The lexical stock of English denoting **good** (411 words) is divided into four groups according to their degree of polysemy whereas Ukrainian lexical units are less in number (217 nouns) and make up five groups. The first group of English nouns denoting **good** contains 84 lexical units (20,4 % of the total amount of our language materi-

al) semantics of which includes 58-20 meanings. In Ukrainian there are only 14 nouns represented by 14-10 meanings that constitute the first group (6,5 %). They are characterized by *the highest degree of polysemy*. These nouns characterize **good** as the highest moral value (*truth, freedom, dignity; воля, честь*), events and circumstances bringing enjoyment of life (*gratification, entertainment, joy, mirth, pleasure, satisfaction; щастя*), a good attitude to people (*affection, care, devotion, support; любов, милість, ласка*), person's position and its recognition (*regard, honour, respect, pride, consideration, glory, credit; увага, слава*), possessions obtained during person's life (*wealth, thing, device, stock, estate, stuff, property, commodity, effect; скарб, розкиш, пожиток*). Lexical units *spirit, ghost, heaven, дух* represent symbolic associations connected with the person's religious life. The distinctive characteristics of the most polysemantic English nouns are the representation of a process/deed having positive results (*service, turn, favour, charity*), happy fate or successful chance (*fortune, lot, venture, advance, adventure, triumph*), a norm of social behaviour (*propriety, civility, morality, courage, gallantry*). Several lexemes indicate positive human traits of character (*heart, delicacy, jollity, honesty, kindness, gentility, charm, grace, virtue*) and person's feelings and emotions (*love, passion, pity*). **Good** is also treated as something that makes human life pleasant and comfortable (*comfort, ease, easement, convenience, relief, security*), benefit or profit (*boot, return, interest, advantage, gift, odds, privilege, gratuity*).

The second group is presented by 110 English nouns possessing 19-12 meanings (26,8 %) and 24 Ukrainian nouns with 9-7 meanings (11,1 %) – *the middle degree of polysemy*. Within this group **good** is manifested as actions performed for the sake of others (*blessing, chivalry, exploit, help, assistance, feat, merit, boon, courtesy, mercy, alms, amends; норада, добро*) and human feelings (*sympathy, concern; умиха*). The nouns *accident, luck, opportunity, event, contingency, case, fate, destiny, doom, chance, hap, victory, win, success, чудо* reveal the influence of certain actions or states on realization of **good**. The latter describes social reality, i. e. the achievement of higher rank in society and life (*eminence, praise, reputation, estimation, fame, superiority, reverence; шана, повага, гонор, гордість*), and material values (*store, possessions, utility, revenue, fund, benefit, profit; плюс, золото, благо, багатство, затушок, статок*).

The English regard **good** as the unity of conditions and states (*felicity, weal, welfare, peace, glee, exaltation, amusement, health, delight, zeal, gaiety, warmth, beauty, bliss, rapture*), traits of person's character (*wisdom, fairness, candidness, tenderness, heart, nerve, confidence, fineness, generosity, magnanimity, benevolence, modesty*), types of human interaction (*friendship, trust*). Ukrainian nouns with middle degree of polysemy indicate the attitude towards a person (*пристрассть, захват, закохання, страсть, симпатія*) and physical characteristics that enhance it (*принада, краса*).

In English the third group is made up of 211 polysemantic nouns possessing 11-2 meanings (51,3 % of the lexical stock). The relations between them are characterized by *the low degree of polysemy*. In Ukrainian the units with the low degree of polysemy constitute two groups – 46 nouns having 6-5 meanings (21,2%) and 82 nouns with 4-2 meanings

(37,7 %). These groups comprise a great number of lexical units indicating personal achievements (*accomplishment, advancement, furtherance, achievement, acquirement, attainment, prize, gain; успіх, здобуток, звершення, перемога, успіх, удача, триумф, відзнака, виграш, досягнення*) and material sustenance (*well-being, assets, proceed, plenty, treasure, affluence, commonwealth, belonging, luxury, chattel, merchandise, content, earning, abundance, prosperity, capital, movable, riches, earning, fond; кошати, маєток, достаток, користь, перевага, майно, гроші, ужиток, манаття, добробут*). Nouns denoting human qualities (*comeliness, amity, amiableness, amicability, hospitality, gentleness, nobleness, purity, gracefulness, cheerfulness, sincerity; сміливість, люб'язність, ніжність, мужність, доброта, благородство, хоробрість, чесність, відважність, доброчесність, вихованість, людяність, м'якосердя*) and deeds (*aid, backing, benefaction, rescue, prowess, philanthropy; послуга, поміч, допомога, милосердя, подвиг, благодіяння*) are also quite numerous. English nouns of this group indicate a person as the doer of a positive action (*good-doer, aider, benefactor, friend, comforter*) whereas Ukrainian ones – people who deserve a good action (*насія, нащадок*). Lexical units *angel, demon, God, saint, sky, paradise, omen, nirvana, Бог, нірвана, ангел, німб, Едем* denote the outlook based on the true faith in God. In this case, **good** is considered as a religious constituent of English as well as Ukrainian bearers' consciousness. The distinctive features of the Ukrainian nouns manifest social evaluation of human activity resulting in favourable attitude (*похвала, прихильність, шаноба, приязнь, визнання, пошана, поважання, гуманізм*) and description of events regardless of person's desires and expectations but influenced by objective conditions (*випадок, талан, доля, фортуна, надія, жереб, диво, фатум, авантюра*).

Six English monosemantic words (1,5 %) form a separate group, characterizing a good divinity or genius (*agathodemon*), good fortune (*good hap*), the feeling of great pleasure or satisfaction (*delighting*), person's traits of character (*pleasantness, cordiality, leniency*), interest or advantage (*behalf*), and property (*common good, goods*). The last group of Ukrainian language material is represented by 51 monosemantic noun (23,5 %). These units characterize **good** as a versatile phenomenon and denote different realms of the objective world: material values (*заможність, винагорода, власність, дохід (дохід)*), advantage (*вигода, користь, корисливість*), moral qualities (*чистота, моральність, оптимізм, звага*), relationships between people (*закоханість, респект, дружба, пощада, любовта, альтруїзм, вдячність, пестощі*), beneficial actions (*героїзм, відвага, взаємодопомога, благодійність, милостиня*), and unforeseen events (*везіння, куш, вичуди*).

The group of lexis denoting **evil** in modern English is made up of 763 nouns which are characterized by different degrees of polysemy. Lexical units denoting **evil** in Ukrainian are less in number (498). The first group of English nouns denoting **evil** contains 61 lexical unit (8% of the total amount of our language material) semantics of which includes 42-20 meanings. In Ukrainian it is represented by 74 nouns possessing 14-10 meanings (14,9 %). They are characterized by *the highest degree of polysemy*. The common feature of English and Ukrainian most polysemantic lexical units is the indication of emotions and feelings (*rage, pas-*

sion, interest, pride, grief, resentment, outrage, shame, strain, confusion, apprehension, stress, pity; печаль, жа-лощі, тривога, зневага, сором, скорбота, жаль, туга, журба, стид), anything that causes harm, mischief, calamity, distress (*trouble, villainy, wrong, mischief, loss, death, ruin, spoil; шкода, клонім, біда, горе, збитки, зло, смерть, скін, кінець*), a bad deed, wrongdoing or crime (*fault, error, offence, corruption, breach, trick; кривда, обман, облуда, посміх, пересуд*), tragic event, unknown fate (*turn, countenance, adventure, fortune, venture, lot; трагедія, доля, талан*). The incorporating feature of the analyzed words is the reflection of religious and philosophical ideas as to the essence of **evil** (*spirit, ghost, Devil; дух, хрест, змій, чорт, мара, примара, заляття*). Lexical semantics of Ukrainian most polysemantic units denoting **evil** reveals distinctive features of nominating the phenomena of social life (*біій, сварка, удар, варварство, боротьба, чвари, колотнеча, сум'яття, нелад, хаос, незгода*) and indicating socially accepted evaluation of human activity (*ниха, зверхність, слава, гонор, гординя, гордість, марнолюбство*).

The second group contains 203 English nouns with 19-11 meanings (26,6%) and 119 Ukrainian ones possessing 5-4 meanings (23,9%). The words with *the middle degree of polysemy* in both languages indicate notions of individual's everyday life and activity, social actions and deeds, attitude towards others (*need, scarcity, necessity, poverty, inconvenience, success, stain, fame, censure, failure, slander, strife, feat, fraud, fight, cheat, abuse, violence, torture, war, battle, discord, tyranny, attack, terror, persecution, plunder, iniquity, depravation, disorder, malice, trial, scrape, danger, vice, woe, wile, mess, opposition, objection, difficulty, hardship, perplexity, penalty, prejudice; хитрощі, блуд, брехня, нужда, нездолення, убозтво, крах, руїна, каторга, гніт, скандал, замах, протест, суперечка, переполох, заколот, сварки, занепад, інтрига, підступ, рабство, неволя*), emotions and feelings that reflect one's attitude towards **evil** (*reproach, reproof, envy, sorrow, ruth, shock, pain, alarm, fear, jealousy, wrath, fury, displeasure, suffering, guilt, horror, abomination, sufferance, awe, contention, disgust, torment, remorse, discomfort, distress, sadness, anger, embarrassment, burden; злість, страх, сум, недовіра, збудження, жалість, лют, смуток, хвилювання, вина, образа*), something bad, unforeseen, that happens to a person (*accident, contingency, case, destiny, fate, doom, chance, event, luck, casualty, fatality, hap, tragedy; фатум, навождення, загроза, лихо, халепа, терни, тягар, нещастя, напасть, прикрість, кара, катастрофа, знегоди, труднощі*), personified and metaphoric images having to do with human spiritual world (*hell, doom, providence, curse; гріх, порок, тьма, кров, каламуть, гаспид, анафема, дідько, сатана, біс, диявол, нечисть*). Besides common features, words with middle degree of polysemy have certain subtle semantic discrepancies in each language: in English – negative moral qualities (*foulness, lowness, meanness, vanity, nastiness, wantonness, insolence, roughness, fierceness, unkindness, cruelty, evilness, bestiality, vileness*), person's physical state (*disease, injury, illness, wound, cholera*), in Ukrainian – indication of the subjects (*насія, номвора, ворог*).

Despite the difference in quantity (Ukrainian 193 (38,8%) and English 480 (62,9 %)) lexical units with the

low degree of polysemy have much in common: denote the person who commits a wrongdoing or crime (*fiend, enemy, foe, sinner; враг*), actions opposite to the existing social and moral rules and laws (*misdoing, trickery, adultery, burglary, suicide, misdeed, betrayal, manslaughter, assassination, killing, hoax, conflict, collision, misanthropy; злочин, капость, самовбивство, самогубство, вибрик, наклеп, помста, підлабунництво, огріх, розпуста, безчестя, віроломство, зрада, злодіяння, проступок, злочинство, грабіж, розбій, вбивство, кримінал, безчинство, здириство, мізантропія, крадіжка, хамство*), behavioural forms and characteristics (*cruelness, egotism, ferocity, abominableness, loathing, mistrust, hostility, aggression; нахабність, жорстокість, грубість, неввічливість, озлобленість, презирство, ненависть, лицемірство, засоромлення, зухвалість, підлість, знуцання, неприязнь*), person's emotional sphere (*hate, panic, frustration, anguish; невдоволення, афронт, жах, досада, розпука, відчай, паніка, переляк, антипатія, мука, гнів, обурення, докір, розчарування, збентеження, неспокій, боязнь*), actions of social character (*disturbance, destruction, dispute, terrorism, provocation, combat, assault, punishment, revolt, rebellion, vengeance, slavery, revenge, debate, problem, drawback; війна, міжусобиця, сутичка, конфлікт, садизм, заворушення, бійка*), religious and philosophical notions (*monster, sin, darkness, demon, omen, cancer, guile, bug, Satan, irreligion, doomsday, hoodoo, atheism, goblin; некло, прокляття, гроза, шайтан, іпод*). The peculiarity of the nouns with low degree of polysemy lies in the wide usage of words denoting negative traits of character (*barbarity, weakness, badness, frailty, intolerance, vainglory, rudeness, baseness, savagery, impudence, greediness*), the obstacles to perform good actions (*evil, misery, plight, wickedness, vexation, affliction, ill will, sickness, malady, contumely, jeopardy, hurt, hazard, risk, damage, harm, impediment, obstacle*), unforeseen circumstances and events (*incident, catastrophe, mischance, disaster*). As a result, the semantic structure of nouns with the low degree of polysemy denoting **evil** in both languages is conditioned by social environment that substantially influences person's life and activity.

Ukrainian is rich in monosemantic units denoting **evil** and quantitatively exceeds the number of words in English (119 nouns in Ukrainian and 19 in English). The group of lexical units in English characterizes **evil** as an evil spirit (*Nick*), a person who performs evil actions (*evil-doer, bad-mash*), or who is morally shallow (*vile*), unsuccessful end of something (*non-success*), bad influence on someone

(*mal-influence*), actions against the law (*damagement, evil-doing, arson, bribing, pettifoggery, mal-government, mismanagement, defaulting*), pain (*ache*), disease (*scrofula*), damage (*harmfulness*), anger, rage or violence (*savageness, ire*), wrong beliefs or view points (*misjudgement, misfaith*), an ugly action consisting in damaging of the like (*cannibalism*). The semantics of the nouns in both English and Ukrainian comprises the reflection of various notions of objective reality that prove the influence of extra-linguistic factors on the formation of their lexical meanings.

Conclusions. The **good** and **evil** dichotomy is one of the criteria of world perception, cognition and a constituent part of a system of values. In terms of the language world picture it is the marker of evaluation, the contents and essence of which may be adjusted in accordance with ethnocultural regularities and social stereotypes. The conducted research helped to reveal the fixed aesthetic evaluations and qualitative characteristics of the object in language community members' consciousness, and correlate them with human existence within society.

In the language world picture of English and Ukrainian the generally accepted knowledge of **good** is revealed, first of all, as a moral category, valuable moral quality, a characteristic of an individual or a social group, as well as the norm of behaviour, the deviation from which causes censure in the system of social evaluation. If the English language world picture treats **good** from its interpreting as the highest spiritual value to more concrete notions connected with personal comfort and welfare, then the Ukrainian language world picture describes it through general ideas about a person, his/her inner world and moral qualities that help achieve results both in social life and relations with others.

In English and Ukrainian **evil** is associated with conscious and deliberate evil deeds and actions which are aimed at causing trouble, harm, mischief; humiliation of personal dignity, hostility, animosity, violence; that which causes pain, torture, distress, brings disappointment and contradicts moral laws and positive deeds.

The dynamics of changes happening in society affects the system of moral and ethical values, the basic categories of which are **good** and **evil**. Consequently, the latter are universal cultural phenomena, possessing a variety of psychological, social and spiritual characteristics, however, people of different cultures share basic concepts but view them from different angles and perspectives, making language bearers behave in a manner one may consider irrational or even in direct contradiction to what one holds sacred.

REFERENCES

- [1] Ter-Minasova, S.G. Language and Cross-cultural Communication. – M.: Slovo, 2000. – 624 p.
- [2] Fabian, M.P. Etiquette lexis in Ukrainian, English and Hungarian: [monograph]. – Uzhhorod: Information Publishing Agency "IVA", 1998. – 255 p.
- [3] Fabian, M.P. Semantics of speech etiquette: new approach to its study // Recent studies of Foreign Languages: Coll. Science. papers. – Uzhhorod: PP "Autdor-Shark", 2014. – Is. 12. – P. 7-13.
- [4] Dictionary of Ukrainian language: in 11 volumes / [I.K. Bilodid et al.]. – K.: Naukova dumka, 1970-1980.
- [5] Culturally Speaking. Culture, Communication and Politeness Theory / [ed. by Helen Spencer-Oatey]. – [2nded.]. – N.Y.: Continuum International Publishing Group, 2008. – 372 p.
- [6] Jourdan, Christine, Tuite, Kevin. Language, Culture, and Society. Key topics in linguistic anthropology. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 310 p.
- [7] Kecskés, Istvan. Intercultural pragmatics. – Oxford: Oxford University Press, 2014. – 277 p.
- [8] Oxford English Dictionary: in 12 vol. / [chief ed. James Murray]. – London: Oxford University Press, 1961.
- [9] Seuren, Pieter A.M. Language in Cognition / Pieter A.M. Seuren. – Oxford: Oxford University Press, 2009. – 388 p.
- [10] Thornton, Freda J.A. Classification of the Semantic Field Good and Evil in the Vocabulary of English: thesis ... Doctor of Philosophy. – University of Glasgow, 1988. – 498 p.
- [11] Wierzbicka, Anna. English: Meaning and Culture. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – 352 p.

Metaphorical Namings of MPs in the British Parliament

O.I. Pjetsukh

Cherkasy National Bohdan Khmelnytsky University, Cherkasy, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: oxy.pj@mail.ru

Paper received 08.11.15; Revised 02.11.15; Accepted for publication 17.11.15.

Abstract. This article deals with the studying of metaphorical representations of space used to name the MPs in the political discourse of the British parliamentary debates. It determines cognitive background and extralinguistic factors influencing the usage of metaphoric models in the British parliamentary debates. Such debates represent the events and phenomena regardless the party that gains majority in the parliament.

Keywords: *metaphor, parliamentary debates, frontbenchers, backbenchers, crossbenchers, locative*

Introduction. Political sphere is in constant focus of interest among scholars of philosophical, political, social, cultural and linguistic studies. Within the frame of modern cognitive and communicative linguistics one of the most productive branches to studying various aspects of politics is cognitive-discourse approach. Usually such studies focus on the language role in the ways of obtaining and maintaining power that is highly reached through the usage of different cognitive metaphors as an effective tool and means of politics. Political metaphors appear within the system of values and are grounded on the traditional acceptable norms and rules of the society [3]. Thus, such metaphors serve as a key of understanding the peculiarities of culture, norms and traditions in any society and are mostly reflected in the language system. However, some of them can find no correspondent precise equivalents in the other cultures, and as a result, they are not represented in the language forms. This characteristic feature of political metaphors leads to lacunae as lexical gaps that appear as a result of the absence of equivalents of the lexemes taken from source language into target language. I. Panasiuk states that lacunae are signals or markers of an intercultural or interlingual difference in the meaning [7, p. 44]. In the political sphere functioning of metaphors and their realizing in language forms correlate with the organization of the state political systems, as well as with the events and phenomena of the societal life.

Overview of the last researches. Specific features of political communication and the fundamental role of metaphors in politics are seen in the works of many famous scholars (P. Chilton, N. Fairclough, H. Haidar, M. Johnson, J. Lakoff, A. Musolff, S. Schaffer, R. Wodak). The analyses of metaphors functioning in the political sphere, their peculiarities and functions are given in the works of such prominent linguists as T. van Dijk, C. Kennedy, A. Musolff, J. Zinken etc. Significant works by N. Arutynova, V. Clempere, Yu. Fedenev, M. Minskyi, G. Pocheptsov, H. Ortega-and-Gasset concentrate on political metaphors at different stages of the society development and their connection to the conceptual systems of different cultures. Usually scholastic researches provide their visions of the political metaphors without complex analysis of the metaphors' namings in the onomasiological perspective. This fact determines the novelty of the paper, the topicality of which is specified by the necessity to envisage the constant basic metaphorical representations functioning in the parliamentary debates in the UK. This analysis of the debates as one the most important types of official communication helps to better understand the relation between the societal,

cultural processes and language phenomena. It also enables a deeper insight of the British political image of the world.

The **aim** of this paper is to define the traditional metaphors of space functioning in the political discourse of the parliamentary debates in the House of Lords and the House of Commons in the British parliament. It fulfills such **tasks** as defining the linguistic and extralinguistic factors stipulating the formation of metaphors in the language of the British parliament.

Material and research methods. Taking into consideration the significant role of the British parliament in the world, the importance of its decisions for the international political arena, nowadays its proceedings are broadcast on radio and television and represented in detail on the official website where the debates' transcripts are available. The studying of such transcripts (hansards) encompasses the parliamentary debates of the British parliament in the post-Thatcher period. The basic methods used in this paper are the metaphoric modeling that helps to better understand the mechanism of donor and recipient domains' integration for the formation of the traditional metaphors in the British parliament and the propositional modeling that helps to define the structures of propositions in the domains. One more method is the contextual-interpretational analysis used to interpret the taken from the transcripts text fragments that contain metaphoric lexemes.

Results and discussions. Metaphors are considered to be the most productive creative means of language enrichment [1]. They refer to the understanding of one idea, or conceptual domain, in terms of another [5]. G. Lakoff and M. Johnson state that the pervasion of metaphor is both in thought and everyday language. Being a basic cognitive structure, metaphors help us to understand a relatively abstract concept by means of more concrete concept. Metaphors play a very significant role in human thought, understanding or even creating our social, cultural, and psychological reality, because they are used effortlessly by ordinary people in everyday life [4; 5]. Political sphere is not an exception, as it is filled with different metaphorical representations that help to make it vivid by means of figurative reflection of events, phenomena and peculiarities of the political life.

Political life in the UK, especially its parliamentary system is characterized by a strict following of the traditions, norms and customs. The peculiarities of the MPS allocation in the House of Lords and the House of Commons is in the great dependence on their connection to the authority and opposition. All political parties are precisely allocated in certain parts of the Chambers. The key figures – Her Majesty's Government and the Official Loyal Opposition

Shadow Cabinet – are set in the centre of the House of Commons, on the front benches, facing each other from the opposite sides. These traditionally-inclined peculiarities are reflected in the language forms and members of Parliament get specific namings due to their allocation and functions in the Chambers. The placing of the MPs in the chambers, their distancing towards the centre of the chambers is crucial for both the House of Commons and the House of Lords. As a result, members are used to be called *frontbenchers* and *backbenchers*:

The third and final talent that is required is the recognition that the Speaker is of course the champion of the Back Benchers against not just those on the Government Front Bench but those on the Opposition Front Bench, too (18 May 2010: Column 1);

I know that you will be dedicated, that you are 100% committed to this House and that you will be fair to both sides and to Front and Back Benchers. (18 May 2010: Column 4);

Gentleman mentioned Opposition Front Benchers (14 September 2015: Column 739).

Such a nomination demonstrates predicative-argument motivation characterized by the choice of motivator correlating with various terms in the propositional structure [1, p. 483]. In case of MPs namings they are represented by the term of locative activation. Locative is considered as space component in the propositional structures. Government officials from the sides of Official Coalition and Opposition are places in the centre facing each other. The adversarial layout is influenced by the tradition as it has been peculiar to the first permanent House of Commons in St. Stephan's Chapel [9].

The placement of sits for the MPs realizes the idea of the competitive atmosphere for better questions and critical remarks' exchanging and peculiar political theatrical performance staging. This specific performance is in fact a competition where two leading sides are constantly opposing each other by means of demonstrating their strong sides and revealing weak sides of the opponents. Such parliamentarians are called *frontbenchers*; this naming reflects their direct placing either in the House of Lords or the House of Commons. But it is also connected with the metaphorical association based on their function as these members of parliament perform the leading function in the parliamentary procedures (*in both the Commons and the Lords, Government ministers and Opposition shadow ministers sit on the front benches and are known as 'frontbenchers'* [8]).

At the same time those who do not take part in the Official or Shadow Cabinet, do not strongly affect the country's legislative process are placed on the rear sits and as a result are named *backbenchers*. E.g.:

I must ask the indulgence of the House because I have not spoken as a Government Back Bencher since 1 August 1951 and, like every Government Back Bencher, I have been sitting by my telephone since the election. I can honestly claim that it is my right hon. Friend the Prime Minister's special wish that I should remain in the position that I now occupy (7 May 1997: Column 6).

Above all, I would defend the rights of Backbenchers to hold the Government to account and to champion the causes dear to their hearts (18 May 2010: Column 2).

The fact that the role of such MPs on the British political arena is much more limited in comparison to the ones from Her Majesty's Government or the Official Loyal Opposition Shadow Cabinet results in the naming *backbenchers*. This lexeme implies two components of meaning: in the direct meaning it hints at the placement of the MPs in the Chambers (*so-called because they inhabit the rear seats in the parliament* [8]), in the figurative meaning it represents their status and role in the political life of the UK (*they might be former ministers or prime ministers who have resigned, lost leadership challenges or been demoted from cabinet. Or they might be unwilling or unsuited for a ministerial post* [8]).

One more group of MPs that is also functionally important for the British parliament is so-called *crossbenchers*:

Independent Crossbenchers L. Hennessy of Nympsfield and L. Bilimoria spoke in this debate (9 October 2012: Column 1085).

The location of the crossbenchers is determined by their status in the parliament: having no political parties' affiliation they are situated between and perpendicularly towards the Government and Opposition. This naming shows that they are "on the crossroads" between the power and the opposition, belonging to no political party and participating in political proceedings independently without sharing any common ideas. This group of people that encompasses life and hereditary peers becomes a differentiating feature of the House of Lords and is not inherent in the House of Commons.

The studyings of the Hansard texts of the British parliamentary debates demonstrate that the space and distance towards the centre of the Chambers are key features for naming the MPs in the British parliament. This tradition is preserved regardless the political party that possesses the power. Such a cultural peculiarity is not limited to the UK parliament, but is typical for the parliamentary systems of member states of the Commonwealth of Nations. However, this phenomenon is a lacuna for the Ukrainian politics as here the MPs allocation is determined by the party affiliation. At the same time the parliamentarians' sits towards the centre of the parliament do not influence their status on the political arena of the country. This fact affects the language system, i.e. the official terms "frontbenchers", "backbenchers" and "crossbenchers" in namings of members of Verhovna Rada do not exist in the Ukrainian language.

V. Shakhovsky mentions in his theoretical works that many aspects of the human activity are not simply transferred by words: language is poorer than the validity and its semantic space does not cover the whole world [2]. As a result, some language representations of cultural phenomena in other languages can somehow distort the original meaning of the words. According to A. Musolf, metaphorical models realize in the political discourse pejorative and ameliorative changes in meanings, they add some emotive and evaluating components [6]. Thus, the only of the above mentioned political terms, namely "backbenchers", is used in the Ukrainian language but is restricted to the mass-media where it gets a derogatory shade of meaning. It names politicians that do not actively participate in the decision-making processes and is used only in the context of criticizing. This way of compensating the political phe-

nomenon of the British parliament by means of linguistic code of the target language seems invalid due to the fact that this term has no negative meaning in the source language. In terms of politics backbenchers in the British parliament have a right to freely express their point of view and support the electorate in their constituencies, participate in the debates and propose amendments.

Conclusions. Thus, the metaphors of space appear to be productive in the British parliamentary life. Conceptualizing politics on the basis of spatial signs enriches the system of political terminology. Mapping spatial sign elements onto politics leads to the creation of new meanings that help to deeper perceive the organization of the hierarchical relations in the British parliament.

REFERENCES

- [1] Selivanova O.O. Linguistic encyclopedia. Poltava, 2010. 844 p.
- [2] Shakhovskiy, V.I. Linguistic Theory of Emotions. Moscow: Gnozis, 2008.
- [3] Charteris-Black, J. Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis. New York: Palgrave MacMillan, 2004. 263 p.
- [4] Lakoff, G., Johnson, M. Conceptual Metaphor in Everyday Language // The Journal of Philosophy, 1980. Vol. 77, No. 8. P. 453-486.
- [5] Lakoff, G., Johnson, M. Metaphors we live by. London: University of Chicago Press, 2003. 276 p.
- [6] Musolf, A. Metaphor and Political Discourse. Analogical Reasoning in Debates about Europe. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004. 224 p.
- [7] Panasiuk, I. Definition of the Lacuna Phenomenon in the Theory of Translation // Voprosy psikholingvistiki. 2009. № 3 (10). P. 42-46.
- [8] Parliamentary Backbenchers and Frontbenchers / URL: <http://lawgovpol.com/backbenchers/#sthash.fTujjgXP.Dpuf>
- [9] The Commons Chamber / URL: <http://www.parliament.uk/about/living-heritage/building/palace/architecture/palace-interiors/commons-chamber/>

Стереотипи маскуліності і фемініності в іспанськомовному просторі

Ю.В. Андрійченко*

Київський Національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: juliandri@mail.ru

Paper received 30.10.15; Revised 03.11.15; Accepted for publication 17.11.15.

Анотація. У статті розглядається питання дослідженню гендерного фрагмента іспанської мовної картини світу в аспекті концептуалізації гендерних стереотипів і його динамічної трансформації під впливом соціокультурних чинників, звертається увага на передумови виникнення лінгвістичного сексизму, його розвиток і функціонування в сучасних реаліях іспанської мови.

Ключові слова: гендер, комунікація, стереотипи, текст, маскуліність, фемініність

Вступ. Розуміння гендеру, прийняте в сучасній науці, як складного соціально-психологічного і культурного конструкту, співвідносного з усією сукупністю властивостей, характеристик, комунікативних і поведінкових моделей, властивих представникам різних статей, робить можливим його вивчення у мові. Одним із способів дослідження гендеру за даними мови є лінгвістичне моделювання таких емних гендерних категорій, як маскуліність і фемініність у вигляді концептуальних просторів, що представляють собою сукупності лінгвокультурних концептів. Під останніми, слідом за С.Г. Воркачевим, розуміються одиниці колективного знання / свідомості, які володіють мовним вираженням і відзначені етнокультурною специфікою [1]. Мужність і жіночність є важливими атрибутами суспільної свідомості: якщо стать осмислюється в категоріях *чоловік* і *жінка*, то гендер відображається в термінах *мужність* (чоловіче начало) і *жіночність* (жіноче начало) [2, с. 6].

Мета дослідження – виявлення особливості функціонування гендерних стереотипів в сучасній іспанській мові нв вербально-семантичному рівні.

Матеріалом дослідження слугує лексичний потенціал іспанської мови.

Серед визначень терміна *маскуліність* таких авторів як М. Кімел, Д. Гілмор, Р. Хоррокс, Р. Коннелл, Е. Баденгер, В.В. Гаврилюк, О.Г. Троїцька, І.С. Кон, А.А. Денисова, С.А. Орлянський, існує думка Ш. Берд про те, що маскуліність є поняттям, що означає соціально сконструйовані очікування, що стосуються поведінки, уявлень, переживань, стилю соціальної взаємодії, відповідного чоловікам, представлені в певній культурі і субкультурі в певний час. Дослідник наполягає на тому, що наукові докази обґрунтування даного явища з точки зору біології відсутні. Саме поняття *маскуліність* нерозривно пов'язане з такими характеристиками, як агресивність, незалежність, незворушність в кризових ситуаціях, неемоційність, активність, грубість, логічність, змагальність, прагнення до успіху і т.д.

Динаміка мовної картини світу в різні епохи під впливом різних соціокультурних чинників зберігає архетипну опозицію *чоловік – жінка*, відповідно до якої Бог створив жінку з ребра Адама, що зумовило її вторинність, пасивність і залежність від чоловіка. Гендерні стереотипи, закладені в Середньовіччя, сприяли збереженню традиційного для британців світогляду, відповідно до якого «жінки є зло».

Кожне національне співтовариство сприймає світ крізь призму своїх стереотипів. Гендер, будучи ком-

понентом колективної свідомості, репрезентується відповідними концептами, що фіксуються мовою.

І.С. Кон виділяє в області сучасних соціальних наук 4 головні парадигми маскуліності:

- біологічну, що трактує маскуліність як сукупність природних якостей, що відрізняють чоловіків (самців) від жінок (самок);
- психоаналітичну, яка розглядає універсальні чоловічі властивості, але не як біологічно закладені, але як сформовані в процесі індивідуального розвитку дитини та її взаємодії з батьками;
- соціально-психологічну, яка відрізняється від двох попередніх у вивченні маскуліності тим, що в першу чергу розглядає не біологію, а культуру і виховання;
- постмодерністську, в межах якої маскуліність розглядається в контексті расових, сексуальних, класових та національних відносин одночасно з антропологічною, соціально-психологічною та біомедичною боків.

У кожному конкретному суспільстві існує кілька моделей маскуліності – від домінуючих до маргіналізованих. Сьогодні не існує системного опису типів маскуліності. Автор теорії гегемонної маскуліності Р. Коннелл у своїх роботах вводить поняття *гегемонії маскуліності* для позначення ієрархічного характеру маскуліностей. Для особистості, що належить до даного типу, характерні ознаки домінування не тільки над жінками, але й над слабшими чоловіками, суперництво, культ фізичної сили, можлива схильність до насильства.

Що ж стосується підлеглих або маргіналізованих моделей маскуліності, то вони існують у групах, які об'єднують національні, соціальні і сексуальні меншини, людей з обмеженими фізичними можливостями, тобто групах над якими і здійснюється домінування. Маргінальні моделі оцінюються більшістю суспільства як неповноцінні, що не відповідають нормі, сприймаються з різним рівнем толерантності і часто стають об'єктами дискримінаційних дій, які практикуються в патріархатному суспільстві. Відповідно, чоловіки – носії маргіналізованої маскуліності часто сприймаються як ущербні і піддаються дискримінації.

Зміна ідеалу мужності в сучасній культурі зумовлена не лише цілеспрямованим реформаторським впливом, скільки природним розвитком суспільства. Вважається, що жінки стають все більш агентивнішими, і в стереотип жіночності вносяться корективи, пов'язані з оцінкою їхньої діяльності та соціального стану. В емоційній сфері як маскуліність, так і феміні-

ність містять характеристики з різними знаками оцінки, як і позитивні, так і негативні. Типовими чоловічими рисами вважаються здатність відокремити раціональні доводи від емоційних, холоднокрівність; жіночими характеристиками є емоційність, сприйнятливність, сугестивність, співчуття, легка зміна емоційних станів, схильність до тривожності, скаргам, сльозам, істеричність, примхливність.

Як свідчать нещодавні дослідження гендерних відносин, жінки в сучасному суспільстві вже не є жертвами, а, навпаки, з кожним днем відіграють все більш активну соціальну роль. Розгляньмо, як розвивалися ці стереотипізовані уявлення про обидві статі.

В патріархальному контексті, відношення *чоловік/жінка* маркується категоризацією сильна *стать/слабка стать*, які легітимізують дискримінацію жінок, що базується на псевдопретексті статевих розбіжностей. Нерідко зустрічається в іспанськомовному просторі і слово *мачізм*. У сучасному дискурсі воно позначає не тільки статево приналежність, але артикулює і всі додаткові визначення, що характеризують чоловіче начало: агресивність, наступальність, жорстокість, потужність, грубість, сила (що асоціюється з розвиненою мускулатурою), енергійність, воля, сексуальна міць. В більшості світових культур маскулінне ототожнюється з духом, логосом, активністю, силою, раціональністю, світлом, наповненістю, в той час як фемінне – з матерією, хаосом, природою, пасивністю, слабкістю, емоційністю, темрявою, порожнечою, безформністю.

Словник Королівської Академії Іспанської Мови визначає фемінне як слабке і не значне і маскулінне як енергійне і мужнє [4]. Науковці вважають це визначення не актуальним, оскільки, на їхню думку, воно викликає гендерні стереотипи в суспільстві, не відображає сучасні реалії і закликає в новому виданні, яке планується до друку у 2014 році виправити ці неспівпадання. Мова – це форма вираження певної спільноти, але також вона формує уявлення про світ, таким чином, що індивід якщо не знайшов в мові відповідної лексики для вираження того чи іншого поняття, вважає, що його взагалі не існує [4]. Таким чином, оскільки в Словнику Королівської Академії Іспанської Мови не має визначення дієслова *feminizar*, відповідно, на думку видавників, такого поняття не існує взагалі. Навпаки, дієслово *masculinizar* представлено в словнику. На нашу думку, лексичне тлумачення іменника *feminidad* як *débil* є гендерним стереотипом

У багатьох стародавніх міфологіях місяць, земля і вода трактуються як жіноче начало, а вогонь, сонце і тепло – як чоловіче. Чоловік виступає як носій активного, соціально-творчого начала, а жінка – як пасивно-природна сила. Протилежні і соціальні ролі, приписувані чоловікам і жінкам. Перші є переважно інструментальними, а другі – експресивними. Анатомічні розбіжності між двома статями ведуть до розбіжностей психологічних. Але це не може надати пояснення соціальній позиції жіночого роду. Жодна поведінка людини не може пояснюватись виключно з біологічної позиції. Хоча представник чоловічої статі в тваринному світі, самець, в більшості видів є більш фізично сильним ніж самка, і це саме стосується і людей, існують інші процеси, які ставлять на первинний план жінок. В багатьох

культурах жінки скоряються перед чоловічою владою. Це не означає, що ця *вторинна роль*, наскільки б типовою в соціальних групах вона не була б, не бере участь у прийнятті рішень. Тобто, до сьогодення жінки як стать, окрім певних історичних випадків (Клеопатра, Катерина Друга, та ін.), були виключені з верхівки влади. Матріархатний досвід, поліандрія не можуть вважатись, на нашу думку, проявом суто жіночого панування, оскільки за суто історично-культурних особливостей жіночі обов'язки вважались не головними, а лише їхніми додатками. До сьогодення різні форми, які існують в людській цивілізації, завжди обертаються навколо можливостей зберігання влади; вживаючи термін з психології, вони є фаллоцентричними. Достатньо важко пояснити чому саме. Немає цьому пояснень і з генетичної точки зору чому організація життя, яка в переважній більшості культур ґрунтується на маскулінності. В цьому сенсі, на нашу думку, доцільно звернутися до етології. В тваринному царстві немає феномену жіночої дискримінації; існують репродуктивна роль, вигодовування нащадків, їхній захист; ці ролі чітко розподілені між самцем і самкою. В більшості видів самець – є більш фізично сильним і витривалим, але це не означає, що самка відіграє роль *слабкої статі*, існує певна кількість видів, де самка є сильнішою за самця.

Таким чином, існує чітке розподілення ролей, зафіксовані моделі поведінки, які не поділяються на первинні та вторинні. Звичайно, наприклад, є левові прайди, де самки – *власність* лева, але в тваринному світі не можливо знайти розподілення влади, поведінка тварин не залежить від логіки домінації. В людському суспільстві ж, навпаки, горизонт, звідки структурується складна гама можливих моделей поведінки регулюється певними нормами, які не мають виключно біологічний характер, і які в межах самець-самка відповідають не анатомічним реаліям, а суб'єктивним положенням, властивим символічному полю. Тобто, мачізм в суспільстві не має жодного генетичного підґрунтя і жодна фізична перевага чоловіка не пояснює дискримінацію жінки. Маскулінність і фемінність – символічні конструкції, які вкоренилися в людську психологію, і, тому, гендерну проблему слід вирішувати в соціальній площині.

Вибудовування соціальних норм навколо сили має історичний характер. Якщо протягом історичного людства існували жінки, наділені владою (амазонки, *Залізна леді* Маргарет Течер), *фалічні*, якщо використовувати новітній термін, їхній архетип бере початок з характеристик, які універсально пов'язані з маскулінністю, і не є фемінними. В різних культурах, які можемо спостерігати, сучасних або тих, що досліджуються в ретроспективі, гендерні стереотипи повторюються без великих змін: маскулінне – влада, фемінне – пасивність; влада є чоловічою прерогативою, так само, як війна і різні маніфестації ментальної переваги (філософія, наука, теологія, мистецтво) [6, с. 87-89]. Все важливе належить чоловікові: історія описує відкриття, перемоги, винаходи, ане досягнення в домашньому господарстві.

Відшукати цей стрибок в історії від гіпотетичної примітивної тваринної орди, в якій ще було відсутне

розмежування по гендерних ролях, до фалічного суспільства, в якому супремасія мачизму є непохитним фактом. Культура мачизму, яка домінувала і продовжує доминувати в сучасному суспільстві, звичайно, не є провиною певного окремо взятого індивіда чоловічої статі. Це – колективний продукт, і жінки також зробили певний внесок в його розвиток, погоджуючись підкорятися родинним патронам. Але це не означає також, що певні конкретні представники чоловічої статі не є корінням цієї проблеми. Мачизм, насильство і дискримінація за гендерною ознакою йде саме від чоловіків і їхньої поведінки.

Результати дослідження та висновки. Феміністичний рух сприяв значному перегляду цінностей, установок і суспільних норм, що змінюють статусно-рольові уявлення про чоловіка і жінку, які були закріплені соціально-економічними, юридичними та мовними реформами в іспанськомовному суспільстві. Комплексне вивчення лінгвокультурних концептів *мужність* і *жіночість* на лексико-фразеологічному матеріалі виявило глибинні архетипічні процеси, що знаходяться в основі мовної концептуалізації гендерної картини світу іспанців, визначило культурні доміанти і вектори розвитку гендерних стереотипів.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт. М.: Гнозис, 2004. – 236 с.
- [2] Рябов О.В. Женщина и женственность в философии серебряного века. – Иваново: Ивановский гос. Университет, 2009. – 159 с.
- [3] Connell, R.W. Masculinities R.W. Connell Berkeley, Los-Angeles, 1995. – 293 p.
- [4] Real Academia Española / Comisión de gramática, Esborzo de una nueva gramática de lengua española. – Madrid: Espasa Calpe, S.A., 1997. – 246 p.
- [5] Rivera Garretas M. Nombrar el mundo en femenino. Pensamiento de las mujeres y teoría feminista / María Rivera Garretas. – Barcelona : Icaria, 1994. – 297 p.
- [6] Sau Sánchez, V. Reflexiones feministas para principios de siglo / Victoria Sau Sánchez. – Castellón : Horas y Horas, 2000. – 210 p.

REFERENCES

- [1] Vorkachev, S.G. Happiness as linguocultural concept. M.: Gnosis, 2004. – 236 p.
- [2] Ryabov, O.V. Woman and femininity in silver age. Ivanovo: Ivanovo's state university, 1997. –159 p.
- [3] Connell, R.W. Masculinities R.W. Connell Berkeley, Los-Angeles, 1995. –293 p.
- [4] The Royal Spanish Academy / Commission of Grammar, New Grammar of Spanish. – Madrid: Espasa Calpe, S.A., 1997. – 246 p.
- [5] Rivera Garretas M. To name the world of femail. Meditations about women and feminist's theory / María Rivera Garretas. – Barcelona: Icaria, 1994. – 297 p.
- [6] Sau Sánchez, V. Feminist's reflexions in the beginning of the age / Victoria Sau Sánchez. – Castellón: Horas y Horas, 2000. – 210 p.

The stereotypes of masculinity and femininity in the Spanish language area Y.V. Andriichenko

Abstract. The article examines the gender research fragment Spanish language picture of the world in terms of conceptualization of gender stereotyping and its dynamic transformation under the influence of sociocultural factors, draws attention to the linguistic background of sexism, its development and operation of modern realities of Spanish.

Keywords: gender, communication, stereotypes, text, masculinity, femininity

Комунікативний стиль персонажа у аспекті його расової ідентичності (на матеріалі сучасної американської драми)

О.В. Антонов*

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна

*Corresponding author. E-mail: darkalexus@mail.ru

Paper received 11.11.15; Revised 14.11.15; Accepted for publication 18.11.15.

Анотація. У статті проаналізовано комунікативні стилі персонажів сучасної американської драми в аспекті їх расової ідентичності. Для вивчення обрана типові для американської лінгвокультури моделі взаємодії представників різних рас. Доведено, що расовий компонент відіграє важливу роль у функціонуванні комунікативного стилю та арсеналу лінгвістичних тактик та стратегій. Доведено, що расова приналежність є важливим компонентом комунікативного стилю і впливає на тактико-стратегічну організацію висловлювання. Виділяються особливості комунікативного стилю афроамериканців у ситуаціях спілкування з представниками своєї раси та білими американцями.

Ключові слова комунікативний стиль, расова ідентичність, персонажне мовлення, сучасна американська драма.

Поняття комунікативного стилю з'явилося як логічний розвиток концепції стилю у руслі комунікативно-прагматичного аналізу реалізації мовних механізмів у процесі реального спілкування та дало поштовх вивченню впливу таких індивідуальних параметрів комуніканта як соціальний статус, вік, расова приналежність, рівень інтеграції до певної лінгвокультури, стиль манери його мовлення.

Наше дослідження статусних характеристик мовця, які впливають на персонажне мовлення американської драми, є актуальним, оскільки на сучасному етапі незмінним залишається інтерес лінгвістичних студій до вивчення мови у процесі її функціонування [4: 5; 5: 27; 9: 17]. Нерозв'язаним залишається питання впливу статусних характеристик на комунікативний стиль, при цьому матеріалом дослідження може виступати як реальна комунікація, так і персонажне мовлення драматургічних творів.

Дослідження комунікативного стилю, що є складною та багаторівневою структурою, є на часі. Сьогодні не існує єдиного визначення комунікативного стилю, хоча мають місце успішні спроби його аналізу у різних контекстах. Так, комунікативний стиль розглядається у міжкультурній комунікації, при цьому особлива увага приділяється поняттю комунікативної поведінки та робиться значний акцент на кумулятивній функції мови як засобу соціо-культурної ідентифікації та автентичності. Крім того, виділяється національний стиль комунікації як один із рівнів комунікативного стилю [5: 5].

Велика увага приділяється дослідженню комунікативного стилю у контексті дискурсу, а саме визначається комунікативний підхід до вивчення останнього, що базується на комунікативних обставинах як найважливішому змістотворчому компоненті, що є одним з найефективніших методів аналізу дискурсу [4: 9].

Комунікативний стиль аналізується у контексті категорії ввічливості [7: 15].

Розглядається поведінковий аспект комунікативного стилю на макрорівні, із залученням поняття національної комунікативної поведінки, що є сукупністю норм і традицій спілкування певного народу [9: 18]. Даний компонент комунікативного стилю є важливим для цілісного аналізу поняття та створення багаторівневої моделі комунікативного стилю, оскільки відповідно до точки зору Й.А. Стерніна, комунікативна поведінка є невід'ємним аспектом комунікації, який приймає участь у кодуванні та декодуванні інформаційного потоку, надаючи йому специфічних рис національної ідентичності [9: 22].

У нашому дослідженні комунікативний стиль визначаємо як певний спосіб побудови процесу комунікації, який включає мовні та мовленнєві засоби, що реалізуються у певних мовленнєвих та комунікативних актах, використання тактик та стратегій для досягнення певної комунікативної цілі. Оскільки комунікативний стиль має багаторівневу структуру, що включає у себе як базовий комунікативний стиль конкретної особистості, так і національний комунікативний стиль, який, у свою чергу, є проявом національної ідентичності, ми можемо говорити про особливості індивідуального та національного комунікативних стилів. Беручи до уваги той факт, що статусні параметри відображаються у мовленні комуніканта [5: 12; 10: 35], ми висуваємо гіпотезу про те, що статусні характеристики мовця впливають на його комунікативному стилі. Метою даної розвідки є аналіз впливу расової приналежності на формування та функціонування комунікативного стилю персонажа.

Важливу роль у процесі реалізації комунікативного стилю індивіда відіграють комунікативні тактики та стратегії, що являють собою прямий чи опосередкований вияв та інтеграцію інтенцій індивіда, які проявляються у постановці та досягненні як довготривалих глобальних комунікативних завдань (стратегій), так і короткотривалих (тактик), що мають локальне значення та є інструментом реалізації стратегій у процесі комунікації [3]. Вербальне втілення комунікативних тактик та стратегій набуває індивідуалізованих рис у процесі формування та реалізації комунікативного стилю, розкриваючи комунікативний потенціал мовця в процесі досягнення комунікативної мети.

Поняття *раса* визначається як певна група людей, що історично склалася в певних географічних умовах, яка володіє деякими загальними спадково-зумовленими морфологічними і фізіологічними ознаками. Крім цього, представники однієї раси володіють певними лінгвально-стилістичними особливостями комунікативного стилю, що зумовлені фізичними, етнічними та соціо-культурними та історичними факторами, що впливали на розвиток тієї чи іншої раси [3: 35-57].

Комунікативний стиль спілкування представників однієї расово-етнічної групи має певні особливості, зумовлені рівнем інтеграції до локальної лінгвокультури та зумовлені наявністю певних, історично закріплених особливостей комунікативного середовища у конкретній малій соціальній групі. Так, аналіз спілкування представників афроамериканської раси виявляє ряд особливостей:

Cornbread: *Where is yo' balls, Skillet! Where is they?*

Skillet: *Niggah...fuck...you...and yo'...mama!*

Ebony: *I can't, my mama died when she looked at yo' face.*

All: *Oooooo!*

Cornbread: *It's getting' crunk up in the Hurt.*

Toyia: *Whut! Whut!*

Ebony: *You soooo broke that when niggahs break into yo' house, they leave you money.*

All: *Oooooohhhhh!*

Toyia pipes in with a small baby balanced on her hip.

Toyia: *You leave him alone. I don't know why you always be pickin' on Skillet. You know he slow.*

Ebony: *Shut up withcho WIC Weetabix weave wearin' ass.*

Toyia: *Yo' mama!*

Ebony: *Yo' mama, bitch...*

[2: 276-277]

У полілозі задіяні Корнбред, Ебоні і Тойя – афроамериканці за походження, що відносяться до однієї соціальної групи. Комунікативний стиль учасників спілкування має специфічні особливості, обумовлені расовою приналежністю. Так, усі комуніканти вільно застосовують звертання *niggah*, що є образливим, якщо його використовують представники інших рас, однак, позитивно сприймається чорношкірими адресатами всередині свого комунікативного середовища. Іншими важливими рисами комунікативного стилю учасників даного полілогу є часте використання вульгаризмів, а саме лайливої лексики (*fuck...you, bitch, ass*), граматичні помилки у побудові речень: неправильне використання категорії числа (*Where is yo' balls, Skillet! Where is they?*), помилки у використанні дієслів 3-ї особи однини (*You know he slow*), скорочення та бленди (*yo', pickin', wearin', withcho*), неправильна фонетична вимова (*Whut! Whut!*). Для підсилення комунікативного ефекту своїх реплік, персонажі рясно використовують порівняння та натяки, часто сексуального характеру (*Where is yo' balls, Skillet! Where is they?*), образи на адресу батьків чи родичів (*Niggah...fuck...you...and yo'...mama!, Shut up withcho WIC Weetabix weave wearin' ass*) як різновид тактики образи третьої особи з метою вплинути на комуніканта. Періодично усі персонажі використовують тактику демонстрації підвищеної емоційності, вигукуючи хором звуки, що характеризують емоційне відношення комунікантів до ситуації чи адресата (*Oooooo!, Oooooohhhhh!*).

Характерною особливістю комунікативного стилю афроамериканців у даному випадку є той факт, що на комунікативний стиль мовців не впливає наявність серед слухачів жінки та дитини (*Toyia pipes in with a small baby balanced on her hip*).

Певні специфічні риси та відмінності демонструє аналіз комунікативних стилів представників різних рас у контексті міжрасового спілкування:

TAYLOR: *[to KENT] What?! She doesn't know me... [to KIMBER] You don't know me...*

FLIP: *[to KENT] Can you shut her up?*

KIMBER: *[to FLIP] That's OK, honey. I'm OK. [To TAYLOR] Yes, so you know me well. Yes, Europe –Peace Corps. And so help me here, there you were, at this privileged institution, with your famous dad and your new laptop to soothe yourself, and you're upset because some stupid sorority chicks are mean to you?*

KENT: *[under his breath] Oh God.*

CHERYL *Seems like a fair question.*

[Long pause]

So I'm gonna... OK.... There's coffee, decaf and regular, in the kitchen.

[CHERYL stops before getting to the kitchen, now interested in Taylor's tirade]

TAYLOR: *No, Kimber. I was upset because people like you can't see it. Your inner-city kids aren't supposed to succeed... As long as they can stay ignorant and dependent on you, they won't have to mess up the white spaces. They let one or two of us in who've had enough privilege to almost play the game. Just enough to make us think we're special. It's a grand mindfuck. Then Kimmy here goes slummin' for five minutes and knows all about it.*

[To Kimber] You can kiss my black ass is what you can do with your I'm-such-a-Goddam-saint-inner-fuckin'-sanctum-of-rebellious-white-liberal bullshit. Don't you ever come to me like that. You need to get your white ass out of my world, or keep your hippie drivell to your own damn self... [Mumbling to herself] Fuckin' I'll show Dad what happens if he won't notice me... I'm too deep for co-tillions, I'll fuck black and show them all, bitch.

[1: 62-63]

У полілозі беруть участь Тейлор, Фліп, Кент, Шеріл – афроамериканці приблизно одного віку, які відносяться до середнього класу та мають приблизно однакове соціальне становище, та Кімбер – біла жінка 32-х років, яка також відноситься до середнього класу. Основними дійовими особами є Кім та Тейлор, між якими відбувається жвава дискусія, яка яскраво розкриває особливості їх манери спілкування.

Комунікативний стиль двох жінок має суттєві відмінності, більшість яких спричинена расовою ідентичністю. Тейлор спочатку робить акцент на тому, що Кімбер зовсім її не знає (*[to KENT] What?! She doesn't know me... [to KIMBER] You don't know me...*), спочатку звертаючись до Кента і лише потім до жінки, переходячи у наступ. Мовець використовує тактику критики адресата (*No, Kimber. I was upset because people like you can't see it*), акцентуючи увагу саме на фразі "like you", асоціюючи, таким чином, адресата з певною соціальною групою. Крім того, у наступній репліці героїні *As long as they can stay ignorant and dependent on you, they won't have to mess up the white spaces* використовується тактика відчуження однієї групи (*they*), до якої належить і мовець, від іншої (*white spaces*) на основі расової ідентифікації. Далі дівчина застосовує вульгаризм, що підкреслює емоційну напруженість ситуації (*It's a grand mindfuck*). Щоб підсилити ефект від сказаного та донести свою точку зору, Тейлор рясно використовує вульгаризми для образи співбесідниці та підсилення ефекту своїх слів (*You can kiss my black ass; your white ass*), лайливу лексику (*Fuckin'; I'll fuck black and show them all, bitch*), висловлює зневагу до позиції опонентки, негативно характеризуючи її поведінку та погляди, називаючи її "I'm-such-a-Goddam-saint-inner-fuckin'-sanctum-of-rebellious-white-liberal bullshit", де вона використовує стратегію відкритої та повної критики основних психофізичних та соціокультурних характеристик опонентки, кінцевою метою якої є повне психологічне подавлення опонентки, що має звести нанівець подальше бажання вести дискусію чи висловлювати свою точку зору. Іншим можливим наслідком притримання наміченої стратегії може стати розпалення конфлікту та перехід до відкритої ворожості у процесі комунікації, включаючи також комунікативну поведінку. Дівчина часто використовує слово *ass* для самоіден-

тифікації та ідентифікації опонентів, надаючи йому еквівалентного значення "я, ти". Наприклад, у репліці "You need to get your white ass out of my world" Тейлор вимагає, щоб Кім не лізла у її справи, при цьому образа підсилюється расовою паралеллю за кольором шкіри (*white ass*), що несе у собі відтінок негативного значення. У той же час, відбувається расова самоідентифікація та відділення героїні "від білих". В кінці свого монологу, Тейлор звертається до самої себе, намагаючись говорити тихо і незрозуміло, однак репліку чувають оточуючі. Дівчина знову проявляє високий рівень агресії, використовуючи менш насильствуваний у складі погрози (*Fuckin' I'll show Dad what happens if he won't notice me...*); та промісив (*I'll fuck black and show them all, bitch*), де останнє слово є негативною оцінкою представників білої раси, включаючи Кім.

Зовсім іншим виявляється комунікативний стиль опонентки Тейлор – Кімбер. Кімбер, використовуює тактику уникнення конфлікту (*That's OK, honey. I'm OK*), де використання пестливого звертання має на меті послабити комунікативне напруження оточуючих. Вона також вдається до само репрезентації, що має на меті надати її словам більшої ваги (*Yes, so you know me well. Yes, Europe –Peace Corps*). Потім Кімбер переходить у наступ, наводячи добре структуровані аргументи для більшого ефекту, застосовуючи тактику логічного обґрунтування та переконання (*And so help me here, there you*

were, at this privileged institution, with your famous dad and your new laptop to soothe yourself). Як фінальний аргумент, Кімбер наводить проблему, яка є для Тейлор важливою, проте, яку мовець не вважає важливою для себе, про що свідчать використані лексичні одиниці (*and you're upset because some stupid sorority chicks are mean to you?*).

Отже, комунікативні стилі Кімбер та Тейлор мають специфічні, расово-зумовлені специфічні риси. Так, більш м'який, інтелектуальний, логічно-структурований стиль Кімбер, у якому використовуються тактики переконання, аргументованого обґрунтування, наведення прикладу та аналізу ситуації контрастує з емоційно-забарвленим, агресивним та авторитарним стилем Тейлор, яка на відміну від Кімбер, застосовує тактики відчуження опонента, погроз, використання вульгаризмів, авторитетного переконання, наведення своєї точки зору, розпалення та маніпуляції конфліктною ситуацією.

Расовий компонент відіграє важливу роль у формуванні комунікативного стилю та арсеналу лінгвістичних тактик та стратегій. Особливе місце займає опозиція black-white, яка акумулює у собі стереотипні негативні міжрасові стосунки на підсвідомому рівні, що базуються на взаємній нетерпимості.

Подальша перспектива розвідки полягає у детальному розгляді та аналізі впливу статусно-рольових параметрів мовця на його комунікативний стиль.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Diamond, L.R. *Stick Fly* – Evanston, Illinois, Diamond, Northwestern university press, 2008. – 143 p.
- [2] Hall, K. *Hurt Village / Katori Hall // The Methuen Drama Book of New American Plays*. – New York : Methuen Drama (digital copy), 2013. – P. 252–355.
- [3] Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М. : УРСС, 2002. – 284 с.
- [4] Карасик В.И. О категориях дискурса Текст. / В.И. Карасик // Языковая личность: социолингвистические и эмоциональные аспекты: межвуз. сб. науч. тр. – Волгоград-Саратов: Перемена, 1998. – С. 185-197.
- [5] Куликова Л.В. Коммуникативный стиль в межкультурной парадигме / Л.В. Куликова; Красноярск. гос. пед. ун-т им. В.П. Астафьева : Монография – Красноярск, 2006. – 392 с.
- [6] Куликова Л.В. Межкультурная коммуникация: теоретические и прикладные аспекты / Л.В. Куликова : Монография. – Красноярск: РИО КГПУ, 2004. – 196 с.
- [7] Ларина Т.В. Категория вежливости и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций. Изд-во Рукописные памятники Древней Руси, 2009. – 516 с.
- [8] Латынов В.В. Стили речевого коммуникативного поведения: структура и детерминанты // Психологический журнал. – 1995. – № 6. – С. 90-100.
- [9] Стернин И.А., Ларина Т.В., Стернина М.А. Очерк английского коммуникативного поведения. – Воронеж: изд-во «Истоки», 2003. — 185 с.
- [10] Стернин И.А., Прохоров Ю.Е. Русские: коммуникативное поведение: уч. пособ. – М.: Изд-во ФЛИНТА, 2011. – 327 с.

REFERENCES

- [1] Diamond, L.R. *Stick Fly*– Evanston, Illinois, Diamond, Northwestern university press, 2008. – 143 p.
- [2] Hall, K. *Hurt Village / Katori Hall // The Methuen Drama Book of New American Plays*. – New York : Methuen Drama (digital copy), 2013. – P. 252–355.
- [3] Issers, O.S. *Communicative Strategies and Tactics of Russian Speech* / O.S. Issers. – Moscow: URSS, 2002. – 284 p.
- [4] Karasik, V.I. About Categories of Text Discourse. / V.I. Karasik // Linguistic personality: socio-linguistic and emotive aspects: Sat. scientific. art. – Volgograd, Saratov: Peremena, 1998. – P. 185-197.
- [5] Kulikova, L.V. The communicative Style in the Intercultural Paradigm / L.V. Kulikova; Krasnoyarsk. state. ped. Univ named after. V.P. Astafiev: Monograph – Krasnoyarsk, 2006. – 392 p.
- [6] Kulikova, L.V. *Intercultural Communication: Theoretical and Applied Aspects* / L.V. Kulikova: Monograph. – Krasnoyarsk: RIO KSPU, 2004. – 196 p.
- [7] Larina, T.V. Categories of Politeness and the Style of Communication. Comparison of British and Russian linguocultural traditions, Publishing house "Manuscript of the ancient Rus" 2009. – 516 p.
- [8] Latinov, V.V. Styles of verbal communicative behavior: structure and determinant // Psychological Journal. – 1995. – № 6. – P. 90-100.
- [9] Sternin, I.A., Larina, T.V., Sternina, M.A. Outline of English communicative behavior. – Voronezh: Publishing House "Istoky", 2003. – 185 p.
- [10] Sternin, I.A., Yuri Prokhorov Russian: communicative behavior: a tutorial. – M.: Publishing House "Flinta", 2011. – 327 p.

Personage's Communicative Style in the Aspect of Racial Identity (On the Material of Modern American Drama)

A.V. Antonov

Abstract. The article analyses how racial identity influences the personage's communicative styles in modern American drama. Models of different races representatives, typical for American linguaculture have been selected for research. It had been proved that racial identity is an important component of communicative style that determines the tactical-strategical organization of the utterance. The peculiarities of Afro-Americans' communicative style in the interaction with representatives of their own race and white Americans have been singled out.

Keywords: *communicative style, racial identity, personage's speech, modern American drama*

"Книга, ждущая авторов" М. Эпштейна в контексте художественного и научного дискурса рубежа XX–XXI веков

Н.И. Астрахан*

Житомирский государственный университет им. И. Франко, г. Житомир, Украина

*Corresponding author. E-mail: astrakhann@rambler.ru

Paper received 09.11.15; Revised 13.11.15; Accepted for publication 17.11.15.

Аннотация. В статье анализируется текст М. Эпштейна "Книга, ждущая авторов", в котором представляется проект виртуальной "Книги Книг" – открытого духовно-интеллектуального пространства, являющегося результатом диалогической работы индивидуального сознания автора и приглашающего потенциальных читателей к активному авторскому развитию предложенных концептуальных и периферийных идей. Данный текст рассматривается как характерный для периода рубежа веков и тысячелетий, ориентированный на снятие границы между художественным и научным дискурсами, подводящий итоги эпохи постмодерна и открывающий новые перспективы диалогического осмысления векторов и закономерностей культурогенеза.

Ключевые слова: философия диалога, постструктурализм, постмодернизм, виртуальная книга, художественная целостность, краткий диалог.

Введение. Текст М. Эпштейна "Книга, ждущая авторов", опубликованный в конце 1999 года – на рубеже веков и тысячелетий, не может быть отнесен однозначно ни к научному (литературоведческому, культурологическому, философскому), ни к художественному (под знаком "пост" или "прото" [9]) дискурсу. Он возникает на пересечении разнохарактерных дискурсивных практик и определяющих их традиций, и это пересечение не только соответствует установкам постструктурализма и постмодернизма, но и хорошо согласуется с приобретающей сегодня особое значение метафорой "сети". Как это часто случается, технологические новации, основательно входящие в культурный обиход и приводящие к существенной трансформации механизмов если не развития, то функционирования культуры, порождают знаковые метафоры, позволяющие по-новому осознать особенности сегодняшнего пребывания человека в мире. "Сеть" как подсказанная Интернет метафора информационного взаимодействия между людьми поднимает проблему обезличивания субъекта высказывания, растворения его в безбрежном информационном море, проблему фальсификаций и подмен, угрожающую и личности, которая может с легкостью превращаться в мишень или средство информационной войны, и миру, реальный образ которого заменяется виртуальным, обладающим большим потенциалом искажения, смещения.

Краткий обзор публикаций по теме. Проект/образ "Книги Книг", разработанный/созданный М. Эпштейном с опорой на идеи персонализма и философии диалога [4], а также художественную практику постмодернизма в ее высоких образцах снимает негативный слой метафоры "сеть", переводя новейшие технологические возможности из регистра "ловушка" в регистр "ловец человеческих душ". Такое "переключение" осуществляется благодаря актуализации одной из самых гуманистически сориентированных традиций в мире человеческой культуры – традиции личностно-значимого чтения/понимания [3]. То, что М. Эпштейн называет "виртуальной книгой", представляет собой лаконичную фиксацию диалогически-ориентированного понимания прочитанной книги, обращенную к другим (другому!) с целью уточнения и коррекции, развития концептуально значимых мыслей. Не случайно в качестве образца "виртуальной книги" приводится "аннотация" знаменитой работы М. Бахтина "Проблемы поэтики Достоевского" [1], оказавшей огромное влияние на развитие

литературоведческой (и шире – гуманитарной) мысли XX века.

Целью данной статьи является рассмотрение текста М. Эпштейна "Книга, ждущая авторов" в контексте актуализированных в нем художественных и научных традиций.

Материалы и методы. Кроме опорного текста М. Эпштейна, в качестве материала использованы художественные (новелла Х. Л. Борхеса "Вавилонская библиотека", роман М. Павича "Хазарский словарь") и научные (работа М. Бахтина "Проблемы поэтики Достоевского") тексты, анализ и интерпретация которых осуществляются с учетом методологических установок постструктуралистского литературоведения (интертекстуальность), теории художественной целостности и онтологической герменевтики.

Результаты и их обсуждение. Определяя работу М. Бахтина "Проблемы поэтики Достоевского" как одну из самых "интеллектуально насыщенных русских книг" прошлого столетия, М. Эпштейн открывает ее одновременно к прошлому и будущему. При этом противоположные временные перспективы смыкаются в плане творчества: локализованные в прошлом произведения Ф. Достоевского порождают новые прочтения, по-новому актуализируются каждым последующим поколением читателей и исследователей, обнаруживая не учтенные ранее смыслы, а написанная М. Бахтиным вслед за книгой о Ф. Достоевском диссертация о Ф. Рабле становится обращением к более отдаленному прошлому культурного и литературного бытия. В этом отношении Интернет, где созданные в разные эпохи произведения представлены в едином информационном континууме, моделирует вневременное (или всевременное) пространство творчества, для которого нет непреодолимых барьеров, вследствие чего доступным оказывается любой "собеседник", участие которого в субстанциально диалогическом творческом процессе необходимо. Такого рода творческое "собеседование" и имеет в виду М. Эпштейн, когда говорит о "персональном мышлении". Учитывая возможности Интернет, он предлагает особый способ представления книги в информационном пространстве, дополняющий широко распространенный сегодня – текстуральный.

"Виртуальная книга", являющаяся результатом осуществления работы сознания, творческого осмысления, памяти и воображения, которые позволяют сжать содержание книги, свести ее к набору концептов с едва

намеченными, неартикулированными логическими связями, становится единицей вторичной моделирующей системы. Подобно тому, как, по точному определению Ю. Лотмана, над естественным языком – первичной моделирующей системой – надстраивается вторичная моделирующая система художественного языка [7], "виртуальные книги" должны не заменить, но представить в сети книги реальные. Если все книги, созданные человечеством в целом, моделируют мир, в котором разворачивается человеческое бытие во всей его полноте, "виртуальные книги" как вторичная моделирующая система моделируют работу сознания, направленную на освоение первичной модели: "Разумеется, виртуальные книги не могут и не притязают заменить книги субстанциальные, многостраничные. Но этот особый книжный жанр имеет право на существование, поскольку отражает реальность нашего читательского опыта, тот способ, каким книги существуют в сознании. Виртуальная книга – это мыслительная форма книги без ее текстуального наполнения; это функция книги, отделившаяся от ее бумажной массы; это знак книги без означаемого... Это весеннее предчувствие, эсхатологическое ожидание книги, которое никогда полностью не сбывается, но позволяет интеллектуально пережить и читательски освоить феномен книги именно в силу ее фактического отсутствия, как чистую возможность, не запятнанную ущербным исполнением" [10].

Обратим внимание на то, что в процитированном фрагменте контекстуальными синонимами оказываются "весеннее предчувствие" и "эсхатологическое ожидание", эмоциональная антонимичность которых связана, видимо, не только с началом и концом читаемой книги. Участвуя в построении модели мира, каждое произведение рассматривает всеобщее бытие либо в перспективе циклического обновления, обязательного возрождения на новом этапе эволюции, либо с точки зрения катастрофического конца, не связанного с завершением, то есть не предполагающего нового начала, продолжения на следующем витке. Программа перехода на новый уровень абстракции в построении модели мира, заложенная в проект "виртуальной книги", оказывается амбивалентной. С одной стороны, она призвана активизировать со-творческую работу сознания, объективировать духовные процессы понимания, материализовать внутреннюю субъективность открытия другого как автора текстуально воплощенного высказывания. С другой – продиктована недоверием к наличествующему, воплощающимся возможностям, исполнению, которое, по мысли М. Эпштейна, всегда оказывается "ущербным". "Возможность" прочтения субстанциальной книги в процессе реализации становится грязной – "запятнанной". Поэтому лучше оставить ее нереализованной, заменить реальную книгу – виртуальной, своего рода экстрактом, диалогической аннотацией, предполагающей абстрагирование от текстуальной реальности (что отражает английское слово "abstract"), отказаться от своего опыта прочтения, доверившись опыту другого.

Намеренно воспроизводящий эстетические координаты литературы постмодернизма текст М. Эпштейна неожиданно проявляет фундаментальную библейскую мифологию. Чистота божественного замысла, связанного с созданием человека, была запятнана вмешатель-

ством неких сил, спровоцировавших "лишний" опыт познания, что с неизбежностью рождает эсхатологические ожидания. Но событие грехопадения уравнивается новыми возможностями, связанными с учением Христа, которое корректирует возникшую дисгармонию, открывая путь к спасению. Неспособность увидеть и реализовать эту новую возможность, услышать "благовую весть" и действовать в соответствии с ней ведет к реализации негативной перспективы – вероятно, в этом проявляется смысл божественной архитектоники "Нового завета".

Возможность уклониться от индивидуального читательского опыта, от "полнокровного" вхождения в реальность книги, соприкосновения с ее текстуальной конкретикой таит в себе опасность сужения возможностей, потери реальности. Этим вообще опасна виртуальная реальность – ее разрастающаяся активность блокирует личностную активность в пространстве реальной жизни, превращает биографическую личность в виртуальную, обладающую весьма ограниченным (неорганическим, наперед заданным) набором возможных проявлений. Представим себе, что со временем книги на бумажных носителях вообще перестанут существовать – такую ситуацию замечательно художественно "обыграл" Е. Гришковец в пьесе "Прощание с бумагой". Подобную перспективу намечает и М. Эпштейн, размышляя о том, как стремительно книга превращается в "архаический объект": "Ее бумажно-пыльный запах, желтеющие страницы, сама ее материальность – признаки какой-то исчезающей цивилизации. Ходишь среди библиотечных стеллажей – и чувствуешь себя как будто в Вавилоне или Древней Греции, хотя тогда и книг-то в современном смысле не было. В жанре книги еще можно творить раритеты, произведения книжного искусства, но цивилизация уже покинула это место. Глаза привыкли к эфирному пространству экрана, к бисерной россыпи электронных букв. Книжные шкафы, ряды корешков с тисненными заглавиями – все это реликтовый слой в домашнем пейзаже, вроде бабушкиных нарядов или старинной мебели, – зона будущих археологических раскопок" [10]. Но если написанное пером не вырубил топором, электронные версии подталкивают к читательскому вмешательству в текст: исправлению, дополнению, сокращению, сжатию, продиктованному нехваткой виртуальной памяти. Что если в условиях "разлива" информационных потоков текстуальное представление книги будет заменено только "виртуальной книгой"? Как в таком случае противостоять сужению горизонта развертывания мысли, прежде всего художественной, нуждающейся в подробностях, деталях, повторах, параллелях, переносах значения, вариантах, заблуждениях, неточностях, непоследовательности, алогичности и т.д. (см. перечень средств художественной выразительности на всех уровнях поэтического языка)? Как не оказаться в роли псевдо-читателей, знакомящихся с произведениями великих авторов по скудным изложениям содержания в Википедии, доверяющих читательскому опыту пересказчиков? Как сохранить представление о художественной целостности и философской завершенности, если о них будет свидетельствовать только отблески, сверкнувшие при соотнесении названия и фрагмента?

В контексте современной культуры древняя метафора мира-книги [2] уже мало соотносится с человеком. В

новелле Х.Л. Борхеса "Вавилонская библиотека" человек не может быть ни автором, ни читателем, диалогическая обращенность которых друг к другу определяет онтологическую событийность эстетической и/или гносеологической коммуникации. Герой новеллы Х.Л. Борхеса – "несовершенный библиотекарь", блуждающий в библиотеке-лабиринте вселенского масштаба, – даже не допускает мысли, что за книгой нужно стремиться увидеть другого человека, а за библиотекой – реальный мир. Его цель – всобъемлющая книга, позволяющая прочитать любую другую книгу. Бытие библиотекаря замыкается на книгу и библиотеку, переходы между вертикальными и горизонтальными блоками бесконечной конструкции ничего не меняют, поскольку качественное расширение возможности понимания, связанное с открытием другого, диалогическим взаимодействием с ним, не происходит. Заданность и упорядоченность (повторяющийся беспорядок) вселенской библиотеки смыкаются с бессмысленностью хаоса, в нем нет ничего от божественной случайности, несущей в себе потенциал развития. Вавилонская библиотека – борхесовская интерпретация библейского мифа о смешении языков, которое стало наказанием за отказ от использования языка для диалога с другим, за подчинение коммуникации сверхчеловеческим целям – целям, выходящим за пределы человеческого, за поиски Бога вне человека.

Мотив потери человека в целостности его природной (биологической) данности и духовной (телеологической) сущности присутствует в анализируемом тексте М. Эпштейна: "Не станет ли со временем архаичским объектом и само тело? Сведенное к записи генетической формулы, оно станет передаваться по электронным сетям с терминала на терминал. В нашей цивилизации книга родственна телу, соприродна ему, поскольку некая информация занимает место в пространстве, обладает плотностью, инертностью, непроницаемостью для других тел. Но если информация вычитывается-вычитается из тела и начинает странствовать в виде каких-то кодовых матриц или электронных пучков, перебегая с экрана на экран, то само тело, как трехмерный пространственный объект, воспринимается уже как пережиток прошедших эпох. С исчезновением книги начинает исчезать и тело" [10]. Если прикосновение воспринимается представителями современной цивилизации как своеобразный архаичный пережиток, то и весь комплекс телесно-духовных переживаний, связанных с экзистенциалом "любовь", трансформируется до неузнаваемости, оборачиваясь и телесным, и духовным бесплодием. Слова "пережиток", "переживания" вместе с концептом "жизнь", к которому они восходят, и его экстенционалом оказываются под угрозой.

Способность литературного произведения воспроизводить ситуацию "я-в-мире", характерную для всех людей [8], неразрывно связана с феноменом художественной целостности, в которой и воссоздается (отражается и создается) целостность мира и человека [5]. Этот феномен несет в себе колоссальный потенциал гармонизации субъективного (внутреннего) и объективного (внешнего) мира в их взаимообусловленности, взаимодействии. Востребованный литературой постмодернизма взгляд на мир как на книгу, соединяясь с разрушением онтологической значимости литературы

(игра) и художественной целостности литературного произведения (коллажность, цитатность), кажется, легко принимает угрозу исчезновения и человека, и мира в их реальной воплощенности. Если существуют только бесконечные семиотические процессы, пересечения и перекодировки единиц разных знаковых систем, замкнутые на себя, самодостаточные, личностные и всемирное бытие обесценивается, превращается в источник материала для знаков, в средство знакового моделирования. Сформированный в контексте становления постструктурализма и постмодернизма образ ризомы, хорошо "рифмующийся" и борхесовским образом "вавилонской библиотеки", далек от традиционных представлений о человеке и мире в их взаимодействии, но близок к принципам формирования сети Интернет. Пока сохраняется референтность по отношению к явлениям и процессам реальной действительности, открытая самоорганизующаяся "ризома" сети наполнена смыслом. Как только эта референтность утрачивается, смысл оказывается под сомнением, виртуальный мир превращается в хаос дезинформации.

"Диалог с хаосом" [6] как стратегия художественной практики постмодернизма акцентирует очень важную мировоззренческую черту модернизма, унаследованную постмодернистами: разрыв естественных связей между людьми, одиночество субъекта, обреченного опираться только на себя, на собственную субъективность. Этот разрыв, ставший следствием слома религиозного сознания в эпоху декаданса, приводит к потере другого, невозможности диалога с ним. Такого рода потеря, которую отчаянно стремились преодолеть представители высокого модернизма (и Ф. Кафка с его продолжающим любить близких несмотря ни на что Грегором Замзой, и Дж. Джойс с его обретающими друг друга Отцом и Сыном, иудеем и эллином, и М. Пруст с его ревнующей тоской по полноте познания любимого человека), принимается как должное постмодернистами. Разорванность связей между людьми, лишаящую жизнь смысла, они осознают как аксиому, как неизбежность, ставя под сомнение уже и собственную личность, фокусируя внимание на безличностном: письме без адресанта и адресата, Тексте без автора и читателя.

Выводы. В этом плане предложенный М. Эпштейном проект "Книги, ждущей авторов", воспринимается как осознание ошибок модернистского "уединенного сознания" [8], попытка преодоления мировоззренческой инерции модернизма, породившей постмодернизм. "Книга Книг" – "портрет одного сознания", но не замкнутого, а диалогически открытого к другим сознаниям, интегрированного в общекультурный процесс познания. При этом декларируется такая степень "открытости", которая позволяет снять границу между исторически реальным и возможным, общеизвестным и альтернативным, между данным субъектом мысли и другим, находящимся в другой временной или модальной реальности. "Книга Книг", как ее называет М. Эпштейн, – безграничное пространство интеллектуально-духовного диалогического взаимодействия, открытое потенциально для всех субъектов мысли и слова, независимо от их пространственной и временной локализации, наделяющее каждого шаговой возможностью перехода от позиции читателя к позиции автора. Пространство "терпеливое", ожидающее читателя/автора,

готовое в любой момент и в любой точке "впустить" и "выпустить" его, ничего не навязывая и никого не поработая.

Концепция М. Эпштейна сознательно учитывает наработки постмодернистского художественного сознания, в частности, модель словаря, актуализированную М. Павичем в его знаменитом романе: "Наилучшим способом представления сознания как целого является Словарь – но не словарь слов, а словарь мыслей, идей, взаимно пересекающихся и определяющихся понятий. Работа сознания есть создание нового языка и одновременно его словаря как системы терминов-символов, не совпадающей ни с одним из существующих словарей" [10]. Это позволяет рассматривать подобные рассуждения в контексте теории литературного произведения, представляющего собой уникальное взаимопроникновение индивидуального словаря (идиолекта) и картины мира, оговариваемой с его помощью. Тогда словарь мыслей как модель индивидуального сознания приобретает универсальное значение, начинает восприниматься как модель "коллективного сознательного", "мирового разума", образующего открытый континуум диалогических пересечений, для которого не существует границ.

Таким образом, предложенная М. Эпштейном концепция "Книги Книг" позволяет осмыслить и сознание, и память как процессы коллективные, точнее сказать – всеобщие, предполагающие вхождение личностно значимого диалога в континуум общекультурного полилога. При этом согласно принципу герменевтического круга, "работать" всегда приходится с частью неизвестного целого, без полного осознания подлинных масштабов происходящего. Это, видимо, имел в виду М. Бахтин, говоря о "большом времени", о постоянном выходе за пределы мыслимого в процессе гуманитарного познания. "Персонажное мышление", положенное в основу концепции "Книги, ждущей автора" М. Эпштейна, проявляет личностный характер диалогических связей, формирующих индивидуальное и коллективное со-знание, фиксирует нераздельность философского и художественного познания, актуализируя представление о сократическом диалоге. Следовательно, соединяет проект новой виртуальной жанровой формы с одной из определяющих, исходных традиций европейской гуманистической культуры, заполняя таким образом разрыв между технологическим и духовным, пробел, угрожающий человеку как субъекту и объекту культурогенеза.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. М.: Худож. лит., 1972. 470 с.
 [2] Блюменберг Г. Світ як книга. К.: Лібра, 2005. 544 с.
 [3] Богин Г.И. Обретение способности понимать: Введение в герменевтику. М.: Психология и Бизнес ОнЛайн, 2001. 731 с. Электронная книга. Лингвистика. Лингвистика текста // http://superlingust.com/index.php?option=com_content&view=article&id=701:2011-01-13-16-59-52&catid=10:2009-11-23-13-36-04&Itemid=10
 [4] Бубер М. Я и Ты // Два образа веры. М.: Республика, 1995. С. 16–92.
 [5] Гиршман М.М. Литературное произведение: Теория художественной целостности. М.: Языки славянских культур, 2007. 560 с. (Коммуникативные стратегии культуры).
 [6] Липовецкий М. Русский постмодернизм. (Очерки исторической поэтики) / Монография. Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 1997. 317 с.
 [7] Лотман Ю.М. Структура художественного текста // Об искусстве. – СПб.: Искусство–СПБ, 2000. С. 14–287.
 [8] Тьюпа В.И. Анализ художественного текста. М.: Академия, 2006. 336 с.
 [9] Эпштейн М. Знак пробела: О будущем гуманитарных наук. М.: Новое литературное обозрение, 2004. 864 с.
 [10] Эпштейн М. Книга, ждущая авторов / М. Эпштейн / URL: <http://magazines.russ.ru/inostran/1999/5/epsht.html>

REFERENCES

- [1] Bakhtin, M.M. The Problems of Dostoevsky's Poetics. Moscow, 1972. 470 p.
 [2] Blumenberg, G. The World as the Book. Kyiv, 2005. 544 p.
 [3] Bogin, G.I. Acquire the Ability to Understand: Introduction to Hermeneutics. Moscow: Psychology and Business Online, 2001. 731 p. E-book. Linguistics. Text linguistics // http://superlingust.com/index.php?option=com_content&view=article&id=701:2011-01-13-16-59-52&catid=10:2009-11-23-13-36-04&Itemid=10
 [4] Buber, M. I and You // Two Types of Faith. Moscow: Republic, 1995. P. 16–92.
 [5] Hirshman, M.M. The Literary Work: the Theory of Artistic Integrity. Moscow: Languages of Slavic cultures, 2007. 560 p. (Communicative strategies of culture).
 [6] Lipovetsky, M. Russian Postmodernism. (Essays of Historical Poetics) / Monograph. The Urals. state Ped. Un. Ekaterinburg, 1997. 317 p.
 [7] Lotman, Y.M. The Structure of the Artistic Text // About the Art. SPb.: Art – SPB, 2000. P. 14–287.
 [8] Tupa, V.I. Analysis of a Literary Text. Moscow: Academy, 2006. 336 p.
 [9] Epstein, M. The Space character: On the Future of the Humanities. Moscow: New literary review, 2004. 864 p.
 [10] Epstein, M. The Book Waiting for the Authors / URL: <http://magazines.russ.ru/inostran/1999/5/epsht.html>

"The book is waiting for authors" by M. Epstein in the context of artistic and scientific discourses of the twentieth and twenty-first centuries

N. Astrachan

Abstract. The article analyzes the text of M. Epstein, "The Book waiting for authors", which appears to project a virtual "Book of Books" – an open spiritual / intellectual space, which is the result of a dialogical work of the individual consciousness of the author and inviting potential readers to the author's active development of the proposed conceptual and peripheral ideas. This text is considered as characteristic for the period of centuries and millennia that focuses on removing the boundaries between artistic and scientific discourses, which sums up the era of postmodernism and opens new perspectives Dialogic reflection vectors and patterns of cultural Genesis.

Keywords: dialogue, philosophy, poststructuralism, postmodernism, a virtual book, artistic integrity, Socratic dialogue

Реалізація критерію текстуальності у медичних текстах

О.О. Бардакова*

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, м. Полтава, Україна

*Corresponding author. E-mail: bardakova@ua.fm

Paper received 30.10.15; Revised 03.11.15; Accepted for publication 17.11.15.

Анотація. Стаття присвячена вивченню структурних особливостей наукового тексту, що є важливим для повноцінного аналізу тексту в науковій сфері. Досліджується роль дієслівних одиниць із першими компонентами та їх похідних основ, що є іменниками, у структурі тексту (на матеріалі німецької мови) та з'ясовується критерій текстуальності, який при цьому реалізується. Для досягнення мети статті використано прийом опозиції, вивчення сполучуваності та контексту досліджуваних одиниць, метод контекстно-ситуативного аналізу тексту.

Ключові слова: текст, дієслівна одиниця, похідна основа, когеренція, синоніми, антоніми

Науково-технічний розвиток світу, поява електронних носіїв інформації та мобільних телефонів не призводять до заміни текстів якимись іншими одиницями для накопичення, збереження, передачі інформації. Навіть у сфері комунікації роль тексту зростає, а не навпаки, про що свідчить поява нового терміна «текстроверт» (слово, що пов'язане із термінами екстраверт та інтроверт) – означає тип людей, що вільніше і більше спілкуються, сміливіше розповідають про свої почуття за допомогою СМС-повідомлень та Інтернет-повідомлень, ніж наживо, тобто текст для них є природнішою формою спілкування. Функцією текстів у даному випадку є комунікативна, за допомогою текстів здійснюються також інші функції. Прагматикою (практичним застосуванням) тексту є функції, котрі текст виконує в культурному суспільстві. Мова має багато функцій (наприклад, комунікативну, номінативну, експресивну), які класифікують по-різному, а текст вважають реалізацією функцій мови. Здійснення ж інформативної, пізнавальної, апелятивної, мислетворчої, комунікативної та інших функцій тексту втілює, реалізує мету автора. Саме функціональна спрямованість, орієнтація на виконання мети повідомлення є однією з найбільш характерних особливостей тексту як письмового різновиду мови, тому письмовий текст є завжди прагматичним [2, с. 16].

Термін «текст» інтерпретують по-різному: наприклад, у нестандартному, своєрідному баченні Ю.М. Лотманом цього поняття текстом можна вважати утворення різного характеру – від художнього твору до людської особистості чи тексту культури в цілому [3]. Текст називають графічним відображенням «уривку фрагменту дійсності», породженням письмового варіанту мови [2, с. 16]. Текст також дефініюють як мовленнєвий твір, концептуально обумовлений (тобто має концепт, ідею) та комунікативно орієнтований у межах певної сфери спілкування, твір, що має інформативно-смыслову та прагматичну сутність (вона може бути й нульовою), [1, с. 104] – саме на це визначення ми спираємось у нашій статті. Отже, поняття «текст» є багатограним, багатоаспектним і залишається на сьогодні дискусійним, що спричинено також подальшим продовженням досліджень у розробці теорії тексту.

Теорія тексту в сучасності розбудовується в різних напрямках, метою дослідження текстів у сьогоденні є або вивчення соціальних функцій та цілі використання текстів, або вивчення їх структурної типології, тобто внутрішньотекстових зв'язків. У дослідженні питань, пов'язаних із структурою тексту важливу роль відігра-

ли дослідження Т. ван Дейка, К. Гаузенблаза, В. Дресслера, Н. Енквіста, К. Леві-Стросса, В. Матезіуса, Ц. Тодорова та ін. Суттєвим поняттям у дослідженнях, пов'язаних із вивченням структури тексту, є текстуальність – тобто сукупність ознак, які містить певний текст. У теорії щодо критеріїв текстуальності виокремлено когезію, когерентність, інтенціональність, акцептуальність, інформативність, ситуативність, інтертекстуальність [4]. Критерії текстуальності мають конкретні форми реалізації, наприклад, формами критерію інформативності є розповідь, опис; формами категорії інтеграції можуть бути стилістичні прийоми, синонімічні повтори тощо [2, с. 23]. Важливим моментом під час створення чи аналізу тексту є приналежність тексту до певного функціонального стилю. Лексичні, граматичні, структурні особливості тексту відрізняються в залежності від того, у якому функціональному стилі написано текст. Отже, для успішного створення цілісного та якісного наукового тексту, окрім наявності ідеї, матеріалу, доказів – автору потрібно брати до уваги особливості (лексичні, граматичні, структурні) наукового стилю, і саме особливості структури відіграють важливу роль у правильній побудові тексту, оскільки науковий стиль характерний послідовністю викладу, впорядкованою системою зв'язків між частинами висловлювання, точністю, чіткістю, однозначністю, логічністю, структурованістю та стислістю висловлювань, при цьому насиченість змісту інформацією зберігається.

Метою статті є дослідити використання дієслівних одиниць (ДО) та їх похідних основ (ПО) у медичних текстах, для того щоб виявити, чи відіграють певну роль ДО та їх ПО у структурній побудові тексту, і в якому критерії текстуальності це реалізується.

Матеріалом дослідження є ДО першими відокремленими компонентами та їх ПО, які є іменниками, що функціонують у медичному тексті «Active Nutrient akut und aktiv zur Vorbeugung von Wadenkrämpfen» [5]. Під ДО з першим відокремленим компонентом, услід за Бриковським К.С., Доналієс Е, Зерною В.К., Раєвським М.В., Сімековою А., та ін., ми розуміємо тип дієслів, у котрих перший словотворчий компонент (ab-, an- auf-, durch-, ein- та ін.) сполучається з другим компонентом (інфінітивом), причому перший компонент може в реченні бути розташованим дистантно від інфінітиву, на відміну від префіксів чи суфіксів.

Для досягнення мети дослідження використано такі методи та прийоми:

– вибірка ДО з першими СК-приймниками, прислівниками, прикметниками всіх структурних типів та співвідносних з ними ПО іменників із медичного тексту «Active Nutrient akut und aktiv zur Vorbeugung von Wadenkrämpfen» [5];

– прийом опозиції для з'ясування диференційних ознак лексичних одиниць шляхом зіставлення та протиставлення;

– вивчення сполучуваності, контексту досліджуваних одиниць, оскільки це допомагає розкрити приховані властивості мовної одиниці, які при парадигматичному (опозиційному) підході можуть залишитись непоміченими;

– метод контекстно-ситуативного аналізу тексту, що вивчає специфіку функціональних характеристик мовних одиниць у певних різновидах тексту.

У статті ми розглядаємо текст «Active Nutrient akut und aktiv zur Vorbeugung von Wadenkrämpfen» [5], що належить до наукового функціонального стилю в галузі медицини та має відповідні специфічні характеристики, притаманні текстам цього стилю.

ПО *Anwendung* – *прийом, застосування, вживання, використання; процедура* – вживається в тексті неодноразово, у тому числі в якості першого СК складного іменника *Anwendungsbeobachtung* – *спостереження за прийомом препарату*. Тематично близькою до ПО *Anwendungsbeobachtung* є ДО *auff/treten* – *1.стунати 2.тримати себе 3.виникати, з'являтися* (вжита у значенні *виникати, з'являтися*) оскільки ДО в тексті описує результат процесу, що названий ПО *Anwendungsbeobachtung* – *спостереження за процесом застосування*.

ДО *an/wenden* в тексті виявлене не було, але натовість контактно (в межах одного речення) вжито синонімічне ДО *aus/schöpfen* – *використати, вичерпати* (яке має відтінок доконаної, закінченої дії): „Methode: Eine medikamentöse Prophylaxe, z. B. mit Chininsulfat, sollte nur dann zur Anwendung kommen, wenn alle anderen Maßnahmen ausgeschöpft sind, im Übrigen sollte sorgfältig vorher das Nutzen-Risiko-Verhältnis abgewogen werden, da es selten zu gefährlichen unerwünschten Reaktionen kommen kann“ [5, S.66]. Виявлено також, що у ПО *Anwendung* – *прийом, застосування, вживання, використання; процедура*: „Anwendung eines Massage-rollers“, „medikamentöse Prophylaxe, z. B. mit Chininsulfat, sollte nur dann zur Anwendung kommen“ [5, S.66] у тексті функціонують синонімічні ПО *Aufnahme* – *1. надходження (речовини до організму) 2. прийом 3. госпіталізація 4. знімок*; „die Aufnahme von Citrat- und Carbonatsalzen sowie Vitamin B“ та *Einnahme* – *прийом*

ДО *ab/setzen*, ПО *Absetzen*, ПО *Einstellen* ↔

ДО *aus/schöpfen*

„Einnahme von Diuretika oder Abführmitteln“ [5, S.66]; а також виявлено ПО, яка не є синонімом, але має подібне значення завдяки контексту: *Ansatz* – *1. прикріплення 2. спроба, підготування, починання* (у значенні *спроба*): „Neu ist der Ansatz, das Säure-Basen-Verhältnis zu beeinflussen“ [5, S.66]. ПО *Ansatz* має тематично близьку ПО *Wirksamkeitsnachweis* – *підтвердження ефективності* у сусідньому абзаці: якщо ПО *Ansatz* означає початковий крок у дослідженні, то ПО *Wirksamkeitsnachweis* – *підтвердження ефективності* означає результати дослідження, тобто між ПО наявний смисловий зв'язок: „Valide Wirksamkeitsnachweise liegen im Allgemeinen nicht vor“, „Ein neuer, hier geprüfter Ansatz“ [5, S.67].

Стосовно ПО *Ansatz* – *1. прикріплення 2. спроба, підготування, починання*, то у тексті виявлено також спільнокореневе ДО *absetzen* – *1 осаджувати 2 відмінати (прийом ліків)*: „Diese (bestimmte Medikamente) sollten von einem Arzt ersetzt oder abgesetzt werden [5, S.67]“ та ПО *Absetzen* – *1 осаджування 2 відміна (прийому ліків)*: „Auch das Absetzen bestimmter Medikamente führt oft zur Besserung“ [5, S.67]. Оскільки ДО *absetzen* та ПО *Absetzen* виявлені в межах сусідніх абзаців, можна зробити висновок про те, що ПО *Absetzen* вживається для уникнення тавтології, спрощення структури речення, компресії змісту. Між реченнями з ДО *ab/setzen* та ПО *Absetzen*, в одному абзаці з ПО *Absetzen* виявлено ПО *Einstellen* – *встановлення; припинення* (у значенні *припинення*), що є синонімом до ПО *Absetzen* та вжита для уникнення тавтології: „das Einstellen des Nikotinabusus“ [5, S.67].

Дистантно, у межах усього тексту, виявлено антонімічні зв'язки між ДО *ab/setzen* та ДО *ein/nehmen* – *1. займати, посідати 2. брати 3. отримувати 5. приймати (їжу, ліки)* „vor allem keine zusätzlichen Schmerzmittel einzunehmen“ [5, S. 67], а також між ПО *Absetzen*, ПО *Einstellen* та ПО *Aufnahme* – *1. надходження (речовини до організму) 2. прийом 3. госпіталізація 4. знімок* „die Aufnahme von Citrat- und Carbonatsalzen“ [5, S.66], ПО *Einnahme* – *прийом* „Einnahme von Diuretika oder Abführmitteln“ [5, S.66], ПО *Anwendung* – *прийом, застосування, вживання, використання; процедура* „nur dann zur Anwendung kommen“ [5, S.66]. Раніше у ПО *Anwendung* було виявлено синонімічну ДО *aus/schöpfen* – *використати, вичерпати*, отже, можна припустити, що ця ДО теж може бути антонімічною до *ab/setzen*, але навпаки, завдяки значенню доконаної, закінченої дії ДО *aus/schöpfen* має подібність у значенні з ДО *ab/setzen* – *1 осаджувати 2 відмінати (прийом ліків)*. Це можна відобразити таким чином:

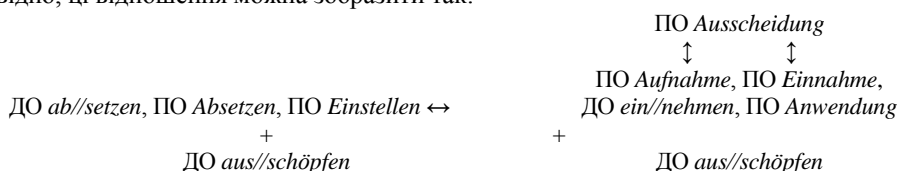
ДО *ein/nehmen*, ПО *Aufnahme*,
ПО *Einnahme*, ПО *Anwendung*

+

ДО *aus/schöpfen*

Синонімічні ПО *Aufnahme* та *Einnahme* мають також антонімічні стосунки з ПО *Ausscheidung* – *виділення, елімінація*: „Ausscheidung von Körpersalzen“ [Vorbeugung, S.66], дистантно з ПО *Aufnahme* та контактно, в межах одного речення, з ПО *Einnahme*.

Відповідно, ці відношення можна зобразити так:

ПО *Einnahme* функціонує також в якості 2-го СК складного іменника *Fehleinnahme* – *неправильне вживання ліків*: „Über *Fehleinnahmen* oder unerwünschte Wirkungen wurde nicht berichtet“ [Vorbeugung, S.68]. Відповідно, можемо спостерігати послідовне утворення ПО іменників від ДО *ein//nehmen*, оскільки в тексті наявний

ПО *Absetzen*, ПО *Einstellen*
 ДО *ab//setzen*, ↔
 ДО *aus//schöpfen*

словотвірний ланцюжок від ДО *ein//nehmen* (складові словотвірному ланцюжку розташовані в тексті дистантно): *ein//nehmen* → *Einnahme* → *Fehl//einnahme*.

З цього робимо висновок, що враховуючи відношення послідовної похідності, синонімічно-антонімічні стосунки можуть бути зображені ще складнішою схемою:

ПО *Ausscheidung*
 ↓ ↓
 ПО *Aufnahme*, (ДО *ein//nehmen*
 → ПО *Einnahme*
 → ПО *Fehl//einnahme*),
 ПО *Anwendung*
 +
 ДО *aus//schöpfen*

У тексті наявні антонімічні стосунки також між ДО *ein//schließen* 1. *закривати* 2. *оточувати* 3. *включати*, *залучати* (у значенні *включати*, *залучати*) та *aus//lösen* 1. *вилуцувати* 2. *звільняти*, *вивільняти*, хоча в контексті ДО *ein//schließen* стосується людей: „70 Probanden wurden in die *Anwendungsbeobachtung eingeschlossen*“ [5, S.66], а ДО *aus//lösen* – явища „Oft wird der Muskelkrampf neurogen in den efferenten Axonen *ausgelöst*“ [5, S.66]. ДО *aus//lösen* має також антонімічну ДО *zusammen//ziehen* – *стягувати*, *скорочувати*: „Bei Muskelkrämpfen *zieht* sich ein einzelner Muskel oder eine Muskelgruppe meist in den Beinen unwillkürlich schmerzhaft für Sekunden bis Minuten *zusammen*“ [5, S.66], яка, у свою чергу, має антонімічну ПО *Ausstreichen* 1. *викреслювання* 2. *розгладжування* 3. *змазування* (у значенні *розгладжування*) „*Anwendung* eines Massagerollers zum *Ausstreichen* von Ödemen haben sich als wirksam erwiesen“ [5, S.66], що може бути зображено таким чином:

ДО *ein//schließen* ↔ ДО *aus//lösen* ↔ ДО *zusammen//ziehen* ↔ ПО *Ausstreichen*

ДО *aus//lösen* 1. *вилуцувати* 2. *звільняти*, *вивільняти* є синонімічним до ПО *Ausscheidung* *виділення*, *елімінація*, про ПО *Abführmittel* *послаблюючий засіб* можна сказати, цей іменник тематично близький до ДО *aus//lösen* та ПО *Ausscheidung*.

Тематично близькими між собою є ДО *ab//wiegen* – *зважувати*, ПО *Ausmaß* – *розмір*, *об'єм*, *кількість*, ПО *Anzahl* – *число*, *кількість* (іменники є синонімами).

ДО *an//halten* – 1. *зупиняти*, *затримувати* 2. *прикладати* 3. *спонукати*, *привчати* та ДО *beibehalten* – *зберігати*, *залишати*, *дотримуватись* є спільнокореневими та мають серед своїх значень синонімічні, але в контексті (контактно, в межах одного речення) не є синонімами. „Die Probanden wurden *angehalten*, während der Untersuchung ihre Medikation nicht zu ändern, vor allem keine zusätzlichen Schmerzmittel *einzunehmen*, sowie ihre Lebensgewohnheiten *beizubehalten*“ [5, S.67].

Отже, аналіз функціонування ДО та їх ПО в медичному тексті дозволив виявити, що в межах тексту, об'єднані однією загальною ідеєю різні ДО та ПО, хоча і не є безпосередніми синонімами або антонімами між собою, але мають тематичні синонімічно-антонімічні зв'язки, які можна відобразити у вигляді розгалуженої схеми. Цьому сприяє добір саме певного значення кон-

кретного слова з кількох можливих. Крім того, можна зробити висновок, що ДО *ab//setzen*, ДО *ein//nehmen* – 1. *займати*, *посідати* 2. *брати* 3. *отримувати* 4. *приймає* (*їжу*, *ліки*), ПО *Absetzen*, ПО *Einstellen* та ПО *Aufnahme* – 1. *надходження* (*речовини до організму*) 2. *прийом* 3. *госпіталізація* 4. *знімок*, ПО *Einnahme* є по суті ключовими словами тексту, можливо, саме тому у випадку вживання цих ДО та ПО виявлено розгалужену структуру синонімічних та антонімічних відношень.

Відомо, що значення ДО та їх ПО-іменників залежить як від других компонентів – інфінітивів дієслів, так і від перших компонентів. Деякі ДО з однаковим другим компонентом (наприклад, *aus//lösen* 1. *вилуцувати* 2. *звільняти*, *вивільняти* – *auf//lösen* 1. *розв'язувати* 2. *розчиняти*) не мають синонімічних або антонімічних стосунків між собою, натомість мають такі стосунки з ДО з тотожними першими компонентами.

Оскільки навіть у ДО та ПО, що мають різні корені та не мають відносин похідності між собою, ми виявляємо синонімічні відносини, то можна припустити, що синонімічність значення виникає саме через один і той же перший СК ДО. Тобто можна зробити висновок про те, що наявність певних значень, наприклад, у СК *auf-*, сприяє виникненню синонімічних зв'язків, саме тому загальна схема є розгалуженішою, оскільки не лише корінь слова впливає на це.

У свою чергу, таким чином ДО та їх ПО будують загальну канву тексту, оформлюючи думку згідно зі стилістичними вимогами, їх використовують для уникнення тавтології, при побудові речень різного типу (простіші за структурою – з ПО-іменниками), тим самим створюючи зв'язний текст.

Відомо, що цілісність (когерентність) і зв'язність (когезія) є основними ознаками структури тексту [4]. Когезія має зовнішні і внутрішні засоби, причому внутрішні (семантичні), ґрунтуючись на єдності предмету опису, вважаються важливішими. Отже, оскільки з'ясовано, що ДО та їх ПО можна вважати ключовими словами проаналізованого тексту, то можна зробити висновок про те, що ДО та їх ПО, зображаючи спільність предмету опису, «з'єднують» текст, є внутрішніми засобами когезії і тому відіграють важливу роль у побудові структури тексту, тобто виконують текстотвірну функцію.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Болотнова Н.С. Филологический анализ текста: учеб. пособие. – 4-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 520 с.
- [2] Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Изд. 4-е, стереотипное. М: КомКнига, 2006. – 144 с.
- [3] Лотман Ю.М. Структура художественного текста // Лотман Ю.М. Об искусстве. – СПб.: «Искусство – СПб», 1998. – С. 14-285 с.
- [4] Dressler, W.U. & R. de Beaugrande. Introduction to Text Linguistics. London: Longman, 1981. – 160 p.
- [5] Kiesewetter, H. Active Nutrient akut und aktiv zur Vorbeugung von Wadenkrämpfen // Phlebologie 2/2015. – MVZ Hämostaseologicum, Berlin: Schattauer Verlag, 2015. – S. 66-70.

REFERENCES

- [1] Bolotnova, N.S. Philological Analysis of the Text: Manual. – The 4th edition. – Moscow: Flinta: Nauka, 2009. – 520 p.
- [2] Galperin, I.R. Text as an Object of Linguistic Research. – The 4th edition. – Moscow: ComKniga, 2006. – 144 p.
- [3] Lotman, J.M. The Structure of a Literary Text // Lotman J.M. About art. – SPb.: “Art – SPB”, 1998. – P. 14-285.
- [4] Dressler, W.U. & R. de Beaugrande. Introduction to Text Linguistics. London: Longman, 1981. – 160 p.
- [5] Kisevetter, H. Active Nutritious Sharp and Active for Preventing Leg Cramps // Flebologie. – 2/2015. – MVC Hemostaseologicum, Berlin: Shattauer Ferlag, 2015. – P. 66-70.

Criterion of textuality in the medical texts

O.O. Bardakova

Abstract. Following article is devoted to researching structural characteristics of scientific text that is important for the text analysis in the scientific sphere. The role of verbal units with the first components and their derivatives that are represented as nouns is researched in the structure of the text (on material of the German language). The realized criterion of textuality is found as well. Such methods as oppositional technique, study of combining researched units and their context, and the method of contextual-situational analysis of the text are used for achieving the aim of the article.

Keywords: *text, verbal unit, derivative stem, word-building component, coherence, synonyms, antonyms*

Вікторіанці та псевдовікторіанці: трансформація вікторіанського нарративу в романі М. Ніла "Англійські пасажери"

О.С. Бойніцька*

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: boinitska@gmail.com

Paper received 08.11.15; Revised 12.11.15; Accepted for publication 17.11.15.

Анотація. У статті досліджуються особливості трансформації основних параметрів вікторіанської нарративної моделі в романі Метью Ніла "Англійські пасажери". Зокрема, наголошується на двозначному поєднанні естетичного вшанування канону з його іронічно-критичним переосмисленням у сучасному тексті. Псевдовікторіанський роман розглядається у зв'язку зі специфікою постмодерної концептуалізації історії у контексті англійського історіографічного роману кінця ХХ – поч. ХХІ ст.

Ключові слова: псевдовікторіанський роман, англійський історіографічний роман, вікторіанський нарратив, нарративна інстанція, нарративні голоси, недостовірний наратор.

Протягом останніх десятиліть ХХ ст. на авансцену англійської літератури виходить жанр історіографічного роману, який фокусується на дослідженні епістемологічного, онтологічного й методологічного аспектів історії та історіографії. Порівняно до традиційного історичного роману, історіографічний роман пропонує новий формат інтерпретації минулого й підходу до історії.

Національна своєрідність англійського історіографічного роману в цілому зумовлюється низкою значних перетворень, що відбулися в історії і культурі Великої Британії ХХ ст. Сьогоднішній мультикультуралізм, етнічна й культурна диверсифікація у країні зумовили потребу визначення й окреслення англійського вектору традиції. Найважливіші здобутки національного минулого об'єднує поняття "англійської спадщини" (English heritage). Спадщина стає основою, на якій в принципі суперечливі позиції щодо традиції згуртовуються з метою її збереження.

Вагомою складовою традиції й спадщини є літературна історія. Одна з характерних особливостей англійського історіографічного роману виявляється у зверненні до літературної спадщини у формі своєрідного діалогу. Написані у перехідний період помежів'я століть, історіографічні романи містять художнє переосмислення літературного досвіду минулого, імпліцитно полемізують із канонам. У творах історіографічних романістів літературна історія відтворюється й перетворюється разом із історією загальною як її органічна й значуща складова. Історіографічні романи нерідко є своєрідною "інтертекстуальною мозаїкою": вони не тільки рясніють різноманітними алюзіями, а й подекуди являють собою романи, створені з інших романів, тобто – оригінальну компіляцію художніх засобів, сюжетних моделей та образів, добре відомих в історії англійської літератури.

Найбільш привабливою літературною та взагалі історичною епохою для авторів історіографічних романів виявляється вікторіанство – золотий вік англійського роману. Звернення до цієї доби дає можливість осмислення проблем специфічно англійської національної історії та англійської ідентичності. Вікторіанство – яскравий і суперечливий період британської історії, епоха, з якою здебільшого пов'язане формування стереотипів англійськості. Вікторіанський роман, в свою чергу, являє собою форму культурної моделі, що ґрунтується значною мірою на ідеї національної ідентичності.

Романи "Широке Саргасове море" (*Wide Sargasso Sea*, 1966) Дж. Ріс та "Жінка французького лейтенанта" (*The French Lieutenant's Woman*, 1969) Дж. Фаулза кладуть початок такому різновиду історіографічного роману, як роман псевдовікторіанський. Його сутність полягає в іронічній трансформації вікторіанських історій, а також у перетворенні нарративної моделі вікторіанського роману. Як псевдовікторіанські можна розглядати романи "Відтоді й назавжди" Г. Свіфта, "Володіти" А. Байетт, "Англійські пасажери" М. Ніла, "Шовковична імперія" Ф. Геншера, "Мастер Джорджи" Б. Бейнбридж, "Ден Ліно та Голем з Лаймхауса" П. Акройда, "У червоній кухні" М. Робертс, "Квінканк" Ч. Паллісера, "Підземний чоловік" М. Джексона та ін.

Сучасні переробки вікторіанського нарративу неодноразово потрапляли у центр уваги літературознавців. Серед концептуальних розробок даної проблеми слід відзначити праці Д. Шіллер [10], К. Гутлебена [2], Л. Хедлі [3], К. Каплан [4]. Водночас, у сучасному науковому дискурсі актуалізується термінологічна проблема, пов'язана з відсутністю чіткого єдиного терміна для позначення цієї жанрової модифікації історіографічного роману. Поряд із терміном "псевдовікторіанський" існують ще такі визначення, як-от "неовікторіанський", "поствікторіанський", "ретровікторіанський" та ін. [5, с. 59].

Запропонований американською дослідницею Даною Шіллер термін "неовікторіанський роман" досить загально позначає твір, який "поєднує в собі риси постмодернізму із історичними ремінісценціями, що стосуються ХІХ ст." [11, с. 538].

Ідея поновлення у сучасній формі посутньо зближує термін "неовікторіанський" із терміном "поствікторіанський". Останній містить акцент на постмодерністській експериментальній трансформації вікторіанського нарративу [13, с. хііі; 7, с. 111].

Термін "ретровікторіанський" Саллі Шатлворт використовує у зв'язку з різновидом сучасного історичного роману із експліцитно ностальгічним підходом до відтворення вікторіанства [12, с. 253]. Деякі дослідники, приміром, Крістіан Гутлебен к роботі "Ностальгічний постмодернізм: вікторіанська традиція та сучасний британський роман" [2] уживають "неовікторіанський" та "ретровікторіанський" як поняття взаємозамінні.

На наш погляд, визначальним у використанні моделі вікторіанського роману сучасними авторами є елемент іронічної трансформації вікторіанського нарративу. У той час як терміни "неовікторіанський" та "пост-

вікторіанський" імплікують ідею поновлення форми, а термін "ретровікторіанський" – ідею ностальгічного повернення, у понятті "псевдовікторіанський" акцентується насамперед іронічне використання моделі. Таким чином, термін "псевдовікторіанський роман" видається нам найбільш коректним.

Кожен псевдовікторіанський роман пропонує свій ідеологічний та естетичний варіант перетворення літературного попередника. Одночасно використовуючи та викривляючи усі умовності літературної традиції, псевдовікторіанські романи, з одного боку, дублюють вікторіанську модель, а з іншого, демонструють очевидне бажання відірватися від вікторіанської норми та кинути їй виклик.

Ставлення сучасного роману до свого вікторіанського попередника є виразно амбівалентним: руйнування та наслідування, висміювання та вшанування. Майже магнетичне притягання вікторіанського періоду й своєрідне зачарування сучасних письменників цією добою поєднується із назагал критичною репрезентацією епохи. "Використання вікторіанців є непростим способом повернутися до простоти, або принаймні – до певної яскравої наративної наївності, якої уникає сучасний роман" [1, с. 198]. Нерідко вікторіанські тексти є джерелом розради для сучасних персонажів (як-от у романах "Відтоді й назавжди" Г. Свіфта, "Володіти" А. Байетт), а сучасним авторам вони дають унікальну можливість скористатися та вкотре насолодитися тією художньою мовою, яку вже більше не вживають у романах.

"Англійські пасажери" (*English Passengers*, 2000) Метью Ніла [6] – псевдовікторіанський роман, що звертається до періоду британської колонізації Тасманії у 1-й пол. XIX ст.

На перший погляд, в "Англійських пасажирах" із точністю відтворено наративну модель вікторіанського роману. Твір повністю складається з наративних голосів, що належать XIX століттю. Він також демонструє зовнішню схожість із вікторіанським прототипом у структурному відношенні: події здебільшого розвиваються згідно певної хронології та наративної телеології. І вже на перших сторінках роману М. Ніла окреслюється добре впізнаваний дієгезис XIX століття.

Як правило, псевдовікторіанські романи розпочинаються, згідно законів реалістичної прози, зі встановлення декорацій та відтворення просторово-часового контексту. Роман М. Ніла також відкривається чітким визначенням часу та місця дії, у такий спосіб одразу занурюючи читача у вікторіанське середовище і провокуючи "реалістичні" очікування. Наступним кроком у вікторіанському романі зазвичай є знайомство з персонажами, які, відповідно до традиційної моделі, мають бути гідними представниками вікторіанського суспільства – священиками, аристократами, науковцями тощо. В "Англійських пасажирах" у ролі таких "поважних" персонажів виступають преподобний Джефрі Вілсон – свого роду офіційний оповідач у романі – та доктор Поттер. На цьому, однак, імітація традиційної моделі переривається: задавши вікторіанську дієгетичну ситуацію, псевдовікторіанський роман надалі починає порушувати імпліковані умовності вікторіанської прози.

У псевдовікторіанському романі "Англійські пасажери", на відміну від типового вікторіанського твору, акцентуються не варті наслідування, зразкові прагнен-

ня й досягнення персонажів, а їх хибні судження та шляхи, увиразнюються помилки. Подібний дидактичний підтекст реалізується переважно через комічні стратегії: перебільшення, карикатуру, бурлеск.

"Поважні" персонажі потрактуються із очевидною непоштивістю. Наприклад, образ преподобного Джефрі Вілсона з його категоричною зневагою щодо геологів виглядає кумедно й напрочуд безглуздо в очах сьогоднішнього обізнаного читача. З погляду XXI століття його проект здається від початку приреченим на сміховинний провал. Священик організовує експедицію на Тасманію з метою відшукати на цьому острові Едемський Сад, і довівши у такий спосіб буквальність біблійної істини, спростувати атеїстичну теорію щодо походження світу, яку висувують геологи. Однак важко знайти щось менш схоже на Едем, аніж жахливі реалії колонізованого острова. Англійські пасажери – переконаний жорстокий расист, псевдонауковець доктор Поттер, молодий нікчема Реншоу, керовані егоїстичним та обмеженим релігійним фанатиком преподобним Вілсоном, – гублять шлях у тасманських хащах і ледь не знищують одне одного. Замість віднайти рай, Вілсон стикається із насильством, дикунством, хаосом та й сам сприяє їх поширенню. Розвиток сюжету увиразнює конче іронічне зображення вікторіанського священика та його теологічних переконань: дивом врятувавшись, проте збожеволівши, преподобний Вілсон потрапляє у невеличке село Чейл на острові Вайт, де стає місцевою дивиною – "Чейлський месія" невпинно розмовляє з Богом і називає Едемом ділянку землі, де на сонечку полюбляють грітися свині.

Розвінчуючи постать іншого представника "поважного" вікторіанського суспільства – науковця доктора Поттера, автор "Англійських пасажирів" грає на розбіжності між вікторіанським наратором та сучасним наративним. Письменник просто дозволяє персонажеві говорити власним голосом, і той вільно артикулює ідеї свого класу та часу. На розсуд читачеві представлені щоденникові нотатки доктора Поттера, які є викладом антропологічної теорії, орієнтованої на встановлення расової ієрархії. Для кожного читача періоду після концтаборів автор подібної теорії є автоматично згнєбленим, тому будь-які інші форми характеристики цього персонажа є, по суті, вже непотрібними. Проте все ж таки відзначимо тут і своєрідний спосіб формальної, естетичної деконструкції традиційної моделі вікторіанського роману, що ним є зовнішнє друкарське оформлення сторінок як візуальних об'єктів. Щоденникові нотатки доктора Поттера, написані у телеграфічному стилі, рясніють скороченнями, підкресленнями, позначками "плюс" та "дорівнює". Такий спосіб викладу вже візуально контрастує з іншими, традиційно оформленими щоденниками, журналами та листами, яких чимало у романі. Типографське маркування через нечитабельну специфіку тексту підкреслює неприйнятну винятковість його автора. Подібно до того, як расистські теорії доктора Поттера виглядають в очах сучасного читача цілком недоречними, так і недбалий вигляд його нотаток неприємно вражає поруч із іншими виразно оформленими вікторіанськими наративними фрагментами.

Загальноновизнаним топосом сучасного, зокрема й псевдовікторіанського роману стає недостовірний наратор.

Псевдовікторіанський роман Джона Фаулза "Жінка французького лейтенанта" містить хрестоматійний приклад подібного оповідача, а також і того, як цілісна історія перетворюється на низку можливостей, на своєрідне роздоріжжя для читача. В "Англійських пасажирах" наукові нотатки доктора Поттера є одним із прикладів оманливого та ненадійного нарративу, хоча на відміну від твору Дж. Фаулза, роман Метью Ніла має традиційну завершено – щоправда для "поважних" вікторіанських персонажів конче іронічну – розв'язку. Якщо преподобний Вілсон знаходить Едем у селі Чейл, то доктор Поттер помилково опиняється у своїй власній колекції останків аборигенів, експонованій на його честь у музеї.

Отже, якщо вважати моральну взірцевість провідною рисою персонажів більшості вікторіанських романів [9, с. 462-484], то у романі псевдовікторіанському спостерігаємо процес деконструкції традиційного персонажа як соціальної моделі та морального зразка. На відміну від вікторіанського роману виховання, роман початку ХХІ ст. відкидає можливість удосконалення персонажа. Висміюється сама ідея прогресу, історичного, суспільного або ж особистісного. Типовий шлях від наївності до досвіду, від неуттвта до мудрості перетворюється на плутане просування від порожнечі до злочинності, від беззмістовності до божевілья.

У псевдовікторіанському романі "гідних" представників суспільства витісняють представники "недостойні". В "Англійських пасажирах", усередині магістральної рамкової історії про експедицію до Тасманії розгортається історія тасманського аборигена Півей. Цей персонаж оповідає про своє життя від дитинства, – коли жив досить щасливо, тоді ще вільно мандруючи "світом" (островом) разом зі своїм племенем, – до того часу, коли на колонізованому острові не залишилось жодного чистокровного корінного мешканця, окрім таких, як і сам Півей – дітей викрадених із племен та згвалтованих білими чоловіками жінок.

Однією з характерних особливостей традиційного вікторіанського роману є єдина та стала нарративна інстанція. Наратор необов'язково повинен бути всезнаючим, він може цитувати якийсь лист або ж уривок зі щоденника, однак, він є провідним авторитетом, що супроводжує читача від початку до кінця оповіді. Такий наратор встановлює шанобливі, чемні та віддані стосунки з читачем, пропонуючи йому завершено та зв'язну історію. Єдиний нарративний голос засвідчує й певну єдність поглядів.

У псевдовікторіанському романі руйнується подібна нарративна однорідність, властива реалістичній прозі. Розрив із вікторіанською моделлю у сучасному творі якнайповніше проявляється у виборі нарративних точок зору, в організації та розподілі нарративних голосів. В "Англійських пасажирах" – двадцять оповідачів, і загалом голоси змінюються вісімдесят сім разів. Чергуються оповіді у різноманітних формах – історії, листи, щоденникові нотатки, уривки з наукового рукопису, газети, путівника. Деякі оповідачі є другорядними й виступають одноразово, деякі є головними й наскрізними.

Псевдовікторіанський роман принципово змінює фундаментальну характеристику вікторіанської прози, вибираючи такі нарративні перспективи, як-от: голос божевільної жінки-креолки, замкненої на горищі маєтку містера Рочестера (Джин Піс "Широке Саргасове

море"), жінки із нижчих верств та сумнівної цноти (Джон Фаулз "Жінка французького лейтенанта"), покоївки (Маргарет Форстер "Служниця леді"), асистентки хірурга ("Мастер Джорджи" Берил Бейнбрідж), чоловіка, який насправді є жінкою ("Джеймс Міранда Баррі" Патриція Данкер), убивці-маніяка (Ден Ліно та Голем з Лаймхауса" Пітер Акройд). В "Англійських пасажирах" також офіційна версія вікторіанської історії у викладі преподобного Вілсона, врівноважується забутими та маргіналізованими голосами, і свідчення контрабандиста з острова Мен, злочинця та тасманського аборигена утворюють іронічну паралель до проповідницької оповіді "офіційного" наратора. Продовжувана сучасними романистами традиція присутньо трансформується у псевдовікторіанському романі через своєрідну інверсію пріоритетів вікторіанського нарративу: вилучене з'являється, нечутне стає голосним, сховане виходить на передній план, маргінальне перетворюється на центральне.

Вікторіанський роман відображав світогляд, основою якого була впевненість людини у своїй здатності створювати впорядковані системи. Оповідь із визначеним початком та кінцем у вікторіанських творах засвідчувала як віру в знання, так і в можливість його відтворення. Сумнів щодо можливості існування сталих закономірностей та беззаперечних фактів приводить сучасну історіографічну прозу до створення нарративних систем, які ускладнюють негайні або ж легкі тлумачення творів. Єдності й цілісності свого вікторіанського прототипу сучасний твір протиставляє переривчастість нарративної структури, систематичну фрагментацію. Таким чином передається фундаментальний скептицизм стосовно будь-яких форм стабільності. Ця невпевненість є насамперед епістемологічною. Множинність голосів, а отже – й ідеологічних точок зору у псевдовікторіанському романі, вказує на те, що кожна версія фактів є частковою, обмеженою, однією з великої кількості можливостей, і жоден наратор не має повної версії подій. Різноманітні, часом суперечливі візії підкреслюють випадковість та загалом недосяжність цілісного історичного знання. Великий наратив або метанаратив заміщується у новому історіографічному романі фрагментами життів, параграфами з хронік, частинами історій.

При цьому важливо відзначити, що проекція постмодерного світогляду на вікторіанський світ у псевдовікторіанському романі створює новий художній всесвіт, в якому гумор і глум, іронія, сарказм та світоглядний скептицизм поновлюють "серйозну" романну традицію. "Хоча відсутності можуть засвідчувати можливість де-структиву, вони також засвідчують і можливість кон-структиву, радикальну свободу, поновлене відчуття потенціалу" [8, с. 18]. Псевдовікторіанський історіографічний роман амбівалентно поєднує естетичне вшанування нарративної моделі вікторіанського роману з іронічно-критичним її переосмисленням. Така подвійність позиції щодо минулого є характерною для більшості англійських історіографічних романів, які сполучають естетичну ностальгію з історичним ревізіонізмом. Потракування вікторіанського референта відбиває взагалі специфічний характер англійського історіографічного роману, в якому критичне заперечення утворює простір для нових форм художньої умовності.

REFERENCES

- [1] Gilmour, R. Using the Victorians: The Victorian Age in Contemporary Fiction// Rereading Victorian Fiction, edited by A. Jenkins and J. John. London: Macmillan, 2000. P. 189-200.
- [2] Gutleben, C. Nostalgic Postmodernism: the Victorian Tradition and the Contemporary British Novel. Amsterdam, New York: Rodopi, 2001.
- [3] Hadley, L. Neo-Victorian Fiction and Historical Narrative: The Victorians and Us. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.
- [4] Kaplan, C. Victoriana: Histories, Fictions, Criticism. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.
- [5] Kirchknopf, A. (Re)working of Nineteenth-Century Fiction: Definitions, Terminology, Contexts// Neo-Victorian Studies online scholarly journal, 2008. Autumn. P. 53–80.
- [6] Kneale, M. English Passengers. London: Penguin Books, 2000.
- [7] Letissier, G. Dickens and Post-Victorian Fiction// Refracting the Canon in Contemporary British Literature and Film, edited by S. Onega, C. Gutleben. Amsterdam & New York: Rodopi, 2004. P. 111-128.
- [8] Olsen, L. Circus of the Mind in Motion: Postmodernism and the Comic Vision. Detroit: Wayne State University Press, 1990.
- [9] Raleigh, J.H. Victorian Morals and the Modern Novel// The Victorian Novel: Modern Essays in Criticism, edited by Ian P. Watt. Oxford: Oxford University Press, 1971. P. 462-485.
- [10] Shiller, D. Neo-Victorian Fiction: Reinventing the Victorians. University of Washington, 1995.
- [11] Shiller, D. The Redemptive Past in the Neo-Victorian Novel// Studies in the Novel, 1997. 29.4. P. 538-60.
- [12] Shuttleworth, S. Natural History: The Retro-Victorian Novel// The Third Culture: Literature and Science, edited by E. Shaffer. Berlin: Walter de Gruyter, 1998. P. 253-268.
- [13] Victorian Afterlife: Postmodern Culture Rewrites the Nineteenth Century, edited by D.F. Sadoff, J. Kucich. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2000.

Victorians and Pseudo-Victorians: The Transformation of Victorian Narrative Modes in Matthew Kneale's *English Passengers* **O. Boinitska**

Abstract. The article focuses on the analysis of some specific features of the transformation of Victorian narrative modes in 'English Passengers' by Matthew Kneale. We particularly emphasise the ambiguous combination of an aesthetic inspiration provided by the literary canon with its ironic and critical subversion in the contemporary text. This article is intended as a case study of the pseudo-Victorian novel in the context of the postmodern conceptualization of history in English historiographic novel of the end of the 20th – the beginning of the 21st cent.

Keywords: *pseudo-Victorian novel, English historiographic novel, Victorian narrative modes, narrating instance, narrative voices, unreliable narrator*

Структурування поетонімосфери художнього твору навколо базових поетонімічних опозицій (на матеріалі повісті О. Пройслера «Крабат»)

І.С. Гаврилюк*

Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка

*Corresponding author. E-mail: orysia.bdzhilka@gmail.com

Paper received 05.11.15; Revised 10.11.15; Accepted for publication 17.11.15.

Анотація. Стаття аналізує поетонімічну опозицію як засіб організації поетонімосфери художнього тексту. Розглядаються ключові опозиції *добро – зло, світло – темрява, свій – чужий, божественне – диявольське* як фактор впорядкування та групування пропріальних одиниць повісті Отфріда Пройслера «Крабат». Дослідження здійснюється на матеріалі мов двох мовних груп – германської та слов'янської, які однаковою мірою вплинули на формування системи власних назв твору.

Ключові слова: поетонімічна опозиція, поетонімосфера, структура поетонімосфери, полікомпонентна опозиція, безонімічна номінація

Попри те, що проблема поетонімосфери художнього твору почала цікавити філологів порівняно недавно, вона уже здобула суттєвий інтерес фахівців у сфері поетонімології. Однак незважаючи на численні дослідження поетонімосфери, бракує вичерпних розвідок стосовно структури поетонімосфери в цілому і її опозитивної побудови зокрема. Слід зазначити, що згадана проблема привернула увагу окремих вітчизняних філологів, серед яких В. Калінкін [4], Н. Усова [7], І. Гаврилюк [1]. Проте важко стверджувати, що згадані дослідження вичерпують проблему.

Як і будь-якій системі, поетонімосфері притаманна структурована будова, тобто певний спосіб зв'язку між її складовими частинами. Ми пропонуємо розглядати поетонімосферу з точки зору опозицій, які задають полюси поетонімосфери, до яких можуть тяжіти цілі мікросистеми поетонімів. Можливість структурування поетонімосфери за допомогою опозицій доцільно буде розглянути на матеріалі повісті О. Пройслера «Крабат». Тож метою даної статті є проаналізувати можливості організації поетонімосфери навколо поетонімічних опозицій.

Головним методом дослідження є структурний метод, у межах якого застосовується компонентний аналіз поетонімічних опозицій для з'ясування лексичного й конотативного значення кожного поетонімі під час розгляду поетонімічної опозиції. Також застосовується описовий метод для опису мовних явищ та самих поетонімів.

Починаючи аналіз поетонімосфери «Крабата», не зайвим буде звернути увагу на історичне походження повісті, яка базується на сорбській легенді (сорби, або ж венди – національна меншина східної Німеччини, західні слов'яни), що існує у численних варіантах та літературних інтерпретаціях. Найдавніші версії легенди сягають 1837 року, згідно з якими ім'я Крабата ще не згадується – існує лише «злий панок з Грос Серхена», який підозрюється у зв'язках із дияволом, та з вини якого місцевий струмок має свій специфічний вигин. Інша легенда говорить про Крабата, що він міг зачаровувати солдатів та літав у своїй кареті у повітрі. У найвідомішій версії, дія якої відбувається на зламі століть – сімнадцятого і вісімнадцятого – Крабат був юним злидарем, який прибився до Чорного Млина у Шварцкольні, де майстер узяв його своїм учнем. Історія частково по-

дібна до переданої Отфрідом Пройслером, але народ приписував героєві й інші історичні подвиги, зокрема, порятунок курфюрста Августа II Фрідріха тощо.

Інтерпретація імені *Крабат* підводить читача до першої ключової опозиції роману: *свій – чужий*, опозиції, якій приділяв особливу увагу Ю. Лотман у своєму вченні про семіосферу. Назагал вважається, що ім'я своєю появою завдячує німецькому «Grabanten» або ж «Krabaten» (ідеться про німецьку мову зразка вісімнадцятого сторіччя), що означало *хорват*. Згідно з хронікою, цей хорват носив ім'я полковник Йоганн Шадвіц, і саме він прославився у Турецькій війні. Німецькі дослідники стверджують, що саме ім'я *Крабат* уперше письмово згадується у 1848 році у літописі Вітіхенау.

Отже, ім'я, яке позначає чужинця, відводить персонажеві особливе місце серед інших, наділених іменами, які автоматично можна зарахувати до питомо місцевих. У млині мали обов'язково працювати дванадцять підмайстрів (алюзія на біблійних апостолів!), і всі вони носили типово слов'янські імена: Юро, Міхал, Тонда (порівняйте: Антон), Лишко, Лобош, Мертен, Андруш, Ханцо, Петар, Сташко, Кіто, Кубо, Янко... За законами оповідей подібного характеру саме чужинцеві вдається те, що не вдається місцевим: так, Крабат не загине у протистоянні з Майстром на відміну від Міхала та Тонди.

Можливо, поданий перелік сорбських імен звучить досить незвично навіть для носія мови, що належить до слов'янської групи, тому ми подаємо таблицю співвідношень сорбських імен із питомо німецькими, яку запропонував Мартін Нойманн у своєму дослідженні «Крабата» [10, с. 87] з посиланням на словник сорбської мови та її діалектів та на «Студії з сорбських власних назв» (табл. 1).

Отже, перша опозиція, яка організовує поетонімосферу повісті, – опозиція «свій – чужий». Сторону «чужий» у цій опозиції без сумніву репрезентує Крабат, який не просто чужинець, що забрів на млин, а ще й носить ім'я нетипове, яке, за своєю суттю, виказує у ньому стороннього. Решта персонажів «свої», на що вказують їх імена, що переважно служать засобом типізації. Водночас деякі імена заслуговують на окрему згадку. Зокрема ім'я *Лишко* говорить про хитрий підступний характер його носія. Якщо іти за аналогією з украї-

нською мовою, можна припустити спільні корені імені зі словом «лихий», що так чи інакше присутнє у численних слов'янських мовах, як і в їх спільному предку [3, с. 249]. Можливо, є також сенс враховувати етимологічне значення імені *Тонда* – ймовірно від грецького 'anteo' – 'вступаю в бій', адже саме Тонда першим (за присутності Крабата на млині) кинув виклик Майстру, за що й поплатився життям.

Таблиця 1. Сорбські імена повісті

Німецький варіант імені	Сорбське ім'я	Примітки
Bartolomäus ?	Barto	
	Duschenka	від Duša (душа)
Hans, Johannes	Hanzo	
Jan, Hänschen	Janko	
Georg	Jirko	демінутив від <i>Jiři</i>
Georg	Juro	варіант імені <i>Jurij</i>
Christian	Kito	
Jakob(us)	Kubo	
	Lyschko	від Liška – лисиця
Michael	Michal	
	Milenka	демінутив від <i>Milena</i>
Peter, Petrus	Petar	
	Witko	демінутив від <i>Witali</i>
Ursula	Worschula	

Попри те, що уся повість про Крабата пронизана магією, можна виділити дійових осіб більш і менш причетних до цієї магії, а якщо бути точним, то простих смертних і надприродні сили. І в побудові цієї опозиції імена відіграють чи не найсуттєвішу роль. І навіть не стільки імена, скільки відсутність імен. Три персонажі повісті залишилися не названими, і причина цього – частково – табу, тобто заборона вживання імені чи, ймовірно, відсутність імені як такого, оскільки його носій є надприродною силою. Отже, безіменними у повісті О. Проїслера є Майстер та його «Кум». Якщо Майстер фігурує в усьому тексті названий незмінним поетонімом *Майстер* – який вказує на його статус, значимість, то Кум уперше з'являється як «Der mit der Hahnenfeder» – «той, що із півнячим пером» (у російському перекладі «Незнакомец из петушиным пером»), а уже далі в тексті фігурує просто як «Gevatter» – «кум; хрещений батько». Зловіща поява персонажа лише місячної ночі за містичних обставин та той факт, що навіть сам Майстер боїться «Кума», може, залишати читачу лише дві здогадки: або ж Кум – сам диявол (а імені диявола називати не можна, згідно з поширеними табу, адже називання сил, істот, ворожих людині, може їх привабити, «накликати» ці сили), або ж він – смерть. У німецькій фразеології присутній вираз «Gevatter Tod», що дослівно перекладається 'кум смерть', а по суті означає лише 'смерть'. Однак Катаріна Унгер [10, с.192] схильна стверджувати, що «Кум» має бути саме дияволом, адже червоне півняче перо – одна з ознак диявола.

Таким чином, з одного боку опозиції перебуває практично уся сукупність імен поетонімосфери «Крабата», що належить до мікросистеми імен, які називають звичайних людей, а з іншого боку перебувають два безо-

німні найменування, що позначають надприродні сили.

Проте ще не згадано третього безіменного персонажа, який є ключовим для організації поетонімосфери. «Kantorka» – або ж Співунка (рос. Певунья) – це та, що втілює світло у тій темряві, у якій опинився Крабат. Ім'я героїні теж табу, але його природа інша. Якщо імен Майстра і Кума називати не можна, щоб не накликати біди, то імені Співунки називати не можна, щоб не завдати їй шкоди.

Звернімо увагу на те, що значна частина поетонімосфери (не згадуючи уже саму кольорову гаму твору) репрезентує темні, чорні кольори. Так, населений пункт поблизу млина називається *Шварцкольм* (Schwarzcollm) – «Чорний Пагорб», Козельбрух знаходиться біля Чорних вод – Шварце Вассер (Schwarze Wasser), перше місце, куди Крабат потрапляє, прийшовши на млин – Чорна кімната (Schwarze Kammer). (Загалом слово *чорний* у тому чи іншому контексті виринає у тексті повісті 132 рази). Але сама думка Крабата про Співунку надає світла цим місцям. Важливий момент зустрічі персонажів – на Великдень, під час здійснення героїнею святкових ритуалів. Найменування *Kantorka* не можна вважати безонімною сполукою. Ім'я – плід уяви автора – утворене від німецького *Kantor* шляхом додавання питомо слов'янського суфікса *-ka* для утворення жіночого роду. *Kantor* позначає заспівувача, але переважно релігійного характеру – чи то в синагозі, чи то у християнській церкві. Тобто Співунка втілює у повісті світле, божественне, що виступає опозицією до темного, диявольського, яке втілюється у топонімах поетонімах *Шварцкольм*, *Шварцен Вассер* та у безонімній номінації Майстра та Кума.

Звертаючись до проблем топонімної номінації, зауважимо, що географічні назви повісті – реальні назви, які ідеально увійшли до поетонімосфери твору. Так, поселення Шварцкольм (яке зараз вважається частиною міста Гоерсверда і яке простіше назвати вулицею, бо зараз його населяє 816 жителів згідно з останнім переписом) верхньосорбською називається *Čorny Chołmc* і уперше виринає в історичних документах 1394 року як село *Cholm*. З 1759 року населений пункт носить назву Шварцкольм для розрізнення з іншим населеним пунктом – Вайскольм (Білий Пагорб). Інший топонім – Козельбрух – що сорбською звучить як *Kózłó* – назва промовиста для носія будь-якої зі слов'янських мов, у німецькій мові отримує компонент *-bruch*, що може мати кілька значень – від 'провалля' до 'оброблювана земля', проте найбільш ймовірно означає 'болото, трясовину', тобто саме те місце, де, за народними легендами, водяться чорти.

Аналіз поетонімосфери повісті буде неповним, якщо не згадати ще два поетоніми, які відіграють значну роль у розумінні тексту. Перший – це Корактор – книга закладає. «Корактор» – слово латинського походження (від *Charakter*), німецькою звучить також *Karakter*, *Krakter*, *Karacte* і означає чарівні формули, написані таємничою мовою. «Der Meister belehrte ihn (Krabat): „Du musst wissen, Krabat, dass du in einer Schwarzen Schule bist. Man lernt hier nicht Lesen und Schreiben und Rechnen – hier lernt man die Kunst der Künste. Das Buch, das da angekettet vor mir auf dem Tisch liegt, ist der Koraktor, der Höllenzwang.

Wie du siehst, hat es schwarze Seiten, die Schrift ist weiß. Es enthält alle Zaubersprüche der Welt“. <...> Krabat hatte von solchen Zauberschulen schon munkeln hören: Es gab, wie es hieß, deren mehrere in der Lausitz; aber er hatte das immer für Schauermärchen gehalten, <...>. Und nun war er selber in eine von diesen Schulen geraten, die <...> als Mühle galt, <...>¹. Місце дії страшної магічної історії – водяний млин – цілком відповідає народним віруванням. Через ізоляцію млина від решти сільських споруд виникають закономірні підозри щодо його потойбічної природи. А таємничості і неприступності Корактора можна знайти цілком банальне пояснення. У сімнадцятому сторіччі робота на млині була таким же ремеслом, як і інші. Об'єднуючись у гільдії, ремісники дбали про збереження своїх секретів від конкурентів, тому доступ до важливої інформації отримували лише обрані. Карстен Вебер проводить паралель між Корактором і деревом пізнання, через яке Адам і Єва були вигнані з раю [8, с. 122]. Так чи інакше, поетонім *Корактор* перебуває у частині поетонімосфери, яка охоплює темні сили.

Ще одне ім'я називає не персонажа повісті, а персонажа повісті в повісті. Це Пумпхут – герой сербських легенд, про якого розмовляли підмайстри. Будучи персо-

ною неоднозначною, Пумпхут порівнюється із Уленшпігелем, персонажем, що втілює свободу, волелюбність, бунт проти патріархальних звичаїв, нездатність до осілого способу життя. Сам Пумпхут – суміш диявольського і земного. За легендою він був наділений чарівними силами, які, однак, спрямовував, щоб творити добро і допомагати пригнобленим. У контексті повісті Пумпхута можна протиставити Майстрові у рамках опозиції *добро – зло*. Ім'я *Пумпхут* доцільно буде виводити з характеристик зовнішності персонажа: високий капелюх (*Hut*) з незвичайно широкими полями, який носили тодішні майстри – будівники водяних млинів (*Pumpenbauer*) [11]. Існує величезна різноманітність імен цього персонажа – *Pumphutt, Pumphut, Pumpot, Vumbnut, Pumpan, Punpan, Pumpfuß* – тому можливим варіантом етимології може бути походження від сорбського *rumpot* – ‘кричати, веселитися, шуміти, гриміти’, що співзвучне німецькому *rumpfern* із аналогічним значенням.

Отже, можемо стверджувати, що базові опозиції здатні структурувати поетонімосферу художнього твору. Так, на прикладі поетонімосфери «Крабата» можемо виділити ті опозиції, які групують пропріальні одиниці у мікросистеми *свій – чужий, добро – зло, світло – темрява, божественне – диявольське*. При цьому виявлені опозиції безумовно полікомпонентні, що вкотре підтверджує висунуті нами погляди на типологію поетонімної опозиції [1].

Дослідження структури поетонімосфери засобами поетонімної опозиції видається нам привабливим та перспективним у зв'язку з невичерпними можливостями поетонімосфери, які можуть проявлятися у її структурних зв'язках, про які ми знаємо не так і багато.

¹ «Майстер повчав його (Крабата): «Ти мусиш знати, Крабате, що ти у школі чорної магії. Тут вчать не читати, писати і рахувати, тут вчать мистецтво мистецтв. Книга, яка прикована ланцюгом до столу, – Корактор, книга темних заклять (досл.: Höllenzwang – пекельний примус). Як бачиш, у неї чорні сторінки і білий шрифт. Вона містить усі заклинання світу». <...> Крабат чув уже потайні розмови про такі школи чарів. Були такі, з них багато у Лужиці, але Крабат вважав усі ті розмови страшними казками. <...> А тепер він сам опинився у такій школі, яка <...> вважалася млином <...>».

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Гаврилук І.С. Типологія поетонімної опозиції / І.С. Гаврилук // Записки з ономастики. – 2015. – Вип. 18 – С. 128-135.
- [2] Етимологічний словник української мови : у 7 т. / голов. ред. О.С. Мельничук. – Т. 2. – К. : Наук. думка, 1985. – 570 с.
- [3] Етимологічний словник української мови : у 7 т. / голов. ред. О.С. Мельничук. – Т. 3. – К. : Наук. думка, 1989. – 552 с.
- [4] Калинин В.М. К вопросу об оппозициях в поэтонимосфере художественного произведения / В.М. Калинин // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии: науч.-метод. сб. К 80-летию профессора О.Е. Ольшанского / отв. ред. В.А. Глушенко. – Славянск : СГПИ, 2001. – Ч. 1. – С. 93-97.
- [5] Пройслер О. Крабат. Легенды старой мельницы / О. Пройслер ; переклад с нем. А. Исаевой, Э. Ивановой. – М. : Дет. лит., 1985. – 166 с.
- [6] Скрипник Л.Г. Власні імена людей : слов.-довід. / за ред. В.М. Русанівського. – 2-ге вид. – К. : Наук. думка, 1996. – 335 с.
- [7] Усова Н.В. Оппозитивность как фактор организации поэтонимосферы / Н.В. Усова // Вісник Луганського нац. ун-тету ім. Т. Шевченка. – 2010. – № 14. – С. 74-79.
- [8] Krabat. Analysen und interpretationen / Redaktion von Kristin Luban. – Kottbus : Brandenburgische Technische Universität, 2008. – 276 s.
- [9] Preußler, O. Krabat / O. Preußler / URL: http://aldebaran.ru/author/preu_ler_otfried/kniga_krabat/. – Datum des Zugriffes : 31.Okt.2015.
- [10] Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht. Teil III: Krabat – Aspekte einer sorbische Sage / Redaktion von Martin Neumann. – Potsdam : Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Postdam, 2008. – 231 s.
- [11] Tschöcke H. Sagenfigur Pumhutt, sorbisch Pumpot / Hans Tschöcke / URL: <http://www.pumphutt.de/saggestpump.htm>. – Datum des Zugriffes : 31.Okt.2015.

REFERENCES

- [1] Havryliuk, I.S. Typology of poetonym opposition / I.S. Havryliuk // Transactions in onomastics. – 2015. – Issue 18 – P.128-135.
- [2] Etymological dictionary of Ukrainian language: in 7 vol. / ed. by O. Melnychuk. – Vol. 2. – Kyiv : Naukova dumka, 1985. – 570 p.
- [3] Etymological dictionary of Ukrainian language : in 7 vol. / ed. by O. Melnychuk. – Vol. 3. – Kyiv : Naukova dumka, 1989. – 552 p.
- [4] Kalinkin, V.M. To the problem of oppositions in poetonimosphere of a literary work / V. M. Kalinkin // Theoretic and applied problems of Russian philology : collected articles on science and methodology. – Slovyansk : SDPI, 2001. – Pt. 1. – P. 93-97.
- [5] Preußler, O. Krabat. Legends of the old mill / O. Preußler; retold from German by A. Isaeva, E. Ivanova. – Moscow : Children's literature, 1985. – 166 p.
- [6] Skrypnyk, L.H. People's proper names : dictionary-reference book / ed. by V.M. Rusanivskyi. – 2nd ed. – Kyiv : Naukova dumka, 1996. – 335 p.
- [7] Usova, N.V. Oppositivty as a factor of poetonimosphere organization / N.V. Usova // Bulletin of Luhansk National University named after T. Shevchenko. – 2010. – Issue 14. – P. 74-79.

- [8] Krabat. Analysen und interpretationen / Redaktion von Kristin Luban. – Kottbus : Brandenburgische Technische Universität, 2008. – 276 s.
- [9] Preußler, O. Krabat / O. Preußler / URL: http://aldebaran.ru/author/preu_ler_otfried/kniga_krabat/. – Datum des Zugriffes : 31.Okt.2015.
- [10] Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht. Teil III: Krabat – Aspekte einer sorbische Sage / Redaktion von Martin Neumann. – Potsdam : Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Postdam, 2008. – 231 s.
- [11] Tschöcke H. Sagenfigur Pumphutt, sorbisch Pumpot / Hans Tschöck / URL: <http://www.pumphutt.de/saggestpump.htm>. – Datum des Zugriffes : 31.Okt.2015.

Structuring the poetonymosphere of a literary work by the basic poetonym oppositions (based on the tale “Krabat” by Otfried Preußler)

I.S. Havryliuk

Abstract. The article analyses poetonym opposition as a means of organization of a literary text poetonymosphere. Key oppositions *kind – evil, light – darkness, friend – foe, divine – devilish* are regarded as a factor of ordering and grouping proper names in Otfried Preußler’s “Krabat”. The research is done on the basis of the languages belonging to two language groups – Germanic and Slavic, which have equally influenced the formation of the tale’s proper names system.

Keywords: *poetonym opposition, poetonymosphere, structure of poetonymosphere, multicomponent opposition, sine onym nomination*

Структурна класифікація метафоричних термінів у англійській фаховій мові геології

Т.М. Галай

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ, Україна

Paper received 10.11.15; Revised 14.11.15; Accepted for publication 17.11.15.

Анотація. У статті здійснено структурний та кількісний аналіз метафоричних термінів, які є важливим засобом номінації та активним словотвірним чинником в англійській фаховій мові геології. Встановлено, що метафоричні терміни АФМГ можуть бути виражені термінами-кореневими словами, композитами та словосполученнями. В залежності від приналежності слова, яке вжито в переносному значенні, до тієї чи іншої частини мови досліджено іменникові, дієслівні, прикметникові та прислівникові терміни-метафори, визначено найактивніші з них, описано їх основні структурні моделі.

Ключові слова: метафора, термін, геологія, структура, словосполучення, композит

Невпинний розвиток науки і техніки, що супроводжується появою нових понять, які потребують свого найменування, стимулює безперервний процес терміноутворення. Метафора, яка, на сьогоднішній день, є активним словотвірним чинником, привертає увагу великої кількості вітчизняних та зарубіжних вчених. Вивченню процесів метафоризації в термінологіях різних фахових мов присвячені праці О.В. Галкіна (комп'ютерна справа), Х.П. Дацишин (політика), С.Г. Дудецької (медицина), О.М. Крименець (технічна термінологія), М.Л. Мотько (лінгвістика), А.Г. Рябова (військова справа), А.П. Чудінова (економіка) та інші. Однак питання метафоричних процесів у англійській фаховій мові геології на даний час залишається відкритим, що й визначає актуальність даного дослідження.

Об'єктом нашого дослідження є метафоричні терміни англійської фахової мови геології, а **предметом** – їх структурна класифікація.

Метою даної статті є аналіз та класифікація метафоричних термінів англійської фахової мови геології за морфологічним принципом. **Завдання** зводиться до поділу метафоричних термінів цієї термінології на певні класи та вивчення їхніх структурних моделей.

Корпус дослідження складають 1175 метафоричних термінів, відібраних методом суцільної вибірки з сучасних фахових словників.

Англійська фахова мова геології (АФМГ) будується на основі загальнонавчаної мови й знаходиться з нею в постійному взаємозв'язку (використовує загальну граматику: морфологію і синтаксис), але має різні сфери реалізації лексики. Саме тому для метафоричних термінів АФМГ характерний передусім морфологічний та синтаксичний спосіб терміноутворення.

Структурний аналіз метафоричних термінів, як частини нашого комплексного дослідження, спрямований на визначення найефективніших способів експлікації метафоричних значень в досліджуваній фаховій мові. З когнітивної точки зору, за словами Р.Дж. Керімова, морфологічний словотвір метафоричних термінів не є дуже важливим, оскільки когнітивну функцію (головна функція концептуальної метафори) та інші функції може виконувати метафора будь-якої частини мови. Однак завжди цікаво, одиниці яких частин мови переважають при вербалізації концепту метафорами [5, с. 51-53].

Морфологічна класифікація метафор ґрунтується на частиномовній приналежності метафорично вжитого слова. За основу морфологічної класифікації метафоричних термінів англійської фахової мови геології було взято класифікацію запропоновану Т.Р. Ки-

яком та З.Б. Куделько, які, зі структурної точки зору, поділяють терміни на: терміни-кореневі слова, похідну лексику, терміни-складні слова, терміни-словосполучення, терміни-аббревіатури, літерні умовні позначення, символи та номенклатури [6, с. 13-14].

Для АФМГ характерні метафоричні терміни представлені термінами-кореневими словами, композитами та багатослівними термінами (метафоричними словосполученнями).

Метафоричні терміни-кореневі слова становлять близько 10% (120 одиниць) від загальної кількості досліджених метафоричних термінів (1175 одиниць). Серед метафоризованих геологічних термінів-однословів використовуються переважно іменники, прикметники та зрідка дієслова.

Основною функцією іменника є називання предметної дійсності, тому іменникові метафори є найбільш поширеним структурним типом однослівних метафор у АФМГ (105 метафоричних одиниць, що становить 65,9% від числа термінів-однословів та 8,9% від загального обсягу вибірки), наприклад: *bird* (пристрій для геофізичних вимірів), *bacon* (волокнистий різновид кальциту), *mouth* (гирло річки), *silk* (мікроскопічне, голкоподібне включення в природних дорогоцінних каменях), *jelly* (продукт розпаду у вигляді аморфного чорного гелю), *roof* (гірські породи розміщені над рудним тілом).

Дослідження метафоричних термінів-однословів АФМГ показало, що крім іменників, цій мові притаманна невелика кількість термінів-слів, виражених прикметником (9 метафоричних одиниць, що становить 4,9% від числа термінів-однословів та 0,8% від загального обсягу вибірки). За допомогою прикметника виражається пасивна, якісна ознака предмета чи явища. В АФМГ зустрічаємо наступні метафоричні терміни, представлені прикметником: *bald* (термін, який використовують у південних районах США для позначення високогірного луку чи трав'янистої вершини гори позбавленої деревної рослинності), *blind* (рудний поклад, який не виходить на поверхню), *columnar* (стовпчастий габітус кристала з майже паралельним розміщенням стовпчастих елементів структури).

За допомогою дієслова виражається активна ознака предмета. Метафоричний потенціал дієслова дуже великий і має важливе значення для метафорики взагалі, оскільки будь-яке дієслово передає інформацію про динаміку розвитку явища, про процесуальність та змінність, про діяльність, яка може перетворювати дійсність за подібністю до інших процесів [2]. В

АФМГ дієслівні метафори не є поширеним явищем, вони складають тільки 3,5% від числа термінів однослівів (6 метафоричних одиниць), наприклад: *to kick* (порушувати нормальну циркуляцію рідини в нафтовій свердловині), *to blossom* (окислений вихід на земну поверхню жили чи вугільного пласта).

Більшість іменників-однослівів в АФМГ, як правило, вживаються як складова частина метафор-комполітів: *bed* (маса порід з відносно великою, горизонтальною протяжністю) – *bedrock* (корінна порода), *horse* (гірничий термін для позначення великого включення пустої породи в руді) – *horseshoe* (підковоподібна форма рельєфу), *foot* (нижній згин складки чи структурної тераси) – *foothill* (нижчий, додатковий пагорб у підніжжя гори).

Словоскладання, як спосіб утворення метафоричних термінів у АФМГ, характеризується високою продуктивністю серед однослівних термінів. У досліджуваній сфері виявлено 62 композити, що становить 34,1% від загальної кількості метафоричних термінів-однослівів. Це пояснюється тим, що “складні слова потрібні не тільки для задоволення потреби в нових словах, а потребою висловити дві ідеї в одному слові” [3, с.46].

І.В. Арнольд визначає композит наступним чином: “Композит – це поєднання двох або, рідше, трьох основ, що функціонують, як одне ціле і виділяються у складі речення як особлива лексична одиниця, завдяки своїй цілісності, а саме: орфографічно (злитим або дефісним написанням), фонетично (об’єднуючим наголосом)”...[1, с. 85]. З погляду структури, І.В. Арнольд розрізняє такі типи складних слів: 1) складні слова, що утворюються з простих основ; 2) складні слова, в яких принаймні один компонент є похідною основою; 3) складні слова, в яких принаймні один із компонентів є скороченою основою; 4) складні слова, в яких принаймні один із компонентів є складним словом [1, с. 72].

Для АФМГ характерними є метафоричні терміни-комполіти, утворені на основі складання незалежних одне від одної основ без участі інтерфіксів (62 одиниці або 34,1% від загальної кількості термінів-однослівів, 5,3% від загальної вибірки), наприклад: *headwall* (крутий схил у верхній частині долини), *cuphole* (заглиблення, яке утворилось поблизу берега в результаті дії хвиль води).

Метафоричні терміни-комполіти утворені за продуктивним типом “проста основа + проста основа” представлені єдиною моделлю N+N. Терміни цієї моделі можуть бути написані разом: NN – *woolpack* (термін, який використовують в Шропширі для позначення конкреційних кулястих мас кристалічного вапняку), через дефіс: N-N – *rabbit-eye* (вапняк), N’s-N – *tiger’s-eye* (переливчастий, напівпрозорий жовто-коричневий дорогоцінний різновид кварцу), через дефіс із єдналим сполучником: N-and-N – *salt-and-pepper* (пісок та пісковик, який складається із суміші світло та темно забарвлених частинок).

Суттєвою особливістю метафоричних композитів АФМГ, однак, є не їх кількісне співвідношення, а характер метафоризації. Варто відзначити, що метафоричному переосмисленню може піддаватися як цілий композит, так і будь-яка його складова частина.

У більшості композитів АФМГ переосмисленню піддаються обидва слова, наприклад: *gooseneck* (відрізок звивистої долини), *turtleback* (широка, випукла поверхня рельєфу, яка характерна тільки для Долини Смерті).

У метафоризованих термінах-комполітах типу “метафора + термін”, другий компонент, як правило, номінативно домінує та виражає сферу ціль, а перший компонент вжитий у метафоричному значенні, наприклад: *bloodstone* (темно-зелений різновид халцедону із вкрапленням червоних виділень яшми), *headland* (підвищений виступ суші з стрімким схилом), *u-valley* (долина, яка в поперечному розрізі має U-подібну форму).

В АФМГ зустрічаємо композити типу “термін + метафора”, де перший компонент представлений терміном, а другий, метафоричний, виражає характеристику даного поняття та виступає для позначення сфери-джерела, наприклад: *baymouth* (вхід у бухту), *bayhead* (частина бухти найвіддаленіша від головного водного тіла, з яким вона з’єднується).

В АФМГ переважну більшість метафоричних термінів складають терміни-словосполучення. Дослідники пояснюють це тим що “в складених найменуваннях, які мають номінативне спрямування і зберігають значення слів – їх компоненти, фіксують суттєві ознаки зображуваного, завдяки чому така назва реалії включається в систему понять певної галузі знань” [3, с. 31].

Під словосполученням ми розуміємо “номінативну синтаксичну одиницю, яка складається з двох і більше, пов’язаних підрядним зв’язком, повнозначних компонентів, один з яких є стрижневим (головним), другий – залежним” [4, с. 21].

За структурою метафоричні терміни-словосполучення АФМГ поділяються на двокомпонентні та полікомпонентні терміни. Серед багатоконпонентних двокомпонентні терміни становлять 77,4% (910 одиниць), трикомпонентні – 7,1% (83 одиниці) від загальної вибірки обсягом 1175 метафоричних термінів.

В аналізованій термінології превалюють двокомпонентні терміни, які становлять 910 одиниць чи 77,4% від загальної кількості досліджуваних термінів. Двокомпонентні метафоричні словосполучення включають головний компонент, що називає основне поняття, та залежний компонент, який вказує на його конкретніші ознаки. Найпродуктивнішою структурною моделлю двокомпонентних метафоричних термінологічних словосполучень є іменникова модель (N+N), яка бере участь в утворенні 730 метафоричних терміносполучень. Варто відзначити, що модель N+N виконує атрибутивну функцію, що є характерною особливістю англійської мови.

Найпоширенішою є модель N+N: *pencil cleavage* (тріщини, які спричиняють утворення довгих, тонких уламків порід), *honey stone* (жовтуватий мінерал, меліт), *tulip structure* (глибинні структури верхніх частин земної кори). Різновидом цієї моделі є прийменникова структура N+of+N, наприклад: *elbow of capture* (різкий вигин річкового русла), *curtain of fire* (ряд з’єднаних фонтанів лави уздовж тріщини; типова особливість гавайського типу виверження). Ще одним варіантом цієї моделі є вживання іменника у присвійному відмінку N’s+N, наприклад: *Pele’s tears* (не великі, затверділі краплі вулканічного скла, за якими тяг-

нуються ниткоподібні волокна), *devil's slide* (слід від лавини на крутому схилі).

Складовою частиною іменникової моделі часто стають терміни композити, наприклад: (N+N)+N – *hourglass valley* (долина, яка в плані нагадує пісочний годинник), (N's+N)+N – *bird's-foot delta* (дельта, утворена численними протоками), (N-and-N)+N – *ball-and-pillow structure* (первинна структура осадових порід, яка характеризується наявністю утворень напівсферичної форми), (N-N)+N – *elephant-hide pahoehoe* (хвиляста лава, яка має морщинну поверхню).

Прикметникова метафора – це метафора-характеристика, вона поєднує функції номінації і дескрипції з акцентом на дескриптивності метафоричного вислову [2]. Даний тип метафори поступається іменниковій метафорі (177 одиниць, 19,5% від числа двокомпонентних метафоричних термінів). За допомогою прикметника виражається пасивна ознака предмета чи явища в геології, наприклад: *neptunic rock* (порода, яка утворилась в морі), *dead ground* (поверхня землі, прикрита горами чи пагорбами), *sedimentary trap* (місце накопичення осадового матеріалу), *woody lignite* (лігніт, який зберіг волокнисту структуру дерева), (A+A)+N – *baldheaded anticline* (еродована осьова частина антикліналю), (A-A)+N – *thin-skinned structure* (невелика, близька до поверхні структура порід).

До ад'єктивної метафори слід віднести й дієприкметникову метафору, в якій дієприкметник виступає в ролі означення та позначає не дію, а ознаку притаманну геологічному об'єкту: Part.I+N – *roaring sand* (звучні піски пустельних дюн) та Part.II+N – *knitted texture* (типова структура серпантини в породах, де він заміщує моноклінний піроксен), *buried valley* (впадина на поверхні старого рифу заповнена більш молодими осадами).

Одиничним є метафоричне вживання дієслова та числівників у АФМГ, наприклад: V+N – *swallow hole* (замкнута депресія чи долина, в якій весь потік води зникає під землею), Num+N – *three sisters* (вулкан, який складається із трьох вулканічних вершин).

Проведений нами аналіз двокомпонентних метафоричних термінів показав неоднорідність ролі їх складових компонентів у метафоричному переосмисленні. Метафоричне словосполучення складається із головного компоненту, який є категоріальним, родовим поняттям та залежного компоненту, який вказує на конкретніші, якісні чи кількісні ознаки поняття.

Найбільш поширеною формою вираження метафори є двочленні словосполучення, в яких метафоризований стрижневий компонент (другий) є словом загальноживаної мови та визначає значення всього словосполучення, а перший компонент має відношення до термінологічної геологічної лексики (275 одиниць).

Стрижневий метафоризований компонент: а) визначає поняття: *calcite skin* (лускате натікання кальциту на стінках печери); б) характеризує поняття: *desert armor* (поверхня пустелі, покрита кам'янистими уламками), *rock doughnut* (кільцеподібний гребінь).

Наступну по чисельності складає група словосполучень, в яких перший компонент вживається у метафоричному значенні та характеризує ціле поняття. Другий компонент такого словосполучення має, як правило, термінологічний характер та відноситься до

сфери геології. Стрижневий компонент таких словосполучень може бути представлений будь-якою частиною мови: а) прикметником: Adj+N – *blind apex* (близькі до поверхні закінчення рудного покладу), *dead ice* (лід, який припинив свій рух), *milky quartz* (молочно-білий різновид кристалічного кварцу, який маж жирний блиск); б) іменником: N+N – *basement rock* (комплекс порід, які підстиляють давніші породи даного регіону), *paper peat* (листуватий торф), *blanket peat* (торф'яний покрив), NN+N – *dogtooth spar* (різновид кальциту, який представлений гострими скаленоендричними кристалами), *honeycomb weathering* (тип хімічного вивітрювання, в результаті якого утворюються численні невеликі заглиблення), *toothpaste lava* (в'язка лава, яка витікає при виверженні).

В інших випадках метафоричному переосмисленню підлягають обидва компоненти словосполучення. Нового значення при цьому набуває словосполучення в цілому. Ці компоненти не відносяться до термінологічної лексики: *bar finger* (вузьке, довге, лінзоподібне піщане утворення), *cotton ball* (округлі маси тонких, голкоподібних кристалів), *Pele's hair* (тонкі нитки вулканічного скла, які видуються із фонтануючої лави), *rooster tail* (пір'яста форма водного стовпа).

Такими чином, найбільш продуктивною виявилась модель “метафора + термін” (556 термінів чи 61,1% вибірки двокомпонентних метафоричних термінів). Другою по чисельності є модель “термін + метафора” (275 термінів чи 30,2%). Термінологічне словосполучення, в якому обидва слова є метафорами, виявились не чисельними (79 термінів чи 8,7% від загальної вибірки) та важкими з точки зору трактування значення, оскільки характеризують одне поняття метафоризованими словами загальноживаної мови. Другий компонент називає геологічне поняття, а перший дає йому оцінно-образну характеристику.

Двокомпонентні терміни часто стають основою для творення складніших термінів, в яких родова назва, виражена двокомпонентним терміном, перетворюється на видову [3, с. 160], наприклад: *ice foot* (лід на нижньому кінці льодовика) – *ice foot niche* (порожнина, створена плавучим морським льодом в основі кручі), *pocket valley* (прохід між крутими скалистими мисами, які виступають в море) – *pocket valley pool* (долина, верхів'я якої оточене крутими схилами), *lava tree* (лавове дерево) – *lava tree mold* (циліндрична порожнина в потоці лави, яка утворилась в результаті обволікання нею дерева) або залишається родовою назвою, яка доповнюється якісною або кількісною характеристикою, наприклад: *chestnut soil* (група зональних ґрунтів з темно-бурим поверхневим горизонтом під яким знаходиться горизонт світлого кольору) – *reddish chestnut soil* (група зональних ґрунтів з темно-коричневим, червоним поверхневим горизонтом), *ore deposit* (поклад руди) – *alluvial ore deposit* (алювіальні поклади руди). Таким чином формується 1/4 трикомпонентних метафоричних словосполучень в АФМГ (22 одиниці чи 26,5% від загальної кількості трикомпонентних метафоричних термінів обсягом 83 одиниці).

Продуктивною моделлю трикомпонентної структури метафоричного терміну є іменникові словосполучення. Виявлено 53 метафоричних трикомпонентних термінів-словосполучень, що становить 63,9% від загалу

льної кількості трикомпонентних термінологічних словосполучень досліджуваної термінології, утворених за такими моделями: N+N+N: *palm tree structure* (глибинні структури верхніх частин земно кори), *coon tail ore* (сфалерит-флюоритові руди світлого та темного забарвлення); (N+N)+N+N: *piggyback thrust sequence* (тип послідовних зсувів порід); N+of+N+N: *mother of pearl cloud* (тип хмар перламутрового кольору, які зустрічаються над горами Норвегії, Шотландії, Ісландії та Аляски); N+and+N+N: *pillar and stall method* (метод видобування в якому викопують великі камери, залишаючи стовпи породи, руди або вугілля, щоб підтримувати дах виробки); N's+N+N: *pigeon's blood ruby* (дорогоцінний різновид рубіну, який характеризується чистим темно-червоним кольором із пурпуровим відтінком).

Серед трикомпонентних терміносполучень виокремлюється не велика група ад'єктивних метафоричних словосполучень. Продуктивність моделі A+N+N виявила участь в утворенні 27 метафоричних словосполучень (19, % від загальної кількості трикомпонентних словосполучень). Таке спостереження призводить до висновку, що додавання означення до двоконпонентного словосполучення перетворює його на трикомпонентне – *capillary moisture zone* (нижня частина зони аерації, яка розміщена вище дзеркал ґрунтових вод), *columnar ice crystal* (вертикальна колона льоду).

За допомогою моделі V3+N+N утворено 11 словосполучень (13,3%), тому дана модель не відзначається високою продуктивністю в порівнянні з першими – *roofed mud crack* (тріщина зсихання на плаю, яка має форму перевернутої букви V).

Не чисельними виявилися дієслівні та змішані моделі трикомпонентних словосполучень: *pancake shaped bomb* (різновид вулканічної бомби, сплюснена форма яких спричинена ударом).

Таким чином, проведений структурний аналіз англійських геологічних термінів-метафор свідчить, що для даних термінів характерні ті самі словотвірні засоби, що й для геологічної термінології та загальноживованої лексики загалом. Класифікація метафор за морфологічним принципом дає змогу зрозуміти, як впливає на процес найменування геологічних об'єктів та процесів вибір тої чи іншої частини мови для їх метафоричного переосмислення. Іменник створює нову номінацію, в той час як прикметник показує їх істотні ознаки, а дієслово вказує на процесуальність та дію, перехресуючи геологічні об'єкти та процеси з номінаціями реалій життєдіяльності людини чи світу природи, тим самим наближаючи сферу геології до добре відомого реципієнтам повсякдення. Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні когнітивного аспекту метафоричних термінів даної фахової мови.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка / И.В. Арнольд. – М. : Высшая школа, 1986. – 295 с
- [2] Дацишин Х.П. Морфологічний і синтаксичний принципи структурної класифікації метафор у політичному дискурсі / Х.П. Дацишин / URL: http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/Internet/PART-6_12.htm
- [3] Дорошенко С.М. Формування та розвиток української термінології нафтогазової промисловості : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / С. М. Дорошенко. – К, 2004. – 186 с.
- [4] Загнітко А. Синтаксис української мови: теоретико-прикладний аспект / А. Загнітко, Г. Миронова – Masarykova univerzita Brno: Masarykova univerzita, 2013. – 224 с
- [5] Керимов Р.Дж. Артефактная концептуальная метафора в немецком политическом дискурсе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Р.Дж. Керимов – Кемерово, 2005. – 186 с.
- [6] Дьяков А.С. та ін. Основи термінотворення : Семант. та соціолінгвіст. аспекти / А.С. Дьяков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько – К. : Вид. дім "KM Academia", 2000. – 218 с.

REFERENCES

- [1] Arnold, I.V. Lexicology of the modern English language / I.V. Arnold. – M. : Higher school, 1986. – 295 p.
- [2] Datsyshyn, Ch. P. Morphological and syntactical principles of structural classification of metaphors in political discourse / Ch.P. Datsyshyn / URL: http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/Internet/PART-6_12.htm
- [3] Doroshenko, S.M. The formation and development of Ukrainian terminology of oil and gas industry : dissertation for scientific degree of Candidate of Philological sciences : 10.02.01 / S.M. Doroshenko. – K, 2004. – 186 p.
- [4] Zahnitko, A. Syntax of the Ukrainian language : theoretical and practical aspect / A. Zahnitko, H. Myronova – Masarykova univerzita Brno : Masarykova univerzita, 2013. – 224 p.
- [5] Kerimov, R.J. Artifact cognitive metaphor in German political discourse : dissertation for scientific degree of Candidate of Philological sciences : 10.02.04 / R. Dj. Kerimov. – Kemerovo, 2005. – 186 p.
- [6] Diakov, A.S. and others Fundamentals of term creation : semantic and socio-linguistic aspects / A.S. Diakov, T.R. Kyiak, Z.B. Kudelko – K. : Publishing House "KM Academia", 2000. – 218 p.

Structural characteristics of metaphoric terms of the English LSP of geology

T.M. Halaj

Abstract. The given article deals with the structural and quantitative analysis of metaphoric terms as the main way of nomination and the active word-building factor in the English LSP of geology. It was defined that metaphoric terms of the English LSP of geology can be expressed by a root-word, compound word and word combination. Depending on the part of speech we distinguish noun, verbal, adjective and adverbial metaphoric terms. Main structural models of these terms are being studied in the article.

Keywords: *metaphor, term, geology, structure, word combination, compound words*

Розмовне мовлення в іспаномовних фольклорних текстах

З.О. Гетьман

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Paper received 01.11.15; Revised 14.11.15; Accepted for publication 17.11.15.

Анотація. У статті розглядається відношення розмовного мовлення, зафіксованого в письмовій формі дослідником-фольклористом, і усного розмовного мовлення до кодифікованої літературної мови в іспаномовному фольклорному тексті на прикладі півострівної іспанської мови та її кубинського національного варіанту. Відзначається стилістичне забарвлення, властиве одиницям мови, та мовленнєве, що виникає в розмовному тексті як конструкції розмовного мовлення. Розмовне мовлення є домінантою мовленнєвого твору усної народної творчості, а саме розмовного тексту. При цьому форма мови корелює з функціонально-стилістичною диференціацією іспанської мови. Констатується загальна тенденція зіткнення стилів та функціонально-смыслових форм мовлення в іспаномовних фольклорних текстах з точки зору їх жанрової неоднорідності.

Ключові слова: розмовне мовлення, розмовний текст, функціонально-стилістична диференціація, фольклорний текст, функціонально-смыслова форма мовлення, жанрова неоднорідність

Сучасна лінгвістична наука велику увагу приділяє функціонально-комунікативному аспекту реалізації мови, а саме – вивченню мовних одиниць різних рівнів в умовах текстового функціонування та антропоцентричності мовлення, яке зумовлює центральне положення носія мови в комунікації з його думками, почуттями, перспективами, знаннями й судженнями про реальну дійсність, оцінку останньої, відношення між людьми і подіями. Мовлення завжди має конкретну реалізацію. Це означає, що конверсія мови в мовлення здійснюється як перехід віртуальних концептів у концепти конкретних феноменів. При цьому слід виходити із таких принципів:

1. Мовлення – це система мовленнєвих дій. Мова – це система знаків.
2. Мова й мовлення характеризуються власними одиницями, які є конгруентними.
3. Одиниці мови й одиниці мовлення не є тотожними.
4. Одиниці мови й мовлення мають різну характеристику щодо комунікативної призначеності: комунікативний намір мовної одиниці носить віртуальний характер; одиниця мовлення реалізує певний комунікативний намір у конкретному соціально-мовленнєвому контексті, а саме характеризується актуальністю.
5. Поведінку одиниць мовлення регулює стала мовленнєва схема тексту, що відповідає жанрово-композиційному стандарту спілкування.

Мова фольклору – феномен складний і багатограний, що впливає із самої сутності фольклору як словесного мистецтва, з одного боку, і як невід'ємного складника художньої системи національної культури, з іншого. Фольклорний текст як мовленнєвий твір відбиває національну самоідентифікацію [2] через пізнання навколишньої реальності мовною свідомістю певного етносу [3]. Витоки фольклорного тексту лежать у суспільно-практичній діяльності людей, що підтверджується такими його характеристиками, як вихідна усна форма, мовні константи, архаїчність, синкретизм, спрощення, іноді примітивне, уявлення про світ, жанрове розмаїття, система виражальних засобів, включаючи мовну гру як засіб створення гумористичного ефекту, міфопоетичний компонент, система композиційних засобів. Але домінантною в зазначених характеристиках фольклорного тексту, на нашу думку, є вихідна усна форма репрезентації останнього, а саме розмовне мовлення виступає домінантою фольклорного тексту будь-якого жанру, незважаючи на певну його обробку

дослідником-фольклористом. На користь цієї тези слугує також той факт, що фольклорний текст, обумовлений ситуативним компонентом, входить у більш об'ємний-культурний контекст етноса й зберігається в його пам'яті [1]. Розмовне мовлення як домінанта фольклорного тексту виявляє такі характеристики: векторність адресат-адресант (проспекція/ ретроспекція), незворотність, комплексне сприйняття, емоційний вплив, контактність, спонтанність, відсутність або порушення композиційно-стилістичних канонів.

Подібно до того, як Ф. де Соссюр розділяє мову й мовлення, очевидно, розмовне мовлення слід розглядати як форму реалізації мови, тобто як індивідуальний мовленнєвий акт комуніканта/комунікантів. Фрагменти комунікації, відтворені в будь-якому тексті, фольклорному зокрема, потребують знань мови й мовлення, оскільки останні регулюють прийнятність/неприйнятність використання мовних і мовленнєвих одиниць і механізмів, які по суті розрізняються мовцями як правильні/неправильні. Сучасна лінгвістика тексту визнає за розмовним текстом як конструктом розмовного мовлення право на існування, хоча до сьогодні це питання не вирішено остаточно теоретично не обґрунтовано до кінця. Ми поділяємо думку щодо статусу тексту мовленнєвого твору, в основі якого лежить усне розмовне мовлення, за такими параметрами:

- комунікативно-денотативний аспект;
- суб'єктивність, що включає конотації, сугерентні й емотивні елементи;
- сувора послідовність, як композиційна, так і логіко-граматична;
- використання раціональних та ірраціональних, вербальних і невербальних засобів;
- ідентичність мовної основи та мовленнєва трансформація правил мови [4, с. 28].

Між кодифікованою мовою й повсякденним розмовним мовленням існують досить складні відносини. Безумовно, вплив розмовного мовлення на літературну мову не викликає сумніву й додаткових доказів: на сьогодні це аксіома. Такий вплив є властивим системі будь-якої мови. Загально відомо, що все розмаїття функціонально-стильових засобів у найзагальнішій стильовій диференціації підлягають поділу на книжні та розмовні; книжний і розмовний реєстри взаємопов'язані.

Для мови фольклору характерна комунікативна функція загальнонародної мови, яка забарвлена емоційно-експресивно. Виразальні засоби фольклору стають

традиційними й зберігають у собі елементи повсякденного розмовного мовлення.

Розмовний реєстр знаходить безпосереднє відображення у фольклорних творах різних жанрів і реалізується в таких функціонально-сміслових формах мовлення, як оповідь, авторське мовлення, пряма мова, непряма мова, незалежні форми непрямої мови, напівпряма мова, діалогічне мовлення, монологічне мовлення. Однак, розмовне мовлення, відбите у фольклорному тексті, залишаючись близьким до повсякденного мовлення, є обробленим, а саме не є спонтанним:

El nombre de los animales

Estando ciertas señoras en Alcalá de Henares recocijándose en una huerta, tiniendo un caracol en las manos, por burlarse de un bachiller, preguntáronle:

– Señor, ¿de dó deriva el nombre de este animalejo o por qué causa le pusieron tal nombre?

Respondió:

– Yo no lo diré a vuestras mercedes: el primer que le vio hallóle cara una col, y dijo: “pues cara col te hallé, caracol sea tu nombre”. Más preguntóles yo, señoras, si le hallara cara un ajo, cómo se llamaré?

Pronunciándolo entre dientes, conocieron la burla, y tornáronse a reír [8, p. 151].

Щодо письмового, обробленого мовлення, обидва реєстри – книжний і розмовний – у фольклорному тексті представлені однаковою мірою. Тому при дослідженні фіксованого письмового мовлення у фольклорних текстах слід відмічати стилістичне забарвлення, характерне для одиниць мови, і мовленнєве, яке виникає в мовленні, у контексті. Так, наприклад, *Sabiduría guajira* як зразок кубинського фольклору, зберігає форму, близьку до живого розмовного мовлення, характерного саме для кубинського варіанту іспанської мови, у межах лексики й фонетики:

En un baile guajiro: el habla

– Señorita, vamos a bailar una pieza.

– ¡Yo no bailo!

– Pero ¿por qué no baila?

– Porque si bailo sólo, si sólo jieo, y si jieo me tonto y si mi tonto me gomito... Y además, nos vamos...

– Ah, ¿pero se marcha?...

– Las que marchan son las yeguas... Yo me atezo atrás de mamá... [6, p.5].

Значна кількість повторів, анафор, простих окличних, розповідних, питальних речень, вигуків, надлишкових сполучників, своєрідність синтаксичних побудов, характерних для розмовного мовлення, послідовний перехід від однієї думки до наступної, різного роду ухиляння від відповіді, з одного боку, динамічний розвиток оповіді, з іншого, – усе це характерно для фольклорного твору описового характеру, а саме йдеться про прозаїчну форму викладення.

Для фіксованого писемного мовлення характерна більшою мірою, ніж для усного, кодифікація, тобто мовлення, що керується законами літературної мови. Але якщо усне розмовне мовлення є природним, ніким не відшліфованим і є результатом мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенції мовця, і при цьому вміщується в мовну норму, то розмовне мовлення, зафіксоване письмово в фольклорному тексті, підлягає певній авторській обробці, а саме обробці дослідника-фольклориста, з певною ідейно-естетичною спрямованістю відповідно

до існуючої літературної мовної норми, ступеня володіння рідною мовою фольклористом, розмовним мовленням самого колективного автора, тобто беручи до уваги культуру мовлення й максимальне наближення мовлення персонажів фольклорного тексту до усної форми реалізації розмовного мовлення. Письмово зафіксоване розмовне мовлення є відбитком розмовного реєстру на письмі, реалізацією розмовного варіанта літературної мови. При цьому як усній, так і письмовій формам реалізації останньої притаманна норма.

Іспанська мова представляє собою певні складності в тому сенсі, що, окрім Іспанії, реально існує в 19 національних варіантах іспаномовних країн Латинської Америки. При цьому прослідковується досить складний, мережевий зв'язок між загальною нормою для всіх варіантів мовної системи, яку ми кваліфікуємо як ядерну (і таким чином загальноноормативну) і суто національною, названою нами периферійною, але в будь-якому випадку нормативною для конкретного національного варіанту. Зазначена теза підкріплюється двома наступними прикладами фольклорних текстів, які представляють відповідно національну мовленнєву норму Іспанії та Куби:

Іспанія:

Esta es la mejor carta de la década, breve, concisa y directa:

“Querida Suegra: Por favor no trates de decirme cómo educar a mis hijos. Yo estoy casada con uno de los tuyos y créeme, hay mucho que reclamar también!

Sinceramente,

Tu Nuera” [10].

Куба:

Ramón Pérez Pescador

Ramón Pérez en su caballo...llegó al río Caonao que estaba crecido, y cuando se encontraba en medio del río, se dio cuenta, por las palizas que vio, que no podía pasar y entonces le clavó las espuelas al caballo y vio patrás y cuando llegó a casa de Primitiva ésta le dijo:

– Mira Ramón Pérez, que es lo que tienes clavado en las espuelas...nada menos que un róbalo y un guabino.

Y Ramón Pérez dijo:

– Eso fue del espolazo que le metí al penco en el río; esos pejes se guardaron en el medio y los cosí [6, p. 266].

У наведених прикладах тезу про ядерну та периферійну мовленнєві норми підтверджують лексичні одиниці *un róbalo, un guajiro, el penco* і т.п., емоційні конструкції розмовного характеру, злитна форма *patrás*.

Мовна норма обов'язкова, мовленнєва менш обов'язкова й більш рухлива. Мова фольклорного твору включає все багатство літературної загальнонародної мови, мовні риси всіх функціональних стилей. Вона може складатися також із позалітературних мовних засобів: діалектизми, жаргонізми тощо [5].

Усній формі мовлення й письмово фіксованому розмовному мовленню властива мовленнєва економія, зумовлена ситуацією спілкування, і надлишковість як наслідок спонтанності, для усної форми реалізації об'єктивної, для письмової – створеної самим фольклористом. Стереотипність – це одна із характерних рис фольклорного твору: вона присутня тією чи іншою мірою у всіх жанрах фольклорного тексту й впливає на

різні аспекти усної народної творчості; формульність, усталеність надзвичайно велика.

Фольклорний прозовий твір – це поєднання авторського мовлення й мовлення персонажів. Діалог і монолог – дві взаємопроникні форми мовлення: елементи монологічного мовлення зберігаються в діалозі та навпаки. Їх взаємопроникнення обумовлено тим, що вони врешті-решт виконують спільну функцію: є носіями певної інформації, і мають одну спільну основу – єдину мовну систему. Однак, і одна, і друга форми відрізняються своєю специфікою, причина якої криється в різній екстралінгвістичній обумовленості й пов'язаній з цим мовній оформленості. У фольклорному творі, наприклад кубинській сарсуелі, діалог – це єдина функціонально-сміслова форма характеристики персонажів, розвитку дії, розкриття змісту всього фольклорного твору. Слід підкреслити, що найважливішу роль відіграє в народній драматургії позамовна ситуація. Остання як складова акта комунікації, на наш погляд, є обов'язковою для розгортання дії народної драми на відміну від усної форми розмовного мовлення як форми реалізації мови. Отже, для народної драми необхідними й важливими є різного роду ремарки (при читанні), дії, жести та інші невербальні засоби (при сценічній презентації), а також обов'язкова опора на фонові знання. Для усного розмовного мовлення в розповідних фольклорних жанрах ці ознаки відходять на другий план, вони не обов'язкові. У фольклорних творах, чи то нарративний жанр, чи то народна драма, діалог як композиційний елемент першого й основа другого не існує сам по собі. Смісловими й структурними нитками він пов'язаний з попереднім і наступним текстовими фрагментами в нарративному жанрі або з мікродіалогами в народній драмі. Останні ми кваліфікуємо як тематичні блоки, тобто синтаксичні утворення, що складаються з низки взаємопов'язаних реплік, об'єднаних загальною темою (див. приклад *En un baile guajiro: el habla*). Діалог влітається в канву загального тексту розповідного або драматичного твору розмовного характеру, об'єднується з ним за змістом, і засоби мови “скріпляють” діалог з розповіддю, створюючи єдине ціле. По відношенню до нарративного тексту діалогічні вкраплення слід розглядати як складні синтаксичні цілі. Отже, різномірний мовний характер загальної розповіді та діалогу не позбавляє текст монолітності, а навпаки робить його “спресованішим”.

На підставі викладених теоретичних засадах ми маємо підстави ввести термін “розмовний фольклорний текст”, позначаючи ним мовленнєвий твір усної народної творчості, зафіксований письмово фольклористом, в основі якого лежить подія, пов'язана логічно, сюжетно та емоційно-асоціативно з певним явищем (явищами), який відтворює дух і психологію народу. Аналіз засвідчив, що розмовний текст у його відношенні до форм мовлення неоднорідний. Прозові жанри кубинського фольклору, наприклад, дають у цьому плані дуже багатий матеріал. Якщо народна кубинська драма представлена прямою мовою персонажів, то фольклорна проза залежно від лексико-синтаксичних засобів і способів опису подій виявляє такі форми синтаксичної побудови висловлення, як авторське викладення, як від третьої, так і першої особи, пряма мова, непряма мова.

Однак, переважають змішані функціонально-сміслові форми мовлення [7] незалежно від жанру прозового фольклорного тексту:

Fábula: “El burro y el hielo”

Era invierno, hacía mucho frío y todos los caminos se encontraban helados. El burrito estaba cansado y no tenía ánimo para regresar al establo.

– ¡Ea, aquí me quedo! se dijo, dejándose caer al suelo.

Un pajarito amigo suyo se fue a posar cerca de su oreja y le dijo: – Burro, buen amigo, no estás en el camino si no en un lago helado.

– ¡Déjame, tengo sueño! – y con un largo bostezo, se quedó dormido.

Poco a poco, por el peso del burro, el hielo se fue rompiendo y el burro se despestó al caer al agua. Empezó a pedir socorro, pero nadie pudo ayudarle, aunque el pajarito bien lo hubiera querido, y se ahogó en el lago.

Moraleja: Nunca te dejes ganar por la pereza [9].

У функціонально-сміслових формах мовлення знаходить своє відображення соціостилістична структура розмовного тексту. Остання реалізується через мовленнєву індивідуальність інформанта (див. приклад *Sabiduría guajira*), персонажів (через інтерпретацію інформанта та дослідника-фольклориста).

Отже, мовленнєва індивідуальність у розмовному тексті не суперечить двосторонньому зв'язку мови й суспільства. У розмовних текстах представлено літературну мову, територіально-діалектне, просторічне мовлення. У загальних рисах співвідношення форм мовлення й функціонально-стилістичної диференціації мови розділяється таким чином: по-перше, загальною тенденцією є зіткнення стилів у фольклорних текстах; по-друге, спостерігається жанрова-стилістична диференціація, наприклад, жанровий стиль міфів (індокубинських, афрокубинських), казок, оповідей різної прагматичної спрямованості з урахуванням соціальної стратифікації персонажів, наприклад: *Cuento del velorio cubano, Cuentos de negros esclavos, isleños, guajiros, gallegos, curas, chinos, politiqueros*; по-третє, в основі фольклорних текстів лежить літературна мова, яка реалізується в усіх формах мовлення, архаїчному реєстрі відповідає пряма, непряма або авторська мови від першої особи, рідше третьої особи; мова персонажів характеризується територіально-діалектними й просторічними елементами, наприклад, архаїчно-жартівливий реєстр в *Cuentos populares cubanos de humor*.

Разом з тим мовлення в розмовному тексті при всій його безумовній індивідуальності підпорядковується загальноприйнятим правилам синтаксичного оформлення. Вид синтаксичної побудови тексту виявляє різну мовну індивідуальність. Авторське мовлення, яке лежить в основі так званого нарративного розмовного тексту в стилістичній структурі останнього тяжіє до кодифікованого мовлення через те, що несе, як правило, актуальну інформацію, в якій нерозривне інтелектуальне та емоційне. Однак, авторське мовлення опосередковано відбиває чи то мовну індивідуальність фольклориста, чи то мовну індивідуальність інформанта. Звідси різний ступінь зв'язку авторського мовлення та кодифікованого. Фольклорний розмовний текст набуває різного стилістичного забарвлення залежно від мовної оформленості авторського мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Бобунова М.А., Климас И.С., Праведников С.П., Хроленко А.П. Эвристический потенциал лингвофольклористики // Paleoslavia. – XIII / 2005. – Cambridge, Massachusetts. – P. 260-280.
- [2] Голованов И.А. Фольклорный текст как многоуровневая структура // Вестник Челябинского государственного университета. – 2014. №7 (336). Филология. Искусствоведение. Вып. 89. – С. 148-151.
- [3] Чистов К.В. Фольклор. Текст. Традиция. – М., 2005. – 272 с.
- [4] Alonso, E., López-Casanova, A. Lenguaje, expresión literaria y lingüística del español. – Valencia: Ed. Bello, 1972. – 296 p.
- [5] Barrantes, Guillermo y Victor Coriello. Buenos Aires es leyenda. Mitos urbanos de una ciudad misteriosa. – Buenos Aires: Planeta, 2004.
- [6] Feijóo, S. Cuentos populares cubanos de humor. – La Habana, 1981.
- [7] Paleiro, María et al. Formas del discurso. – Buenos Aires: Miño y Dávila, 2008.
- [8] Timoneda, Joan de y Juan Aragonés. Buen Aviso y Portacuentos II, 55. – Madrid: Espasa Calpe, 1990.
- [9] oggisioggino.wordpress. com/ 2012/ 06/ 03/ mitos-fabulas-leyendas-y-cuentos
- [10] www.planetaespañol.ru/ spanishword/ humor

REFERENCES

- [1] Bobunova, M.A. , Klimas, I.S., Pravednikov, S.P., Khrolenko, A.P. Heuristic potential of linguafoloristics // Paleoslavia. – XIII / 2005. – Cambridge, Massachusetts. – P. 260-280.
- [2] Golovanov, I.A. Folklore text as multilevel structure / Journal of Chelabinsk State University. – 2014, № 7 (336). Philology. Study of Art. Vol. 89. – P. 148 – 151.
- [3] Tchistov, K.V. Folklore. Text. Tradition. – M., 2005. – 272 p.
- [4] Alonso, E., López-Casanova, A. Lenguaje, expresión literaria y lingüística del español. – Valencia: Ed. Bello, 1972. – 296 p.
- [5] Barrantes, Guillermo y Victor Coriello. Buenos Aires es leyenda. Mitos urbanos de una ciudad misteriosa. – Buenos Aires: Planeta, 2004.
- [6] Feijóo, S. Cuentos populares cubanos de humor. – La Habana, 1981.
- [7] Paleiro, María et al. Formas del discurso. – Buenos Aires: Miño y Dávila, 2008.
- [8] Timoneda, Joan de y Juan Aragonés. Buen Aviso y Portacuentos II, 55. – Madrid: Espasa Calpe, 1990.
- [9] oggisioggino.wordpress. com/ 2012/ 06/ 03/ mitos-fabulas-leyendas-y-cuentos
- [10] www.planetaespañol.ru/ spanishword/ humor

Colloquial Speech in Spanish folklore texts

Z.O. Getman

Abstract. The article deals with the comparison problem of two different speeches. The first is the colloquial one fixed in the written form by the specialist in folklore; it sounds in oral colloquial speech. The second form for comparison is the codified literature language in the Spanish folklore text in the example of the Peninsular Spanish language and its Cuban national variant. As a result of comparison there was identified stylistic colouring of basic language units and speech colouring appearing in the colloquial speech. Colloquial speech is a dominant of the speech product in folklore of oral way, in particular the colloquial text. In this case the form of speech correlates with the functional-stylistic differentiation of Spanish. There is a general tendency of the style collision in the Spanish folklore texts from the point of their genre national roots.

Keywords: *colloquial speech, colloquial text, functional-stylistic differentiation, folklore text, speech form, genre heterogeneity*

Антропоцентризм як провідний принцип відтворення світу свідомістю людини (на матеріалі перекладу французьких відсоматичних термінів українською мовою)

О.В. Государська*

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: gosudarskaya@mail.ru

Paper received 28.10.15; Revised 02.11.15; Accepted for publication 06.11.15.

Анотація. У статті здійснено розкриття основних принципів відтворення інформації про навколишній світ свідомістю людини і її репрезентації мовними знаків. Головну увагу зосереджено на нерозривному зв'язку між мовою та людиною, який, починаючи з другої половини ХХ ст. та до сучасного етапу, стає відправним пунктом більшості лінгвістичних праць. У результаті дослідження було з'ясовано, що соматичне підгрунття, хоча й є універсальним, під час номінації окремих об'єктів дійсності різними етносами проявляється неоднорідно. Особливої важливості цей факт набуває при здійсненні технічного перекладу.

Ключові слова: антропоцентризм, мовна свідомість, номінація, мовний знак, соматизм, технічний переклад

Незважаючи на надзвичайну різноманітність матеріалу лінгвістичних досліджень, у певні періоди розвитку мовознавства спостерігається спільність моделей постановки проблем та способів їхнього вирішення, що стала основою для виділення окремих парадигм формування наукових здобутків з метою їхньої систематизації. Первинно термін *парадигма* існував у мовознавстві в значенні “елементів, що йдуть один за одним у часі, не сприймаються однією й тією ж колективною свідомістю і не утворюють у своїй сукупності систему” [23, с. 132]. Ширшого семантичного наповнення термін отримав завдяки американському філософові Т. Куну, який використав його в описі структури наукових революцій в наступному формулюванні: парадигма – “це визнані всіма науковими досягненнями, котрі упродовж певного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем і їхніх розв'язків” [18, с. 11].

Термін *парадигма* неоднозначно розуміється в сучасній лінгвістиці, оскільки, окрім нього, з метою класифікації численних лінгвістичних теорій, вживаються *підхід, течія, дисципліна, напрям*, які потрібно відмежовувати або урівнювати з *парадигмою*. Наприклад, Ф.Д. Березін ототожнює поняття *течія, школа, парадигма* і вважає, що у ХХ ст. лінгвістика розвивалася спочатку під впливом молодогограматичної, потім структуралістської і, нарешті, генеративістської парадигм [7, с. 10]. Л.А. Чернишова констатує паралелізм використання термінів *парадигма* і *лінгвістичний напрям* у більшості робіт сучасних мовознавців [26, с. 22].

М.Ф. Алефіренко вважає парадигмами окремі дисципліни мовознавства, сформовані на перетині лінгвістики з іншими науками, напр., когнітивну лінгвістику, психолінгвістику, лінгвокультурологію [1, с.25]. Відповідно, термін “парадигма” трактується вченим як “панівна на кожному етапі історії лінгвістичних учень система поглядів на мову, що визначає предмет і принципи лінгвістичного дослідження відповідно до культурно-історичного й філософського контексту епохи” [1, с. 18].

О.О. Селіванова не погоджується з думкою М.Ф. Алефіренка стосовно синонімічного вживання термінів *дисципліна* і *парадигма* [22, с. 21]. На її думку, парадигма є ширшим за своїм смисловим навантаженням терміном, “своєрідною “парасолькою”, під якою можуть перебувати методологічно різні напрями і течії” [22, с. 15]. У нашому дослідженні, вслід за В.А. Масловою, ми розуміємо термін *наукова парадигма* як “сукупність наукових уявлень, теоретичних настанов, наукових досягнень, котрі пропонують вченому модель постановки проблем” [19, с. 7].

У сучасній лінгвістиці переважає думка (її дотриму-

ються, напр., М.Ф. Алефіренко, Л.А. Манерко, О.О. Селіванова та ін.) стосовно панування у ХІХ ст. *історичної (генетичної, еволюційної)* парадигми, а в першій половині ХХ ст. – *системно-структурної (структуралістської, таксономічної)* парадигм, що скеровували розвиток мовознавства. Складніше систематизувати лінгвістичні надбання другої половини ХХ – початку ХХІ ст., оскільки важко виявити принцип, здатний охопити всі різнопланові напрями лінгвістичних досліджень, сформовані у цей період.

О.О. Селіванова наголошує на необхідності виділення двох парадигм, що домінують у вищезазначений період – *когнітивної* (вивчення мови як засобу отримання, зберігання і обробки інформації) і *синергетичної* (взаємодія мовних підсистем і зовнішніх систем середовища) [22, с. 32-36]. Ф.Д. Березін зазначає, що на зміну структуралістській парадигмі прийшла *генеративістська* [7, с. 15]. М.Ф. Алефіренко виділяє *комунікативно-прагматичну* і *дискурсивно-когнітивну* парадигми [1, с. 18-19]. В.А. Маслова вважає точнішим для зазначеного періоду розвитку лінгвістики найменування *антропоцентрична парадигма* [20, с. 5], оскільки ключовим “для розуміння сутності сучасного спрямування лінгвістичних досліджень можна вважати пізнання людини через мову” [21, с. 10], а навколишнього світу – через людину.

Мета статті – вивчити особливості формування французьких та українських терміносполучень, побудованих на соматичному підгрунті.

Завдання:

- довести, що антропоцентрична парадигма є домінуючою на сучасному етапі розвитку мовознавства;
- визначити принципи формування технічних терміносполучень із соматичним компонентом у французькій і українській мовах;
- з'ясувати спільні і відмінні риси репрезентації технічних реалій соматичними засобами французької та української мов.

Ідеї антропоцентричності не є новими для лінгвістики. Вони розвивалися ще у Давній Греції та Римі. Згадаємо хоча б вислів Протагора “Людина є мірою всіх речей, тих, що існують про те, що вони існують, а тих, що не існують про те, що вони не існують” [2, с. 121]. Протягом подальших етапів розвитку мовознавства вчені також фрагментарно зверталися до теми взаємовпливу людини і мови. Наприклад, В. Гумбольдт вважав, що сліди людини можна виявити у кожному слові, адже мова – це “зовнішній прояв духу народу”, її потрібно вважати “не продуктом діяльності [духу], а самою діяльністю” [12, с. 88, 91]. Е. Бенвеніст дає назву “Людина в мові” цілому підрозділу праці “Загальна лінгвістика”,

присвяченому “пошуку мовної бази суб’єктивності” [6, с. 292], тобто питанню відбиття особистості мовця у мовленні, що ним формується. Дослідник проголошує антропоцентричний принцип створення мови фразою: “Становище людини у мові є неповторним” [6, с. 294].

Із затвердженням системно-структурної парадигми людина зовсім залишилася поза увагою лінгвістів. Тривалий час вчені вивчали “людину, яка мовчить” [8, с. 26], тобто ізольовано від мови, на що у другій половині ХХ ст. розпочалася бурхлива реакція, яка у 90-х рр. закінчилася остаточною зміною векторів дослідження. Закріплення антропоцентризму не викликало відмови від досягнень, отриманих у межах попередніх парадигм, а дозволило розглянути їх під іншим кутом і суттєво розширити перелік інструментів для здійснення лінгвістичних розвідок за рахунок залучення здобутків інших галузей знань. У результаті розпочалося формування комплексних дисциплін, таких як когнітивна лінгвістика, етнолінгвістика, лінгвокультурологія, психолінгвістика, соціолінгвістика.

Розгляд мови в тісному взаємозв’язку з її носієм спричинив суттєві зміщення акцентів у різних аспектах лінгвістичних досліджень. Синтаксис вже не обмежується вивченням системи і структури мови в чистому вигляді. Тепер за людиною закріплюється функція “головного судді у вирішенні питань про правильність / неправильність окремих висловлювань чи можливість / неможливість тієї чи іншої конструкції” [17, с. 14]. Семантичні розвідки здебільшого переорієнтовуються на пошуки принципів категоризації навколишнього світу і їх реалізації у структурі мовних значень.

Поступово у надрах антропоцентричної парадигми формуються чотири основні напрями: 1) мова розглядається як “дзеркало” людини (базове поняття – мовна картина світу); 2) людина досліджується як учасник процесу спілкування (комунікативна лінгвістика); 3) виявляється природа існування мови у самій людині; 4) вивчається участь мови у пізнавальних процесах і когнітивній організації людини (комплексний підхід). Останній з наведених напрямів, у межах якого здійснено наше дослідження, базується на тезі про те, що тіло є основою концептуального відтворення світу свідомістю людини і репрезентації отриманої інформації в її мові.

Сприймання об’єктів навколишнього світу крізь призму частин людського тіла використовується як продуктивний засіб усвідомлення нових реалій або переосмислення вже існуючих (М. Джонсон, Дж. Лакофф, В.О. Подорога та ін.). Саме ця інформація послужила основою для подальшого дослідження людьми навколишнього світу – осмислення та найменування матеріальних об’єктів, вимірів простору і часу, проявів духовного світу та інших абстрактних реалій. Зазначений процес є однаковим для всіх представників людства, оскільки будова їхнього тіла, механізми мислення та умови проживання в своїх загальних рисах не відрізняються. На думку Ю.О. Башкатової, таке зіставлення передусім відбувається на базі наступних характеристик “тілесних схем”: верх / низ, передня частина / задня частина, правий бік / лівий бік, внутрішнє / зовнішнє, одиничність / множинність [4, с. 90].

Антропоцентричність проявляється у мові не лише крізь певне коло понять, усвідомлених шляхом зіставлення із певними частинами тіла людини. “Мова створена за міркою людини, і цей масштаб втілено в самій організації мови”, – стверджує Ю.С. Степанов [24, с. 15].

Ще глобальніше з цього приводу мислить Н.Д. Арутюнова: “Людина закріплює в мові свій фізичний вигляд, внутрішній стан, емоції, інтелект, ставлення до предметного і непередметного світу, інших людей” [3, с. 3].

Останнім часом антропоцентричний підхід поширюється не тільки на загальнолінгвістичні розвідки, а й на термінознавство, адже формування термінів, так само як і інших шарів лексики, є “засобом пізнання навколишнього світу” і “фіксації результатів наукової діяльності мислення” [26, с. 26-27]. Цей факт зумовив розширення об’єкту антропоцентричних досліджень і формування нового розділу мовознавства – антрополінгвістики. Її предметом, за твердженням С.В. Гриньова-Гриневича, стали “загальні риси історичного розвитку термінологій різних мов, оскільки в них найчіткіше відбиваються особливості процесу розвитку системи наукових знань” [11, с. 11].

У формуванні загальнолюдського знання С.В. Гриньов-Гриневич виділяє три етапи: а) *наївний*, що характеризується малою кількістю лексем та наявністю фонетичних і орфографічних варіантів найменування поняття; б) *донауковий*, що виокремлюється у зв’язку із створенням нових ремесел та формуванням спеціалізованих значень лексем для вербалізації їхніх процесів і продуктів; в) *науковий* – стадія возведення особливих лексичних одиниць у ранг термінів [10, с. 11-22].

Відсоматичну вторинну номінацію, що є продуктом наукового етапу, слід розуміти як “результат іменування спеціальних понять та інструментів за посередництвом образного переосмислення назв частин тіла людини, їхніх властивостей, якостей, функцій тощо”. Суть цього процесу полягає у “перетворенні фактів позамовної дійсності у мовні значення, відбиваючи у свідомості носіїв мови їхній практичний і суспільний досвід” [9, с. 149].

Найчастіше відсоматичні терміни стають елементами терміносполучень, що відрізняються від інших аналогічних утворень незалежністю від контексту. Так само, як і фразеологізми, термінологічні словосполучення мають здатність відтворюватися в готовому вигляді та виконувати спільну синтаксичну функцію. Такий спосіб термінотворення останнім часом характеризується особливою продуктивністю у терміносистемах різних європейських мов (О.І. Білоусова, Л.В. Мисик, Н.К. Ктитарова, І.М. Нікуліна та ін.).

В українській мові терміносполучення переважно двокомпонентні, сформовані за схемами “прикметник + іменник”, “дієприкметник + іменник”, “іменник у називному відмінку + іменник у родовому відмінку”, або трикомпонентні – “іменник + прийменник + іменник”. У французькій мові превалюють двокомпонентна – “іменник + прикметник” та трикомпонентна – “іменник + прийменник + іменник” схеми.

Як у французькій, так і в українській мовах механізми, інструменти, промислові машини, пристрої та їхні складові, що отримали свою номінацію від соматичного джерела, часто порівнюються із частинами тіла на основі наступних ознак: частковість, подібність форми, наявність / відсутність рухомості, відносна схожість у місцезнаходженні та набір виконуваних функцій.

Смислова структура соматичних лексем, що найчастіше стають головними (стрижневими) елементами термінологічних словосполучень, містить в собі надзвичайно високий відсоток потенційних сем, готових до заповнення під час нестандартного використання соматизмів. Зв’язок між первинним і вторинним (тер-

мінологічним) значеннями соматизма відбитий доволі чітко, що дозволяє легко виявити основу здійснення метафоризації. Цей факт слід пов'язувати з тим, що термінологічні словосполучення є відносно недавніми утвореннями і їхні соматичні компоненти ще не встигли суттєво видозмінитися в плані вираження.

Незважаючи на те, що антропоцентричне підґрунтя властиве всім мовам світу, воно може неодноманітно проявлятися під час номінації ідентичних об'єктів навколишнього світу різними етносами, що може призвести до неточностей під час перекладу. Розглянемо як приклад номінацію французькою і українською мовами елементів *шатуна* – деталі, що з'єднує поршень із колінчастим валом. У його складі виділяють два колоподібних отвори – для вставлення пальця, за допомогою якого відбувається фіксація шатуна до поршня, та для приєднання до шатунної шийки колінчастого вала. У французькій мові ці отвори отримали номінацію шляхом метафоризації на базі соматизмів на позначення, відповідно, нижньої опорної частини ноги – фр. *ped de bielle*, та частини тіла людини, в черепі якої міститься головний мозок – фр. *tête de bielle*.

В українській мові в найменуванні обох зазначених отворів було використано однаковий відсоматичний компонент – *головка*, а для відрізнення місця приєднання поршневого пальця від місця фіксації шатуна із шийкою термін *головка* супроводжується прикметниковими конкретизаторами – відповідно, *верхня* та *нижня* [13, с. 38], що вказують на рівень розташування елемента деталі відносно її центра, або *поршнева* та *кривошипна*, що пояснюють, які саме деталі сполучає шатун [16, с. 222]. Зауважимо, що терміни *поршнева головка* як частина шатуна та *головка поршня* як елемент поршня мають дуже близькі за формою найменування і у зв'язку з цим можуть використовуватися невірно.

Основою перетворення смислу “*extrémité supérieure du corps de l'homme...*” [28] на “*extrémité de la bielle articulée sur le maneton du vilebrequin*” [27] / укр. перекл. ‘крайня частина шатуна, шарнірно приєднана до шатунної шийки колінчастого вала’, що формує план змісту французького термінознака *tête de bielle*, є наступні спільні ознаки: ‘елемент цілого’; ‘найвіддаленіша частина від центра’; ‘колоподібна форма’; ‘здатність заповнюватися іншими елементами’. На ідентичних ознаках базується процес метафоризації, в результаті якого відбулося формування термінів *верхня головка шатуна* та *нижня головка шатуна*.

Смисли “*partie terminale du membre inférieur permettant l'appui au sol dans la station debout et la marche*” / укр. перекл. ‘кінцева частина нижньої кінцівки, що дозволяє спиратися на землю у стані стояння чи ходіння’ та “*extrémité de la bielle qui vient encercler l'axe de piston*”

[27] / укр. перекл. ‘крайня частина шатуна, яка охоплює поршневий палець’ мають спільні семи “елемент цілого” та “найвіддаленіша частина від центра”. За формою ступня як частина тіла та елемент, об'єктивований у французькій мові за допомогою термінознака *ped de bielle*, не є схожими. Окрім того, смисл “*partie terminale du membre inférieur...*” не відбиває сему ‘здатність заповнюватися іншими елементами’. З іншого, боку, вищезначений смисл вказує на виконання функції опори, що є також характерним для верхнього отвору шатуна, в який вставляється поршневий палець. Отже, форми *ped de bielle* і *верхня головка шатуна*, сформовані на базі різних соматизмів, відбивають неідентичність способів усвідомлення відповідних їм понять: для французів вирішального значення при відрізненні цього елемента з-поміж інших набула виконувана ним функція опори, а для українців – колоподібна форма та здатність заповнення іншими елементами.

Розглянемо варіанти перекладу фр. *tête de bielle* і фр. *ped de bielle* у перекладних термінологічних словниках. У НФРПС для перекладу фр. *tête de bielle* запропоновано рос. *головка шатуна* [14], що на нашу думку не є його точним відповідником, оскільки не вказується, про яку саме головку йдеться – верхню чи нижню (як це зроблено, наприклад, у ФРПС [25, с. 743] та ФРСМ [5, с. 530]), а для російської мови, так само, як і для української, цей факт має значення, оскільки обидва отвори шатуна отримали назву *головка*, на відміну від французької. Російські еквіваленти фр. *ped de bielle* у НФРПС є більш конкретними – *верхня головка шатуна* і *поршнева головка шатуна*, які вважаються синонімами. Вони чітко вказують на частину деталі, про яку йдеться, знімаючи тим самим будь-які труднощі при перекладі. У РФПС є лише один відповідник рос. *головка шатуна* – фр. *tête de bielle* [15, с. 96] без помітки, яка саме головка так називається – верхня чи нижня, а повинно також фігурувати терміносполучення фр. *ped de bielle*.

Отже, відсоматичні терміни репрезентують антропоцентричне бачення людиною себе у створених нею витворах. Метафоричне перенесення із соматичною основою у галузі термінології, що постійно розширює свій арсенал, – найлегший спосіб номінації, який дозволяє досягти максимально можливої точності відтворення характеристик об'єкту без суттєвих витрат потенційних мовних ресурсів, не порушуючи принцип однозначності розуміння, проголошений провідним у формуванні термінології. Зазначене явище в більшому чи меншому ступені відбито у всіх мовах світу, однак, незважаючи на універсальність, процес формування відсоматичних термінів для кожного окремого етносу є суто індивідуальним і потребує ретельного вивчення задля уникнення складностей при перекладі технічної літератури.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке. – М.: Флинта, 2005. – 412 с.
- [2] Античные философы (свидетельства, фрагменты и тексты) / сост. А.А. Аветисян. – К.: КГУ, 1955. – 314 с.
- [3] Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
- [4] Башкатова Ю.А. Соматический код в английской и русской языковой картине мира // Вестник КемГУ. – Кемерово: КемГУ, 2013. – № 3 (55). – Т. 2. – С. 90-94.
- [5] Башкиров И.А. Французско-русский словарь по машиностроению. – М.: Рус. яз., 1974. – 600 с.
- [6] Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974. – 448 с.
- [7] Березин Ф.М. О парадигмах в истории языкознания XX в. // Лингвистические исследования в конце XX в.: сб. обзоров. – М.: ИНИОН РАН, 2000. – С. 9-26.
- [8] Волошин Ю.К. Общй американский сленг: состав, деривация и функция (лингвокультурологический аспект): дис. на соискание уч. степени д-ра филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка”. – Краснодар, 2000. – 341 с.
- [9] Габинская О.А. Типология причин словотворчества. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1981. – 153 с.
- [10] Гринев С.В. Актуальность проблемы когнитивного терминоведения // Научно-техническая терминология. – М., 2002. – Вып. 1. – С.11-22.

- [11] Гринев-Гриневиц С.В. Основы антропологической лингвистики. – М.: Компания Спутник+, 2005. – 113 с.
- [12] Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человеческого рода // История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях / под ред. В.А. Звегинцева. – М.: Учпедгиз, 1960. – Часть I. – С. 85-105.
- [13] Кисликов В.Ф. Будова й експлуатація автомобілів. – К.: Либідь, 2006. – 400 с.
- [14] Колпакова Г.М. Новый французско-русский политехнический словарь. – М.: РУССО, 2006. – 712с.
- [15] Колпакова Г.М. Русско-французский политехнический словарь. – М.: АБВУ Press, 2009. – 679 с.
- [16] Колчин А.И. Расчет автомобильных и тракторных двигателей. – М.: Высшая школа, 1980. – 400 с.
- [17] Кубрякова Е.С. Парадигмы научного знания в лингвистике и ее современный статус // Известия РАН. – Серия литературы и языка. – Т. 53, № 2. – М.: Наука, 1994. – С. 3-15.
- [18] Кун Т.С. Структура научных революций. – М.: Прогресс, 1975. – 288 с.
- [19] Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику. – М.: Флинта, 2004. – 272 с.
- [20] Маслова В. А. Лингвокультурология. – М.: Издательский центр “Академия”, 2001. – 208с.
- [21] Попова Т.Г. Национально-культурная семантика языка и когнитивно-социокоммуникативные аспекты (на материале английского, немецкого и русского языков). – М.: Изд-во МГОУ, 2003. – 146 с.
- [22] Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
- [23] Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1999. – 432 с.
- [24] Степанов Ю.С. Эмиль Бенвенист и лингвистика на пути преобразования // Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М.: УРСС, 2002. – С. 5-16.
- [25] Французско-русский политехнический словарь / под ред. П.Е. Турчина. – М.: Сов. энциклопедия, 1970. – 836 с.
- [26] Чернышова Л.А. Отраслевая терминология в свете антропоцентрической парадигмы. – М.: Изд-во МГОУ, 2010. – 206 с.
- [27] Grand dictionnaire terminologique. – Office québécois de la langue française. – Gouvernement du Québec, 2012. / URL: <http://www.granddictionnaire.com>.
- [28] Dictionnaire de français LAROUSSE. – Editions Larousse. – Régime d'accès: <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais-monolingue>.

REFERENCES

- [1] Alefirenko N.F. Modern problems of the science of language. – М.: Flinta, 2005. – 412 p.
- [2] Ancient philosophers (certificates, excerpts and texts) / ed. A.A. Avetisyan. – К.: КГУ, 1955. – 314 p.
- [3] Arutyunova N.D. Language and world of man. – М.: Yazyki russkoy kultury, 1999. – 896 с.
- [4] Bashkatova Y.A. Somatic code in English and Russian language picture of the world // Vestnik KemGU. – Kemerovo: KemGU, 2013. – № 3 (55). – Т. 2. – P. 90-94.
- [5] Bashkurov I.A. French-Russian Dictionary of Mechanical Engineering. – М.: Rus. yaz., 1974. – 600 p.
- [6] Benvenist E. General linguistics. – М.: Progress, 1974. – 448 p.
- [7] Berezin F.M. About paradigms in the history of linguistics of the twentieth century // Linguistic research in the late twentieth century. – М.: INION RAN, 2000. – P. 9-26.
- [8] Voloshin Y.K. General American slang: composition, derivation and function (linguocultural aspect). – Krasnodar, 2000. – 341 p.
- [9] Gabinskaya O.A. Typology of the causes of word creation. – Voronezh: Izd-vo Voronezhskogo un-ta, 1981. – 153 p.
- [10] Grinev S.V. Urgency of the problem of cognitive terminology // Scientific and technical terminology. – М., 2002. – Is. 1. – P. 11-22.
- [11] Grinev-Grinevich S.V. Basics of antropolinguistics. – М.: Kompaniya Sputnik+, 2005. – 113 p.
- [12] Humboldt V. About the difference between the structure of human language and its influence on the spiritual development of the human species // History of linguistics of XIX-XX centuries in essays and lessons / ed. V.A. Zvegintseva. – М.: Uchpedgiz, 1960. – Part I. – P. 85-105.
- [13] Kislikov V.F. Structure and operation of vehicles. – К.: Libid', 2006. – 400 p.
- [14] Kolpakova G.M. New French-Russian Polytechnical Dictionary. – М.: RUSSO, 2006. – 712 p.
- [15] Kolpakova G.M. French-Russian scientific and technical dictionary. – М.: АБВУ Press, 2009. – 679p.
- [16] Kolchin A.I. Calculation of automobile and tractor engines. – М.: Vysshaya shkola, 1980. – 400 p.
- [17] Kubryakova Y.S. Paradigms of scientific knowledge in linguistics and its modern status // News of RAS. – A series of literature and language. – Vol. 53, № 2. – М.: Nauka, 1994. – P. 3-15.
- [18] Kun T.S. Structure of scientific revolutions. – М.: Progress, 1975. – 288 p.
- [19] Maslova V.A. Introduction to Cognitive Linguistics. – М.: Flinta, 2004. – 272 p.
- [20] Maslova V.A. Linguoculturology. – М.: Izdatel'skiy tsentr "Akademiya", 2001. – 208p.
- [21] Popova T.G. National-cultural semantics and cognitive aspects sociocommunicative (based on English, German and Russian languages). – М.: Publ. MGOU, 2003. – 146 p.
- [22] Selivanova O.O. Modern linguistics: trends and challenges. – Poltava: Dovkillya-K, 2008. – 712 p.
- [23] Sossyur F. Course in General Linguistics. – Ekaterinburg: Publishing House of Ural. Un-ty, 1999. – 432 p.
- [24] Stepanov Y.S. Emile Benveniste and linguistics in the transformation // Benvenist E. General linguistics. – М.: URSS, 2002. – P. 5-16.
- [25] French-Russian technical dictionary / ed. P.Y. Turchin. – М.: Sov. encyclopedia, 1970. – 836 p.
- [26] Chernyshova L.A. Industry terminology in the light of anthropocentric paradigm. – М.: Publ. MGOU, 2010. – 206 p.
- [27] Grand dictionnaire terminologique. – Office québécois de la langue française. – Gouvernement du Québec, 2012. / URL: <http://www.granddictionnaire.com>.
- [28] Dictionnaire de français LAROUSSE. – Editions Larousse. – Régime d'accès: <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais-monolingue>.

Anthropocentrism as the guiding principle of recreating the world with human consciousness (based on translation of French somatic terms in Ukrainian)

O.V. Gosudarska

Abstract. The author of the article reveals the basic principles to reproduce the information about the world with the human consciousness and its representation by means of linguistic signs. The main attention is concentrated on the close connection between languages and people which, since the second half of the twentieth century and up to date, is the starting point of most linguistic works. The study has cleared up that the somatic basis, although it is universal, isn't manifested identically during the nomination of individual reality objects by different ethnic groups. This fact takes on special significance in the technical translation.

Keywords: anthropocentrism, linguistic consciousness, nomination, linguistic sign, somatism, technical translation

Номінативне поле субконцепту ΝΟΣΟΣ у давньогрецькій мові

В.О. Мартин*

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, м. Львів, Україна

*Corresponding author. E-mail: volodymmartyn@gmail.com

Paper received 29.10.15; Revised 03.11.15; Accepted for publication 09.11.15.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню номінативного поля субконцепту ΝΟΣΟΣ у давньогрецькій мові: визначено його ядро, навколядерну зону, ближню й дальню периферію; досліджено засоби вербалізації мікрополів навколядерної зони субконцепту ΝΟΣΟΣ.

Ключові слова: *концепт, субконцепт, ΝΟΣΟΣ, хвороба, номінативне поле*

Представлена розвідка є спробою дослідити мовну репрезентацію концепту «ХВОРОБА» у давньогрецькій мові оскільки даний концепт, утворюючи опозитивну пару із концептом «ЗДОРОВ'Я», відображає у свідомості давніх греків не тільки знання про стан людини, а й експлікує вияв цінності людини у суспільстві.

Концепт «ХВОРОБА» в давньогрецькій мові виступає як складно структурований «ментальний конструкт» [3, с. 123], який реалізується за допомогою субконцептів ΝΟΣΟΣ, ΑΡΡΩΣΤΙΑ, ΑΣΘΕΝΕΙΑ, кожен з яких характеризується певною специфікою. Давньогрецька мова послуговувалась декількома ключовими лексемами для номінації «ХВОРОБА», які виникли у різний час і дещо відрізняються за значенням: ΝΟΣΟΣ, ΑΡΡΩΣΤΙΑ, ΑΣΘΕΝΕΙΑ, що відображає особливості уявлень давніх греків про даний феномен. Саме тому вважаємо за доцільне розглядати інтегральну сему концепту «ХВОРОБА» крізь призму трьох однойменних субконцептів, оскільки саме останні забезпечують множинне варіативне позначення головного концепту [10, с. 35].

Мета даного дослідження полягає у виявленні та описі номінативного поля субконцепту ΝΟΣΟΣ у давньогрецькій мові.

Говорячи про концепт, слід розрізнити два його виміри – ментальну сторону як результат розумової діяльності людини, та «семантичний простір мови», який отримує номінацію, виражаючись за допомогою мовних знаків [5, с. 154]. “У першому випадку концепт постає як феномен духовного порядку, як своєрідний ментальний контур. У другому випадку йдеться про його озвонішнювання мовними засобами, тобто про його матеріальну оболонку.” [11, с. 104].

Одним з першочергових завдань у дослідженні певного концепту є одержання якомога повнішого списку мовних одиниць, що вербалізують цей концепт [2, с. 47]. Здебільшого таким вербалізатором концепту вважається слово, яке найповніше і найадекватніше передає його зміст.

Згідно з З. Поповою та І. Стерніним, сукупність мовних засобів, що об'єктивують концепт у визначений період розвитку суспільства, визначається як номінативне поле концепту. [8, с. 47]. На відміну від інших структурних угруповань лексики номінативне поле має комплексний характер, включаючи в свій склад групи таких типів: лексико-семантичне поле, лексико-фразеологічне поле, синонімічний ряд тощо, але в той же час не виступає як структурне угруповання в системі мови, становлячи виявлену і впорядковану сукупність номінативних одиниць [7, с. 39].

Номінативне поле концепту принципово неоднорідне: воно містить як прямі номінації безпосередньо самого концепту, що утворює ядро номінативного поля, так і номінації окремих когнітивних ознак концепту, що розкривають зміст концепту і відношення до нього в різних комунікативних ситуаціях, утворюючи периферію номінативного поля [8, с. 66-67].

Номінативне поле концепту охоплює різноманітні мовні засоби, зокрема: прямі та похідні номінації концепту, спільнокореневі слова, одиниці різних частин мови, деривативно пов'язані з основними лексичними засобами вербалізації концепту; симіляри; контекстуальні синоніми тощо (детальний перелік таких засобів даний у [9, с. 69-71]).

Ключове слово (лексична одиниця, яка найбільш повно номінує досліджуваний концепт) і його синоніми становлять ядро номінативного поля, до якого, услід за Л.М. Михайловою, будемо відносити лексеми, які відзначаються: а) високою частотністю вживання; б) найбільшою узагальненістю за своєю семантикою у прямому значенні; в) стилістично та експресивно нейтральні [7, с. 40].

У структурі концепту диференціюється ядро, навколядерна зона та периферія. Ядро і навколядерна зона переважно репрезентують універсальні й загальнонаціональні знання, а периферія – індивідуальні [6, с. 44].

Центральне місце субконцепту ΝΟΣΟΣ серед інших згаданих підтверджується найвищою, порівняно з іншими, частотністю вживання відповідної лексеми. Згідно з даними електронного корпусу Thesaurus linguae Graecae вона представлена 2093 фіксаціями тоді як ἀρρώστια – 543, а ἀσθένεια – 1852. На користь її домінування свідчить також давність походження (засвідчена вже у Гомера) та формальна простота (ἀρρώστια та ἀσθένεια є складними утвореннями сформованими на основі коренів зі значенням «сила» за допомогою alpha privativum).

Для визначення внутрішньої форми досліджуваного субконцепту необхідно звернутися до етимологічного, словотвірного та семантичного аналізу. Аналіз лексикографічного матеріалу, фрагментів оригінальних текстів, етимології та дериваційного поля даної лексеми дав можливість зробити певні узагальнення.

Лексема νόσος не має певної етимології. На підставі іонійсько-епічної форми νόσος у Гомера і Геродота етимологом (знову ж таки без пояснення семантики) вважалось *νόςφος [12, с. 1024; 13, с. 324], однак, згідно з Я. Вакернагелем [15, с. 86], νόσος може бути некоректним написанням νόσος і репрезентувати вихідну форму *νόσος. Серед пояснень останнього ча-

су згадаємо припущення А. Віллі, який вважає етимологічним композитом * *n-osu-os* «позбавлений здоров'я», що походить, у свою чергу, від * *(h₁)osu-* «здоров'я» [16]. Таку точку зору заперечує П. Бікс, стверджуючи, що наявність ларингала у корені мала б результатом появи форми **anoswo-* [12, с. 1024].

Аналіз лексикографічних джерел засвідчує сильний дериваційний потенціал даного іменника на основі якого утворено 43 похідні одиниці. Серед них:

а) іменники – *ἀνοσία* «свобода від хвороби», *νόσασσις* «хворіння», *νοσέρότης* «слабкість», *νόσσημα*, *νόσημα* (*νοσήμη*) «хвороба», *νοσημάτιον* «незначна хвороба», *νοσηλεία* «лікування, догляд; хвороба, яка потребує догляду», *νοσοκομείον* «лікарня», *νοσοκομία* «лікування, догляд», *νοσοκόμος* «доглядальник за хворими», *νοσοτροφία* «лікування хвороби», *νοσολύτης* «звільнення від хвороби»;

б) прикметники: *ἀνοσος* «не хворий, здоровий», *ἐπίνοσος* «підвладний хворобі, недужий», *νοσάκερος* «хворобливий», *νοσέρος* (*νοσηρός*) «хворий; той, який приносить хворобу», *νοσήλιος* «хворобливий, пов'язаний з хворобою», *νοσηλός*, *νοσημάτικός* «хворобливий», *νοσημάτωδης*, *νοσώδης* «хворобливий, заразний, шкідливий», *νοσητήριος* «нездоровий», *νοσηφόρος* «той, який приносить хворобу», *νοσογνωμονικός* «той, який вміє розпізнавати хворобу», *νοσοεργός*, *νοσοποιός* «той, який спричиняє хворобу», *νοσοθήμιος* «хворий на серце», *νοσοβαρής* «спричинений важкою хворобою», *νοσομελής* «з хворими кінцівками», *παύσινοσος* «той, який припиняє хвороби»;

в) дієслова: *νοσάζω* «бути хворим; спричинити хворобу», *νοσεύομαι* «бути хворобливим», *νοσέω* «хворіти», *νοσηλεύω*, *νοσοκομέω* «доглядати хворого», *νοσίζω* «робити хворим», *νοσολογέω* «пояснювати хворобу», *νοσοποιέω* «спричиняти хворобу», *νοσοτῶρέω* «хизуватись хворобою», *ἐπίνοσέω* «хворіти після чого-небудь».

Очевидно, що не для всіх із наведених лексем вихідною слугувала основа *νοσo-*. Деякі із дериватів є вторинного походження, утворюючи свої словотвірні гнізда вже на базі похідного слова – дієслова чи іменника, напр.: *νόσος* – *νοσοκομέω* – *νοσοκομία* – *νοσο-κόμος* – *νοσοκομείον* або ж *νόσος* – *νοσέω* – *νοσηλός* – *νοσηλεύω* – *νοσηλεία* тощо.

Із іменником *νόσος* також пов'язаний засвідчений у Мілеті епітет Зевса *Νόσιος* «захисник від хвороб». Це, на нашу думку, може слугувати ще одним свідченням про біполярність мегаконцепту, який ми окреслюємо як «стан людини», а саме – «здоров'я/хвороба». Якщо звернутись до міфології древніх греків, то яскравим прикладом такого «симбіозу» може слугувати Аполлон, який одночасно постає як бог-цілитель і бог-месник, що своїми стрілами насилає хвороби.

Авторитетні лексикографічні джерела [4; 14], які є одними з найповніших лексикографічних видань з грецької мови, дозволили встановити лексико-семантичний діапазон слова *ΝΟΣΟΣ*: «хвороба, пошесть», «горе, страждання», «психічний розлад», «лихо, зло», «зіпсованість». Для дієслова *νοσέω* притаманні наступні значення: «бути фізично або душевно хворим», «бути пошкодженим, зіпсованим», «перебувати в емоційному потрясінні», «страждати, мучитись», «перебувати у скрутному становищі». Таким чином, номінативне

поле субконцепту *ΝΟΣΟΣ* представлене лексемами різної частиномовної приналежності.

Отже, субконцепт «*ΝΟΣΟΣ*» є ментальною одиницею, яка відображає у свідомості давніх греків уявлення про хворобу насамперед як «фізичний чи психічний недолік», «наявність руйнівного впливу на людину», «погане самопочуття, слабкість організму, наявність негативних чинників впливу», що є виявом семи «нещастя, горе, страждання». Отже, ядром номінативного поля субконцепту «*ΝΟΣΟΣ*» є іменник *νόσος* та дієслово *νοσέω*.

Окрім названих концептуально значущих лексем ядра, існує довоколядерна зона утворена номенами, які є близькими за значенням до лексеми-імені концепту, але мають нижчу, порівняно з *νόσος* частотність вживання, притаманну їм сему «хвороба» і представлені у стилістично нейтральному мовленні.

Л.А. Базилова до приядерної зони відносить ядра мікрополів, які входять у структуру концепту, і репрезентанти яких відображають парадигматичні відношення слова-імені концепту [1]. У структурі субконцепту *ΝΟΣΟΣ* можемо виділити два мікрополя, які мотивуються семантикою історичної основи слова-імені концепту: 1) «хворобливий стан»; 2) «лікування».

Мікрополе «хворобливий стан» репрезентоване такими вербалізаторами: *νόσασσις* «хворіння», *νοσέρότης* «слабкість», *νόσσημα*, *νόσημα* (*νοσήμη*) «хвороба», *νοσημάτιον* «незначна хвороба», *νοσάκερος*, *νοσηλός*, *νοσημάτικός* «хворобливий», *νοσέρος* (*νοσηρός*) «хворий», *νοσήλιος* «хворобливий, пов'язаний з хворобою», *νοσημάτωδης*, *νοσώδης* «хворобливий, заразний, шкідливий», *νοσητήριος* «нездоровий» *νοσθήμιος* «хворий на серце» *νοσομελής* «з хворими кінцівками», *νοσοεργός*, *νοσοποιός* «той, який спричиняє хворобу», *νοσάζω* «бути хворим, спричинити хворобу», *νοσεύομαι* «бути хворобливим», *νοσίζω* «робити хворим», *νοσοποιέω* «спричинити хворобу». Сюди ми також зараховуємо спеціалізовану лексику на позначення різного роду хвороб: *διαβήτης* «діабет», *γλαύκωμα* «глаукома» тощо.

Мікрополе «лікування» представлене такими лексемами: дієслова *νοσηλεύω*, *νοσοκομέω* «доглядати хворого», *νοσολογέω* «пояснювати хворобу»; іменники *νοσηλεία* «лікування, догляд; хвороба, яка потребує догляду», *νοσοκομείον* «лікарня», *νοσοκομία* «лікування, догляд», *νοσοκόμος* «доглядач хворих», *νοσοτροφία* «лікування хвороби», *νοσολύτης* «звільнення від хвороби»; прикметники *νοσογνωμονικός* «той, який вміє розпізнавати хворобу», *παύσινοσος* «той, який припиняє хвороби». До периферійної зони даного мікрополя можна також зарахувати лексеми, у значенні яких сема «хвороба» відсутня, але їх семантика перед-бачає зв'язок із хворобою: *ίαομαι* «лікувати», *ίατρός* «лікар», *φάρμακον* «ліки».

Вербалізатори мікрополів часто є полісемантичними і здатні репрезентувати одразу два мікрополя (наприклад, *νοσηλεία* «лікування, догляд; хвороба, яка потребує догляду») або одночасно належати до концептосфер «ХВОРОБА» і «ЗДОРОВ'Я», як, наприклад, *ίαομαι* «лікувати». До певного мікрополя ми відносили лексеми за принципом домінантної семи.

Основними ознаками мовних одиниць, що належать до ближньої периферії, є одиниці з меншою, порівняно з ядром, частотністю і стилістичною нейтральністю, а

також мінімальною залежністю від контексту. До ближньої периферії будемо відносити лексичні одиниці, у семантиці яких узуально присутня сема «хвороба». Це слова, які входять до структури інших субполів – «ΑΡΡΩΣΤΙΑ», «ΑΣΘΕΝΕΙΑ», однак семантично перебувають на периферії. Оскільки частина з них є полісемантичними, то зазвичай конкретизатором семантики виступає контекст. Ближня периферія представлена прикметниками ἄρρωστος, ἀσθενής: ἄρρωστος τὴν ψυχὴν (Xen.) – душевно хворий; ἀσθενής περὶ τὸν ὀφθαλμὸν (Luc.) – хворий на очі; прислівниками ἄρρωστος, ἀσθενῶς: ἄρρωστος ἔχειν (Aeschin.) – бути хворим, ἄρρωστος διακεῖσθαι (Isocr.) – лежати хворим, ἀσθενῶς ἴσχειν (Plat.) – бути недужим; дієсловами ἀσθενέω, ἄρρωστέω: ἀσθενέω μέλη (Eur.) – хворіти на ноги, ἀσθενέω ἀσθένειαν (Plat.) – хворіти, χεὶρ ἄρρωστοῦσα (Gr. Naz.) – хвора рука; іменниками ἀσθένως «захворювання»: σημεῖον ἀσθενώσεως (Hipp.) – ознака захворювання.

Дальня периферія включає в себе слова з невисокою частотністю, як однозначні, так і багатозначні. Вона представлена лексичними одиницями, у семантиці яких узуальна сема «хвороба» відсутня, однак контекстуально ці одиниці номінують хворобу або пов'язані з нею.

До номенів дальньої периферії будемо включати наступні лексеми: іменники πάθος – «випадок, нещастя»: δυσεντερικὰ πάθη (Diog. L.) – кишкові хвороби, ἐν πάθει εἰμί – хворіти; та його деривати πάθημα, κακολάθεια «страждання», ἐμπίθεια «ушкодження»: παθήματα τε καὶ νοσήματα (Plat.) – хвороби і недуги, κακολάθεια σώματος (Antipho.), ἐμπίθεια τῆς σαρκός (Gal.) – хвороба м'яких тканин; τό κακόν «лихо, зло», καχεξία «поганий стан, хворобливість»: καχεξία τῶν σωματῶν (Plat.) – хворобливість тіл; ἀνασκευή – усунення, лікування:

ἀνασκευή πυρετῶν (Diosc.) – лікування гарячки; дієслово πάσχω «страждати»: πάσχοντες ἄνθρωποι (Gal.) – пацієнти, κακῶς (πονηρῶς, μαλακῶς, φλαύρως), ἔχω (εἰμί) «почуватись погано», ἐσχάτως ἔχω «хворіти до смерті», ἀγανακτέω «відчувати подразнення, боліти, страждати»: ἀγανακτέω τοὺς ὀδόντας «мучитись зубами», прикметники ἀδύνατος «недужий, слабий»: ἀδύνατος σώματι (Lys.) – недужий тілом.

До дальньої периферії, на нашу думку, слід зараховувати також номен на позначення симптоматики хвороб та хворобливих станів, оскільки вони імпліцитно, але не обов'язково, передбачають хворобу, зокрема, іменники ἄλγος, ὀδύνη «біль»: ἄλγος τῶν ποδῶν (Xen.) – біль ніг, ὀδύνη κακή (Hom.) – поганий біль, πυρετός «гарячка»: θνήσκειν ἐκ πυρετοῦ (Erigr.Gr.) – померти від гарячки; прикметники ὀδυνηρός «болючий»: ὀδυνηρότατον τραῦμα (Iul.) – дуже болюча рана. Слід зазначити, що дана дальня периферія є спільною і для поля субконцептів «ΑΡΡΩΣΤΙΑ» та «ΑΣΘΕΝΕΙΑ»

Аналіз лексикографічного матеріалу дав можливість зробити наступні висновки: «ХВОРОБА» є одним з ключових концептів з високим ступенем деталізації і специфікації концептуального простору, а також частотністю мовних репрезентацій; ядром номінативного поля субконцепту «ΝΟΣΟΣ» є однойменний іменник та дієслово νοσέω. Приядерну зону цього мікроконцепту утворюють два мікрополя: 1) «хворобливий стан» та 2) «лікування». До ближньої периферії належать лексичні одиниці, у семантиці яких узуально присутня інтегральна сема «хвороба». Дальня периферія представлена лексичними одиницями, у семантиці яких узуальна сема «хвороба» відсутня, однак контекстуально ці одиниці номінують хворобу.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Базылова Л.А. Средства репрезентации концепта "Дом" в русском и немецком языках (на материале романа А.Г. Битова «Пушкинский дом» и его немецкоязычного перевода): автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 10.02.01 – русский язык, 10.02.19 – теория языка / Людмила Анатольевна Базылова. – Калининград, 2010. – 23 с.
- [2] Богданова А.Г. Когнитивная интерпретация единиц номинативного поля концепта «вежливость» (на материале немецкого и русского языков) / А.Г. Богданова // Вестник Томского государственного университета. – Томск, 2009. – Вып. № 319. – С. 11 – 15.
- [3] Голованова Е.И. Введение в когнитивное терминоведение. Учебное пособие. – М.: Флинта; Наука, 2011. – 224 с.
- [4] Дворецкий И.Х. Древнегреческо-русский словарь. – Т. I-II / И.Х. Дворецкий. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. – 1904 с.
- [5] Кирилук С.В. Номинативне поле концепту ДОРОГА в німецьких народних казках / С.В. Кирилук // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – №930. – Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». – Вип. 64. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2010. – С. 153-157
- [6] Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие / В.А. Маслова. – Минск: ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
- [7] Михайлова Л.М. Построение номинативного поля концепта «ГОВОРЕНИЕ» в современном английском языке / Л.М. Михайлова // Гуманитарные и социальные науки //
- Педагогический институт Южного федерального университета, 2008. – №5. – С. 39 – 42
- [8] Попова З.Д. Семантико-когнитивный анализ языка // З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2007. – 252 с.
- [9] Попова З.Д. Когнитивная лингвистика // З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. – 314 с.
- [10] Постовалова И.В. Літературознавчий аналіз художнього твору: функціонування поняття «концепт» / І.В. Постовалова, Л.Ю. Зана // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. Ч.ІІ. – 2011. – № 3 (214). – С. 32-43.
- [11] Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
- [12] Beekes, R. Etymological dictionary of Greek. – Vol. I-II / Robert Beekes. – Leiden: Brill, 2010. – 1808 p.
- [13] Frisk, H. Griechisches etymologisches Wörterbuch. – Bd. 2: Kt – Omega / Hjalmar Frisk. – Heidelberg : Winter, 2006. – 1154 S.
- [14] Liddell, H.G. A Greek-English lexicon / Henry George Liddell, Robert Scott. Henry Stuart Jones. – Oxford: Clarendon Press, 1966. – 2111 p.
- [15] Wackernagel, J. Sprachliche Untersuchungen zu Homer / Jacob Wackernagel. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1916. – 264 S.
- [16] Willi, A. Νόσος and ὁσίη: etymological and sociocultural observations on the concepts of disease and divine (dis)favour in ancient Greece / Andreas Willi // The Journal of Hellenic studies. – Volume 128. – November 2008. – P. 153-171

REFERENCES

- [1] Bazylova, L.A. Means of representation of the concept "House" in Russian and German languages (based on the novel Bitov A.G. «Pushkin House» and its German translation): dissertation abstract on scientific PhD degree : spec. 10.02.01 – Russian language, 10.02.19 – theory of language / Lyudmila Bazylova. – Kaliningrad, 2010. – 23 p.
- [2] Bogdanova, A.G. Cognitive interpretation of the units in nominative field of the concept «courtesy» (in German and Russian languages) / A.G. Bogdanova // Bulletin of Tomsk State University. – Tomsk, 2009. – Vol. № 319. – P. 11-15.
- [3] Golovanova, E.I. Introduction to cognitive terminology. Tutorial. – M.: Flinta; Science, 2011. – 224 p.
- [4] Dvoretzkiy, I.H. Ancient Greek-Russian dictionary. – Vol. I-II / I.H. Dvoretzkiy. – M.: Publishing House of foreign and national dictionaries, 1958. – 1904 p.
- [5] Kyrylyuk, S.V. Nominative field of the concept ROAD in German tales / S.V. Kyrylyuk // Bulletin of Kharkiv national university named after V.N. Karazin. – №930. – Series “Roman and German philology. Методика викладання іноземних мов”. – Vol. 64. – Kharkiv: Kharkiv national university named after V.N. Karazin, 2010. – P. 153-157
- [6] Maslova, V.A. Cognitive linguistics: tutorial / V.A. Maslova. – Minsk: TetraSystems, 2008. – 272 p.
- [7] Mikhailova, L.M. Building of nominative field for the concept «SPEAKING» in modern English language / L.M. Mikhailova // Humanities and social sciences // Pedagogical Institute of Southern Federal University, 2008. – №5. – P. 39-42
- [8] Popova, Z.D. Semantic and cognitive analysis of language // Z.D. Popova, I.A. Sternin. – Voronezh : Origins, 2007. – 252 p.
- [9] Popova, Z.D. Cognitive linguistics // Z.D. Popova, I.A. Sternin. – M. : ACT, Vostok-Zapad, 2007. – 314 p.
- [10] Postovalova, I.V. Literature analysis: functioning of the term “concept” / I.V. Postovalova, L.Yu. Zana // Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University. Philological sciences. Part.II. – 2011. – № 3 (214). – P. 32-43.
- [11] Prikhodko, A.M. Concepts and systems of concepts in cognitive and discursive paradigm of linguistics / A.M. Pri-khodko. – Zaporizhia: Premier, 2008. – 332 p.
- [12] Beekes, R. Etymological dictionary of Greek. – Vol. I-II / Robert Beekes.– Leiden: Brill, 2010. – 1808 p.
- [13] Frisk ,H. Griechisches etymologisches Wörterbuch. – Bd. 2: Kr – Omega / Hjalmar Frisk. – Heidelberg : Winter, 2006. – 1154 S.
- [14] Liddell, H. G. A Greek-English lexicon / Henry George Liddell, Robert Scott. Henry Stuart Jones. – Oxford: Clarendon Press, 1966. – 2111 p.
- [15] Wackernagel, J. Sprachliche Untersuchungen zu Homer / Jacob Wackernagel. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1916.– 264 S.
- [16] Willi, A. Νόσος and ὄσιη: etymological and sociocultural observations on the concepts of disease and divine (dis)favour in ancient Greece / Andreas Willi // The Journal of Hellenic studies. – Volume 128. – November 2008. – P. 153-171.

The nominative field of subconcept ΝΟΣΟΣ in ancient Greek language

V.O. Martyn

Abstract. The article investigates nominative field of subconcept ΝΟΣΟΣ in ancient Greek language. Its core, zone near the core, near and far periphery has been established; means of verbalization of microfields in zone near the core of subconcept ΝΟΣΟΣ has been explored.

Keyword: concept, subconcept, ΝΟΣΟΣ, disease, nominative field

Когнитивно-коммуникативный инструментарий анализа речевого воздействия

А.П. Мартынюк*

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Харьков, Украина

*Corresponding author. E-mail: allamart@list.ru

Paper received 11.11.15; Revised 14.11.15; Accepted for publication 17.11.15.

Аннотация. В статье предложен когнитивно-коммуникативный инструментарий анализа речевого воздействия в англоязычном рекламном дискурсе. Аргументация, эмоциональное заражение и суггестия определены в терминах инструментальных стратегий дискурса и разграничены на основе критерия психического субстрата, т.е. сферы психики человека, на которую они ориентированы. Установлены типичные способы лингвального воплощения аргументации, эмоционального заражения и суггестии.

Ключевые слова: коммуникативная стратегия, аргументация, эмоциональное заражение, суггестия

Феномен речевого воздействия как механизма регуляции коммуникативного и шире – социального поведения человека постоянно находится в фокусе внимания лингвистов. Однако, несмотря на обилие имеющегося материала, на данный момент проблема лингвистических критериев разграничения способов речевого воздействия, как и определения единиц их лингвистического анализа, все еще находится на стадии постановки вопроса.

Существующие классификации способов речевого воздействия ориентируются на разнородные критерии. В лучшем случае, делается попытка учесть сферу психики человека, на которую ориентирован тот или иной тип воздействия. Соответственно, выделяется *убеждение* как воздействие на *сознание личности* через обращение к ее собственному критическому суждению; *внушение* как воздействие на *подсознание, эмоции и чувства* человека и *побуждение* как прямое воздействие на *волю* (призыв, приказ, принуждение и уговаривание) [10, с. 48-62; 7, с. 64-65].

В большинстве же случаев критерии выделения способов речевого воздействия не эксплицируются, не ставится вопрос о том, какие когнитивные операции лежат в их основе, и, главное, не разграничиваются лингвальные средства, «специализирующиеся» в реализации того или иного способа речевого воздействия.

Цель данной статьи состоит в том, чтобы предложить пути решения названных проблем на основе понятийного аппарата и методического инструментария когнитивно-коммуникативной лингвистики.

Материалом для анализа послужили 500 англоязычных рекламных текстов из печатных газетных и журнальных изданий.

Очевидно, что для создания единой лингвистической теории речевого воздействия способы воздействия следует интерпретировать в соотносимых друг с другом единицах лингвистического анализа. Представляется, что такому требованию отвечает понятие *инструментальной коммуникативной стратегии*, коррелирующей с глобальной целевой стратегией определенного типа дискурса как способ реализации цели и глобальная социально значимая цель коммуникативной деятельности субъектов этого дискурса. Так, глобальная социально значимая коммуникативная стратегия рекламного дискурса – побудить реципиента к покупке рекламируемого товара – реализуется инструментальными стратегиями, цель которых

состоит, соответственно, в убеждении, внушении, и прямом побуждении адресата.

Коммуникативную стратегию определяем как коммуникативную цель говорящего, сформированную на основе общего коллективного знания о способах поведения в обществе, оценивание этой цели как адекватной достижению желаемых социально значимых результатов общения в его конкретный момент, реализацию цели вербальными способами и осмысление этой реализации всеми участниками коммуникации [8, с. 107].

Этот взгляд базируется на признании когнитивных оснований коммуникативного действия / взаимодействия и, прежде всего, представления о **языковом значении как продукте концептуализации**. Концептуализация трактуется как процесс инференционной природы, в котором языковые единицы исполняют роль триггеров целого ряда когнитивных операций с привлечением широкого энциклопедического знания интерпретатора и с учетом всех параметров ситуативного контекста коммуникативного акта, влияющих на инференции интерпретатора; продуктом этих операций есть наделение языковой формы смыслом «онлайн» [13; 16; 17]. Полученное инференционное знание отображает весь предшествующий опыт конструирования смысла языкового выражения в различных коммуникативных ситуациях и модифицируется здесь и сейчас под влиянием нового опыта, получаемого непосредственно в момент коммуникации [12, с. 101].

И.И. Чесноков называет знания, лежащие в основании коммуникативной деятельности, *поведенческими концептами* – отраженными в сознании индивида моделями поведения (деятельности), которые описываются в терминах социального взаимодействия – с точки зрения мотива, цели, а также стратегий и тактик их достижения [9]. Реализация поведенческих концептов понимается как осознанная целенаправленная знаковая деятельность, связанная с выражением концепта в практике социального взаимодействия.

Исходя из представления о **концепте как достоянии индивидуального сознания** – перцептивно-когнитивно-аффективной психической структуре [1, с. 235-244], считаем, что «ментальный коррелят» коммуникативной стратегии, как и любая другая концептуальная структура, гештальтно объединяет не только собственно перцептивно-когнитивный, но и аффективный опыт, а также соотносит этот опыт с непо-

средственными потребностями / желаниями субъекта, что подключает к инференционным процессам и волевую сферу субъекта.

Теория концептуализации отвечает на вопрос о природе значения как *достояния индивидуального сознания*. Еще более важным для когнитивно-коммуникативного понимания стратегии представляется акцентирование «интерсубъективной природы языкового значения» как *достояния взаимодействующих сознаний*. Такая трактовка характерна для представителей психолингвистики [1], а также интегративной лингвистики [2, 3; 14], определяющих значение как когнитивный феномен, порождаемый областью когнитивных взаимодействий организмов (сознаний) «в универсуме интерсубъектного дискурса» [2, с. 153].

Взгляд на язык как «определенный вид совместной деятельности, интегрированной в комплекс когнитивных процессов сложной динамики» [3, с. 63] и, соответственно, на коммуникацию как «усилия по установлению общих ориентиров в той или иной ситуации взаимодействия» [2, с. 153], направленные, в конечном итоге, на сохранение экологической системы «организм – мир» [15], обосновывает безусловную *целенаправленность / мотивированность и регулятивность коммуникативного (взаимо)действия*.

Речь идет не об интенциональном речевом воздействии, а о *регулятивной природе языка-коммуникации* как совместной человеческой деятельности, порождающей разум [11, с. 305], т.е. свойство извлекать информацию из окружающего мира и использовать ее себе на благо [3, с. 58].

В таком толковании коммуникативная деятельность *ингерентно стратегична*, поскольку она всегда подчинена целям, мотивированным исконными социально-биологическими потребностями человека [5].

Исходя из понимания речевого воздействия в терминах инструментальной стратегии как когнитивно-коммуникативного образования, полагаем, что критерии разграничения способов речевого воздействия следует связывать с разными *психическими субстратами*, т.е. сферами психики человека (по М.В. Никитину [6, с. 74-78]), на которые эти способы ориентированы [4].

Прежде всего, следует разграничить *доказывание*, ориентированное на сферу рациональной оценки и лежащее в основе *аргументации*, и *убеждение*, ориентированное на сферу эмоциональной оценки и лежащее в основе *эмоционального заражения*.

Психическим субстратом *доказывания / аргументации* есть *психическая сфера желания*, коррелирующая с общей рациональной оценкой. Объекты оценки квалифицируются как «хорошие» или «плохие», если они отвечают или не отвечают представлениям субъекта оценки (интерпретатора) о желаемом или, напротив, не желаемом.

Речевые средства, обладающие потенциалом доказательства на основе рационального оценивания, называем *аргументами*.

Как правило, аргументы ориентированы на те, или иные рациональные мотивы интерпретатора, соответствующие типам рациональной оценки. Утилитарные мотивы соотносятся с утилитарной оценкой,

телеологические – с телеологической, этические – с этической, эстетические – с эстетической.

Утилитарная оценка имеет своим психическим субстратом *представление о потребностях и условиях благополучия* субъекта оценки: объекты оцениваются как «полезные» или «вредные», если их качества способствуют или, напротив, препятствуют благополучному существованию субъекта.

Телеологическая, этическая и эстетическая оценки относятся к *психической сфере должного* (такого, как следует или же не такого, как следовало бы). Психическим субстратом телеологической оценки есть *представление о соответствии объекта оценки цели* («престижный» – «непрестижный»); этической – *о соответствии морально-этическим нормам* («моральный» – «аморальный»); эстетической – *о соответствии идеалам красоты* («красивый» – «уродливый»).

Аргумента, активируя сферу рациональной оценки, провоцирует инференции, сводящиеся к каузально связанным пропозициям: *Этот товар нужно / не плохо б / можно было бы приобрести, поскольку он полезен / эффективен / долговечен* (утилитарные мотивы), *престижен* (телеологические мотивы) / *соответствует идеалам дружбы / любви / семейной традиции* (этические мотивы), *красив* (эстетические мотивы) и т.д.

На лингвальном уровне аргументы воплощаются как эксплицитно, так и имплицитно. *Эксплицитные аргументы* актуализируются высказываниями, включающими номинации, называющие то или иное положительное свойство объекта оценки и, соответственно, реализующее тот или иной мотив. Например: реклама спа-салона *And because these are affordable treats you'll leave feeling fabulous, not guilty* (Grazia, September 2005) эксплуатирует утилитарный мотив доступности, актуализируемый лексемой *affordable*; реклама кофе *Good coffee is like friendship: rich and warm and strong* (Men's Health, March 2005) – этический мотив дружбы; реклама крема *Inside this little brown bottle is the secret to beautiful skin* (Vogue, February 2006) – эстетический мотив красоты и т.д.

Интерпретация *имплицитных аргументов* требует больших когнитивных усилий, так как в большей степени опирается на «экстралингвистические» знания. Например, с точки зрения продуцентов рекламы косметических теней фирмы Chanel *To define Nicole Kidman's eyes for the Bewitched première, make-up artist Ashley Ward used Coromandels Powder Eyeshadow, £29, by Chanel: "I lined eyes with the black, applied the gold to the lid and blended the rust into the sockets"* (Cosmopolitan 2005), аргументом для покупки рекламированного товара есть то обстоятельство, что им пользуется визажист Николь Кидман. Предполагается, что и имя известного визажиста, и имя Николь Кидман ассоциируются с престижем у определенной части англоязычного общества. Соответственно, реклама построена на эксплуатации этого телеологического мотива.

Психическим субстратом *убеждения / эмоционального заражения* является *сфера ощущений и эмоциональных переживаний*, коррелирующая с эмоциональной оценкой. Объекты оценки квалифицируются как «приятные» – «неприятные», если они, соответственно, пробуждают позитивные (удовольствие / радость /

наслаждение / эйфорию) или негативные (неудовольствие / уныние / печаль) эмоциональные состояния.

Речевые средства, владеющие потенциалом убеждения на основе эмоционального оценивания, называются **эмотемами**.

Эмотемы активирует в сознании реципиента эмоциональные состояния, каузируемые объектами оценки (в рассматриваемом случае – рекламируемыми товарами) или точнее – позитивные эмоциональные состояния, искусственно связываемыми продуцентами рекламы с рекламируемыми товарами. Соответственно, актуализируемые эмотемами инференции можно свести к таким каузально связанным пропозициям: *Этот товар нужно / не плохо б / можно было бы приобрести, поскольку он доставляет мне радость / удовольствие / наслаждение и т.д.*

Эмотемы преимущественно вербализируются высказываниями, содержащими так называемые семантически пустые эмотивно-оценочные номинации типа *perfect, ideal, classic, feminine, chic, glamorous* или же стилистические приёмы – тропы, реализующиеся как лексическими / фразеологическими, так и синтаксическими единицами, если троп имеет развернутый вид и воплощается словосочетанием, предложением или большим фрагментом дискурса. Например, реклама губной помады *New LE ROUGE ABSOLU. My lips are in perfect shape: quenched with colour, lavished with care. I choose my ideal colour from 33 shades: classic neutrals, feminine pinks, chic browns, glamorous reds* (Vogue 2005) включает эмоционально-оценочные прилагательные *perfect, ideal, classic, feminine, chic, glamorous*, имеющие достаточно «размытое» денотативное значение (трудно сказать, какой именно оттенок розового следует считать «женственным»), какие именно нейтральные цвета – «классическими» и как выглядит «изысканный коричневый»), вызывая «чистые» позитивные эмоции. Метафоризированные словосочетания *quenched with colour* (утоленные цветом от *to quench* – утолять жажду) и *lavished with care* – (избалованные заботой от *to lavish* – щедро раздавать, осыпать), возбуждают воображение реципиента описанием приятных опущений и состояний, каузируемых рекламируемой помадой, и таким образом побуждают к ее приобретению.

Разумеется, эмотемы, как и аргументы могут воплощаться не только вербальными средствами. Так, например, тот же мотив престижности может актуализироваться с помощью изображения знаменитостей, а позитивное эмоциональное состояние – изображения знаменитостей, переживающих это состояние. Однако в данной статье мы сосредоточиваемся именно на вербальных средствах речевого воздействия.

Психическим субстратом **внушения / суггестии** есть сфера **бессознательного**. Речевые средства, обладающие потенциалом внушения, называем **суггестемами**.

«Работая» на уровне бессознательного, суггестемы, в отличие от аргумента и эмотема, не могут быть источником инференций.

Лингвально суггестемы коррелируют со структурным оформлением высказывания, а не с его содержанием, и воплощаются в структурных паттернах, обеспечивающих ритмизацию речи, способствующую ав-

томатизации восприятия и отключению критического рационального мышления.

Прототипическим речевым средством воплощения суггестии является повтор, как лексический, так и синтаксический. Например: *Take years off your eyes and put back the sparkle. Eyes that see the beauty in everything. Eyes that find joy in other people's happiness. Your eyes are priceless and the skin around them needs constant care. CLARINS Paris* (Vogue, February 2006); *Venus® believes there's a goddess in every woman... Goddess of Summer. New Venus® Embrace®. Embrace your inner goddess and let summer in. Reveal the goddess in you* (Elle, July 2008).

Поскольку суггестемы коррелируют со структурными паттернами ритмизации речи, они, как правило, сосуществует с аргументами и / или эмотемами, наполняящими эти структурные паттерны смыслом. Например: *Replique will not turn you into a sultry sex siren. It will not transform you into a simple, unsullied ingénue. Replique is for women who are interesting to begin with. Replique* (Sunday Times 2005). В этой рекламе духов для женщин аргументация реализуется имплицитно и опирается на утилитарную оценку. Духи описываются как предназначенные для женщин, пробуждающих интерес. Поскольку каждая женщина хотела б обладать таким качеством, рекламируемый товар попадает в класс полезных объектов. Эмотемы здесь выражены отрицательно окрашенными метафорами, гиперболизирующими два контрастных женских качества – сексапильность и целомудренность – и уподобляющими женщину, не являющуюся потенциальным покупателем рекламируемого товара, непристойной сексуальной сирене (*sultry sex siren*) и неискрушенной простушке-недотроге (*simple, unsullied ingénue*). Этим образом, вызывающим отрицательные эмоции, противопоставляется позитивный образ потенциальной покупательницы – женщины, вызывающей интерес. Суггестия, воплощаемая лексическим (*Replique... Replique... Replique*) и синтаксическим повтором, основанном на параллелизме конструкций (*will not transform you into... will not turn you into*), автоматизирует восприятие, притупляя рациональное мышление и способность к критическому оцениванию.

Что касается **побуждения** как прямого воздействия на *волевою сферу* реципиента, то, полагаем, что этот тип речевого воздействия метонимически представляет речевое воздействие в целом, поскольку конечной целью любого речевого воздействия есть побуждение реципиента к определенным действиям. Прототипическим языковым средством побуждения, как известно, является повелительная синтаксическая конструкция (императив). Однако, как показывает анализ рекламного дискурса, побуждение практически никогда не реализуется в «чистом» виде. Синтаксическая рамка императива, как правило, заполняется эмотемами, создавая условия для реализации эмоционального воздействия. Так, в рекламе помады *Choose from nine different flavours, eight pearlescent shades and infinite colours* (Vogue, June 2005) именно эмотемы *pearlescent* (перламутровый), *infinite* (безграничный), характеризующие оттенки цвета помады, способствуют созданию позитивного эмоционального состо-

ания, побуждающего реципиента ответить на побуждение ожидаемыми действиями.

Предлагаемый инструментальный анализ средств речевого воздействия позволяет разграничить типы воздействия на основе критерия психического субстрата, т.е. сферы психики человека на которую они

ориентированы, и на этой основе разграничить лингвальные средства, «специализирующиеся» в реализации того или иного способа речевого воздействия.

Перспективы исследования усматриваем в применении предлагаемой методики для исследования дискурсов аргументативно-суггестивного типа.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Залевская А.А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст: [избранные труды]. – М.: Гнозис, 2005. – 543 с.
- [2] Кравченко А.В. Является ли язык репрезентативной системой? // *Studia Linguistica Cognitiva*. – М.: Гнозис, 2006. – Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – С. 135-156.
- [3] Кравченко А.В. О традициях, языкознании и когнитивном подходе // *Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: сб. в честь Е.С. Кубряковой*. – М.: Языки славянских культур, 2009. – С. 51-65.
- [4] Мартинюк А.П. Дискурсивний інструментарій аналізу англomовної реклами // *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. – 2009. – Вип. 3. – С. 159-167.
- [5] Мартинюк А.П. Стратегія як базовий інструмент когнитивного аналізу комунікації // *Записки з романо-германської філології*. – 2015. – Вип. 1 (34). – С. 80-90.
- [6] Никитин М.В. Основания когнитивной семантики. – СПб.: РГПУ, 2003. – 277 с.
- [7] Стернин И.А. Введение в речевое воздействие. – Воронеж: ВГУ, 2001. – 254 с.
- [8] Фролова И.С. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі: монографія. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
- [9] Чесноков И.И. Месть как эмоциональный поведенческий концепт (опыт когнитивно-коммуникативного описания в контексте русской лингвокультуры): автореф. дисс. на со-
- искание уч. степени д-ра филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / Чесноков Иван Иванович. – Волгоград, 2009.
- [10] Шелестюк О.В. Речевое воздействие: онтология и методология исследования: монография. – Челябинск: ООО «Энциклопедия», 2008. – 232 с.
- [11] Щедровицкий Г. П. Мышление. Понимание. Рефлексия. – М.: Наследие ММК, 2005.
- [12] Croft W. *Cognitive linguistics* / W. Croft, D. A. Cruse. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 356 p.
- [13] Fauconnier G. *Conceptual projection and middle spaces* // Technical report 9401, Department of cognitive science. – San Diego: Un-ty of California, 1994 / URL: <http://www.cogsci.ucsd.edu/research/files/technical/9401.pdf>.
- [14] Harris R. From an integrational point of view // *Linguistics Inside Out: Roy Harris and his critics* / [ed. by G. Wolf, N. Love]. – Amsterdam: Benjamins, 1997. – P. 229-310.
- [15] Jörvillehto T. The theory of the organism-environment system: III. Role of efferent influences on receptors in the formation of knowledge // *Integrative Psychological and Behavioural Science*. – 1999. – 34. – P. 90-100.
- [16] Lakoff G., Sweetser E. Foreword // G. Fauconnier. *Mental Spaces*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – P. IX – XVI.
- [17] Langacker R. W. *Foundations of cognitive grammar*. – Stanford: SUP, 1987. – Vol. 1. Theoretical prerequisites. – 516 p.

REFERENCES

- [1] Zalevskaia, A.A. *Psycholinguistic Studies. Word. Text* [collected papers]. M.: Gnozis Publ., 2005. 543 p.
- [2] Kravchenko, A.V. Is language a system of representation? // *Studia Linguistica Cognitiva*. – M.: Gnozis Publ., 2006. 1. Language and Cognition: Methodological Problems and Perspectives. P. 135-156.
- [3] Kravchenko, A.V. About tradition, linguistics and cognitive approach // *Horizons of Modern Linguistics: Traditions and Innovation: collection of papers in honor of E. S. Kubryakova*. M.: Jazyki slavjanskikh kul'tur Publ., 2009. P. 51-65.
- [4] Martynyuk, A.P. Discursive instruments of analysis of English advertising // *Linguistics of the XXIst century: New Research and Perspectives*, 2009. 3. P. 159-167.
- [5] Martynyuk, A.P. Strategy as a basic instrument of analysis of communication // *Writings in Romance-Germanic Philology*, 2015. 1 (34). P. 80-90.
- [6] Nikitin, M.V. *Foundations of Cognitive Semantics*. – Spb.: RGPU Publ., 2003. 277 p.
- [7] Sternin, I.A. *Introduction into Verbal Influence*. Voronezh: VGU Publ., 2001. 254 p.
- [8] Frolova, I.Ye. *Confrontation Strategy in English Language Discourse: monograph*. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina Publ., 2009. 344 p.
- [9] Chesnokov, I.I. *Revenge as a behavioural concept (a case of cognitive-communicative description in the context of Russian culture): thesis for a doctoral degree in philology: speciality 10.12.19 «Theory of language»*. Volgograd, 2009.
- [10] Shelestjuk, O.V. *Verbal Influence: Ontology and Methodology of Analysis: monograph*. Cheljabinsk: OOO «Jenciklopedija» Publ., 2008. 232 p.
- [11] Shhedrovickij, G.P. *Thinking. Understanding. Reflection*. M.: Nasledie MMK Publ., 2005.
- [12] Croft, W., Cruse, D.A. *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 356 p.
- [13] Fauconnier, G. *Conceptual projection and middle spaces* // Technical report 9401, Department of cognitive science. – San Diego: Un-ty of California, 1994 / URL: <http://www.cogsci.ucsd.edu/research/files/technical/9401.pdf>.
- [14] Harris R. From an integrational point of view // *Linguistics Inside Out: Roy Harris and his critics* / [ed. by G. Wolf, N. Love]. Amsterdam: Benjamins, 1997. P. 229-310.
- [15] Jörvillehto, T. The theory of the organism-environment system: III. Role of efferent influences on receptors in the formation of knowledge // *Integrative Psychological and Behavioural Science*, 1999, 34. P. 90-100.
- [16] Lakoff, G., Sweetser, E. Foreword // G. Fauconnier. *Mental Spaces*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. P. ix-xvi.
- [17] Langacker, R.W. *Foundations of cognitive grammar*. Stanford: SUP, 1987. Vol. 1. Theoretical prerequisites. 516 p.

Cognitive-communicative instruments of analyzing verbal influence

A.P. Martynyuk

Abstract. The article focuses on cognitive-communicative instruments of analyzing verbal influence in English advertising discourse. It defines argumentation, emotional contagion and suggestion in terms of instrumental strategies of discourse and differentiates them on the basis of the psychic substrate, i.e. the psychic sphere the strategy is focused on. It also identifies linguistic units which typically implement argumentation, emotional contagion and suggestion.

Keywords: *communicative strategy, argumentation, emotional contagion, suggestion*

Символічно-сакральна мотивація семантики числа у фразеології Західного Полісся

З. Мацюк*, М. Фенко

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
*Corresponding author. E-mail: zorienka@mail.ru

Paper received 02.11.15; Revised 15.11.15; Accepted for publication 17.11.15.

Анотація. У статті зроблено спробу ґрунтовного та різноаспектного дослідження західнополіських фразеологізмів із числовим компонентом. Проаналізовано числівникові фразеологічні одиниці, коріння яких приховане в національній культурі краю, символіці, традиціях. У розвідці акцентовано увагу на символічному наповненні стійких висловів, у яких числівники не втрачають основного значення, а надають додаткових, супровідних семантичних характеристик, увиразнюючи зміст фразеологічних одиниць.

Ключові слова: ареальна фразеологія, фразеологізми, числовий компонент, символіка, семантика

Ареальна фразеологія – найбільш динамічна мовна царина, яка містить інформацію й знання про навколишній світ, про поняття й образи, що виникали у свідомості українців і через когнітивну функцію набули номінативної. Фразеологічний фонд народу – живе й невичерпне джерело, яке збагачує літературну мову новими виражальними засобами, слугує виразником національного характеру та неповторного українського колориту. Тож, аналізуючи функції та можливості культурно маркованих фразеологічних одиниць, з'ясовуємо, що більшість із них у своїй структурі містить етноконцепт, який у конкретному словосполученні покликаний передавати основне інформативне навантаження, найточніше та найглибше висвітлювати ту чи ту традицію, повір'я або вірування.

Національні інтелектуально-оцінні концепти, накладаючись на єдиний поняттєвий базис людської мови, мислення та культури, деталізуючи й утілюючи його в національно-специфічних формах, значною мірою визначають характер національної ментальності. Виступаючи сполучною ланкою між сприйняттям, мисленням і мовою, означені концепти реалізовані на лексичному рівні мовної системи у вигляді певних образів, еталонних стереотипів і символів, які функціонують, як правило, у складі фразеологічних одиниць – величин проміжної фразеологічної системи мови. Безперечно, лексичний і фразеологічний рівні мовної системи становлять провідні субстанції щодо вираження національно-культурної специфіки ментальності, характеру етносу.

Проблеми співвідношення мови й духовної культури, мови та менталітету, їх взаємозалежності, культурно-національної семантики фразеологічних одиниць та увага до динамічних процесів, лінгвокраїнознавчих можливостей фразем, які акумулюють і зберігають знання про навколишній світ, спонукають до пошуків нових аспектів дослідження фразеології; активізують до аналізу системних відношень у фразеології шляхом вивчення фразеологічного матеріалу. Група фразеологізмів із числівниковим компонентом становлять мікросистему у фразеологічній системі мови в цілому.

Посилення інтересу науковців до цілісного вивчення фразеології спонукає дослідників до фіксації та опису ареального фразеологічного складу мови. Проблема взаємозв'язку мови та культури особливо актуальна, що зумовлено активізацією вивчення діалект-

ної мови, та усвідомленням екстралінгвального фону, на якому відбувається мовна взаємодія.

У лінгвістичних дослідженнях останніх десятиліть увагу зосереджено на дослідженнях фразеологічних одиниць у різних аспектах. Так, психокогнітивний та етнокультурний підхід аналізу фразем розглядали О.О. Селіванова, О.П. Левченко; функціонування фразеологізму в живому мовленні – В.М. Білоноженко, М.П. Коломієць, М.М. Пилинський, Г.М. Удовиченко, В.Д. Ужченко, В.А. Чабаненко та ін.; фразеологію як вираз національного менталітету докладно висвітлено в роботах О.В. Майбороди, О.В. Назаренка; стилістику фразем вивчали В.С. Калашник, І.С. Гнатюк та ін. [8, с. 70]. Незважаючи на те, що фразеологічна наука має цілу низку ґрунтовних досліджень, проте значення й умовні семантичні вираження числових компонентів у структурі фразеологізмів не були об'єктом наукових розвідок. Вибір теми обумовлений інтересом до символіки чисел, які реалізовані лексемами, що здатні виражатися умовними знаками, у разі їх інтеріоризації через внутрішню форму.

Фразеологізми з числовим компонентом яскраво ілюструють національно й культурно зумовлені мовні концепти. Розвиток сучасного суспільства характеризується підвищенням інтересом до нумерології як мови чисел, що вважають досліджуванним інструментом розуміння й самопізнання людини. Числа – невід'ємний атрибут будь-якої культури, вони систематизують семантичні блоки закладені в неї інформацію, полегшуючи цим завдання передачі знань із покоління в покоління незалежно від того, чи існує в цій культурі писемна чи тільки усна традиція. Числа підтримують гармонію та порядок у всьому, що відбувалося і відбувається у всесвіті.

Природа та значення чисел здавна привертала увагу людства. Їх вивчали піфагорійці, певні числові коди зафіксовано в Біблійних текстах, у фольклористичі. Своє розуміння і трактування чисел висвітлювали філософи, письменники, поети різних епох.

Мета статті. Національно-культурна семантику найяскравіше простежуємо у фразеологізмах, коли сам зміст культури утілено більш чи менш безпосередньо. У складі фразеології наявна численна група одиниць, які кореспондують із числовим значенням. У розвідці ми прагнемо розкрити сакральне розуміння символіки чисел 1–3 фразеологічного багатства Західного Поліс-

ся. Ключовим елементом мовного уявлення про число вважаємо різноманітні мовні знаки, серед яких чільне місце належить числовим одиницям, носіям символіки.

Фразеологічні одиниці з числівниковим компонентом належать до багатоаспектних мовних явищ із певною структурою та семантичним наповненням. Числівник – їх ядро, найголовніший критерій, який впливає на загальний зміст фразеологізму, на ті відтінки, які притаманні фразеологізму в певному контексті та поза ним.

У західнополіському дискурсі найбільш вживаними є числівники першого десятка, рідше – числівники складної та складеної груп. Кількісний компонент у структурі фразеологізму не втрачає основного (первинного) значення. Так, насамперед числівник указує на точну кількість явищ, об'єктів. Однак, варто відзначити, що на семантику означеного компонента впливає фразеологічне оточення та призводить семантичних змін. Функціонування одного і того ж числівника у різних фразеологічних системах сприяє до семантизації різних значень. Ці зміни сприяють утраті кількісного значення числівником унаслідок чого фразема переміщується до поля якісної оцінки.

Числа – символічні. Варто зауважити, що їх символічність багатопланова та складна, а також вона надзвичайно стійка: зафіксована й збережена у різних жанрах фольклору (загадках, приказках, повір'ях і фразеологічних одиницях). Загальновідомо, що в усіх етносах точкою відліку вважають число «1». У світовій символіці одиниця означає початок буття, відкриття людині духовної сутності, містичний Центр, Вищу силу. Означене число «вважалося символом духовної єдності, божественності, прирівнювалося до світла» [3, с. 576]. Саме тому, українці, відзначаючи чистоту та не повторність кохання, використовують «1» у фраземах на семантизацію єдиного: **обоє такі як одної матері** [обойе так'і йак з одної матері] [4, с. 129]; **з одного тіста зліплені** [з одного т'іста зліплен'і] [4, с. 206]; **обоє-рабоє** [обойе-рабоє] [4, с. 310] || [убойе р'абойе] [3, с. 310]; **одне одного стоїть** [одне одного с'тойіт'] 'подібність між собою молодої пари' [4, с. 310]; **як один одного не бачити** [йак один одного ни бачат'] 'передчуття зустрічі з коханим' [4, с. 309]; **нікого крім одне одного не бачити** [ні'кого кр'ім один' одний ни бачат'] 'про взаємини між хлопцем і дівчиною' [4, с. 307]; **одного поля ягода** [одного пол'а йагода] 'подібність між собою молодої пари' [4, с. 310]; **муж і жона – одна сатана** [муж і жона – одна сатана] 'подібність між подружжям' [4, с. 324].

Числівник «один» – це образ початку, первинності, єднання, спільності. Таку ідею підтверджує «Словник символів» Дж. Тресиддера: «Число один символізувало первинну цілісність, божественний початок (або Творця), світло або сонце, джерело життя» [7, с. 79]. У слов'янській міфології одиницю шанували як сакральне число, що є початком життя та продовженням роду: **під одним серцем лежать** [п'ід йід'нім серцем лі'жали] 'про дітей' [4, с. 333]; **одна росте як в лобі око** [одна росте йак в лоб'і око] 'про одну дитину в сім'ї' [4, с. 124]; **з одного два не буде / з одного п'ять не буде** [з одного два ни буде] [4, с. 331] || [з одного п'ят' ни буде] 'занадто багато приділяти уваги при вихованні однієї дитини' [4, с. 331]; **там де одне, там і два** [там де одне / там і два] 'очікування другої дитини в сім'ї'

[4, с. 332]; **мати одною рукою б'є, а другою гладить** [мати од'ноіу рукоіу бей / а др'угоіу гладит'] 'родинні, кровні стосунки' [4, с. 331].

Важливу роль відіграє у фразеології не тільки тематичний аспект, а й формальний, адже не менш важливо, як народна мудрість здатна завуалювати, приховати й водночас чітко продемонструвати різноманітні вияви людської недосконалості та гріховності: **не одні вальяки стоптати** [ни удн'і в'ал'анк'і ступ'тав] [4, с. 307]; **не одні вже не одні черевики стоптати** [ни одн'і чоботи стоп'тав] (Тпл) || [стоп'тав чоботи] || [вже ни одні черев'ики стоп'тав] 'про хлопця, який довго зустрічається з дівчиною' [4, с. 307]; **коло одної дірки і миш здихає / навіть миш однієї дірки не тримається** [коло од'нейі д'ирки і миша зди'хайе] || [нав'іт' миш од'ноїі д'ирки ни тр'имай'іц'а] 'про зрадливого чоловіка' [4, с. 75]; **синок – скільки в селі свинок: була одна і та здохла** [синок – к'іл'ко в сел'і сви'нок // була йід'на і та здохла] 'про дівчат легкої поведінки' [4, с. 183]. Аналізуючи фразеологізми погоджуємося з тезах В.М. Телії, яка вважає, що, «будучи номінально похідними змісту, експресивно-оцінні значення обов'язково містять вказівку на той образ або мотив, який став поштовхом до вибору саме цього слова для номінації нового позначення. Цей образ завжди пов'язаний з аналогією або порівнянням як одним із способів встановлення подібностей» [6, с. 38].

Під впливом позиційних змін та зміщення семантичного поля у низці фразеологічних одиниць спостерігаємо явище ад'ективації. У наслідок чого ад'ективований числівник рухається в напрямку реалізації атрибутивних значень: **ще не одна копія миш не роздавила** [ше ни одна ку'п'іц'а миш ни рузда'вила] 'про ставеві стосунки повного чоловіка із худюю жінкою' [4, с. 326]; **старе і мале, то на одній тичці** [старе / а мале / то на од'ній тич'ці] 'подібність людей старшого віку на малих дітей' [4, с. 205]; **одна шкіра й кості** [шк'іра й кост'і] || [тико ребра і кост'і] || [к'іст'ки і ш'кура] || [одна ш'кура і кост'і] 'про худого хлопця/чоловіка' [4, с. 257]; **в одне вухо влетіло, а вдруге вилетіло** [в одне вухо влет'іло / а в друге вил'ет'іло] 'неуважність, забудькуватість' [4, с. 458].

Низка атрибутивних фразеологізмів особливо придатні для втілення міфосюжету та ритуалу. Згідно з давніми повір'ями «Один з багатьох» – це той, хто особливо повинен «бути» або ж імперативно повинен «не бути», тобто «1» виступає центром події чи явища дійсності: **без одного цигана ярмарка буде** [биз одного цигана й'армарка буде] 'подія, яка відбудеться' [4, с. 220].

Число **один** і його символіка не завжди «первісні», а зумовлені сучасними реаліями життя і покликані різнобічно характеризувати людину: **без одної клепки в голові** [без од'ноїі клепки в голов'і] 'про нерозумного чоловіка' [4, с. 341]; **зібралися два Андрюхи: один сліпий, другий глухий** [зубралис' два Гандрухи: йіден сл'іпий, друг'ий глух'ий] 'про подібність між собою, або ж мати подібні відхилення' [4, с. 455].

У українській міфології одиниця символізує центр, двійка означає продовгуватість, а три – весь світ. Два – перше число від одиниці, а тому символізує також гріх, жіноче начало [2, с. 583].

Двійка – число з амбівалентним потрактуванням. «Два» або ж «пара» може означати єднання, кохання

чи дружбу. Першим у всесвітній історії та культурі, хто звернув увагу на значення «2» був давньогрецький філософ Піфагор. У взаємодії парних і непарних чисел грецький філософ убачав дію універсального принципу єдності протилежностей: кінцевого та нескінченного, прямого та зігнутого, квадратного та круглого, чоловічого та жіночого: **два чобота – пара / два сапога – пара** [два чобути пара] || [два сапоги пара] (Крм) || [два сапога пара] [4, с. 309]; **як дві каплі води** [як дві каплі води] ‘подібність між собою молодої пари’ [4, с. 310].

Очевидно, саме парність і є одним із інтерпретацій числа, що втілює семантику подібності, нерозривної єдності: **як пара шлапаків** [як пара шлапаків] ‘подібність між собою молодої пари’ [4, с. 310]; **парочка – Іван і Одарочка** [парочка – Іван і Одарочка] ‘молода пара, яка довгий час зустрічається’ [4, с. 153]. Значення парності, пов’язане з принципом симетрії, легко переходить у значення двоїності: зіставлення і протиставлення двох об’єктів, що мають єдине «надзначення», однак різні диференційні семи.

Символіка числа «2» тривалий час розвивалася в міфах і магії. Відомо, що в багатьох мовах (здебільшого й слов’янських) виокремлено форми двоїни як утілення семантики парності або нероздільності явищ. У сакральних традиціях полішуків збережено цілісність означеної одиниці: **ой Боже, не дзвони в свято, а задзвони той дві** [ой Боже, ни звоні с’в’ато, а зазвоні той дві] ‘про плітки’ [5, с. 26].

Виконуючи своє первинне числівникове значення у структурі фразеологізму, кількісний компонент слугує різносторонньою характеристикою людей, явищ чи предметів, що втілює традиційну уявлення народу про людську досконалість та різновекторні відхилення: **розуму за двох** [розуму за двох] ‘про розумну людину’ [4, с. 178]; **два горшка від вершка** [два горшка од виришка] || [два гуришка ут виришка] || [два вершка од горшка] ‘про низького хлопця/чоловіка’ [4, с. 254]; **два на два** [два на два] ‘про повну людину’ [4, с. 252]; **два слова не зв’язати** [два слова ни зв’яже] ‘мовчати’ [4, с. 354]; **не голова, а два вуха / голова – два вуха** [не голова / а два вуха] || [голова – два вуха] || [гулува і два вуха] || [гулова і два вуха] ‘забудькуватість і неухажність’ [4, с. 458].

Як уже зазначалося, на семантику фразем із числівниковим компонентом суттєво впливає мовне оточення. Саме воно призводить до семантичних зрушень і як наслідок «два» набуває негативної конотації – надмірності, жадібності: **два рази горох їсти** [два рази горох їст] ‘про жадібного’ [4, с. 63]; **в скупого два рази живіт болить** [в скупого два рази живіт болит] ‘про скупого чоловіка’ [4, с. 84]; **в два горла** [в два горла] ‘вдаватися’ [4, с. 62].

Здійснивши сакрально-символічний аналіз західнополіських фразем, з’ясовано, що однією з характерних ознак компонента-числівника «два» є наявність майже для кожної єдності еквівалента, схожого за планом вираження та планом змісту. Незважаючи на ідентичність ключового структурного компоненту в низці фразеологізмів символи, що становлять основу образного наповнення та семантичної значущості, зовсім різні.

Значення тріадності числівника **три** знакове в культурі та свідомості. **Три** – число священне, оскільки це перше число, якому присвоєно слово «все»; воно одне з

найбільш позитивних чисел не тільки з сакрального погляду, а й в міфології, легендах і фразеології.

В античності трійка – священна цифра, що символізувала початок, існування та кінець світу. Учені пояснюють сакралізацію цього числа спостереженням людей за багатовіковою біологічною еволюцією життя. Значення тріадності числівника «3» не тільки знакове в культурі та свідомості різних народів, а й вказує на рух, синтез (за Аристотелем), оскільки має початок, середину та кінець земля, вода й небо; душа, тіло і дух; народження, життя і смерть; минуле, теперішнє й майбутнє. Таку знаковість числівника три спостерігаємо у фразеологізмах типу: **три часниці до смерті** [три чисниці до смерті] ‘передчуття смерті’ [4, с. 461].

Числівник три є сакральним у християнстві, оскільки Бог виступає у трьох іпостасях: Бог-Отець, Бог-Син, Бог-Дух Святий. У слов’янській міфології дерево – мікро модель світу – має тривимірність: крона – небо, стовбур – земля, коріння – потойбіччя. Числу три відповідає ідея трьох світів і трьох стихій, а також вертикальна вісь часу, де просторові орієнтири уподібнені до нього [2, с. 583]. Ще піфагорійці розрізняли три світи як вмістища принципів, розуму і кількостей: **лоб на три п’яді** [лоб на три п’яді] ‘про розумну людину’ [4, с. 124]. Тріадність у багатьох культурах вважають найстійкішим поєднанням, оскільки вона урівноважує боротьбу протилежностей і символізує начало нового життя (в результаті поєднання жіночого і чоловічого начал народжується третє): **третій рік на дев’ятому місяці** [третій рік на дев’ятому місяці] ‘про жінку, яка довго не може завагітніти’ [4, с. 175]; **три місяці я з тобою, три місяці ти зі мною, три місяці разом** [три місяці я з тобою, три місяці ти зі мною, три місяці разом] ‘приписування батьківства сторонньому чоловікові’ [4, с. 297]. Як свідчать західнополіські фразеологізми, правомірним є твердження, що «тріада символізує творення духу із матерії, активного із пасивного» [3, с. 521].

Деякі вчені пов’язують символіку трійки з тричастковим поділом людини на дух (розум), душу (почуття) і тіло (інстинкти), з моральними категоріями: **найістися на три дні** [найістися на три дні] ‘переїсти’ [4, с. 415]; **робити за трьох дурних** [робити за трьох дурних] ‘про працюючого чоловіка’ [4, с. 433]; **як три дні не їв** [як три дні не їв] ‘повільно пересушатися’ [4, с. 410]; **як три рубля вкупі** [як три рубль вкупі] ‘про гордого’ [4, с. 386].

В українській мові фразеологізми з числовим компонентом три мають особливе сакральне значення в культурі та побуті. Як стверджує В. Войтович «три означає весь світ у напрямку до неба; сукупність царств верхнього-середнього-нижнього; світи Нав-Яв-Прав; небо-земля-вода; ранок-день-ніч; батько-дитина-мати; дитинство, юність-зрілість, старість. У числі три закладене розуміння боротьби та єдності протилежностей» [2, с. 583]. Означене твердження яскраво представлене у фразеологізмах: **зігнувся в три погібелі** [зігнувся в три погібелі] ‘старша людина, яка з віком стала зігнута’ [4, с. 453]; **три ноги** [три ноги] [4, с. 454]; **на трьох ногах ходити** [на трьох ногах ходити] [4, с. 453]; **ходити як на трьох** [ходить як трьох] ‘людина старшого віку’ [4, с. 454]. В аналізованих одиницях число три вказує на завершальний (третій) етап у житті людини.

У свідомості носіїв мови фраземи з компонентом «три» можуть емансипуватися від виразу приписуваних їм узагальнених значень. Водночас, цілком абстрагуватися від цих значень вони не можуть, тому реалізована третя можливість – актуалізація прямого точного числового значення компоненту, який набуває в контексті відповідної семантизації: **за три купив, за два продав, аби гендель не пропав** [за три купив, за два продав, аби гендель ни прупав] ‘мати підприємницькі здібності’ [4, с. 448]; **обіцяного три роки ждуть** [о’б’и’цяного три роки ждуть] ‘не дочекається обіцяного’ [4, с. 175]; **як корова жувала три дні і виплюнула** [йак курова пожу’вала] || [йак курова пожу’вала і випл’унула] || [йак курова жу’вала три дні і випл’унула] ‘неохайно вдягнена, в невипрасованому одязі, дівчина/жінка’ [4, с. 251].

У західнополіській фразеології вживано одиниці, що позначають часову характеристику перебігу подій, дають загальну часову орієнтацію: **три роки з ним дружила, а він і не знав** [три роки з ним дру’жила / а в’ін ни знав] ‘про закохану дівчину’ [4, с. 306]. Окремі фразеологізми вказують на невизначено малі ознаки, наприклад: **три волосини в три ряди / три волосини в шість рядів** [три волосини в три р’а’ди] || [три волосини в ш’і’ст’ р’а’д’і’в] ‘про рідке волосся’ [4, с. 288]; **три волосини і ті розпатлані** [три волосини і т’і роз’патлан’і] ‘про рідке нерозчесане волосся’ [4, с.288];

три волосинки на голові [три воло’синки на голо’в’і] ‘розтріпане волосся’ [4, с. 289] та ін.

Особливістю фразеологізмів, що містять у своїй структурі числівник три є те, що в таких конструкціях він здебільшого не має прямого, або конкретного, числового вираження. Три – символ, знак для загальнокатегоріальної семантики числа.

Підсумовуючи результати аналізу західнополіських фразеологізмів із компонентами-числівниками, варто відзначити, що вивчення структури та функційного потенціалу фразем у мовленні ґрунтоване на сукупності таких факторів, як: міфологія, релігійні погляди, менталітет народу, символіка. Формуючи зміст фразеологічних одиниць, саме образні засоби мови передають знання людини про світ у творчому переосмисленій формі, визначають національне обличчя мовної картини світу.

Найбільш продуктивним джерелом фразем із числовим компонентом вважаємо 1 та 3, оскільки універсальність трактування символіки цих чисел у світовій культурі пояснюємо антропоцентричністю поглядів на світ і прагненням людини осмислити його будову, суспільства й самої себе через сакральну силу чисел.

Фразеологічна мікросистема з числовим компонентом є важливою складовою фразеологічного фонду західнополіського соціуму, що становить знакову частину образної системи української мови. Аналізованим одиницям притаманна образність, емоційна забарвленість, символічність.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Аркушин Г.Л. Сказав, як два зв’язав / Г.Л. Аркушин – Люблін ; Луцьк, 2003. – 178 с.
 [2] Войтович В.М. Українська міфологія. – [вид. 2-ге, стереотип] / В.М. Войнович. – К. : Либідь, 2005. – 662, [4] с.
 [3] Керлот Х.Э. Словарь символов / Хуан Эдуардо Керлот. – М. : REFL-book, 1994. – 608 с.
 [4] Мацюк З. Що сільце, то нове слівце [Текст] : слов. фразеологізмів Західного Полісся / Зоряна Мацюк. – Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – 476 с.
 [5] Мацюк З.С. Из народа не викинеш : діалектний словник фразеологізмів / З.С. Мацюк. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 134, [2] с.
 [6] Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 142 с.
 [7] Тресиддер Дж. Словарь символов : [Текст] / Дж. Тресиддер. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 448 с.
 [8] Шабі С.В. Фразеологізми з семантикою кількості як особливий вид квантативних одиниць у мові української казки / С.В. Шабі // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. Сковороди. – 2013. – Вип. 35. – С. 69–75.

REFERENCES

- [1] Arkushyn, G. Said as if Two Things Connected Together / G. Arkushyn. – Lublin ; Lutsk, 2003. – 178 p.
 [2] Voitovych, V. Ukrainian Mythology. – 2ed., stereotypic / Voitovych V. – K. : Lybid. 2005. – 662, [4] p.
 [3] Kerlot, H. The Dictionary of Symbols / Huan Eduardo Kerlot. – M. : REFL-book, 1994. – 608 p.
 [4] Matsyuk, Z. A New Village, a New Word [Text] : Dictionary of Phraseological Units of Western Polesia / Zoriana Matsyuk. – Lutsk, Vezha-Druk, 2013. – 476 p.
 [5] Matsyuk, Z. One Can't Throw from the People: Dialect Dictionary of Phraseological Units / Zoriana Matsyuk. – Lutsk, EPD (RVV) «Vezha» Lesya Ukrainka Volyn State University, 2006. – 134, [2] p.
 [6] Telia, V. Konnotative Aspect of Semantics of Nominative Units / V. Telia. – M. : Nauka, 1986. – 142 p.
 [7] Tresidder, J. The Dictionary of Symbols : [Text] / J. Tresidder. – M. : FAIR PRESS, 1999. – 448 p.
 [8] Shabi, S. Phraseological Units with the Semantics of Quantity as a Special Kind of Quantitative Units in Ukrainian Fairy Tales / S. Shabi // Linguistic Investigations: the Collection of Reserch Papers of Hryhorii Skovoroda KhPU. – 2013. – Is. 35. – P. 69–75.

Symbolic and Sacred Aspects of Numerically-Oriented Semantics within Phraseological Units of Western Polesia

Z. Matsyuk, M. Fenko

Abstract. This paper deals with detailed and multidimensional analysis of Western Polesia phraseological units which include numbers. Phraseological units that contain numerical elements have been examined in terms of the national culture, symbols and traditions of the region within which they have their roots. In this article great attention is also devoted to symbolic meaning of idiomatic expressions in which the numerals do not lose their primary meaning but also provide additional semantic characteristics which make the content of phraseological units more precise.

Keywords: areal phraseological units, phraseological units, numerical component, symbolics, semantics

Стародрукований «Отпис» Клірика Острозького в рукописних списках і перекладах XVII – XVIII ст.: фонетика

О. І. Ніка

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Paper received 02.11.15; Revised 15.11.15; Accepted for publication 17.11.15.

Анотація. У статті зіставляється полемічний «Отпис» Клірика Острозького, що був надрукований в Острозі 1598 року, з рукописним списком XVII ст., а також із перекладом цього тексту, здійсненим у XVIII ст. Визначено основні фонетичні характеристики стародрукованого «Отпису» в контексті тогочасного мовного узусу, встановлено фонетично-орфографічні заміни в рукописі XVII ст.

Ключові слова: «Отпис» Клірика Острозького, стародрук 1598 року, рукописний список XVII ст., мовний узус, фонетичні характеристики

«Отпис» Клірика Острозького продовжив ряд стародруків полемічного спрямування «простою мовою», що були надруковані в Острозі наприкінці XVI ст.: «Послання до латинь ізъ ихъ же книгъ» (1582) Мотовила, «Ключа Царства Небесного» (1587) Герасима Смотрицького, «Книжиці (О единой истин(ъ)ной православной вѣрѣ)» (1588) Василя Суразького (Малюшицького).

Рік написання/друкування «Отпису» – 1598 р., указано в заголовку стародруку, як і атрибуція невідомого автора під псевдонімом Клірик Острозький: «**W(т)писъ. на листъ, в Бозѣ велевного, w(т)ца Ипатія Володиме(р)ского і Берестейского еп(с)па. До яснелсвещеного кнѣжати Косте(н)тина, Wстро(з)ского, воеводы Киевского. Черε(з) вдного наменшого клирика, цркви wстро(з)скон**» (Ш. Кир. 824)). Острозький Клірик – особа досі точно не встановлена. За однією з версій, автором цього тексту міг бути молодий Мелетій Смотрицький. Саме спудеєм Острозької академії називав Клірика Острозького Іпатій Потій у своєму другому листі.

У нашому дослідженні розглядається перша відповідь Клірика Острозького «Отпис» 1598 року в зіставленні з рукописним списком XVII ст. і перекладом XVIII ст. Це була перша відповідь на лист Іпатія Потія, єпископа Володимирського і Берестейського, до князя Костянтина Острозького про унійну пропозицію. Загалом відомі два листи Іпатія Потія, адресовані К. Острозькому (перший лист) і Клірику Острозькому (другий лист) і, відповідно, дві відповіді на них Клірика Острозького до Іпатія Потія, що всі були написані впродовж 1598-1599 років тогочасною «простою мовою». Ці тексти були передруковані на початку XX ст. у «Памятниках полемической литературы в Западной Руси» (СПб, 1903), «Пам'ятках полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в.» (Львів, 1906).

Твір Клірика Острозького 1598 року аналізувався в загальних чи спеціальних працях, зокрема М. Возняка [1, с. 66], Я. Ісаєвича [2, с. 132], П. Кралюка [3, с. 149-150], І. Мицька [4, с. 43, 77-78], П. Яременка [5, с. 3-20] та ін., проте окремо не досліджувався мовний узус, відбитий в цьому тексті, як і не порівнювалися різночасові «Отписи» (стародрук – рукопис – переклад), що визначило актуальність цього дослідження.

Загальніше питання про мовний узус XVI ст. уже висвітлювалися в низці лінгвістичних досліджень М. Мозера [6; 7], В. Мойсієнка [8], І. Чепіги [9], Ю. Шевельо-

ва [10] та ін. У цьому плані мова «Отпису» Клірика Острозького також відбиває неписаний узус [11, с. 21].

Мета роботи – шляхом вивчення «Отпису» Клірика Острозького розкрити фонетичні характеристики, властиві мовному узусу XVI ст., виявити фонетично-орфографічні заміни в рукописному списку XVII ст., а також напрямок цих заміни у перекладі XVIII ст.

Матеріалом дослідження стали: острозький першодрук 1598 р., оригінал якого зберігається у Відділі стародруків і рідкісних видань Центральної наукової бібліотеки НАН України імені В. І. Вернадського (Ш.Кир. 824., арк. 414-477). Зіставлено два примірники цього стародруку і вмотивовано вибір примірника із зазначеним вище шифром.

Цей примірник «Отпису» порівнюється з рукописними списками XVII і XVIII ст. У рукописному збірнику, який зазначається як Кормча XVII ст. (Ш. 82П/104), «Отпис» був переписаний повністю, очевидно, зі стародруку 1598 р., проте зі змінами, переважно фонетично-орфографічного плану. Переклад «Отпису» Клірика Острозького церковнослов'янською мовою відбитий у рукописі XVIII ст. (Ш. Ф. 306.200 (128)).

Методи дослідження: описовий метод, методи зіставлення і порівняння.

Стародрук 1598 р. становить полемічний комплекс, інтенційність якого розкривають, крім «**W(т)писоу**», «**Апокрисъ**» Христофора Філалета та «**Исторія в Листрикійскомъ, Ферарскомъ або Флорен(ъ)ско(м) синодѣ, в(ъ)коротцѣ правдиве списаня**».

У Відділі стародруків і рідкісних видань НБУВ зберігаються 2 примірники «Отпису» за шифрами Кир. 824 і Кир. 664. Вони надруковані в Острозі, в друкарні К. В. Острозького 1598 р., що фіксують каталоги стародрукованих видань, зокрема [12].

Примірники «Отпису» відрізняються за: а) рукописними глосами; б) друкуванням «Отпису» з іншими полемічними творами в одній книзі.

«Отпис» Клірика Острозького був надрукований не окремо, а в складі полемічної книги:

1) примірник із шифром Кир. 824 є найповнішим, він складається з трьох частин: «Апокрисису» Христофора Філалета, «Отпису» та «**Исторія в Листрикійскомъ, Ферарскомъ або Флорен(ъ)ско(м) синодѣ, в(ъ)коротцѣ правдиве списанон**» (остання частина без закінчення).

Для наукового опрацювання «Отпис» друкується за цим найповнішим примірником стародруку, зі збереженням рукописних приміток на полях книги;

2) примірник із шифром Кир. 664 складається з двох частин: «Апокрисису» Христофора Філалета та «Отпису» Клірика Острозького.

Цей примірник «Отпису» відрізняється від примірника Кир. 824 підкресленнями окремих частин тексту, виділенням важливих, на думку користувача/користувачів книги, акцентів (маркер – NB), закресленнями слова, рукописними глосами, написаними українською або польською мовами. Ці глоси можуть виконувати функції додаткової інформації, що не врахована в стародруці, так і тематичного маркера. Наприклад, в «Отписі» до текстової частини *Заповѣдь новѣ даю ва(м), да любите дрѣгѣ дрѣга. любовѣ згодѣ всѣмъ, любовѣ и пожатѣ хоче(т)* (31)¹ в цьому примірнику подається рукописна глоса – *Deffinitio Lubwe*. У примірнику Кир. 824 такої глоси чи будь-якої іншої немає.

Рукописні глоси також фіксуються на сторінках 16, 19, 20 зв., 21, 23, 23 зв., 29, 29 зв., 31 цього примірника «Отпису».

Якщо один примірник «Апокрисису» – це окрема книга, то «Отпис» у стародруках і рукописах не подається окремо, а в поєднаннях:

Апокрисис/Отпис/Історія (стародрук, примірник Кир. 824);

Апокрисис/Отпис (стародрук, примірник Кир. 664);
Отпис/Історія (рукопис XVII ст. Ш. 82П/104);

Апокрисис/Отпис/Історія (рукопис XVIII ст., переклад, Ш. Ф. 306.200 (128).

Як уже зазначалося, за основу наукового опрацювання «Отпису» Клірика Острозького вибрано стародрук Кир. 824 як повне видання полемічного книжково-комплексу 1598 р.

Зокрема, для стародруку «Отпису» 1598 року характерними фонетичними мовними рисами є:

– перехід *e>o* після шиплячих: *наменшого* (1), *пришо(л)* (1 зв., 10 зв., 13, 13 зв., 14), *пріймоу́ючомъ* (1 зв.), *на чюжомъ*, *вы(ш)шого*, *пытаючомъ* (2), *болшомъ* (2 зв.), *чого* (2 зв., 15 зв., 18 зв., 20 зв., 27 зв., 30), *вкладаючомъ*, *придѣжаючогоса* (2 зв.), *в(ъ) чомъ* (3, 30), *прійдѣчо(м)* (3 зв.), *налѣпшого* (5), *до чого* (5 зв., 13 зв.), *лакнѣчого* (5 зв.), *вашой*, *жоною* (6), *жоны*, *маючого* (6 зв.), *за жоны* (7), *жвны* (7 зв.), *з(ъ) жонами* (9 зв.), *пахнѣчого*, *незличоными*, *вышолъ* (8 зв., 10), *ничого* (10, 13, 19 зв., 20 зв., 27, 28), *мешкаючого* (10 зв.), *w(т)шолъ* (11), *чомоу* (12, 15 зв., 22, 26), *пришолъ*, *хотачого* (13), *мовачого* (14), *не пришолъ*, *неоу́лѣчоный* (14 зв.), *оушолъ* (15), *мѣжбойства*, *начнѣшшой* (16), *незличоныхъ* (17 зв.), *належаюче* (19), *пошолъ* (20), *дла чого* (20 зв., 25, 27 зв.), *в чомъ* (20 зв.), *оу́лѣчоныхъ* (24 зв.), *боу́дѣчой* (26 зв.), *по чомъ* (27), *повѣжнѣшшой*, *оу́цтвѣшшой* (27 зв.), *вашого* (28 зв.), *пывоу́чого* (30 зв.), *вытѣкаючого*, *чиначого* (31).

Перехід *e>o* фіксується також після *j*: *внѣфлеш(м)* (27 зв.).

– початкове *o* на місці *e* (*je): *вдного* (1), *w(д)но* (4), *вднотайне* (6 зв.), *вдинъ* (10 зв.), *одина(ч)ка* (11 зв.), *одинъ* (3, 7 зв., 14, 22 зв., 29, 30, 31 зв.), *одн(н)* (9 зв., 31 зв.), *одинъ* (3 зв.), *одно* (15 зв.), *одного* (16 зв., 28 зв.), *однн* (20 зв.), *одномоу* (16 зв.), *одномъ* (18 зв.),

однотайне (15, 27), *одною* (15, 32), *одноу* (31 зв.), *однѣ* (20), *одны(м)* (5 зв., 15, 32), *одныхъ* (20), але *єдинодоу́шно* (15), *єдиномъ* (32), *єдиноу* (32), *єднны* (31 зв.), *єднотайне* (14 зв.).

– початкове *ro-* (*ort): *розѣмѣ* (2 зв.), *з розѣмомъ* (7 зв.), *розѣменьє* (16 зв.), *розѣмомъ* (3, 7 зв.), *розѣмъ* (3 зв., 4), *розѣмъ* (1 зв.), *розѣмѣ* (2 зв.), *розѣмѣ(т)* (19, 20 зв.), *розѣмѣете* (26 зв., 30), *розѣмѣешъ* (6 зв., 10 зв.), *розѣмѣеш(ъ)* (12 зв., 27), *розѣмѣе(ш)* (3), *розѣмѣли* (11), *розѣмѣти* (21), але в цитаті: *розѣма* (6 зв.), а також: *разѣчннн* (23), *разѣшати* (26 зв.), *ра(з)смотреніє* (32), *раз(ъ)сыпали* (17), *раз(ъ)сыпана*, *ра(з)сыпана* (16), *разѣлаетса*, *разѣченіа* (14 зв.), *разѣчннн* (14);

– вияви *ě: 1) залежать від наголосу (у наголошеній позиції – *ѣ*, у ненаголошеній – *є*), як у поліських говорах: *вѣдати* (2), *хотѣти* (3), *сѣлье* (5), *пойдѣмъ*, *згодѣмса* (7), *з дѣтми* (32), але *видети* (2), *не полену́йся* (4 зв.), *на свѣте* (6 зв.), *помешанье* (7), *осветилъ еси* (31 зв.), *телесныхъ(ъ)* (11), *приежджалъ* (11 зв.), *ведиле* (10 зв.), *владыце* (18), *вѣре* (12 зв.), *корцире* (17 зв.), *замешали* (15), *замеша(н)а* (16), *посветчаютъ(ъ)* (22 зв.);

– написання *e* замість *ѣ* в тому випадку, коли ця літера позначає звук у наголошеній позиції, або ж *ѣ* на місці *e*: *са не прогневалъ* (6), *наведити* (19), *нае(л)* (5 зв.), *навелъ* (10 зв.), *розѣменьє* (16 зв.), *єха(л)*, *єхати* (18 зв.), *опекъ* (29), *птоломѣй* (8 зв., 9);

– не залежить від наголосу рефлекс *ě>*i*, що відзначає південноукраїнські вияви *ě: *процвѣтали* (31 зв.), *з(ъ)нст(є)* (3 зв.), *наиздѣвъ* (5 зв.);

– «новий *ѣ*» як результат зміни етимологічного *e в новому закритому складі: *пре(з) мѣчъ* (18), *за пѣчью* (30);

– зміна *ę, *ʼa>*e* в ненаголошених складах як характерна ознака поліських говорів: *огледае(т)* (5 зв.), *вѣ светыню* (8 зв.), *вспомену́вши* (17 зв.), *загледалъ* (30), *видечи* (23 зв.), *сталосє* (13), але *свѣтовливѣю* (10 зв., 17), *видачи* (2 зв., 8, 11, 13, 28 зв., 30 зв.), *сталоса* (10 зв., 11);

– зміни давніх *i, *ы>*i*: *короткими* (18 зв., 20 зв.);

– переважання написання літери *и*, рідше – *і* в тих самих позиціях: *лістѣ*, *на листѣ*, *єпископа*, *приводіла* (2), *одінъ* (3 зв.), *чиніти* (4 зв.), *відѣль* (6), *видѣль* (6 зв.), *злѣчннн* и *з(ъ)єднчннн* (8 зв.);

– вияви *жс* на місці *dj: *роз(ъ)сѣжаєтъ* (5 зв.), *вожъ* (6), *твержа* (12 зв.), *межи* (6 зв., 12 зв., 13 зв., 15, 21, 23, 24, 25, 27, 27 зв., 30 зв.);

– африката *дж*: *приежджалъ* (11 зв.);

– чергування *y* // *є*: *на(д) оу́весь свѣтъ* (15 зв.); перехід *y>в*: *Ѣау́л(ъ)*, але: *савла* (26);

– відображення наслідків асиміляції приголосними *j* у фіналях іменників: *недѣа(н)є* (3 зв.), *перемѣ(р)а* (8), *на звѣре(н)є* (10 зв.), *в(ъ) распороше(н)є* (14 зв.), *оплева(н)а*, *замеша(н)а*, *затражне(н)а* (16), *в(ъ) писа(н)ю* (20 зв.), *оушанова(н)є* (25 зв.), *вклада(н)а* (26 зв.), *замеша(н)а* (16).

У тексті це явище представлено з переважанням написання двох графем: *w* *залецанью* и *прехвалляню* (1, 2), *вѣдованье*, *занеѣбанье*, *w(т)писован(ъ)ю*, *до штованья* (2), *прочитанье*, *оузнанье*, *зшошеньемъ* (3), *свѣтлостью* (3 зв.), *старанье* (4), *насѣнье*, *прироженью* (5), *позренье(м)*, *насѣнье* (5 зв.), *в(ъ) писанью* (6),

¹ Тут і далі у круглих дужках подається номер сторінки писемної пам'ятки, скорочення зв. – позначає зворот сторінки.

помешанье, соумнѣнья, помешанье (7), старанье (8), взатье (9 зв.) **ω(т)кѣпенье** (13), але **ω(т)писован(ъ)ю** (2), **вѣдован(ъ)а** (5);

– асиміляція *c – z*, рідше *m – d* у прийменниках і префіксах: **с хананеш(м)**, **з ними** (7), **с паннами** (11 зв.), **здираете** (26), **с книгъ** (26), **с фѣндаментъ** (28 зв.), **з робаты**, **с тылъ** (30), але **роспрошителю** (3). Пор.: **невеспече(н)ство**, **неве(з)печ(ъ)ностей** (2);

– дисиміляція *чѣт – шѣт*, *кѣт – шѣт* як наслідок за-непаду зредукованих: **што** (6, 6 зв.), **хто** (6, 28 зв.);

– розрізнення вимови й написання літер *г і кг* (останнє часто вживається в запозичених словах): **господаръ** (5 зв.), **кгда** (2, 6), **кгре(ц)кой** (3), **фикгоура**, **никгда** (8 зв.), **кгвалт(в)** (16), **кглансъ** (17 зв.), **фо(л)кгоуе(т)** (24 зв.), **кгрецког** (29), **кгреквѣ**, **кгроунтъ** (29);

– м'якість/твердість шиплячих приголосних, *ц і р*: **чюжомъ** (2), **чюжоу** (2 зв.), **чюдъ** (10), **бачю** (20), **вашю** (16, 20), але **неве(з)печ(ъ)ностей** (2), **чѣжіе**, **в чѣжи(х)** (28), **бачъ** (30), **вашъ** (15), **припоминаешъ** (4 зв., 6),

припоминаеш(ъ) (17 зв.), а також: **працахъ** (24 зв.), **працъ** (3), **працы** (2 зв.), **завѣрали**, **вѣръ** (27, 31 зв.);

– твердість/м'якість *в*: **на любов(ъ)** (5 зв.), **здоров(ъ)а**, але **в(ъ) здорověю** (9), **кровь** (17).

Отже, в стародруці 1598 року виявляються південно- і північноукраїнські мовні риси: зміна *ѣ, >'а >е – поліська риса, тоді як **ѣ** замінено на **е** чи **и**, що відображає фонетику різних територіальних зон.

Рукописні варіанти «Отпису» збереглися в збірниках XVII і XVIII ст. У рукописному збірнику під назвою Кормча XVII ст. він був переписаний повністю, проте із замінами, переважно фонетично-орфографічного плану. Після нього також уміщена «Історія о ЛиСтрїйско(м) то естъ ω развойническомъ ферарскомъ аво флорен(ъ)скомъ синодѣ, в(ъ)кротцѣ правдиве списанаа», що частково відтворює структуру полемічного комплексу 1598 р.

Проілюструємо виправлення і доповнення в рукописі порівняно зі стародруком, що свідчить про напрямок фонетично-орфографічних змін:

Отпис, першодрук 1598 р.	Отпис, рукописна Кормча XVII ст.
Ѡдног (1); залецанью , прехваланью (1); на чюжомъ (2); видѣти (2); не поленоуѣса (4 зв.); залецаешъ (4 зв.); дочасные (2); роспрошителю (3); свѣтчъ (4), свѣтчитъ (5 зв.); оуправиль (6); нерд(з)сѣдныє (7); фикгоура (8 зв.); огледае(т) (5 зв.).	ѣдиног (682); залецаню , прехваланю (682); на чѣжомъ (682); видѣти (682 зв.); не полѣноуѣса (684 зв.); залицаешъ (684 зв.); дочастные (682 зв.); роспоршителю (683 зв.); свѣ(д)чъ (684 зв.); свѣ(д)чи(т) (685 зв.); в(ъ)правиль (685 зв.); неро(з)сѣдныє (687); фѣгѣра (688); огладае(т) (685 зв.).

У рукописному тексті XVII ст. відбуваються заміни тих написань, які виявляють поліські фонетичні риси (**не поленоуѣса** – **не полѣноуѣса**), а також заміни церковнослов'янської фонетики на українську (**роспрошителю** – **роспоршителю**, **нерд(з)сѣдныє д неро(з)сѣдныє**) і навпаки (**Ѡдног** – **ѣдиног**).

Переклад «Отпису», в якому очевидна церковнослов'янська мовна основа, зафіксований у рукописі XVIII ст.: «Книга сіа естъ переводъ на чистый російскій ѡзыкъ, имѣющейсѣ въ библиотекѣ Кієвопечерской, ___ года въ Вилнѣ употребляемымъ тогда ѡзы-

комъ печатанной и под но(м): 122^м въ библиотекѣ записанной книги переводъ сей учинень 1795 года». Одна з її частин – «Отвѣтъ на грамоту, которую прѣосвященный Іпатїй епископъ Володимирскїй и Бржескїй къ его сіятельству князю Костянтину Острожскому воеводѣ Кієвскому, похваляя восточноу церкви съ западноу соединеніе или согласіе, 1598 года писалъ, нижайшимъ причетнико(м) Острожской церкви того жъ года учиненный» (Ш. Ф. 306.200 (128)).

Для порівняння наводимо початок передмови **До читателя**:

Отпис, першодрук 1598 р.	Отпис, переклад XVIII ст.
Велико естъ, вѣдованье на чюжомъ закладати фѣдаментѣ невеспече(н)ство. не менша, несвон(м) радити домомъ троудность. тымъ бошаа важитисѣ вѣдати и потрафити в(ъ) чїй оумысль (2).	Великая естъ опасность, создаты зданіе на чѣждемъ основаніи. Не меньшая неудобность, не свон(м) оуправлять домомъ. Тѣмъ боольшая дерзость силитсѣ вѣдати и попасть в чїй замысль (240).

Разом із ним перекладено усі тексти з полемічного стародруку 1598 р., у тому числі «Апокрисизъ» (арк. 1–238 зв.) та «Історія о ЛиСтрїйскомъ, то естъ развойническомъ Феррарскомъ, или Флорентїйскомъ соворѣ» (арк. 269–288 зв.), що повно передає його структуру в рукописній збірці.

Висновки: у стародруці «Отпису» 1598 року відбито південно- і північноукраїнські фонетичні риси із перевагою останніх, що характеризує тогочасний мовний узус XVI ст. Зіставлення цього тексту з рукописом XVII ст. засвідчує фонетично-орфографічні заміни, за якими простежується тенденція до написання літер **ѣ** та **а**, що зневиразняють поліські мовні особливості. Переклад «Отпису» XVIII ст. відображає церковнослов'янську мовну основу.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Возняк М. Письменницька діяльність Івана Борецького на Волині і у Львові. – Львів: Вид-во Львівського держ. ун-ту, 1954. – 68 с.
- [2] Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 502 с.
- [3] Кралюк П. Клірик Острозький // Острозька академія XVI – XVII ст. Енциклопедичне видання. – Острог, 2008. – С. 149-150.
- [4] Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636). – К.: Наукова думка, 1990. – 192 с.
- [5] Яременко П.К. Спроба розкриття псевдоніма Клірика Острозького // Наукові записки Львівського педагогічного інституту. – 1960. – Т. 16. – С. 3-20.
- [6] Мозер М. Что такое «простая мова»? // Studia Slavica Hung. 47/3-4. – 2002. – С. 221-260.
- [7] Мозер М. О «простой мове» // Этнокультурные и этноязыковые контакты на территории Великого княжества Литовского. Материалы междунар. конф. – М., 2006. – С. 112-130.
- [8] Мойсієнко В.М. Фонетична система українських поліських говорів у XVI – XVII ст. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 448 с.
- [9] Чепіга І.П. Взаємодія української і церковнослов'янської мов XVI ст. (на матеріалах перекладів Євангелія) // Записки НТШ. – 1995. – Т. 229. – С. 277–288.
- [10] Шевельов Ю. Исторична фонологія української мови; пер. з англ. – Харків: Акта, 2002. – 1054 с.
- [11] Мойсієнко В.М., Ніка О.І. «Проста мова» в Україні і Білорусі XVI століття. Доповідь до XV Міжнародного з'їзду славистів. – К.: НБУВ, 2013. – 25 с.
- [12] Кириличні стародруки 15 – 17 ст. у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського / Уклад. Н.П. Бондар, Р.С. Кисельов, за участю Т.М. Росовецької; заг. ред. Г.І. Ковальчук. – К., 2008. – 232 с., 44 арк. іл.

REFERENCES

- [1] Voznyak, M. Ivan Boretsky's writing activity in Volyn and in Lviv. – Lviv: Lviv State University Publisher, 1954. – 68 p.
- [2] Isajevych, J. Ukrainian book-publishing: the origins, development, problems. – Lviv: I. Krypjakevych Institute of Ukrainian Study, 2002. – 502 p.
- [3] Kralyuk, P. Kliryk Ostrozky // Ostrog Academy in XVI – XVII cent. Encyclopedia. – Ostrog, 2008. – P. 149-150.
- [4] Mycko, I.Z. Ostrog Slavic-Greek-Latin Academy (1576–1636). – K.: Scientific Thought, 1990. – 192 p.
- [5] Yaremenko P.K. An attempt of interpretation of Kliryk Ostrozky's pen name // Scientific Notes of Lviv Pedagogical Institute. – 1960. – Vol. 16. – P. 3-20.
- [6] Moser, M. What "prosta mova" means? // Studia Slavica Hung. 47/3-4. – 2002. – P. 221–260.
- [7] Moser, M. About "prosta mova" // Ethnocultural and ethnolinguistic contacts on the territory of the Grand Duchy of Lithuania. Proceedings of International Conference. – M., 2006. – P. 112–130.
- [8] Moysijenko, V.M. Phonetic system of Ukrainian Polissya dialects in XVI – XVII cent. – Zhytomir: I. Franko State University of Zhytomir Publisher, 2006. – 448 p.
- [9] Chepiga, I.P. The interaction of Ukrainian and Church Slavonic languages in XVI cent. (based on translations of the Gospel) // Notes of T. Shevchenko Scientific Society. – 1995. – Vol. 229. – P. 277–288.
- [10] Shevelyov, J. Historical phonology of Ukrainian language; transl. from English. – Kharkiv: Acta, 2002. – 1054 p.
- [11] Moysijenko, V.M., Nika, O.I. «Prosta mova» in Ukraine and in Belarus in XVI cent. Report to XV International Congress of Slavic. – K.: V.I. Vernadsky National Library of Ukraine, 2013. – 25 p.
- [12] Cyrillic printed books of 15th – 17th cent. in V.I. Vernadsky National Library of Ukraine / Edit. by G.I. Kovalchuk. – K., 2008. – 232 p., 44 sheets., il.

Old-printed Kliryk Ostrozky' "Otpis" in manuscript copies and translations of the XVII – XVIII centuries: Phonetics

O. Nika

Abstract. The article compares the polemical Kliryk Ostrozky' "Otpis", published in Ostrog in 1598, with a handwritten list of the XVII century and with translation of this text, made in the XVIII century. The basic phonetic characteristics of old-printed "Otpis" are identified. These phenomena are analyzed in the context of the language usage of determined period. The author defines and describes phonetic and orthographic replacements of the manuscript of XVII century.

Keywords: *Kliryk Ostrozky' "Otpis", Old-printed Publication of 1598, manuscript copy of the XVII century, language usage, phonetic characteristics*

Системність як методолого-теоретичний принцип збирання та опрацювання фольклору

О.Л. Оверчук

Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Paper received 10.10.15; Revised 15.10.15; Accepted for publication 06.11.15.

Анотація. У статті розглядається проблема системного аналізу фольклору як основи збирацько-дослідницької діяльності. Схарактеризовано впровадження системного підходу і положень теорії систем у культурологічну й антропологічну методології, що довело плідність принципу плюралізму і змагальності ідей у науці. Автором обґрунтовано значення системного підходу, що оптимізує виявлення закономірностей і зв'язків фольклорних явищ, для розвитку науки про усну народну творчість.

Ключові слова: фольклор, фольклорний текст, фольклористика, збирацько-дослідницька діяльність, система, системність, системний підхід

Вступ. Упродовж століть створення науково-методологічних систем, розвиток системних методів завжди було справою непересічних особистостей. Тому цілком слушно С. Адоньєва, характеризуючи внесок В. Проппа у розвиток гуманітарних наук, вказала на взаємозумовленість авторитету в науці й системи, яка є найвищим досягненням дослідницького генія: «Причина, внаслідок якої слово вченого стає авторитетним і підлягає цитуванню навіть тоді, коли його наукова система давно стала об'єктом «археології гуманітарних наук», лежить у площині особистісних характеристик» [16]. Не випадає сумніватися, що в українській фольклористиці ціла когорта талановитих особистостей, які обрали системний напрямок організації наукового дослідження.

У межах системного підходу розробляються нові, порівняно з попередніми етапами розвитку наукового пізнання, моделі пояснення змісту народнопоетичного тексту, звичаєвого права, обряду, в основі яких – пошук цілісності об'єкта та виявлення типології зв'язків з іншими об'єктами. Натомість аналітичний метод сприяє аналізу фольклорного смислу у багатоманітності форм його прояву; ці форми поділяються й розчленовуються; у фольклорне поле входять об'єкти, які раніше вважалися етнографічними, мистецькими, культурологічними. Системний підхід відкрив нові можливості розглядати одиницю дослідження – традиційний смисл, фіксує цілісність якостей об'єкта, його структуру, динаміку розвитку в часі, а не лише описуючи «новоприбулий» фольклорний текст.

У вивченні фольклору поняття системності набуло специфічного значення: сюжет вербального твору і традиційний смисл невербального явища вивчаються в декількох системах зв'язків. Причому фольклорні твори різних жанрів розглядаються у різних системах елементів і зв'язків. Ці системи, що ґрунтуються на колективному мисленні народу, стійкі, але водночас і варіантні, отже, простеживши шляхи зміни традиційного смислу у різних творах, можна напрацювати методичний апарат системного дослідження лише після накопичення великого масиву фольклорного матеріалу.

Огляд праць із теми. Упровадження системного підходу і положень теорії систем у культурологічну й антропологічну методології довело плідність принципу плюралізму і змагальності ідей у науці. Перші спроби застосування системного методу в культурології простежуються у працях Л. Вайта «Наука про культуру» (1949), «Еволюція культури» (1959), «Поняття культу-

ри» (1973) [2]. Ідеї Лезлі Вайта сформулювали уявлення про традиційне знання як категорію динаміки розвитку соціокультурного середовища. Після цього моделювання культурних конфігурацій стану народної свідомості вже не обходилося без поняття «система». Розуміння культури як системи продемонстрували у своїх працях Б. Малиновський, П. Сорокін, Т. Парсонс та ін.

Поняття «система» і «системність», що завоювали високий авторитет у німецькій класичній філософії, часто критикувалися в ірраціоналістичних течіях XIX–XX ст., оскільки системність часто ототожнювалася з формально-педантичною процедурою упорядкування значень [8, с. 13–18]. Проте представники жодного з наукових напрямків, заперечуючи надбання попередників, все ж не могли обійтися без посилань на опозиційні авторитети, а згодом визнавали цінність багатьох їхніх висновків. Узагальнюючи значення системного і структурного підходів у соціології, П. Блау наполягав на пошуку «спільного знаменника, який дозволяє знайти дотичне у цих підходах з одного боку і провести розмежування між ними і підходами інших учених – з іншого» [4, с. 12]. Таким спільним знаменником виявилася категорія «системності»: зі становленням теорії систем вона стала інструментом дослідження культурної реальності й проникла в гуманітарну наукову практику опанування соціокультурних площин. Системний підхід, при якому об'єктом дослідження постає сукупність взаємопов'язаних елементів, являє собою форму додатка до теорії пізнання і діалектики дослідження процесів, які відбуваються у суспільстві, природі, творчості. Кожний об'єкт при цьому є водночас системою й підсистемою, тобто елементом більш загальної системи [10, с. 312].

Мета. Мета представленої статті полягає у здійсненні аналізу методологічного інструментарію, виробленого Південно-західним відділом Російського географічного товариства, на рівнях: фіксація, систематизація, класифікація та наукове опрацювання фольклорного матеріалу. Також автор конкретизує сутність системного підходу, його роль та значення для розвитку фольклористики.

Матеріали та методи. Для всебічного висвітлення заявленої проблеми застосовано комплекс наукових методів. В основу дослідження покладено *історіографічний* і *культурно-історичний* методи, які уможливають пояснення важливості системного підходу при аналізі фольклорних явищ. У дисертації також використано *описовий*, *типологічний*, *порівняльний* методи.

Результати та їх обговорення. Тепер системний підхід широко використовується не лише в природничих науках, але й в історії, етнології, психології, філології, мистецтвознавстві. У фольклористиці за своїми пізнавальними тактиками системний підхід має багато спільного із структуралізмом і структурно-функціональним аналізом, які також оперують поняттями «система», «системність», «структура», «функція». Але фольклористика акцентує увагу на різномісних зв'язках фольклорного явища в плані передавання традиційного смислу. До того ж принципи системного підходу є більш гнучкими і осяжними, вони не настільки жорстко обмежують концепцію і не абсолютизуються так, як це спостерігається в багатьох інтерпретаціях структуралізму і структурно-функціонального аналізу [15].

Сучасна наука про народну творчість характеризується плюралізмом наукових підходів до вивчення фольклорного явища. Науковці сьогодення, пропонуючи новітні методики вивчення фольклорних текстів, інтегративні засоби їх пізнання, так чи інакше повертають до життя ті прийоми, які були вже апробовані ученими, що закладали підвалини інтегративного, комплексного наукового освоєння фольклорного факту.

Фундаторами наукового осягнення фольклорної картини світу України є перші наукові осередки, з посеред яких чільне місце належить Південно-західного відділу Російського географічного товариства (далі – ПЗВ РГТ), що нараховувало близько 200 членів. Їхні імена для науковців багатьох поколінь позначають добу становлення української фольклористичної науки: В. Антонович, Г. Галаган, Ф. Вовк, А. Димінський, М. Драгоманов, П. Житецький, С. Завойко, Г. Залюбовський, П. Іващенко, О. Кістяківський, М. Константинович, Г. Купчанко, М. Левченко, М. Лисенко, А. Лоначевський, І. Манжура, О. Маркович, І. Новицький, Я. Новицький, І. Рудченко та П. Рудченко, О. Русов, С. Русова, М. Симонов (Номис), Ю. Федькович, П. Чубинський, Д. Яворницький та багато інших. Ураховуючи досвід збирання, класифікації та публікації народознавчого матеріалу своїми попередниками, саме представники ПЗВ РГТ у 70-ті роки XIX ст. запропонували нову методологію наукових досліджень фольклорного тексту як синкретичного явища, що цілісно зберігає етнічну інформацію.

Грунтовне обстеження конкретного регіону та фіксацію різноманітних фольклорних утворів із використанням експедиційного методу здійснював і М. Костомаров. Так, П. Попов зауважив: «Незважаючи на похилий вік і хвороби, вчений [М. Костомаров – О.О.] брав особисту участь у фольклорно-етнографічних подорожах. У травні 1872 року разом з Чубинським він відвідав місця подій Коліївщини 1768 року та визвольної війни 1648 - 1654 років... іздив він для для безпосереднього вивчення історії і фольклору» [12, с. 96]. Отож, ми маємо можливість пересвідчитися в тім, що спільні пошуки фольклору, відповідно – вироблення методології польової фольклористики – результат співпраці досвідченого наставника та талановитого послідовника. Саме тому збирацький і дослідницький типи діяльності у фольклорі найбільш взаємопов'язані і взаємопроникні. Дослідження фольклорних явищ окремого регіону, як те було поставлено за мету ПЗВ РГТ, є одним із прикладів такої інтегративної діяльності.

Із позицій сучасної фольклористики такий висновок постає у річищі концепції О. Івановської, ключовим положенням якої є розуміння фольклору як образної системи традиційних смислів та функціональної системи суб'єктності його носіїв [7]. Так, О. Івановська дає визначення фольклору як цілісної системи, яка складається з елементів, що за певними правилами тісно взаємодіють один з одним і з навколишнім середовищем, із визначенням мови як системи, сформульованої Ф. де Соссюром. Фольклорна сфера розглядається нею як відносно самостійна система, з одного боку, і як елемент інших систем, з іншого.

Слушною є думка дослідниці про системність як одну з найважливіших характеристик фольклору, яка виявляється в тому, що її елементи складають комплексну когерентну структуру, рівні якої визначаються взаємодією цих елементів, при цьому кожен рівень може бути представлений у вигляді окремої системи. Система фольклору при всій своїй нормативності в природних умовах існування є відкритою і такою, що розвивається, для котрої властиві процеси дифузії, конверсії, трансформації. У складній поліелементній фольклорній системі через універсальність її функцій узгоджуються в єдиному цілому різні за природою і призначенням форми культурної діяльності. Доцільність системного підходу в межах фольклорного тексту пояснюється тим, що в тексті інтегруються системність і структурність фольклору, інтенційно зумовлені ознаки адресата та адресанта, його концептуальна творча сфера [7]. Ця теорія постала у розвиток ідеї К. Богданова, який вважає, що «фольклор... не може мислитися інакше, ніж набір текстів, об'єднаних спільним смислом...» [5, с. 54]. До сьогодення системний підхід у фольклористиці не існує у вигляді строгої теоретичної і методологічної концепції: він лише виконує евристичні функції, залишаючись сукупністю пізнавальних тактик і принципів, що спрямовують дослідження. Це спрямування відбувається двома шляхами: 1) методи системного підходу дають змогу фіксувати брак методологічного інструментарію в освоєнні фольклорного поля; 2) принципи системного підходу суттєво допомагають формулювати нові предмети дослідження, передбачаючи їхні структурні й типологічні характеристики, сприяючи конструюванню доцільних дослідницьких програм.

Системний підхід відкриває нові можливості розглядати одиницю дослідження – традиційний смисл, фіксуючи цілісність якостей об'єкта, його структуру, динаміку розвитку в часі, а не лише описуючи «новоприбулий» фольклорний текст. Фольклористика, використовуючи досвід системних досліджень, накопичений у суміжних галузях знань, прагне відстежувати традицію у видах духовної діяльності та в матеріальних формах її прояву. При цьому фольклористика не може спиратися лише на системні принципи соціально-гуманітарного пізнання. Має рацію В. Анікін: «На жаль, досвід збирачів і публікаторів ще багато в чому не осмислений, але вже зараз є підстави заперечувати абсолютизацію якогось одного принципу і вважати його єдино можливим і єдино прийнятним. Завжди треба пам'ятати про те, що може дати той чи інший принцип, а чого не дасть» [1, с. 371-372].

Висновки. Отже, системний підхід до фольклорних явищ як об'єктів із традиційним смислом є одним із незаперечних досягнень концептуальної бази сучасної фольклористики. Однак ми переконані, що ці глибокі загальнотеоретичні висновки не могли б здійснитися, якби видатні збирачі, учені-фольклористи не заклали методологічні підвалини системного підходу і на його основі не упорядковували змістові та формальні аспекти фольклорного матеріалу. Наша думка узгоджується з висновками інших дослідників наукової методології учених-фольклористів. Так, у роботі В. Федас, присвяченій методологічним засадам дослідницької діяльності М. Максимовича, зазначено: «Для нас важливим є те, що М. Максимович розглядав народнопоетичний твір як комплексне явище, що має системний зв'язок не лише з творцем, але й з виконанням та виконавцем. Змістові і власне художні елементи тексту він досліджував у нерозривному зв'язку з особистістю того, хто їх доносить до слухача або передаватиме нащадкам» [13, с. 102].

Можемо стверджувати, що фольклорні об'єкти у світлі системного підходу уже традиційно розглядаються як підпорядковані завданню і цілям дослідження, завдяки чому постають ланками єдиного дослідницького механізму, що діє за визначеними принципами. Ці принципи дають змогу не лише впорядковувати фольклорний матеріал, демонструючи внутрішні зв'язки і провідні функції, а й визначати позитивну роль кожного елемента у системі передавання традиційних смислів. До цих принципів відносять: 1) цілісність, яка дає змогу розглядати систему як єдине ціле і як підсистему для вищих рівнів; 2) ієрархічність будови, тобто наявність багатьох елементів, розміщених на основі підпорядкування нижчих рівнів вищим рівням; 3) структурність, що дозволяє аналізувати кожний окремий елемент за його ознаками, якостями і функціями усієї структури; 4) множинність, завдяки якій можна використовувати багато моделей для опису елементів; 5) системність як здатність об'єкта виявляти усі ознаки системи [11; 9, с. 65-70].

Виходячи із зазначеного вище, у контексті системного підходу ми тлумачимо фольклорні явища як ці-

лісну множинність елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними. У підвалини системи закладається системотворчий чинник, організаційне начало, яке визначає спрямування усієї функціональної специфіки окремих елементів.

Спираючись на фундаментальні висновки в теорії систем [14], ми узагальнюємо, що застосування системного підходу в гуманітарних науках передбачає обов'язкове використання таких методів: 1. Системно-елементного або системно-комплексного, який полягає у виявленні елементів, які утворюють певну систему. У фольклористиці це окремі тексти, архетипи, традиційні ідеї. 2. Системно-структурного, який полягає у виявленні внутрішніх зв'язків і залежностей між елементами і дає змогу уявляти внутрішню організацію досліджуваної системи, як, наприклад, у пошуку спільних фольклорних мотивів у різножанрових фольклорних комбінаціях. 3. Системно-функціонального, що передбачає виявлення функцій, виконання яких об'єднує елементи в систему. Зокрема, таким методом досліджено функції подолання внутрішніх особистісних конфліктів у рекуртській темі українського фольклору [6, с. 66-77]. 4. Системно-цільового, який спрямований на визначення цілей створення системи. 5. Системно-ресурсного, який полягає у виявленні масиву матеріалу, який стає ґрунтом для створення системи. 6. Системно-інтеграційного, який дозволяє розкрити якісні ознаки системи, що забезпечують її цілісність. 7. Системно-комунікаційного, що означає необхідність виявлення зовнішніх зв'язків даної системи з іншими. У фольклористиці встановлення таких зв'язків з іншими антропологічними галузями є неодмінною умовою появи прогресивних гіпотез. 8. Системно-історичного, який дає змогу з'ясувати умови виникнення системи, етапи її формування, сучасний стан і перспективи розвитку.

Таким чином, зважаючи на проведені дослідження, можемо стверджувати, що системний підхід є головною рушійною силою фольклористичного дослідження, оскільки спонукає науковця від моменту збирання і опису фольклорних явищ до узагальнення, проведення аналогій, створення ієрархічної будови фольклорного відображення народної свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Аникин В.П. Теория фольклора : курс лекций / В.П. Аникин. – [2-е изд., доп.] – М. : Книжный дом «Университет», 2004. – 428 с.
- [2] Белик А.А. Культурология: антропологические теории культур : учеб. пособ. / А.А. Белик ; Рос. гос. гуманитар. ун-т. – М. : [Б. в.], 1999. – 238, [1] с.
- [3] Берг Л.С. Всесоюзное Географическое общество за сто лет. 1845–1945 / Л.С. Берг ; Акад. наук СССР. – М. ; Л. : Изд-во Акад. наук СССР, 1946. – 263 с. – (Науч.-попул. серия).
- [4] Блау П. Различные точки зрения на социальную структуру и их общий знаменатель / П. Блау // Американская социологическая мысль / сост. Е.И. Кравченко ; под ред. В.И. Добренкова ; пер. – М., 1994. – С. 8–29.
- [5] Богданов К. Повседневность и мифология : исследования по семиотике фольклорной действительности / К. Богданов. – С.-Пб. : Искусство, 2001. – 437 с.
- [6] Ивановська О.П. Подолання внутрішніх особистісних конфліктів у рекуртській темі українського фольклору / О.П. Ивановська // Вісник Київського славистичного університету. – К., 2005. – № 22. – С. 66–77.
- [7] Ивановська О.П. Український фольклор як функціонально-образна система суб'єктності : моногр. / О. П. Ивановська. – Київ : ТОВ УВПК «ЕксОб», 2005. – 226, [2] с.
- [8] Каган М.С. Системность и целостность / М.С. Каган // Вопросы философии. – 1996. – № 12. – С. 13–18.
- [9] Кармин А.С. Общество в свете системного подхода / А.С. Кармин // В диапазоне гуманитарного знания : сборник к 80-летию профессора М.С. Кагана. Серия «Мысли-тели». – С.-Пб., 2001. – Вып. 4. – С. 34–51.
- [10] Кононенко Б.И. Большой толковый словарь по культурологии / Б.И. Кононенко. – М. : Вече ; АСТ, 2003. – 509, [2] с. : ил.
- [11] Коськов М.А. Системный подход в культурологии / М.А. Коськов // Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века. К 80-летию профессора Моисея Самойловича Кагана : материалы междунар. науч. конф. 18 мая 2001 г., Санкт-Петербург. – С.-Пб., 2001. – Вып. 12. – С. 65–70.
- [12] Попов П.М. М. Костомаров як фольклорист і етнограф (1817–1885) / П. М. Попов ; Акад. наук УРСР, Ін-т мистец-

- твознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського. – К. : Наукова думка, 1968. – 113 с.
- [13] Федас В.В. Науково-теоретичні засади фольклористичної діяльності Михайла Максимовича : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07 / Федас Валентина Володимирівна ; Київ. нац. у-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 200 арк.
- [14] Щедровицкий Г.П. Системное движение : смысл и возможные результаты / Г.П. Щедровицкий // Системно-кибернетические аспекты сознания. – Рига : Зинатне, 1985. – 324 с.
- [15] Юдин Э.Г. Методология науки. Системность. Деятельность / Э. Г. Юдин. – М. : Эдиториал УРСС, 1997. – 444 с. : ил., портр. – (Философы России XX века) (Системный подход. Научная школа = Systems approach).
- [16] folk.ru: Русский фольклор в современных записях / URL : <http://www.folk.ru>.

REFERENCES

- [1] Anikin, V.P. Theory of Folklore : Lectures / V.P. Anikin. - [2nd ed. , Ext.]. – M. : Book house «University», 2004. – 428 p.
- [2] Belik, A.A. Cultural studies : anthropological theories of Cultures : Textbook / A.A. Belik ; Rus. State humanit. Univ. – M. : [W. p.], 1999. – 238 p.
- [3] Berg, L.S. All-Union Geographical Society for a hundred years. 1845–1945 / L.S. Berg; Acad. Sciences of the USSR. – M.; L. : Publishing House of Acad. Sciences of the USSR, 1946. – 263 p.
- [4] Blau, P. Different views on the social structure and their common denominator / P. Blau// American Sociological Thought. – M., 1994. – P. 8–29.
- [5] Bogdanov, K. Daily life and mythology : research on the semiotics of folklore reality / K. Bogdanov. – S.-Pb. : Art, 2001. – 437 p.
- [6] Ivanovska, O.P. Overcoming of internal personal conflicts in recruiting Ukrainian folklore theme / O.P. Ivanovska // Bulletin of Kyiv Slavonic University. – K., 2005. – № 22. – P. 66–77.
- [7] Ivanovska, O.P. Ukrainian folklore as functional imagery system of subjectivity : monogr. / O.P. Ivanovska. – K. : TOB UVPK «EksOb», 2005. – 226 p.
- [8] Kagan, M.S. Consistency and integrity / M.S. Kagan // Problems of Philosophy. – 1996. – № 12. – P. 13–18.
- [9] Karmin, A.S. The Company in the light of a systematic approach / A.S. Karmin // In the range of human knowledge. – S.-Pb., 2001. – Is. 4. – P. 34–51.
- [10] Kononenko, B.I. Great Dictionary of Cultural Studies / B.I. Kononenko. – M. : Veche ; AST, 2003. – 509 p.
- [11] Koskov, M.A. A systematic approach to cultural studies / M.A. Koskov // The methodology of the humanities in the perspective of the XXI century. – S.-Pb., 2001. – Is. 12. – P. 65–70.
- [12] Popov, P.M. M. Kostomarov as a folklorist and ethnographer (1817–1885) / P.M. Popov ; Acad. Of Sciences of USSR, M.T. Rylskyy Institute of Art Studies, Folklore and Ethnography. – K. : Science Thought, 1968. – 113 p.
- [13] Fedas, V.V. Scientific theoretical principles of folkloristic activity of M. Maksimovich / Fedas V. V. – K., 2005. – 200 p.
- [14] Schedrovitsky G.P. Systemic movement : the meaning and possible outcomes / G.P. Schedrovitsky // System cybernetic aspects of consciousness. – Riga : Zinatne, 1985. – 324 p.
- [15] Yudin, E.G. Methodology of Science. Consistency. Activity / E.G. Yudin. – M. : Editorial USSR, 1997. – 444 c. (Systems approach).
- [16] folk.ru: Russian Folklore in modern recordings / URL: <http://www.folk.ru>.

Consistency as methodological and theoretical principles of collecting and processing of folklore

O.L. Overchuk

Abstract. The article deals with the problem of systematic analysis of folklore as the basis for research activities. The author determines implementation of systematic approach to the theory of cultural and anthropological methodologies. Prospects of application of pluralism and competitive principles ideas in science are proved. The author characterizes the value of the systematic approach, that optimizes the process of identity and relationships of folklore phenomena. The systematic approach affects the development of the folklore science.

Keywords: *folklore, folklore text, folklore science, collective and research activity, system, consistency, systematic approach*

Синтаксическое пространство поэтической драмы Т.С. Элиота «Суини-агонист»

А.К. Олимская*

Херсонский государственный университет, Херсон, Украина

*Corresponding author. E-mail: annpgandzya@yandex.ru

Paper received 28.10.15; Revised 02.11.15; Accepted for publication 11.11.15.

Аннотация. В статье рассматривается синтаксическое пространство поэтической драмы как совокупность синтаксических конструкций, упорядоченных определенными синтаксическими отношениями и связями, что определяет особенности формирования типов композиционно-речевых форм и разновидностей речевых жанров в поэтической драме.

Ключевые слова: синтаксическое пространство, синтаксическая конструкция, композиционно-речевые формы, речевой жанр, поэтическая драма

В филологических работах по изучению поэтического текста поэтическая драма как его разновидность в русле когнитивно-дискурсивной парадигмы освещалась в различных аспектах. Так, образное пространство поэтических текстов освещено всесторонне [см. напр.: 6], однако синтаксическое пространство англоязычной поэтической драмы исследовано недостаточно. В современной когнитивной лингвистике имеются некоторые исследования по изучению ритмико-синтаксической организации стихотворных текстов в лингвосинергетическом аспекте (А.В. Стрельчук, Н.В. Шевельова-Гаркуша) [13; 14], выявлены способы и средства синтаксической организации американских и афро-американских поэтических текстов в лингвокультурном и лингвокогнитивном аспектах (А.В. Стрельчук, Н.В. Воробей,) [7; 13], в когнитивно-прагматичном аспекте обоснованы особенности функционирования в американской поэтической речи определенных синтаксических конструкций (императивных, вопросительных) (Н.С. Алферова, А.В. Заболотская) [1; 9]. Относительно англоязычной поэтической драмы как жанровой разновидности поэтических текстов, то она впервые была исследована только в аспекте организации ее концептуального пространства и лингвостилистических средств его воплощения (А.Н. Передерий) [10]. Однако синтаксический аспект поэтической драмы не получил достаточного освещения, что и обусловило выбор проблематики исследования.

Теоретико-методологической базой исследования служат основные положения традиционной теории синтаксиса о системном взаимодействии единиц микро- и макросинтаксиса в художественном тексте (В.Г. Адмони, И.И.Ковтунова) и новейшие интерпретации сути синтаксических конструкций в когнитивной и конструктивной грамматиках Р. Ленекера и А. Гольдберг. В русле нашего исследования *синтаксическое пространство поэтической драмы* рассматриваем как совокупность синтаксических конструкций, организованных посредством определенных синтаксических отношений и связей, что и определяет особенности формирования типов композиционно-речевых форм и разновидностей речевых жанров в поэтической драме. **Объектом** статьи выступают композиционно-речевые формы в синтаксическом пространстве англоязычной поэтической драмы Т.С. Элиота «Суини-агонист».

Предмет исследования – структурно-семантические виды синтаксических конструкций как единицы микро-синтаксиса и составляющие композиционно-речевых

форм в синтаксическом пространстве англоязычной поэтической драмы Т.С. Элиота «Суини-агонист».

Цель статьи – выявить особенности синтаксической организации англоязычной поэтической драмы Т.С. Элиота «Суини-агонист» путем определения типов и видов композиционно-речевых форм в ее синтаксическом пространстве.

С целью обоснования типов и видов композиционно-речевых форм в синтаксическом пространстве англоязычной поэтической драмы Т.С. Элиота «Суини-агонист» считаем необходимым уточнить понятия «речевой жанр», «речевой акт», «композиционно-речевые формы» и «синтаксическая конструкция». Понятие речевого жанра впервые появилось в работах известного русского ученого М.М. Бахтина. Еще в 30-х гг. XX столетия лингвист обратился к проблеме единиц общения и к так называемым «жизненным жанрам», которые зависят от социальной среды или коммуникативной ситуации [2, с. 74]. Разнообразие речевых жанров неограниченно, так как возможности человеческой деятельности неисчерпаемы [2, с. 250]. Высказывания, вслед за М.М. Бахтиным, отображают специфические условия и цели каждой сферы человеческой деятельности не только своим тематическим содержанием, а и языковым стилем, но прежде всего композиционным построением. Эти три момента – тематическое содержание, стиль и композиционное построение – неразрывно связаны в высказывании и одинаково предопределены спецификой определенной сферы общения. Каждое отдельное высказывание является индивидуальным, хотя каждая сфера использования языка отрабатывает свои относительно стойкие типы таких высказываний, которые и определяются как речевые жанры [2, с. 250].

Таким образом, М.М. Бахтин трактует речевые жанры как «относительно устойчивые тематические, композиционные и стилистические типы высказываний» [2, с. 253]. «Речевые жанры организуют нашу речь практически таким же образом, как её организуют грамматические формы (синтаксические). Мы учимся отливать нашу речь в жанровые формы, и, услышав чужую речь, мы уже с первых слов угадываем его определенное композиционное построение, предугадываем конец, то есть с самого начала у нас складывается впечатление речевого целого, которое в дальнейшем лишь дифференцируется в процессе речи» [2, с. 258; 3].

М.М. Бахтин различает первичные (речевые) и вторичные (литературные) жанры. Первичные (простые) речевые жанры – это короткие реплики бытового диа-

лога, бытовой рассказ, письмо во всех его многообразных формах. Вторичные (сложные) речевые жанры – романы, драмы, научные документы всякого рода, объемные публицистические жанры и короткие военные стандартные команды, фельетоны, объявления, различные формы деловой переписки, рецензии, очерки, аннотации, рефераты, реклама и т. п. Вторичные речевые жанры возникают в условиях более сложного и относительно высокоразвитого и организованного культурного общения. В процессе своего формирования они вбирают в себя и перерабатывают различные первичные жанры, сложившиеся в условиях непосредственного речевого общения [2, с. 240; 6, с. 71].

Во второй половине XX столетия лингвисты дополняют и модифицируют бахтианское определение речевого жанра. Самыми главными факторами заинтересованности современных исследователей проблемами речевых жанров, как справедливо утверждает Ф.С. Бацевич, есть прагматизация лингвистики, ее общее движение к поиску связей между построением речевых образований и компонентами общения – субъектами коммуникации, связями между ними, когнитивными, психологическими, социальными, физическими и ментальными характеристиками [5, с.5]. Интенции коммуникантов определяют их коммуникативные стратегии и тактики, влияют на выбор языкового кода, взаимодействии речевого жанра в общей стратегии дискурса [5, с. 130]. Коммуникативное содержание Ф.С. Бацевич определяет как индивидуальную потенциальную информацию, неповторимый концепт в коммуникации, зависящий от внутреннего мира каждого из участников общения, контекстной коммуникации, специфики и состояния каналов передачи информации, наличия и качества обратной связи, конкретной конситуации общения и других факторов [5, с. 75]. Относительно определения речевого жанра, то для нашего исследования релевантным является предложенная трактовка, Ф.С. Бацевичем, согласно которой речевой жанр – это типичный способ построения речи в конкретной ситуации, предназначенный для передачи определенного содержания; развернутое речевое построение, состоящее из определенного количества речевых актов, в которых коммуникативные стратегии и тактики подчинены коммуникативному намерению говорящего [5, с.51].

Выделяя речевой жанр как промежуточный компонент между дискурсом и речевым актом, Ф.С. Бацевич подчеркивает, что речевые акты, выделенные Дж. Остином и Дж. Серлем, считаются недостаточными, так как с их помощью тяжело выделить и идентифицировать особый речевой жанр. Поэтому, один и тот же речевой акт может входить в некоторые речевые жанры, и, наоборот, в одном типе речевого жанра могут присутствовать разные типы речевого акта. От речевого акта не может быть прямого перехода к дискурсу, так как дискурс включает коммуникативные стратегии и тактики участников общения, моделирование событийного содержания [11, с. 177]. Другими словами, для адекватного осмысления природы и организации дискурса необходима категория речевого жанра, благодаря которой можно учитывать не только интенции участников коммуникации, а и другие составляющие и факторы коммуникативной деятельности людей [5, с. 92-93]. Вслед за Дж. Остином, речевой акт понимаем как

фактически минимальную единицу речи, состоящую из некоторых одновременных речевых действий. Дж. Остин рассматривает речевой акт как трехуровневую целостность, что создается посредством трех видов действия: локутивного, иллюкутивного, перлокутивного [16, р. 43]. Локутивный акт исследователь определяет как собственно акт говорения, выражения, грамматическая организация мысли коммуниканта. Локутивный акт грубо отвечает произнесению определенного предложения с определенным содержанием и референцией, включает акт фонации (произнесение звуков), акт референции (употребление речевых единиц в соответствии с грамматическими правилами и их принадлежность к означаемым их объектами) и акт предикации (приписывание тех или иных особенностей этим речевым единицам). эффект – это влияние на слушателя с помощью Перлокутивный высказывания. Осуществить перлокутивный акт означает предопределить что-либо или достичь чего-либо с помощью говорения, кроме того это просчитанный, целеустремленный эффект [16, р. 44-47].

Ф.С. Бацевич отмечает, что отличия между теорией речевых актов и теорией речевых жанров являются иерархическими, то есть речевые жанры состоят из совокупности речевых актов. Речевые акты определяются как целеустремленное речевое действие, которое происходит в соответствии с принципами и правилами речевого поведения, принятыми в данном обществе; единицы нормативного социоречевого поведения, принятые в определенном обществе, которые рассматриваются в пределах прагматической ситуации. Иначе, речевые акты – это отдельные реплики в диалоге, которые имеют отдельное функциональное значение, функциональное действие и коммуникативную цель в конкретном коммуникативном контексте [4; 15]. Трактование жанра в бахтианском духе фактически уравнивает жанры и речевые акты [5].

Под композиционно-речевыми формами в самом общем виде понимаются сложные функциональные тексто-речевые единства, структурирующие мысль, упорядочивающие ее развитие и придающие ей целостность и законченность. С одной стороны, оформляя целые куски текста, композиционно-речевые формы реализуют композиционные особенности связных текстов, а с другой стороны, являясь законом организации языковых единиц, выступают как сложные синтаксические комплексы [6, с. 73]. Композиционно-речевые формы представляют собой типичные структуры, схемы повторяющихся формальных черт. Они являются системами языковых объединений, отвлеченными от конкретных проявлений речи, однородными формами словесной композиции. Для каждой повторяющейся, эмпирически типичной формы существует какая-то идеальная форма, в которой ясно, в чистом виде выражен тип структуры. Тип превращает существенное в состояние наглядной и понятной реальности, упрощает сложное и запутанное. Речевые формы являются своеобразными целостностями, они характеризуются собственными качествами, которые не сводятся к качествам составляющих их предложений, а определяются структурной связью предложений. Именно структура придает этим целостностям устойчивую форму [6, с. 74]. Другими словами, композици-

онно-речевые формы – это повествование, рассуждение, объяснение, размышление, описание, виды – диалог, монолог, полилог, несобственно-прямая речь [6, с. 73]. В контексте нашей работы **композиционно-речевая форма** трактуется как единица синтаксического пространства, которая определяет его конфигурацию в тексте. Она содержит синтаксические конструкции разной формы (простые, усложненные и сложные) и речевые жанры: просьбы, приветствие, пояснение, аргумент, вопрос и т. д. Композиционно-речевые формы состоят из речевых жанров. *Синтаксическая конструкция* – это двустороннее когнитивно-семиотическое образование, инкорпорирующее значение и формальные средства его выражения. Назначением синтаксической конструкции считается структуризация и символизация содержания. В роли синтаксической конструкции может выступать словосочетание или простые предложения, минимальные по своему составу, и комбинированные конструкции, например, сложные предложения с разными видами синтаксической связи, дееспричастные обороты и т.д.

Композиционно-речевая форма представлена в поэтической драме в виде таких типов, как повествование, размышление, пояснение, авторская ремарка, философское размышление, описание, которые, в свою очередь, оформлены в виде: диалога, монолога, полилога, собственно-прямой речи, несобственно-прямой речи и т.д. Результаты проведенного комплексного поэтико-когнитивного, лингвостилистического анализа англоязычной поэтической драмы позволяют утверждать о преобладании таких видов композиционно-речевых форм, как монолог-притча, внутренний воображаемый монолог-диалог, гротескный диалог. Названные виды композиционно-речевых форм содержат разнообразные речевые жанры, притом преобладание тех или иных речевых жанров и специфика синтаксических конструкций, которыми они выражены, определяет жанровые разновидности поэтических драм.

Учитывая вышеизложенное, англоязычную поэтическую драму Т.С. Элиота «Суини-агонист» определяем как абсурдистскую через наличие в ней таких специфических композиционно-речевых форм, как гротескный диалог, пародический монолог-притчу, иронический диалог, построенный на эллиптических синтаксических конструкциях, репрезентующие реплики действующих лиц, которые содержат каламбур или противоречие, создавая комический эффект. Одной из ключевых тем этой драмы является абсурдность повседневной жизни, ничтожность и греховность человечества. Образная система как категориальный признак анализируемой драмы представлена персонажными образами – главными героями, Суини, Дасти и Дорис и второстепенными действующими лицами: Клипстайн, Крампакер, Сноу и Сваргс. Действие происходит в лондонской квартире, где проживают две женщины среднего класса, Дорис и Дасти. Ожидая гостей, преимущественно мужчин, Дасти и Дорис решают испытать свою судьбу и погадать. Карты Таро предвещают смерть. Вскоре приходят гости и начинается вечеринка. Молодые девушки рассказывают о своем гадании. Суини, слушая девушек, выражает свои мысли о том, что есть жизнь и смерть. И как результат, в конце вечеринки, все слышат стук в двери, символизирующий

приход неизбежной смерти, переданный в тексте драмы капитализацией лексемы KNOCK через графическую подачу в виде топора:

KNOCK KNOCK KNOCK
KNOCK
KNOCK
KNOCK

Относительно специфики композиционно-графического членения как категориального признака драматичности, англоязычная поэтическая мелодрама Т.С. Элиота «Суини-агонист» состоит из двух сцен: Фрагмента пролога (Fragment of Prologue) и Фрагмента Агона (Fragment of an Agon). Пролог определяется как вступительная часть, вводящая в действие, что должно произойти. Агон – это дискуссионная часть, нередко сопровождающаяся спорами, острой борьбой между двумя противоположными персонажами. Элементы такого композиционно-графического деления заимствованы Т.С. Элиотом у Аристофана. Для поэтической драмы Аристофана характерным является отрицание и острая критика греческой мифологии, пародическое осмеивание недостатков уклада того времени и острая интрига. Вообще, мелодрама – жанр пьесы с острой интригой, преувеличенной эмоциональностью, резким противопоставлением добра и зла, морально-дидактической тенденцией. Мелодраму определяют как «драму острых сценических ситуаций, что лишена бытовой и психологической детализации» [8, с. 323]. Ничего подобного нет в поэтической драме Т. Элиота. Автор специально убирает характерные признаки мелодрамы с целью пародирования. В анализируемой драме нет напряженной интриги, ярких зрелищ. Несовместимость названия произведения и его содержания является, по нашему мнению, проявлением пафоса абсурда.

Англоязычной поэтической драме присуща такая композиционно-речевая форма повествования как пародический **монолог-притча**. Такая форма повествования содержит в себе комично-поучающий характер, моральное наставление, ориентированное преимущественно на аллегорическую форму доведения до абсурда содержание эстетических ценностей бытия посредством иронии [8, с. 281]. Например:

Sweeney:

You'd bored.

Birth, and copulation, and death.

That's all the facts when you come to brass tacks:

Birth, and copulation, and death.

I've been born, and once if enough.

You don't remember, but I remember,

Once is enough [17, p. 384].

Приведенный монолог-притча наполнен ироничной трактовкой жизни человека, состоящей из рождения, зачатия и смерти. Следует отметить, что такой монолог повторяется в тексте драмы трижды. Кроме параллельных конструкций, анафоры и хиазма, повтор всей композиционной формы усиливает ироническое звучание анализируемой поэтической драмы.

Специфику синтаксического пространства поэтической драмы Т.С. Элиота «Суини-агонист» определяет также *гротескный диалог* как специфическая композиционно-речевая форма повествования. Основу такого вида диалога представляет стилистический прием гротеска, в котором сознательно нарушаются нормы жиз-

ненной правды [8, с. 105]. Гротеск трактуют как наиболее свободное и необычное сочетание разнообразных образов и мотивов.

Гротеск детерминуется как соединение развлекательно-фантастических элементов с демонично-зловещими, другими словами, он – амбивалентное явление, что создается намеренным столкновением противоположностей и поэтому является релевантным выражением противоречивой природы бытия. Восприятие гротескного произведения активизирует у читателя эмоциональное состояние так называемой эмоциональной дезориентации, так как гротеск – это сосуществование несовместимых эмоциональных состояний, таких как, смешное, низменное и отвратительное, привлекательное и ужасное, комическое и трагическое, бессмысленное и шокирующее [12, с. 133]. Например:

I'll be the cannibal.

Doris:

I'll be the missionary.

I'll convert you!

Sweeney:

I'll convert you!

Into a stew.

A nice little, white little, missionary stew [17, p. 311].

В приведенном гротескном диалоге определяющим есть соединение вымысла с внешней правдоподобностью, что вызывает комический эффект, подкрепленный использованием языковой игры, созданной благодаря полисемии глагола *convert*.

Таким образом, гротескный диалог отличается своими специфическими особенностями. Он помогает освободиться от преобладающей точки зрения на мир, от всякой условности, от истины, от всего обычного, привычного, общепринятого, позволяет взглянуть на мир по-новому, почувствовать относительность всего существующего и возможность совсем другого миропорядка. Механизмом формирования гротеска является смещение ментальной установки, то есть изменение стереотипных знаний о своеобразном фрагменте картины мира, опредмеченных в семантике текста. Он выступает средством иллюстрации авторского понимания алогичности и противоречия мира, он смело разрушает установленные соотношения, но в конечном итоге открывает особую глубинную суть бытия.

Итак, в контексте нашего исследования синтаксическое пространство англоязычной поэтической драмы рассматриваем как совокупность синтаксических конструкций, организованных посредством определенных синтаксических отношений и связей, которые определяют особенности формирования типов композиционно-речевых форм и разновидностей речевых жанров в поэтическом тексте. Установлено, что специфические виды композиционно-речевых форм такие, как иронический монолог-диалог, пародический монолог-притча и гротескный диалог в англоязычной поэтической драме Т.С. Элиота «Суини-агонист» характеризуются рамочной синтаксической организацией, которая проявляется в использовании параллельных конструкций, превалировании тавтологического повтора, хиазма.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Алфьорова Н.С. Функціонування питальних речень у сучасних американських поетичних текстах : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Н.С. Алфьорова. – Херсон, 2012. – 21с.
- [2] Бахтин М.М. Проблема речевих жанров: эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин – [2-е изд.]. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
- [3] Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского / Михаил Михайлович Бахтин – [2-е изд.]. – М. : Советская Россия, 1979. – 320 с.
- [4] Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Видавничий центр Академія, 2004. – 344с.
- [5] Бацевич Ф.С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів : Паіс, 2005. – 262 с.
- [6] Белехова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) : монографія / Белехова Л.І. – Херсон : Айлант, 2002.–368с.
- [7] Воробей Н.В. Етнокультурна картина світу в афро-американській поезії: лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Н.В. Воробей. – Херсон, 2011. – 20 с.
- [8] Галич О.А. Теорія літератури : підручник / О.А. Галич, В.М. Назарець, Є.М. Васильєв. – К. : Либідь. – 2001. – 488 с.
- [9] Заболотська О.В. Імперативні синтаксичні конструкції в англомовному поетичному дискурсі: когнітивно-прагматичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.В. Заболотська. – Херсон, 2012. – 20 с.
- [10] Передерій Г.М. Концептуальний простір англомовної поетичної драми ХХ століття: жанрово-стилістичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Г.М. Передерій. – Херсон, 2010. – 20 с.
- [11] Серль Дж. Классификация иллюкутивных актов/ Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М. : Прогресс, 1986. – С.170-195.
- [12] Скідан О.Г. Контрастивні стилістичні засоби втілення концепту ТВОРЧА ОСОБИСТІТЬ у художніх текстах У.С. Моєма: дис. ...канд філол. наук : 10. 02. 04 / Ольга Геннадіївна Скідан. – Харків, 2007. – 283с.
- [13] Стрільчук А.В. Синтаксична організація текстів сучасної американської поезії: когнітивно-семіотичний та синергетичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / А.В. Стрільчук – К., 2009. – 20 с.
- [14] Шевельова-Гаркуша Н.В. Ритміко-синтаксична організація віршованого мовлення: лінгвостилістичний та лінгвосинергетичний аспекти (на матеріалі американських поетичних текстів ХХ-ХХІ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Н.В. Шевельова-Гаркуша. – Херсон, 2012. – 20 с.
- [15] Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія / Тетяна Вадимівна Яхонтова. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009 – 420 с.
- [16] Austin, J.L. How to Do Things with Words / J.L. Austin. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 196. – 166 p.

Ілюстративний матеріал

- [17] Eliot, T.S. Sweeney Agonistes. Fragments of an Aristophanic Melodrama / T.S. Eliot // Collected Poetry. Poems, Lyrics, Dramatic Poetry. – 1994. – P. 362 – 395.

REFERENCES

- [1] Alferova, N.S. Functioning of Questions in Modern American Poetic Texts : abstract of candidate thesis : 10.02.04 / N.S. Alferova. – Kherson, 2012. – 21 p.
- [2] Bahtin, M.M. Problem of Speech Genres / M.M. Bahtin. – M. : Art, 1986. – 445 p.
- [3] Bahtin, M.M. Problematics of Dostoevskiy Poetics / M.M. Bahtin. – M. : Soviet Russia, 1979. – 320 p.
- [4] Batsevich, F.S. Fundamentals of Communicative Linguistics / F.S. Batsevich. – K. : Academy, 2004. – 320 p.
- [5] Batsevich, F.S. Linguistic Genology: problems and perspective / F.S. Batsevich. – Lviv: Pais, 2005. – 262p.
- [6] Bieliakhova, L.I. Verbal poetic image in American poetry: linguistic and cognitive aspect / L.I. Bieliakhova. – Monography. – Kherson : "Ilant", 2002. – 368 p.
- [7] Vorobey, N.V. Ethnocultural World Picture in Afro-American Poetry: Linguocultural and Linguocognitive Perspective : abstract of candidate thesis : 10.02.04 / N.V. Vorobey. – Kherson, 2011. – 20 p.
- [8] Galych, O.A. Theoretic Literature / O.A. Galych, V.M. Nazarets, E.M. Vasylev. – K. : Lybid. – 2001. – 488 p.
- [9] Zabolotska, O.V. Imperative Syntactic Constructions in English Poetic Discourse : Cognitive and Pragmatic perspective : abstract of candidate thesis : 10.02.04 / O.V. Zabolotska. – Kherson, 2012. – 20 p.
- [10] Perederiy, H. M. Conceptual Space of English Poetic Drama of the XX-th Century : Genre and Stylistic Perspective : abstract of candidate thesis : 10.02.04 / H.M. Perederiy. – Kherson, 2010. – 20 p.
- [11] Searle, J. Classification of Illocutionary Acts / J. Searle // New in Foreign Linguistics. – Ed. 17. – M. : Progress, 1986. – P. 170-195.
- [12] Skidan, O.G. Contrastive Stylistic Means that Embody the Concept CREATIVE PERSONALITY in W.S. Maugham's Novels: thesis: 10.02.04 / O.G. Skidan – Kharkov, 2007. – 283 p.
- [13] Strilchuk, A.V. Syntactic Organization of Contemporary American Poetry: Cognitive, Semiotic and Synergetic Aspects : abstract of candidate thesis : 10.02.04 / A.V. Strilchuk. – K., 2009. – 20 p.
- [14] Shevelyova-Garkusha, N.V. Rhythmic and Syntactic Organization of Poetic Speech: Linguo-stylistic and Linguo-synergetic Aspects (Case Study of the Texts of American Poetry of XX-XXI c.) : abstract of candidate thesis : 10.02.04 / N.V. Shevelyova-Garkusha. – Kherson, 2012. – 20 p.
- [15] Yahontova, T.V. Linguistic Genology of Scientific Communication : Monography / T.V. Yahontova. – Lviv : LNU, 2009. – 420 p.
- [16] Austin, J.L. How to Do Things with Words / J.L. Austin. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 196. – 166 p.

Illustrative material

- [17] Eliot, T.S. Sweeney Agonistes. Fragments of an Aristophanic Melodrama / T.S. Eliot // Collected Poetry. Poems, Lyrics, Dramatic Poetry. – 1994. – P. 362 – 395.

Syntactic Space of T.S. Eliot Poetic Drama Sweeney Agonistes

A.K. Olymska

Abstract. This article addresses syntactic space as a systemic organization of various syntactic constructions united by means of certain syntactic relations expressed by different connectors that predetermine specifics of creating various types of narrative (compositional speech forms) and speech genres in poetic drama.

Key words: *syntactic space, syntactic construction, types of narrative, speech genre, poetic drama*

Феномени козацтва і лицарства: інтерпретація концептуальних полів

Н. Рудакова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Paper received 01.11.15; Revised 15.11.15; Accepted for publication 17.11.15.

Анотація. Розглянуто основні підходи до інтерпретації феномена козацтва, його історичний та культурологічний сенс, а також компаративні зв'язки зі східними та західними образними відповідниками. З'ясовано, що вітчизняна та світова культура як атрибутивна система відображення об'єктивної історичної дійсності більшою чи меншою мірою нагромадили образний, сюжетний матеріал для зображення козацтва як системи художньо-структурних та художньо-поетичних реалій.

Ключові слова: козацтво, лицарство, народна проза, героїчний епос.

Козаччина, що спричинилася до потужної активізації державницьких змагань українського народу, мала неабиякий вплив на оживлення народнопоетичної творчості, зокрема, – на появу численних історико-героїчних творів, чимало з яких потребують нового аналітичного прочитання. Не маючи власної державності, наш народ спромігся сформувати регулярні збройні сили, що є обов'язковою інституцією державності нації. Саме в козацькому середовищі зародилася, сформувалася й зміцніла свідомість відокремленості від інших суспільних станів, виробився своєрідний імунітет, що полягав у неприйнятті звичайної влади, а в підпорядкуванні лише своїй старшині, позбавленні від різних повинностей, праві вільно розпоряджатися власними статками. Запорізька Січ, подібно до лицарського ордену, була осередком православ'я, національно-визвольних рухів в Україні. А самі запорожці, як свідчить народна історична проза, – втіленням лицарських рис.

У наші дні, послуговуючись лексемою «лицар», маємо на увазі чесну, шляхетну людину, завжди готову прийти на допомогу слабшому. Чим же було лицарство як історичний феномен? Перш за все – особливим привілейованим прошарком середньовічного європейського суспільства, основним заняттям якого вважалася військова справа [8]. Аналогічні соціальні групи існували й у східних країнах (сипахи в Османській імперії, самураї в Японії [11]), однак зазвичай це явище пов'язується з історією Західної та Центральної Європи VIII-XV століть [14].

Одним із основних обов'язків лицаря був захист честі й достоїнства сюзерена, а також рідної землі від зазіхань сусідніх феодалів-володарів (у міжусобних війнах) і агресії зовнішніх ворогів. В умовах міжусобиць грань між захистом власної та захопленням чужої маєтності ставала доволі крихкою. Лицарське військо було потужною силою. Його озброєння, тактика боїв завжди відповідали стратегічним завданням, масштабам військових операцій і технічному рівневі часу. Захищена металеву військовою зброєю, лицарська кіннота, маловразлива для піших воїнів і селянського ополчення, відіграла основну роль у бою [9].

Висвячення в лицарі означало приєднання до привілейованого стану, його прав та обов'язків і супроводжувалося особливою церемонією. За європейським звичаєм, посвячувач неросив висвячуваному удар мечем по плечі й виголошував відповідну присягу. Потім одягав шолом, золоті шпори, вручав меч – символ лицарського достоїнства – й щит із викарбувани-

ми гербом і девізом. Висвячуваний, у свою чергу, давав обітницю вірності й зобов'язання дотримуватися кодексу честі. Ритуал нерідко закінчувався лицарським турніром (двобоєм) – демонстрацією військової виучки й хоробрості.

Непересічним літературним явищем по праву вважається лицарська поезія, що виникла у Європі в середовищі феодалного дворянства, сеньйорів. Її батьківщиною став Прованс (південь Франції), що вже в XI віці здобув визнання як політичний і культурний центр. Ця поезія стала вираженням нової, світської моралі, протиставленої аскетичним релігійним приписам. У лицарському середовищі склалися й норми куртуазного (вишуканого) поведіння, згідно з якими лицар мав бути безкорисливим, чесним, шляхетним у ставленні до слабких та беззахисних, мусив схилитися перед прекрасною дамою і служити їй так само вірно, як васал слугує своєму сеньйорові. Провансальські поети (трубадури) оспівували піднесені почуття, пов'язані з культом служіння лицаря Дамі серця. Створений ними ідеальний образ героя, щоправда, не відповідав реальній дійсності; у ньому було багато умовного й надуманого.

Відтворення лицарської вдачі у сфері духовної культури відкрило одну з найяскравіших сторінок середньовічної літератури, прикметних особливим колоритом і жанрово-стильовим розмаїттям. У супереч християнському аскетизму тут звеличувалися земні радощі, прославлявся подвиг, формувалися і втілювалися лицарські ідеали. Поряд із героїчним епосом високого патріотичного звучання (французька «Пісня про Роланда», іспанська «Пісня про мого Сіда») постали лицарська поезія (лірика трубадурів і труверів у Франції та міннезінгерів у Німеччині) і роман (історія любові Трістана й Ізольди), що склали так звану «куртуазну літературу» (від французького *courtois* – чемний, ввічливий) із обов'язковим культом дами [7]. «Реальне чи формальне пошанування заміжньої дами, – зазначає Ю.Ковалів, виражалося в платонічній ігровій формі, засвідченій передусім «веселою наукою», хоча могло бути відображене і в яскравій еротичній образності. Лірика трубадурів була аристократичною, зберігаючи любовну доміную, закріплювала звільнення, розкутість жінки у вищих колах тогочасного суспільства» [6, с. 540].

Лицарство як явище виявилось і в умовах України. Із погляду І.Крип'якевича, «воєнні сили княжої України витворилися серед безнастанної боротьби, що велася на всіх окраїнах великої української землі. На

заході наші війська боронили кордони держави над Сяном і Вепром від наступу польських полків. На карпатських проваллях і просіках сторожили, не допускаючи мадярського засилля. На півночі берегли спокійні селянські оселі від наїздів напівдиких ятвягів. Але найбільша боротьба, *рать без переступу*, велася на південно-східному кордоні, на степовій межі. З цього боку ніколи не вгавала війна. Все нові орди сунули від незаселеного *поля*: авари, угри, болгари, хозари, печеніги, турки, половці, татари. Все хліборобські стріхи палили вогнем пожеж, все дикі кочовики розбігалися по шляхах, шукаючи здобичі й бранців. На цій *україні* наше військо сторожило безнастанно: і зимою, і влітку, і вдень, і вночі, у трудах і небезпеках, у постійній поготівлі. Звідси все нові походи йшли у глибину «незнаємого поля половецького» добувати ворога у його власних кочовищах. Тут розгравалися найславніші бої, тут пролилося найбільше української крові. Тут розвинулося наше воєнне мистецтво, тут витворилися своєрідні лицарські звичаї»[5].

Ще О.Воропай, описуючи свято Лева в Україні, згадує цікавий звичай: у ніч перед ним люди спостерігали за падаючими зірками, визначаючи свою подальшу долю. Здебільшого це були метеори, котрі, за давніми повір'ями, є чортовими свічками, які ангел скидає з неба. «Зірки – це Божі свічі на небі. Диявол чи то, пак, дідько по-нашому хоче, щоб і його свіча горіла разом з Божими. Як тільки той янгол, кудись відвернеться, дідько – тиць, та й поставить свою свічку. Але вона довго не горить, бо янгол ходить і оглядає, чи добре свічі горять, – побачить чортову свічку та й скидає її додолу, і ото ми бачимо, як вона падає» [1; I, с. 215]. Тому падіння метеора вважалося вісником перемоги добра над злом. В українських віруваннях зірки тісно пов'язуються з героями-богатирями. За старовинним звичаєм, що зберігся в лемків, на Благовіщення парубки виглядають першу зірку. Коли вона зблисне на обрії, треба закричати: «Боже, дай мені велику славу!» [13, с. 54]. За повір'ями, над тією хатою, де «пролітав змій», тобто падаюча зірка, повинен був народитися богатир. За іншим повір'ям, коли падає зірка, душа богатиря йде до Бога.

Усі види козацької боротьби в процесі тренувань і оволодіння майстерністю єдиноборств ґрунтувалися на принципах народної моралі, етики. Порушення їх вважалося неприпустимим і мало тяжкі наслідки для тих, хто нехтував відповідними законами, традиціями, звичаями.

Фізичне та психофізичне загартування козаків сприяло формуванню «здорового духу в здоровому тілі». Окрім того, козацтву була притаманна лицарська духовність, що закумуляовувала й розвивала в собі найвищі цінності української душі, характеру, світогляду, правосвідомості, моралі. Козацька духовність сприяла вихованню активного оборонця рідного народу, господаря своєї землі, охоронця й примножувача національних матеріальних, культурних багатств, творця власної державності. Невід'ємними складовими козацької духовності є зневага до ворогів, поневолювачів рідної землі, презирство до всього, що гальмує поступ співвітчизників, обмежує їхні можливості та перспективи, прагнення й уміння долати перешкоди, які стоять на шляху до утвердження волі особис-

тості і народу, незалежності України, рівноправності представників усіх національностей. Козацька духовність була невіддільною і від ідеї Бога – захисника народу України.

Козацький характер гартувався в битвах із ворогами і подоланні життєвих труднощів. Із огляду на це слід завважити ряд його значних переваг порівняно з натурою, скажімо, селянина чи ремісника. Маємо підстави говорити про козацький характер як вищий тип українського національного характеру, прикметний емоційною наснагою, почуттєвим багатством, внутрішньою невичерпною енергією. Висока шляхетність і порядність, дотепність і кмітливість, практичність і підприємливість, стійкість і незламність у боротьбі з ворогами, безкомпромісність і твердість у відстоюванні правди й справедливості, ніжність, лагідність і ліризм у ставленні до добрих людей, братерська любов до друзів і товариства, глибока пошана до громади, вірність обов'язку захищати рідну землю, співчуття до всіх знедолених, милосердя до тих, хто його потребує. Норми моралі вважалися непорушними для всієї козацької ієрархії – від гетьмана, старшини до рядових козаків. Вони усвідомлювали вищість свого призначення, на відміну від «бабіїв», «сплюхів», «сидюхів», які не переймалися загальнонародними інтересами. Козаки завжди зберігали вірність ідеї верховенства лицарських моральних цінностей над іншими. А лицарській моралі притаманна жертвовність – спроможність офірувати власним добробутом і навіть життям в ім'я перемоги добра над злом, торжества правди, народної волі, державної «окремішності» України.

Продовжуючи народні традиції, козацтво сприяло розвиткові численних видів українського мистецтва, збагачувало його творчими знахідками, новими художніми відкриттями. Запорозжці, зокрема, залюбки грали на багатьох музичних інструментах – кобзі, бандурі, сопілці, лірі, цимбалах. Пісня була вірною супутницею козака впродовж усього його життя. Саме в ній відбивалися ідеали, мрії, прагнення, оцінки історичних подій. Вороги боялися й ненавиділи бандуристів. Відомо, скажімо, що шляхетський суд у Кодні (1770 р.) скарав на смерть трьох бандуристів через те, що вони – гайдамаки, «на bandurte grywli» [2, с. 304-305]. До бандури в одній із пісень звертається козак і в останні хвилини свого життя:

Кобзо ж моя, дружино вірная,
Бандуро моя мальованая!..
Де ж мені тебе діти?
А чи у чистому степу спалити
І попільць по вітру пустити?
А чи на могилі положити?
Нехай буйний вітер по степах пролітає,
Струни твої зачіпає,
Смутнесенько, жалібнесенько грає-виграє.
То може подорожні козаки бігтимуть близенько,
Почують, що ти граєш жалібненько,
Повернуть до могили [12, с. 75].

Бандура виступає й утіленням мудрості, поміркованості, розважливості нашого народу. Принагідно завважимо, що кобзарство закумуляовало в собі найкращі традиції співців-дружинників доби Київської Русі й було одним із важливих чинників у процесі становлення українського етносу. Із часом простежу-

ється трансформація кобзарства від співців станових інтересів козацтва до співаучів усього народу, України. Відтак маємо всі підстави для висновку про те, що кобзарська пісня, дума були присутнім фактором формування української ментальності.

Культ мудрості в козаків мав глибокі етнічні корені. Зарубіжні історики зазначали: «у русів вождь завжди називався віщим, що означає в них мудрий, всезнаючий або пророк.» [3, с. 83]. Бути мудрим – найголовніша заповідь наших пращурів, яку свято шанували козаки. Козацькі інтелектуали, старші віком лицарі, наставники джур постійно турбувалися про те, щоб молодші козаки та діти оволодівали досвідом національного мислення, кмітливостю і дотепністю, високим інтелектом. Козацькі символи, в тому числі булава, означали не лише владу, а й розум, мудрість.

Козаки завжди й скрізь пишалися своїм родом, приналежністю до української нації. Вони вважали себе нащадками найміцніших тілом і духом, спадкоємцями елітної частини українського суспільства. Лицарі називали себе «шляхетно вроджені козаки», «вроджені козаки», «славного козацького роду», вважалися шляхетними громадянами, які інтереси свого народу ставлять над усе, вище за власні. Мужність – чи не найпоказовіша героїчна якість особистості січовика. Ставши воїнами, молоді козаки, як правило, завжди володіли ситуацією, ніколи не втрачали самовладання, контролю над своїми діями, хоробрості в справі захисту народу, України.

Серед численних козацьких традицій звертає на себе увагу й такий архаїчний елемент, як побратимство. Його засади сформувався на ґрунті звичаїв первісної родової общини й стали тим осердям, довкола якого відбувався процес формування ранньокозацьких військових дружин. Ритуал побратимства – ідеал взаємодопомоги, духовного єднання – відомий на українських теренах ще зі стародавньої доби. Уперше ж письмово він був зафіксований Геродотом у розповіді про скіфів. Побратимство знайшло широке віддзеркалення в билинах Київської Русі, в українських легендах, переказах, казках. Прикметно, що саме на успадкова-

них козацтвом від дружинного лицарства княжої доби засадах побратимства була заснована Запорізька Січ. А збережені козацтвом і примножені гайдамацтвом, опришківством традиції побратимства стали органічною складовою ментальності українців.

Деякі дослідники схильні до думки, що лицарства в загальноприйнятому сенсі цього слова в Україні не існувало. Аргументом висувається те, що сам термін походить від німецького *Ritter* (вершник) [10]. В Англії таких бійців іменовали *knight*, в Іспанії – *caballero*, в Італії – *cavallieri*, у Франції – *chevalier*. Звернувшись до даних порівняльного мовознавства, доходимо висновку, що слово це з'явилося саме в слов'янському середовищі. Українською мовою воно звучить *лицар*, польською – *ryczerz*, болгарською – *рицар* [4] тощо.

Руське середньовічне лицарство мало класичну загальноєвропейську форму. Як суто феодальний стан, що володів певними привілеями, мав чітке коло обов'язків, дотримувався кодексу лицарської честі, у нас він виник і розвинувся набагато раніше, ніж в інших європейських країнах. Виокремлення зі звичайного війська тяжкоозброєної кінноти, що називалася в XII-XV століттях *кутою раттю*, відбулося в період становлення ранньофеодальної держави й відноситься приблизно до III-VI віків. Явище це, звичайно, не є випадковим. Його викликала необхідність захищати Вітчизну від набігів кочових орд. Та головним достоїнством цих воїнів вважалося самовіддане служіння рідній землі. Тому, очевидно, в нашій мові назавжди зберегло виключно позитивне значення слово *лицар*, як і поняття *лицарська честь*, *лицарська поведінка*.

Основні проблеми лицарського буття, відображені в текстах героїчного українського епосу, групуються навколо різних напрямів суспільного життя, включаючи до свого складу такі параметри, як ставлення до свободи, визначеності людських дій, вчинків; місце релігійно-конфесійних уподобань у лицарсько-козацькому житті; громадянська позиція людини за умов військового життя, побуту; лицарська гідність; ставлення до жінки; ставлення до Батьківщини; ставлення до війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воропай О. Звичаї нашого народу: В 2-х томах. – К.: Оберіг, 1991. – Т.1. – 449 с.; – Т. 2. – 447 с.
2. Данилов В.П. Среди кобзарей и лирников // Исторический вестник. – 1911. – № 10. – С. 302-309.
3. Донцов Д. Дух нашої давнини // Дрогобич, 1991. – 132 с.
4. Етимологічний словник української мови // За ред. акад. О.С.Мельничука. – Т.3. – К.: Наукова думка, 1989.
5. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) // Упорядник Б.З.Якимович. – Львів: Світ, 1992. – 792 с.
6. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. – Т.1 / Авт.-уклад. Ю.І.Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
7. Пуришев Б. Лирическая поэзия средних веков // Поэзия трубадуров. Поэзия миннезингеров. Поэзия вагантов. – М.: Художественная литература, 1974. – С. 5-28.
8. Рыцарство // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – СПб., 1914. – Т. 11.
9. Руа Ж.Ж. История рыцарства. – М.: Алетейя, 1996. – 244 с.
10. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – Т. 3. – М.: Прогресс, 1986.
11. Флоренцева О.А. Идеальные этические образы рыцаря и самурая (по материалам средневековой литературы) // VI Арсеньевские чтения. – Уссурийск, 1992. – С. 244-246.
12. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу. – Харків: Держвидав України, 1930. – 283 с.
13. Чубинский П. Несколько народных исторических преданий. – К., 1873. – 9 с.
14. Юнусов А.Н. Восточное рыцарство: (В сравнении с западным) // Вопр. истории. – 1986. – № 10. – С.101-112.

REFERENCES

1. Voropai, O. Customs of citizens of our nation: In 2 volumes - K.: Oberig, 1991. – Vol.1. – 449 p.: – Vol. 2. – 447 p.
2. Danylov, V.P. Among kobza-players and lyrists // Istoricheskiy vestnik. – 1911. – № 10. – pp. 302-309.
3. Donzov, D. The spirit of our antiquity // Drogobich, 1991. – 132 p.
4. Etymological dictionary of ukrainian language //Adited by O.S. Melnichuk. – Vol.3. – K.: Naukova dumka, 1989.

5. Kryp'iakevych, I., Gnatevych, B., Stefaniv Z. History of Ukrainian troops (from princely times to the 20-th 20 st.) // Compiler B.Z. Iakymovych. – Lviv: Svit, 1992. – 792 p.
6. Encyclopedia of literary criticism: In two volumes – Vol.1 / Compiler U.I. Kovaliv/ – K.: PC «Academy», 2007. – 608 p.
7. Puryshch, B. Lyric poetry of middle ages // Troubadour's poetry. Minnesingers' poetry. Goliard's poetry. – M.: Fiction, 1974. – pp. 5–28.
8. Knighthood // Brockhaus and Efron encyclopedic dictionary. – Saint-Petersburg, 1914. – vol.11.
9. Roy, J.J. The history of knighthood. – M: Aletheia, 1996. – 244 p.
10. Fasmer, M. Etymological dictionary of the Russian language. Vol.3.– M: Progress, 1986.
11. Florentseva, O.A. Ideal ethical images of knights and samurais (based on materials of medieval literature) // 6 Arseniev readings. – Ussurijsk, 1992. – 244–246 pp.
12. Khotkevich, G. Ukrainian nation's musical instruments. – Kharkiv: State publishing house of Ukraine, 1930. – p.283.
13. Chubynsky P. Some national historical traditions. – K., 1873. – p.9.
14. Yunusov, A.N. Eastern knighthood (In comparison with western) // Questions of history – 1986. – №10. – pp.101–112.

The phenomenon of the Cossacks and chivalry: interference of the conceptual fields

N. Rudakova

Abstract. The article is devoted to the main features of interpretation of the phenomenon of Cossacks, its historical and cultural meaning, comparative relations with the eastern and western equivalents of the characters. It was discovered that the domestic and world culture as attributive display system of objective historical reality more or less had piled characters and storylines for the representation of the Cossacks as a system of art-structural and poetic realities.

Keywords: *Cossacks, chivalry, folk prose, heroic epic*

Перекладацька стратегія Володимира Митрофанова: мовностилістичний аспект

А.М. Тригуб*

Інститут філології КНУ ім. Т. Шевченка, м. Київ, Україна
*Corresponding author. E-mail: alenkatrigub@gmail.com

Paper received 08.11.15; Revised 12.11.15; Accepted for publication 17.11.15.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню перекладацького методу В. Митрофанова на основі різножанрових перекладів. Визначено особливості перекладацької стратегії В. Митрофанова та її мовностилістичних домінант.

Ключові слова: художній переклад, В. Митрофанов, перекладацька стратегія

“Недарма ж кажуть, що справжній художній переклад стає надбанням тієї літератури, мовою якої його здійснено”

В. Митрофанов

Володимир Іванович Митрофанов (1929-1998) був соратником у важливій справі піднесення українського художнього перекладу на новий, високохудожній рівень. Він належав до перекладацького цеху майстрів слова, до тих літераторів, які свій хист і невтомне творче натхнення віддали благодатній справі культурного обміну між народами, ознайомленню читачів із класичною спадщиною світової літератури й кращими творами сучасних прогресивних письменників зарубіжних країн.

Творчість В. Митрофанова–перекладача та перекладознавця частково вже досліджувалась (Р. Довганчина [7]), проте систематичної роботи, яка увиразнювала б всю перекладацьку спадщину В. Митрофанова в контексті стратегії його перекладів, в українській науці ще немає.

Оскільки переклади В. Митрофанова вирізняються надзвичайним мовним багатством, майстерністю у вживанні лексичних, морфологічних, фразеологічних одиниць, **актуальність** дослідження полягає у визначенні основних рис індивідуального стилю перекладача, його ролі у збагаченні та розвитку української мови.

Метою розвідки є розкриття особливостей перекладацького методу В. Митрофанова крізь призму художнього перекладу.

Для визначення особливостей перекладацького методу В. Митрофанова проведено зіставний лінгвостилістичний і перекладознавчий аналіз мовних та мовленевих елементів текстів оригіналів художніх творів та їх перекладів, виконаних В. Митрофановим. Наше дослідження ґрунтувалося на вибірці з художніх різножанрових творів відомих англійських та американських письменників і драматургів, зокрема, Трумена Капота "З холодним серцем", Гарріет Бічер–Стоу "Хатина дядька Тома", Пітера Абрагамса "На поклик волі", Джеймса Баррі "Пітер Пен і Венді", Вуді Аллена "Бог", Нійла Саймона "Хочу зніматися в кіно". Під час дослідження увагу було зосереджено на тих одиницях, які викликають найбільші труднощі для перекладача, а, отже, вимагають конкретних, часто нестандартних перекладацьких рішень і безпосередньо виявляють особливості індивідуальної манери перекладача.

Перекладам В. Митрофанова притаманне значне синонімічне розмаїття, що є одним зі свідчень мовної ерудиції перекладача та невичерпних можливостей української мови. Так, приклади успішного відтворення

мовних особливостей оригіналу знаходимо в перекладеному В. Митрофановим романі відомої дитячої письменниці Гарріет Бічер–Стоу "Хатина дядька Тома".

В оригіналі читаємо: *"Tom saw abundance of men, – great, burly, gruff men; little, chirping, dried men; long-favored, lank, hard men; and every variety of stubbed-looking, common placemen, who pick up their fellow-men as one picks up chips, putting them into the fire or a basket with equal unconcern, according to their convenience; but he saw no St. Clare"* [6, с. 241].

Переклад В. Митрофанова звучить так: *"Том бачив навколо себе безліч усілякого люду: і дебелих здорованив, і приземкуватих коцавих живчиків, і довготелесих похмурих мовчунів, і ще хтозна-скільки непоказних на вигляд, грубих людей, для яких невіленьник важить не більше, ніж тріска на підлозі; вони однаково байдоуже кидають її у вогонь чи в кошик – куди ближче. Але такого, як Сен-Клер, він там не бачив"* [5, с. 155].

Творчо використовуючи мовні елементи, Володимир Митрофанов дбає про легкість і, разом із тим, про повноту сприйняття лексичної тканини оригіналу читачем. Перекладач вдало відтворює лексико–синтаксичну будову фраз, підбирає точні семантичні відповідники до складних для перекладу образних лексем, зокрема, для *"great, burly, gruff men"* – "дебелі здоровани", *"chirping, dried men"* – "приземкуваті коцаві живчики", *"long-favored, lank, hard men"* – "довготелесі похмури мовчуні" тощо. Орієнтація на контекст дозволяє перекладачеві творчо підійти до вибору оптимального варіанту, шукаючи відповідників не тільки серед монолексем, а й серед усталених словосполук. Тематичний задум твору Гарріет Бічер–Стоу "Хатина дядька Тома", що розкриває глибину людських переживань, мотивує належне використання лексики.

Дотримуючись відповідного контекстуального та емотивного значення, Митрофанов–перекладач звертає увагу на найменші відтінки значень, їх сполучуваність у передаванні **образності**. Часом він творить словесні образи комбінування різних способів перекладу, а саме, за допомогою калькування й віднаходження часткового еквівалента, хоча інколи перекладач застосовує повну трансформацію образу. Наприклад, у зазначеному вище прикладі порівняльний образний вираз *"who pick up their fellow-men as one picks up chips"* йому вдається адекватно відтворити його завдяки зміні образності *"для яких невіленьник ва-*

жити не більше, ніж **тріска на підлозі**", що допомагає передати емоційно-експресивну картину першотвору. Подиву гідна здатність перекладача буквально проймається настроєм, душевним складом того автора, над творами якого він працює.

Зіставлення оригінального та перекладного уривків – "*Lor, I seed you," said Andy; "an't you an old hoss, Sam?"*" [4, с. 36] – "*Еге ж, я бачив, – сказав Енді. – Ти стріляний горобець, Семе, це правда!*" [5, с. 38] є прикладом того, як перекладач відтворює експресію, використовуючи лексему з іншим образом забарвленням. Вираз "*old hoss*" (дослівно – "*старий коняка*"), в українському варіанті відтворено фразеологічною одиницею із зміненим образним компонентом "*стріляний горобець*", що вживається на позначення досвідченої людини, яку важко обдурити. Наслідком такого підходу В. Митрофанова до проблеми відтворення словесних образів стала поява великої кількості глибоко образних висловів, які є справжніми знахідками перекладача, що збагатили українське художнє мовлення. Порівняймо: "*A codfish," replied the voice, "only a codfish"*" [4, с. 56] – "*Ти – салака! – відрубав голос. – Жалюгідна салака!*" [3, с. 78]; "*Pretty soon Dick was snoring like a buzz saw"*" [10, с. 105] – "*Дік одразу ж захронів, мов кінь*" [9, с. 332].

Яскравим прикладом перекладацького методу В. Митрофанова є використання різних тактик для перекладу **фразеологічних одиниць** (далі – ФО). Митрофанов-перекладач відчуває не лише найдрібніші смислові відтінки фразеологізмів, особливості їхньої внутрішньої форми, а й експресивно-емоційні та функціонально-стилістичні конотації, що їх супроводжують. Це дає перекладачеві змогу розширяти семантичні можливості вислову чи окремих його компонентів, адже фразеологізми – не лише засіб номінації, а й спосіб вираження експресивно-емоційної оцінки. Показовим для порівняння є наступний приклад: "*A pretty kettle of fish it would be for me, too, to be caught with them both here, just now!*" [6, с. 63] – "*Ото матиму я халену, якщо їх застукають тут!*" [5, с. 47]. Прямо передати наведену фразеологічну одиницю "*a pretty kettle of fish*", що вживається на позначення складної ситуації, у перекладі не можливо, адже семантика українського відповідника інша. В. Митрофанов створює вираз "*ото матиму я халену*", що зберігає смислове, образне, функціонально-стилістичне та експресивно-емоційне забарвлення, яке хотів передати автор цим фрагментом.

Наступний приклад свідчить про повне відтворення усіх емоційних відтінків оригіналу: "*Blast 'em all!*" *he suddenly broke out. "Haven't I always said so – the infernal old cusses!"* [6, с. 81] – "*Сто чортів їм у печінку! – раптом скипів він. – Я ж завжди казав, що всі вони кляті мерзотники!*" [5, с. 60]. Український лайливий вираз "*сто чортів їм у печінку*", яким скористався перекладач, не тільки зберігає розмовно-просторічну конотацію "*blast 'em all*", а й передає найточніші відтінки у семантичній структурі – гнів та роздратування як реакція на лиходійства, що знівечили життя поневоленого чорного люду. Подібним є й наступний приклад: "*Can't ye be decent when white folks comes to see ye? Stop dat ar, now, will ye? Better mind yerselves, or I'll take ye down a button-hole lower, when Mas'r George is gone!*" [6, с. 20] – "*Невже не можете посидіти тихенько,*

коли в нас у домі білі люди? Цитуйте ви, чуєте? Ось постривайте, покажу я вам смаленого вовка – нехай тільки піде панич Джордж!" [5, с. 15]. Перекладач цілеспрямовано трансформує фразеологізм "*take one down a button-hole*" (*принизити або знизити надмірно високу думку людини про себе*), порушує його традиційні асоціативні зв'язки, щоб передати погрозу ("*покажу я вам смаленого вовка*"), яка за своєю непевністю, не справила враження на малих бешкетників.

Переклад фразеологічного виразу "*elbow his way upward in the world*" (*робити щось для покращення соціально-економічного становище*) за допомогою семантичного і стилістичного відповідника "*чимдуж пнеться в пани*" характеризує людину, яка намагається зайняти гідне положення у суспільстві всіма правдами та неправдами. Порівняймо: "*He was a short, thick-set man, with coarse, common place features, and that swaggering air of pretension which marks a low man who is trying to elbow his way up ward in the world*" [6, с. 5] – "*То був приземкуватий, кремезний чоловіча, з грубим простакуватим обличчям і тим самовдоволенням, пихатим виглядом, який виказує людину незнатного роду, що чимдуж пнеться в пани*" [5, с. 6]. Перекладач відчуває та осмислює всі складні нюанси змісту і знаходить влучні відповідники. Це важливо стосовно творів Гарріет Бічер-Стоу, в яких велика питома вага кожного слова.

Достатнього ступеня адекватності відтворення досягає перекладач за допомогою **часткових еквівалентів**, побудованих на різних образах, але з однаковим предметно-логічним значенням і рівнозначними емоційно-експресивними характеристиками та функціонально-стилістичними конотаціями. Наприклад, у романі "З холодним серцем" Трумена Капоте він вживає у переносному значенні фразеологічну одиницю "*slam the door in someone's face*" ("*зачинити двері перед самим носом*"), що має яскраве емоційно-експресивне забарвлення, а тому перекладачеві вдається відтворити її лише шляхом заміни компонентів виразу, як-от: "*Varmints looking for a chance to slam the door in your face*" [10, с. 44] – "*Мерзотники, що тільки й ждуть нагоди плюнути тобі в обличчя*" [9, с. 263].

В українському перекладі цього твору знаходимо безліч випадків відтворення ФО за допомогою часткового іншообразного фразеологічного еквівалента зі зміненим соматизмом, наприклад: "*Well, good-bye, Uncle Tom; keep a stiff upper lip," said George*" [6, с. 74] – "*Ну що ж, прощай, дядечку Томе, – сказав він нарешті. – Вище голову, не журись!*" [5, с. 54]; "*...for he lets them make him all sorts of trouble, and never lifts a finger*" [6, с. 123] – "*Вони йому мало не на голову сідають, а він і оком не моргне*" [5, с. 89]. Таку зміну образу ("*lip*" – "*голова*"; "*finger*" – "*око*") зумовлено тим, що для українського читача звичнішими об'єктами порівняння є очі та обличчя, а не губи чи палець.

У перекладах Володимира Митрофанова ФО оригіналу також передаються за допомогою вільних словосполучень. Наприклад, фразеологічний вираз "*played my hunches*" означає "*діяти за інтуїцією*" і збігається з українським відповідником за стилістичними та експресивними конотаціями, а тому обрана одиниця перекладу забезпечує адекватне відтворення наступної репліки: "*I've always played my hunches. That's why I'm alive*

today" [10, с. 56] – "Я завжди **передчуваю такі штуки**, – не вгавав Перрі. – Через те й досі живий" [9, с. 279]. Більше того, вживання розмовного "передчувати такі штуки" служить сигналом розмовного стилю героя, а, отже, сприяє стилізації під розмовність.

Важливою особливістю перекладацького стилю В. Митрофанова є тенденція до уживання фразеологізмів і тоді, коли в оригіналі їх немає, надаючи таким способом своїм перекладам експресивності, виразності, образності, наприклад: "And you, you old yellow poco moonshine!" he said, giving a shove to the mulatto woman to whom Emmeline was chained, "don't you **carry that sort of face!** You's got to look chipper, I tell ye!" [10, с. 245] – "А ти, стара жовта паскудо, мовив він, штурхонувши мулатку, до якої була прикута Емелін, – **не кривись мені, як середа на п'ятницю!** Дивись веселіш, кажу!" [9, с. 157]. Тут український фразеологічний вираз "кривитися, як середа на п'ятницю" виражає незадоволення та роздратованість торговця, Саймона Легрі, до своїх чорношкірих рабінь. До того ж, розмовно-просторічна конотація фразеологічної одиниці компенсує в перекладі неправильну вимову Легрі ("You's got to look chipper, I tell ye!").

У наступних прикладах власна назва у складі ФО не функціонує у своєму первинному, номінативному статусі, а постає в метафоризованому, переосмисленому вигляді, хоча й зберігає фонову інформацію: "This isn't **The Song of Bernadette** or anything" [12, с. 13] – "Нічого **надприродного** в цьому немає" [11, с. 78]; "But I don't know how much they'd like it when the **snow's high as old Mr. Primo Camera**, and the wind's blowing blue-hard..." [10, с. 43] – "От не знаю тільки, якби воно їм сподобалось, коли **снігу намете до пояса**, вітер аж дух забиває..." [9, с. 261]. У них ступінь адекватності перекладу дещо знижується внаслідок втрати національних особливостей внутрішньої форми ФО оригіналу ("The Song of Bernadette" – фільм розповідає історію про те, як 14-річній дівчинці Бернадетт Субіру з'явилася Богородиця; *Mr. Primo Camera* – італійський боксер, чемпіон світу в суперважкій вазі, зріст 197 см), але є достатній для відтворення семантики першотвору шляхом експлікації.

Практично усі фразеологічні одиниці оригіналу В. Митрофанов передає за допомогою фразеологічних еквівалентів чи аналогів із урахуванням стилістичного забарвлення, що є істотною ознакою його перекладацької стратегії, а також свідченням того, наскільки глибоко і досконало володіє він багатством рідної мови, зокрема її фразеологічною скарбницею. Такі перетворення фразеологізмів не тільки розширюють можливості української фразеології, а й допомагають адекватно відтворити емоційно-експресивну картину першотвору.

Оскільки для фразеологізмів характерне переосмислення, деактуалізація компонентів, які різною мірою втрачають своє предметне значення і формують нове, цілісне значення ФО, **реалії** чи **власна назва** теж підлягають цій закономірності.

У художніх творах фігурують як назви з прозорою семантикою, так і більш завуальовані, а тому перекладачеві важливо розкрити значення імен, передати функцію того чи іншого **антропоніма**. Чимало конотативно забарвлених антропонімів зафіксовано у творі Джеймса Баррі "Пітер Пен і Венді", які допомагають

створити повнішу характеристику персонажів та полегшити їх сприйняття. Аналіз перекладу цього твору свідчить, що у більшості випадків В. Митрофанов або перекладає конотативно забарвлені антропоніми ("*He was **Blackbeard's bo'sun***" [4, с. 33] – "Він був боцманом у **Чорної Бороди**" [3, с. 41]) або добирає до них влучні аналоги в українській мові: "*The first to pass is **Tootles**, not the least brave but the most unfortunate of all that gallant band*" [4, с. 36]. У перекладі В. Митрофанова це звучить: "*Перший іде **Базіка** – найбільший невдаха з-поміж цього славного лицарства*" [3, с. 46]. Перекладач вдало відтворює зневажливий відтінок антропоніма, зберігаючи при цьому характеристичний компонент прізвиська *Базіка* – той, хто любить багато говорити, базікати.

У наступному прикладі Митрофанов-перекладач зберігає прозорі семи прізвищ *Nibs* ("людина, яка гадає, що вона краща за інших") та *Curly* ("кучерявий"), а ось прізвище *Slightly* ("малий", "незначний") наповнює додатковими характеристиками та ототожнює з пихатою, чванливою людиною: "*Next comes **Nibs**, the gay and debonaire, ... **Slightly** is the most conceited of the boys ... **Curly** is fourth; he is a pickle, [a person who gets in pickles-predicaments]*" [4, с. 36] – "За ним іде **Хвалько**, добродушний та безтурботний веселун, ... **Задавака** – найпихатіший із загублених хлопчаків... Четвертий у цій вервечці – **Чубчик**, найбільший шибайголова" [3, с. 46]. Такий переклад на рівні антропонімів посилює загальну номінативно-характеризувальну функцію прізвиська за певними характерними особистими рисами та зовнішніми ознаками, а також служить додатковим засобом для створення певних стилістичних прийомів.

Відтворення **реалії** також засвідчує гнучкість методу Володимира Митрофанова, увагу перекладача до кожної деталі. У його перекладах зафіксовано випадки, коли український відповідник зберігає реалію першотвору, що у свою чергу сприяє перенесенню читача в атмосферу чужої мови, а не перекладові з однієї мови на іншу. Наприклад: "*more than a **yard** in breadth*" [6, с. 139] – "понад **ярд** завширишки" [5, с. 98], "*standing full thirty **feet** high*" [6, с. 139] – "здіймаючись на добрих тридцять **футів** над землею" [5, с. 98]. В. Митрофанов також розтлумачує значення деяких реалій у виносках із метою кращого сприйняття тексту оригіналу українським читачем: "*It was a **daguerreotype**, clear and soft as an engraving, representing Eva and her father sitting hand in hand*" [6, с. 118] – "То був **дагеротип**, тонкий і виразний, мов гравюра, на якому зображено Єву разом з батьком" ("*Дагеротип – фотографія, зроблена первісним способом на металевій платівці") [5, с. 86]; "*Here the door opened, and a small **quadron** boy, between four and five years of age, entered the room*" [6, с. 4] – "В цю мить двері відчинились і на порозі з'явився маленький хлопчик-**квартерон**, років чотирьох-п'яти" ("*Квартерон – мішанець мулата з білим") [5, с. 3]. У більшості випадків, Володимир Іванович не обтяжує переклад виносками та послуговується наступними методами перекладу:

– **метод гіперонімічного перейменування**. Так, наприклад, в українському перекладі семантичні функції реалії оригіналу "*turkey dinner*", "*pesos*", "*Moorish stuff*" піддаються генералізації та стилістичній нейтралізації, що у свою чергу сприймається як принципова страте-

гічна засада перекладача: "Normally, Nancy would willingly have taught Jolene to prepare an entire **turkey dinner**" [10, с. 10] – "За інших обставин Ненсі залюбки приготувала б із Джоліною навіть і **цілий обід**" [9, с. 220]; "The host seemed to think his **pesos** well spent" [10, с. 74] – "...і їхній щедрий благодійник, як видно, вважав, що витрачає **гроші** недаремно" [9, с. 302]; "The galleries that surrounded the court were festooned with a curtain of some kind of **Moorish stuff**..." [6, с. 115] – "З-нід даху галерей, що оточували двір, звисали зібрані у фестони завіси з яскравої **східної тканини**..." [5, с. 84]. Методом гіперонімічного перейменування В. Митрофанов передає семантику реалій, у яких переважає денотативна інформація із втратою семи "локальність" та окремих семантико-диференційних ознак ("turkey dinner" як ознаку різдвяної вечери; "pesos" як національну валюту; "Moorish stuff" як ознаку тканини мавританського виробництва).

– **метод дескриптивної перифрази**. Конотативне значення реалії *pisayuine* (будь-яка маленька монета, як п'ять центів) передано насамперед дескриптивною генералізованою перифразою *трохи грошей*: "I give him a *pisayuine*, now and then" [6, с. 195] – "Я іноді даю йому *трохи грошей*" [5, с. 128]. Ось ще деякі зразки вдалих описових перифраз: *two inches away* [10, с. 40] – *майже впритул* [9, с. 256]; *not one acre of ground* [6, с. 281] – *ані клантя землі* [5, с. 181]; *ten feet tall* [10, с. 28] – *велеменським на зріст* [9, с. 239]; *jump off a train going ninety-nine miles an hour* [10, с. 77] – *зіскочити з поїзда на повному ходу* [9, с. 308]; *but none of it meant a nickel more* [10, с. 84] – *але все те була дурна праця* [9, с. 314].

– **метод комбінованої реномінації**. У наступних прикладах перекладач застосовує транскрипцію з описовою перифразою, що є досить ефективним способом максимальної передачі значення реалій: "Ten feet of soaring, plunging sailfish..." [10, с. 75] – "То була *дебела риба-парус футів на десять завдовжки*" [9, с. 304]; "The commands came so frequently that it took the man hour to travel **five miles**, but it was worth it" [10, с. 131] – "Зупинятися довелося так часто, що за наступну годину вони проїхали *всього п'ять миль*" [9, с. 362]. Таке лінійне розширення тексту вдало роз'яснює денотативну і конотативну семантику реалій *feet* та *mile*.

– **метод уподібнення**: "They would relax and dance till day break at some **taraba**, egged on by the thumping noise of a broken-down piano" [2, с. 87] – "Тоді зітхнуть з полегкістю і до світанку танцюватимуть у якійсь *"кошарі"* під деренчливі звуки геть розладнаного піаніно" [1, с. 93]. Реалія *taraba* (a drinking and dancing party characteristic of this culture) відтворена українським

аналогом *кошара* (будь-яке приміщення, переповнене людьми), яка, хоча й забарвлена українським національним колоритом, проте вдало передає значення південно-африканської реалії.

В. Митрофанов застосовує метод уподібнення для відтворення назв різновидів спиртових напоїв або настоянок. Наприклад, лексеми *brandy* та *whiskey* у перекладі вжито на позначення *горілки*, що у свою чергу призводить до втрати етноспецифічного компонента: "He wanted to make me drink some of his hateful **brandy**," said Emmeline [6, с. 272] – Він хоче, щоб я пила з ним *ту мерзенну горілку*, – мовила Емелін [5, с. 175]; "One unfortunate day father and son, full of **whiskey** courage, appeared at the Clutter home" [10, с. 53] – "Одного нещасливого дня батько й син, розпалені *горілкою*, зявилися до Клаттерової садиби" [9, с. 275].

Використання дескриптивної перифрази чи гіперонімічного перейменування не зберігає етноспецифічної характеристики компонента, але за вдалого відтворення конотацій оригіналу перекладач досягає адекватності перекладу. Загалом, у перекладі реалій В. Митрофанов послуговується методами, які враховують прагматичний аспект значення реалії.

Зіставний аналіз оповідань та романів і їх перекладів доводить, що В. Митрофанов здійснює цілеспрямований вибір мовних засобів з орієнтацією на мовностилістичні особливості оригіналу. Його переклади демонструють синонімічні можливості української мови, вміння дібрати контекстуально найдоречніший відповідник із ряду синонімів. У своїх перекладах В. Митрофанов враховує не тільки авторський стиль, а й намагається відтворити особливості й характер героїв, увійти в образ і мовити словами різних персонажів з неповторним лексичним, фразеологічним багатством та семантично-тональним звучанням. Характерними рисами творчого методу В. Митрофанова є ретельний добір перекладних відповідників з орієнтацією на жанрово-стилістичні особливості оригіналу, збереження образності першотвору відповідно до можливостей української мови, велика увага до слова оригіналу у досягненні адекватності перекладу та створенні свого особливого почерку.

Перспектива подальших досліджень полягає у зіставленні рукописів перекладів В. Митрофанова, що надасть змогу простежити процес пошуку та вибору найдоречнішого, найпотрібнішого відповідника, а також у визначенні місця перекладацького доробку Майстра в українській літературній полісистемі з урахуванням дискурсивного "вертикального контексту" тієї складної доби, у яку він жив і працював.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Абрагамс П. На поклик волі : Повесть; Загибель Майкла Удомо : Роман / Перекл. з англ. В. Митрофанов. – 2-е і 3-е вид. перекл. – К. : Дніпро, 1982. – 559 с.
- [2] Abrahams, P. Tell Freedom. London : Faber and Faber Ltd. First Edition. 1954. – 311 p.
- [3] Баррі, Дж.М. Пітер Пен і Венді : Повесть–казка / Пер. з англ. В.І. Митрофанова. – К. : Веселка, 1987. – 149 с.
- [4] Barrie J. The Adventures of Peter Pan / J. Barrie – Fairfield: 1st World Library. – Literary Society, 2003. – 219 p.
- [5] Бічер–Стоу, Г. Хатина дядька Тома : Роман / З англ. пер. В.І. Митрофанов; іл. Є.М. Рибальченка. – К. : Школа, 2008. – 352 с.
- [6] Beecher Stowe, Harriet (1852). Uncle Tom's Cabin; or, Life Among the Lowly. Boston: John P. Jewitt. Retrieved 07 November 2015.
- [7] Довганчина Р. Відтворення ідіостилю Ернеста Гемінгвея в українських та російських перекладах : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. – К. : 2011. – 20 с.
- [8] Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р.П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
- [9] Капоте Т. Лугова арфа. Сніданок у Тіффані. З холодним серцем. – К. : Дніпро, 1977. – 460 с.

- [10] Capote, T. In Cold Blood. A True Account of a Multiple Murder and Its Consequences / Truman Capote. – New York : First Vintage International Edition, February 1994. – 343 p.
- [11] Саймон Н. Хочу зніматися в кіно : Комедія / Нійл Саймон; Пер. з англ. В.Митрофанов // Всесвіт. – 1994. – №1. – С.62-98.
- [12] Simon, Neil. I Ought to Be in Pictures. A New Comedy – New York; Random House. 1980. – 98 p.

REFERENCES

- [1] Abrahams, P. Tell Freedom : A Wreath for Udomo : Novel / Translated by V.I. Mytrofanov. – Second and third editions – K. : Dnipro, 1982. – 559 p.
- [2] Abrahams, P. Tell Freedom. London : Faber and Faber Ltd. First Edition. 1954. – 311 p.
- [3] Barrie, J.M. Peter Pan and Wendy / Translated by V.I. Mytrofanov. – K. : Veselka, 1987. – 149 p.
- [4] Barrie, J. The Adventures of Peter Pan / J. Barrie – Fairfield: 1st World Library. – Literary Society, 2003. – 219 p.
- [5] Beecher Stowe, H. Uncle Tom's Cabin: Novel / Translated by V.I. Mytrofanov; illustrations by E.M. Rybalchenko. – K. : School, 2008. – 352 p.
- [6] Beecher Stowe, Harriet (1852). Uncle Tom's Cabin; or, Life Among the Lowly. Boston: John P. Jewitt. Retrieved 07 November 2015.
- [7] Dovhanchyna, R. Reproduction of Idiostyle of Ernest Hemingway in Ukrainian and Russian Translations: Manuscript. Thesis for Candidate degree in philology in speciality 10.02.16 – Translation Studies. – Kyiv: 2011. – 20 p.
- [8] Zorivchak, R.P. Realia and Translation (based on the English translations of Ukrainian prose) / R.P. Zorivchak. – Lviv : University Publishing House, 1989. – 216 p.
- [9] Capote, T. The Grass Harp. Breakfast at Tiffany's. In Cold Blood. Stories. – K. : Dnipro, 1977. – 460 p.
- [10] Capote, T. In Cold Blood. A True Account of a Multiple Murder and Its Consequences / Truman Capote. – New York : First Vintage International Edition, February 1994. – 343 p.
- [11] Simon, N. I Ought to Be in Pictures : Comedy / Neil Simon; Translated by V. Mytrofanov // Vsesvit. – 1994. – №1. – P. 62-98.
- [12] Simon, Neil. I Ought to Be in Pictures. A New Comedy – New York; Random House. 1980. – 98 p.

Characteristics of the Translation Strategy of Volodymyr Mytrofanov: Linguistic and Stylistic Aspects

A.M. Trygub

Abstract. The article aims to provide a comprehensive analysis of the translation method of V. Mytrofanov based on his translations of texts of different genres. The characteristics of his translation strategy and its linguistic and stylistic dominants are defined.

Keywords: literary translation, V. Mytrofanov, translation strategy

Структурна класифікація українських ідеонімів

М.М. Цілина*

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: macilin@ukr.net

Paper received 02.11.15; Revised 06.11.15; Accepted for publication 17.11.15.

Анотація. У статті розглянуто структуру українських найменувань, пов'язаних з духовною сферою людини. На основі наукових праць Н.В. Подольської, О.В. Суперанської, М.М. Торчинського та ін. сформовано основні типи побудови таких пропріативів: однокомпонентні ідеоніми (прості й складні), складені ідеоніми, ідеоніми-сполуки; ідеоніми-фрази. Виявлено найбільш продуктивні моделі цих онімів і з'ясовано, що загалом структура української ідеонімії зумовлена, перш за все, специфікою денотативного об'єкта.

Ключові слова: ідеоніми; артіоніми; бібліоніми; гемероніми; поетоніми; хрононіми

Ідеоніми – власні назви об'єктів, пов'язаних із духовною сферою людини. Ідеонімія належить до однієї з новітніх галузей ономастики, котра до цього розглядалася за окремими тематичними групами цих власних найменувань (поетонімів, бібліонімів, хрононімів та ін.), а як єдина онімна система не досліджувалася. Відтак, актуальними залишаються питання розроблення загальнотеоретичних основ власне української ідеонімії, таких її аспектів, як класифікаційний поділ за типом денотованого об'єкта, хронологією постановки назв, їх походженням та структурою. Об'єктом цього дослідження стануть українські власні назви духовної сфери, предметом – структурні типи таких найменувань.

Структура ідеонімів у цілому в українській мовознавчій літературі не розглядалася. Проводились лише поодинокі дослідження у цій сфері. Зокрема, Н.Ф. Попович проаналізувала структуру літературно-художньої антропонімії української драматургії XIX–XX ст. і виокремила однослівні, двослівні та багатослівні найменування [6, с.155]. Л.Д. Шестопалова, розглядаючи специфіку антропонімів у химерній прозі В.Г. Дрозда, визначила двокомпонентні та трикомпонентні антроповжитки, одночасно із цими у дослідниці функціонує дублетний термін тричленні антропомоделі [12, с.17]. Досліджуючи антропонімію роману Ю. Яновського «Чотири шаблі», Г.В. Шотова-Ніколенко вказує на перевагу двочленних антроформул у змалюванні військового середовища [13, с.7] Однак ця класифікація є суміжною дослідженню будь-яких антропонімів. Тобто антропонімічний поділ може бути застосованим до поетантропонімічного. Так само, наприклад, О.В. Суперанська здійснює класифікацію топонімів за будовою: однослівні – прості (похідні, непохідні), складні та багатослівні [7, с. 88-103], – котру цілком можливо застосувати для поетотопонімічної градації. Такий підхід у випадку ідеонімії повинен бути універсальним, тобто враховувати специфіку побудови не лише поетонімічних одиниць, а й артіонімічних, бібліонімічних, гемеронімічних тощо.

Спробу такого підходу до структури усіх ономастичних одиниць запропонував М.М. Торчинський, який виокремлює оніми загалом прості однослівні однокореневі (одноосновні), які можуть бути безафіксними і афіксними; складні однослівні (двоосновні та багатосновні); складені дво-, багатослівні власні назви, що поділяються на оніми-словосполуки, оніми-словосполучення й оніми-фрази [9, с. 216–224]. Проте вважаємо стосовно градації ідеонімів варто вводити поняття не однослівний, двослівний, багатослівний, а однокомпо-

нентний, двокомпонентний, багатоконпонентний, як у синтаксисі, а також за аналогією до дефініцій, прийнятих у термінології (див. праці Н.О. Гимер [1], О.В. Гурко [2], С.М. Локайчук [3], Т. Петрової [4], Л.А. Халіновської [11]), оскільки слова, як відомо, бувають повнозначні та неповнозначні, а останні у дво- та багатоконпонентних конструкціях виконують службову функцію. Наприклад, назви картин «У свято» О. Кульчицької чи «Біля кафе» О. Мурашка за такою класифікацією повинні бути б бути двослівними, як і найменування художніх полотен «Бойківська хата» К. Устияновича чи «Українська дівчина» Л. Жемчужникова. Та в першому випадку маємо лише один самостійний компонент, а в іншому – два, тому цілком логічним видається структурний поділ ідеонімів на основі кількості повнозначних компонентів. Якщо повнозначний елемент один – однокомпонентні, два – двокомпонентні, більше двох – багатоконпонентні. Синонімічним до двокомпонентний, багатоконпонентний може бути двочленний, багаточленний. Таким чином, урахувавши попередні думки, можемо репрезентувати ідеонімічну структуру так:

1. **Однокомпонентні ідеоніми** – це ідеоніми, до складу яких входить один повнозначний елемент. При цьому вони можуть бути **простими** однокореневими (одноосновними) [9, с. 216], що у свою чергу є безафіксними чи афіксальними, та **складними** двокореневими (двоосновними), рідше багатокореневими [9, с. 220].

Прості однокореневі (одноосновні) безафіксні, або непохідні, – це одноосновні власні назви з нульовим онімічним формантом [5, с. 113]: бібліоніми «Грім» М. Вінграновського, «Собор» І. Гончара; артіоніми «Сон» Ю. Ільєнка, «Скіф» І. Кавалерідзе; гемероніми «Гарт», «Слово»; поетонім *Шрам* з роману П. Куліша «Чорна рада»; хрононім *Руїна*. Прості афіксальні, або похідні, утворені додаванням до основи будь-якого афікса: бібліоніми «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка, «Дитинка» М. Костомарова; артіоніми «Рабство» М. Парашука, «Святання» І. Іжакевича; гемероніми «Порадниця», «Боротьба»; поетоніми *Зачіплянка* з роману І. Гончара «Собор», *Марійка* з повісті О. Кобилянської «Земля»; хрононіми *Пречиста*, *Покрова*, *Різдво*.

Складні однослівні двокореневі (двоосновні) ідеоніми – це власні найменування, у складі яких два компоненти, поєднані за допомогою з'єднувальних голосних або без них. В ономастичній термінології вони кваліфікуються як композити [5, с. 66]: артіоніми «*Богоматір*», «*Водограй*»; бібліоніми «*Чорноморці*» М. Старицького, «*Прапорносці*» О. Гончара; гемероніми «*Хлі-*

бороб», «Телекритика»; поетоніми Жеривол, Курояд із драми Ф. Прокоповича «Владимир», назва якої також складна; Сивоок з роману П. Загребельного «Диво»; хрононіми М'ясопуст, Великдень. Ці композити можуть бути й афіксальними, як, наприклад, хрононім Благовіщення. Сюди зараховуємо й однослівні двокореневі складноскорочені ідеоніми: фільмонім «Україзія», назви електронних газет «ПартОрг», «ЕлВісті», поетонім ФЗУ в романі О. Гончара «Собор» і под. Складними двоосновними є ще ідеоніми, утворені юкстапозицією – поєднанням кількох слів або словосполучень в одному складному слові [8, с. 243]: Голофагора у «Неофітах» Т. Шевченка, Баглай-студент у згаданому романі

О. Гончара, сценоніми «Еквілібристи-вуглекопи», «Ковалі-молотобойці», «Семафор-гігант», гемеронім «Дебет-кредит» (газета).

Складені ідеоніми – дво- і багатокомпонентні власні назви об'єктів духовної сфери. Вони поділяються на оніми-словосполучки; оніми з підрядним, сурядним і предикативним зв'язком між компонентами й оніми-фрази.

За М.М. Торчинським, **оніми-словосполучки** – це поєднання повнозначної частини мови зі службовими, передусім прийменниками [9, с. 223]: артіоніми «На пасіці» (картина І. Їжакевича), «На небі» (пісня групи «Океан Ельзи»), «За мольбертом» (фотографія О. Гапона), бібліоніми «Через кладку» (повість О. Кобилянської), «На руїнах» (драма Лесі Українки), «Про нотаріат» (закон); гемеронім «У озера» (російськомовна назва газети).

Двокомпонентні оніми із підрядним чи сурядним зв'язком між компонентами [7, с. 103] – саме так ідентифікуємо ці найменування, а не оніми-словосполучення: артіоніми «Нічний візник» (фільм), «Програвся в карти» (назва гравюри Т. Шевченка), «Пам'ятник Б. Хмельницькому», «Старі фотографії» (пісня групи «Скрябін»); белетристиконіми «Троянди і виноград» (назва збірки М. Рильського), «Тектоніка і стратиграфія» (науковий збірник), «Я і Сара» (пісня групи «Дзідзьо»). За побудовою вони схожі до простих словосполучень.

Багатокомпонентні ідеоніми з підрядним чи сурядним зв'язком – багаточленні утворення, до складу яких входять як мінімум три повнозначні компоненти, поєднані як мінімум двома підрядними, сурядними зв'язками у будь-якій комбінації. Наприклад, у назві цирково-

вого номера «Лев на повітряній гойдалці» три самостійні компоненти і два підрядні зв'язки – між *лев на гойдалці* – керування; між *на повітряній гойдалці* – узгодження; у назві фільму «Життя і смерть лейтенанта Шмідта» чотири самостійні компоненти і три зв'язки: між *життя і смерть* – сурядні, між *життя і смерть лейтенанта* – підрядні (керування), між *лейтенанта Шмідта* – підрядні (узгодження). Такі найменування за побудовою схожі до складних словосполучень. Сюди зараховуємо назви «Народна творчість та етнографія» (журнал), «Концепція стратегії культури України», «Портрет київського бургомистра Петра Борщевського», «Теорія визначників і теорія форм» (монографія), «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни» (збірник) та ін.

Оніми-фрази – предикативні конструкції, що вживаються як номінативні одиниці [9, с. 224]. Структурна організація цих ідеонімів схожа на побудову речень. При цьому такі пропріативи можуть бути аналогами простих речень – поширених й непоширених: «Борислав сміється» (повість), «Говорить і показує Україна» (телепрограма), «Чому вусатий колосок?» (збірка Н. Кир'ян); односкладних і двоскладних: «Любіть Україну» (вірш В. Сосюри), «Творчістю виправдаємо довір'я» (стаття Т. Левчук), «Плем'я – «німе кіно ХХІ століття» (фільм), «Я не здамся без бою» (пісня групи «Океан Ельзи»); ускладнених «Мамо, іде вже зима...» (вірш Лесі Українки), «Там, під Львівським замком» (пісня Т. Чубая).

Існують ідеоніми, що за своєю структурою нагадують складні речення. Складносурядні: «Я їм про Хому, а вони про Ярему» (оповідання І. Світличного), складнопідрядні: «Література, за якою тужать» (стаття Б. Антоненка-Давидовича), «Хай буде так, як хочеш ти» (пісня гурту «Скрябін»), «Очі, які бачили» (назва художнього фільму). Серед таких пропріативів є й ті, котрі побудовані за аналогією до багатокомпонентних речень. Наприклад, у збірнику етнографічних матеріалів, опрацьованих П. Чубинським, зустрічаємо назву казки «Про дівчину, що як кашляне, то золото падає, а як заплаче, то жемчуг сиплется» [10, с. 27].

Отже, українська ідеонімія репрезентує клас власних найменувань із доволі строкатою будовою, що зумовлено, перш за все, специфікою денотативного об'єкта. Так, наприклад, документоніми чи логосоніми в основному являють собою ускладнені структури, а в артіонімів переважають однокомпонентні найменування.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Гимер Н.О. Складені найменування як продуктивний тип номінації в термінології косметики та косметології // Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2014. – № 791. – С. 48–52.
- [2] Гурко О.В. Словосполучення як один із способів термінологічної номінації графічного дизайну / URL: mvoznavstvo.com.ua/download/pdf/2007_2/13.pdf.
- [3] Локайчук С.М. Терміни-словосполучення в сучасній українській термінологічній науці // Філологічні науки. Мовознавство. – 2011. – № 1. – С. 71–76.
- [4] Петрова Т. Особливості семантичної параметризації української фітомеліоративної термінології у спеціальних словниках кін. ХХ – поч. ХХІ ст. // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Розділ І. Мовознавча рецепція Шевченкового слова. – 2014. – № 12. – С. 118–124.
- [5] Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии – М.: Наука, 1988. – 192 с.
- [6] Попович Н.Ф. Літературно-художня антропонімія української драматургії ХІХ – ХХ ст.: дис. ... канд. філол. н.: 10.02.01. – українська мова / Н.Ф. Попович. – Ужгород, 2004. – 265 с.
- [7] Суперанская А.В. Структура имени собственного (Фонология и морфология). – М.: Наука, 1989.
- [8] Сучасна українська літературна мова: Підручник / А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін. – 3-тє вид. – К.: Вища школа, 2002. – 439 с.
- [9] Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови: монографія. – Хмельницький: ХНУ, 2009. Ч. 2. – 374 с.

- [10] Труды этнографическо-статистические в Западно-Русский край снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом; Юго-Западный отд ъль. Материалы и исследования собр. д.-чл. П.П. Чубинским: репринт. вид. В 7т. – Т.3 / Відпов. За вип. Г. Скрипник; НАН України, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. – К., 2008. – 702 с.
- [11] Халіновська Л.А. Структура сучасних українських авіаційних термінів / URL: term-in.org/goods/15-1-1-1/category/id91.
- [12] Шестопалова Л.Д. Специфіка антропонімів у химерній прозі (На матеріалі творчості В.Г. Дрозда): Автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.02.01.– українська мова. – Одеса, 2006. – 19 с.
- [13] Шотова-Ніколенко Г.В. Онімний простір романів Ю. Яновського: Автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.02.01. – українська мова. – Одеса: Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, 2006. – 21 с.

REFERENCES

- [1] Hymer, N.O. Folded names as productive type of category in terms of cosmetics and cosmetology // Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". A series of "Problems of Ukrainian terminology." –2014.– № 791. – P. 48-52.
- [2] Gurko, O.V. The phrase as a way of terminological nomination graphic design / URL: movoznavstvo.com.ua/download/pdf/2007_2/13.pdf.
- [3] Lokaichuk, S.M. Terms-phrase in modern Ukrainian terminological science // Philology sciences. Linguistic. – 2011. – № 1. – P. 71-76.
- [4] Petrova, T. Features of semantic parameterization of fitomelioryativ Ukrainian terminology dictionaries in a special context XX – early XXI century. // Scientific Bulletin of East-European National University named after Lesya Ukrainka. Section I «Linguistic reception of Shevchenko word». – 2014. – № 12.– P. 118-124.
- [5] Podolskaya, N.V. Dictionary of Russian onomastic terminology. – М.: Nauka, 1988. – 192 p.
- [6] Popovych, N.F. Literary anthroponyms of Ukrainian drama XIX–XX centuries: diss. cand. Philol. Sc.: 10.02.01. – Ukrainian language / N.F. Popovych. – Uzhgorod, 2004. – 265 p.
- [7] Superanskaya, A.V. The structure of the proper name (Phonology and morphology). – М.: Nauka, 1989.
- [8] The modern Ukrainian literary language: Textbook / A.P. Gryshchenko, L.I. Macko, M. Plushch and others. – 3rd ed. – К.: Vyshcha shkola, 2002. – 439 p.
- [9] Torchynskyi, M.M. The structure of the onims space of Ukrainian language: monograph. – Hmelnytsky: KNU, 2009. Part II. – 374 p.
- [10] Proceedings of ethnographic statistics in the Western Region Russkiy the equipped the Imperial Russian Geographical Society; South-Western department. Materials of research coll. by P.P. Chubinskiy; reprint. edition. In 7t. – Vol.3 / A responsible for the release of G. Skrypnyk; National Academy of Sciences of Ukraine, IMFE M.T. Rylskyi. – К., 2008. – 702 p.
- [11] Halinovska, L.A. The structure of the modern Ukrainian aviation terms / URL: term-in.org/goods/15-1-1-1/category/id91.
- [12] Shestopalova, L.D. The specificity anthroponyms in bizarre prose (The material of V.G. Drozd): Abstract dis.c and. philol. sc.: 10.02.01. – Ukrainian language. – Odessa, 2006. – 19 p.
- [13] Shotova-Nikolenko, G.V. Onims space of novels of Yuri Yanovsky: Author. Thesis. ... Candidate. Philology: 10.02.01. – Ukrainian language. – Odessa: National University I.I. Mechnykov, 2006. – 21 p.

The structural classification of Ukrainian ideonims

M.M. Tsilyna

Abstract. In the article reviewed the structure of Ukrainian names related to the spiritual sphere. Based on scientific papers N. Podolska, O. Superanska, M. Torchynskyi and others formed the main types of building such propriatives: unicomponent (simple and complex), composed ideonims, ideonims-compound; ideonims-phrases. Found most productive model of onims and found that the overall structure of Ukrainian ideonim's due, primarily, specific denotative object.

Keywords: *ideonims; artionims; bibliionims; gemeronims; poetonims; hrononims*

Конструкція *werden* + *Infinitiv* як оператор модальної семантики припущення в сучасному німецькомовному художньому тексті

М.М. Шенько

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, Чернівці, Україна

Paper received 10.11.15; Revised 14.11.15; Accepted for publication 16.11.15.

Анотація. Стаття присвячена аналізу функціонування конструкції *werden* + *Infinitiv* як оператора модальної семантики припущення в сучасному німецькомовному художньому тексті. Проаналізовано основні підходи вітчизняних і зарубіжних науковців до трактування темпоральних і модальних значень досліджуваної конструкції, а також розглянуто її функції в суб'єктивно-модальному значенні, та наведено кількісні показники вживання в зонах авторського та персонажного мовлення в художньому тексті.

Ключові слова: суб'єктивна модальність, епістемічна модальність, модусна функція, наратор, персонаж.

Модальність є "мовною універсалією" (В.В. Виноградов) і вивчається як категорія в українській (А.П. Загнітко, О.О. Селіванова, В.М. Шинкарук), російській (О.С. Ахманова, О.В. Бондарко, Н.І. Формановська, В.В. Виноградов), англійській (П. Сгалл, А. Мартіне, К. Дік), французькій (Ш. Баллі, Ф. Брюно, І.В. Смушинська, В.Г. Гак), німецькій (В.Г. Адмоні, Г.О. Золотова, К.О. Крашеннікова, В.В. Козловський, Ф. Кіфер, Г. Бек, О.І. Москальська, Г. Ціффонун) мовах. Категорія модальності в традиційній граматиці поділяється на два підвиди: об'єктивну, яка вивчає відношення висловлювання до реальності, й суб'єктивну, що досліджує ставлення автора висловлювання до його змісту.

Досліджувані нами конструкції є засобами вираження епістемічної модальності (іменованої також як персуазивна модальність або модальність достовірності, істинності), яка, в свою чергу, є підкатегорією суб'єктивної модальності і зорієнтована на вираження значень вірогідності / достовірності, істинності повідомлюваного, ступеня повноти та характеру знань мовця про повідомлюване (Г.А. Золотова, М.А. Кронгауз, Л.С. Єрмолаєва, А.Р. Кінг, О.І. Беляєва, М. Хундт, Ф. Кіфер, Г. Ціффонун, та ін.).

Актуальним є вивчення функціонування засобів вираження епістемічної модальності в структурі художнього тексту, оскільки модальні конструкції формують оцінно-модальний план оповідного мовлення в текстах художньої літератури, дозволяють створити особливе, суб'єктивне авторське бачення світу.

Значення припущення може виражатись різноманітними засобами: граматичними (модальні дієслова, темпоральні конструкції *Futurum I* і *Futurum II*, дієслова *scheinen* + *zu* + *Infinitiv*, *glauben* + *zu* + *Infinitiv*, перформативні дієслова), лексичними (модальні слова, модальні частки), синтаксичними (питальні речення без питального слова).

У текстах художньої літератури вибір засобів залежить від багатьох факторів: тематика оповіді, глибина внутрішніх переживань персонажа, характер оповідача, стиль автора тощо.

Метою статті є опис, параметризація та аналіз функціонування темпоральних конструкцій *Futurum I* і *Futurum II* в ролі операторів модальної семантики припущення на матеріалі німецькомовних художніх текстів початку ХХІ ст.

Предметом дослідження цієї статті стали темпоральні форми *Futurum I* і *Futurum II*, які входять в групу граматичних засобів вираження припущення.

Об'єктом дослідження є конструкції із значенням припущення в німецькомовній літературі початку ХХІ ст.

Твердження про те, що футуральні конструкції не є звичайними темпоральними формами зустрічаємо в працях вітчизняних та зарубіжних мовознавців ще з середини минулого століття (В.Г. Адмоні, Л. Вайсгербер, Г. Глінц, Х. Брінкманн, В. Порціг, Г. Фатер). Наприклад, Л. Вайсгербер у своїй праці говорить про те, що було б неточним, а, можливо, навіть невірним називати конструкцію *werden* + *Infinitiv* формою майбутнього часу. На думку автора, ця конструкція не є звичайною футуральною формою. Часто за вживання форми *Futurum* виникає модальне значення, відтінки якого відрізняються в залежності від окремих особових форм. Так, висловлення в формі 1-ї особи однини (*Ich werde mich darum kümmern*) – отримує, окрім часового значення, відтінок особистого волевиявлення мовця. У 2-й особі однини темпоральне значення майбутнього спостерігаємо головним чином в пророцтвах, прогнозах, в інших випадках – це форма наполегливого наказу "*eine sehr nachdrückliche Art des Befehlens*" або припущення (*Du wirst jetzt wohl Hunger haben!*). Для 3-ї особи характерним є вищезазначене модальне вживання. [9, сс. 221 – 222].

Х. Брінкманн і В. Порціг головним значенням конструкції *werden* + *Infinitiv* вважають значення очікування. "Футурум вживають не тому, що дія ще не здійснилась, а тому, що мовець розглядає подію в очікуванні. Не майбутнє як таке знаходить своє вираження в формі футурум, а специфічна настанова на те, що дія відбудеться" [5, с. 222].

На думку В. Адмоні, найважливішою характерною рисою часових форм майбутнього часу в німецькій мові є могутній розвиток їх модального значення, яке у формі *Futurum II* майже панівне. Наприклад, форма *er wird gekommen sein* виражає швидше не минулу дію в майбутньому, а служить для позначення припущення, котре можна інтерпретувати так: *wahrscheinlich ist er gekommen*. Також *Futurum I* може виражати пом'якшене ствердження або припущення, особливо це стосується форми *Futur I* дієслова *sein* + предикат, рідше – інших дієслів: *er wird jetzt wohl im Züge sitzen* – *wahrscheinlich sitzt er jetzt im Züge* [1, с. 198].

Сучасні німецькі мовознавці розглядають дієслово *werden* також як периферійне модальне дієслово, яке наділене властивістю епістемічного вживання (Г. Фатер, Б. Ульвестад, Т. Фрітц, Г. Ціффонун). На думку М. Райс, *werden*, а так само як і класичні модальні

дієслова в епістемічному вживанні, керує чистим інфінітивом, також може поєднуватись з другим інфінітивом. Але на відміну від них не має форми претериту [7, с. 312]. Г. Фатер зазначає, що *werden* завжди виконує модальну функцію, або, іншими словами, є модальним дієсловом, навіть тоді, коли це стосується майбутнього часу. Він характеризує це наступним чином: невпевненість, виражена дієсловом *werden* є сильнішою, ніж – дієсловом *müssen* [...]. Припущення, яке границить із впевненістю або базується на переконливих підставах, виражається модальним дієсловом *müssen*, або такими модальними прислівниками, як *anscheinend*, *offenbar*, *bestimmt*, *sicher*, або *höchstwahrscheinlich*. Для середнього ступеня, а саме для менш впевненого припущення, використовується дієслово *werden* і такі модальні прислівники, як *wahrscheinlich* або *vermutlich* [8, с. 113].

Словник “Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache” Langenscheidt серед декількох дефініцій дієслова *werden* пропонує і таку: *werden² Hilfsverb² w.+Inf verwendet, um eine Vermutung auszudrücken: Sie wird es wohl vergessen haben (= Sie hat es wahrscheinlich vergessen)* [6, с. 1249].

В словнику “Deutsches Universalwörterbuch” Duden модальна властивість дієслова *werden* зафіксована наступним чином: ² *werden* 1. <w. + Inf.> b) kennzeichnet ein vermutetes Geschehen: sie werden bei dem schönen Wetter im Garten sein; <2. Futur:> er wird den Brief inzwischen bekommen haben. [4, с. 1919].

Оскільки майбутнє є завжди невизначеним, невідомим, тому що дія ще не стала фактом реальної дійсності, висловлювання такого типу неминуче містять в собі семи припущення, очікування, гіпотетичності, потенційності.

Враховуючи те, що сама назва “Futurum” відображає лише темпоральне значення цієї часової форми, а ми в нашій роботі розглядаємо її семантичне наповнення в суб’єктивно-модальному значенні, вважаємо за доцільне використання терміну “конструкція *werden* + *Infinitiv*”.

Модальні і темпоральні значення конструкції *werden* + *Infinitiv* виокремлюються шляхом залежності від граматичної особи, наявності модальних слів – операторів епістемічної модальності і з урахуванням специфіки комунікативного типу речення. Конструкція вживається в розповідних і питальних реченнях. У питальних реченнях без питального слова, у так званих підтверджувальних реченнях, конструкція *werden* + *Infinitiv* виконує роль модального оператора, завдяки чому поставлене питання набуває форми припущення.

Для визначення значення конструкції *werden* + *Infinitiv* у таких реченнях, у яких відсутні обставини часу або модальні слова, використовуємо методику аналізу за особами, оскільки в модальному значенні “припущення” така конструкція вживається в 3-й особі (Л. Вайсгербер, 1975).

Ступінь впевненості висловлення визначає його значення. Висловлення розглядається як припущення, якщо в його семантиці відсутня повна впевненість в оцінці ситуації. Якщо ступінь впевненості виключає припущення, то висловлення розглядається як переконливе повідомлення про очікувану подію [2, с.21].

Розглянемо декілька прикладів вживання конструкції *werden* + *Infinitiv* в мовленні персонажів та в мовленні наратора в тексті художнього твору.

(1) »*Sie werden ganz bestimmt das Drehbuch schreiben?*«, *fragte er mehrmals.* »*Der Film wird doch ganz bestimmt gedreht werden?*«

»*Wie es jetzt aussieht, wird das alles wie geplant funktionieren*«, *sagte Jonas.* »*Machen Sie sich keine Sorgen.*« [12, с. 23].

Приклад (1) ілюструє уривок діалогічного мовлення двох персонажів, де перший мовець, ставлячи запитання без питального слова з використанням конструкції *werden* + *Infinitiv I*, не просто запитує про щось співрозмовника, але й виражає у такий спосіб своє хвилювання стосовно стану речей. Реактивна репліка-відповідь побудована також з використанням *werden* + *Infinitiv I*, завдяки чому має форму пом’якшеної, некатегоричної відповіді. У такий спосіб герої (Jonas) намагається заспокоїти свого співрозмовника.

(2) »*Mummy, wird jemand kommen und uns hier heraus-holen?*«

Er schien sich dieselben Gedanken zu machen wie sie. »*Bestimmt. Man wird uns ja vermissen.*« [12, с. 159].

Приклад (2) носить подібний до прикладу (1) характер пом’якшеної форми спілкування. Тут дитина хвилюється чи їх знайдуть. Мама, намагаючись заспокоїти сина, підкріплює своє припущення, виражене *werden* + *Infinitiv I*, модальним словом *bestimmt*, і тим самим надає відповіді форми більш впевненого припущення.

(3) *Irgendwann tastete sie den Türrahmen rechts und links nach Lichtschaltern ab. – Sie stieß auf eine Platte aus Metall, die sie aufmerksam befüngerte. Was konnte das sein? Verdammt, warum hatte sie auch das Rauchen aufgegeben, früher hatte sie immer ein Feuerzeug dabeigehabt, das hatte man nun von diesem ganzen Nichtraucherscheiß! Konzentrier dich, sagte sie sich wieder, nimm dich zusammen, irgendeine Lösung wird es geben. Es gibt immer eine Lösung* [10, с. 121].

Приклад (3) також належить до дискурсивної зони персонажа, але ілюструє форму невластиво-прямого мовлення. У фрагменті відображені внутрішні переживання героїні, яка, раптово опинившись у темному, замкненому приміщенні, хвилюється, але намагається себе заспокоїти “*irgendeine Lösung wird es geben*”, щоб мати змогу сконцентруватися.

(4) »*Da hast du es*«, *sagte Chantal.* »*Wir lassen ihn hier als Heerführer einreiten oder mit seiner Superjacht einfahren oder auf einer Wolke hereinschweben, völlig egal. Im offenen Ferrari ginge auch, mit Marilyn Monroe und Pamela Anderson rechts und links auf den Kotflügeln!*«

»*Das wird seiner Freundin wahrscheinlich weniger gefallen ...*« [10, с. 164].

Приклад (4) ілюструє мовлення персонажів, яке носить жартівливий характер. Репліка-реакція головної героїні, набувши завдяки конструкції *werden* + *Infinitiv* та модальному слову *wahrscheinlich* семантики впевненого припущення, виражає хвилювання героїні за дівчину колишнього чоловіка, але в іронічній формі.

(5) ... *Auch die Polizei im Piemont entdeckte keine Spuren, und niemand hatte seinen Landrover bewusst wahrgenommen. Er wird mit ihm herumgefahren sein,*

hier und dort, in ihm übernachtet haben. Und wenn er auf der Isola gesehen worden war, in der nebligen Nacht eher unwahrscheinlich, na ja, dann ist er eben wieder zurückgerudert, wohin, wer wusste das schon! Jedenfalls wurde die Suchaktion sehr schnell eingestellt. ... [11, с. 239].

Приклад (5) ілюструє фрагмент мовлення наратора, де оповідь ведеться від першої особи (гомодієгетична нарація), тобто автор є учасником подій, які розгортаються в романі. Оповідач описує безуспішні пошуки зниклого чоловіка. Виражаючи припущення, автор розмірковує щодо можливих місць його перебування. У цьому фрагменті використана конструкція *werden + Infinitiv II*, а це означає, що припущення лежить у площині минулого часу, завдяки чому автор підкреслює свої переживання, що зниклий міг перебувати тут раніше, але його ніхто не шукав належним чином.

(6) *Sie wird an Dahlem gedacht haben. Er hatte ihr diesen Kontakt vermittelt. Man könnte es einen Spionageauftrag nennen, während des Flugs wird sie öfter an dieses Wort gedacht haben und sich auch gefragt haben, was passiert, wenn sie entdeckt wird. Eine verbotene unplombierte Filmkamera und die Maschinenpistole. Auch das wird sie beschäftigt haben, was die Folgen wären. Ein Skandal. Diplomatische Verwicklungen. Die es dann tatsächlich auch gab. Allerdings von beiden Seiten, von der französischen wie der deutschen, diskret behandelt und aus Takt gegenüber der Toten verschwiegen wurden. Die Presse hätte Schlagzeilen gehabt: Bruchlandung. Fliegerin landet mit dem Wind. Verwickelt in Waffengeschäfte. Spionageauftrag. Es wäre ein Skandal gewesen [13, с. 265 – 266].*

Приклад (6) репрезентує авторську оповідь у формі гетеродієгетичної нарації, тобто мовлення ведеться від третьої особи. Коли оповідь ведеться від третьої особи, автор представлений як «неперсоніфікований всезнаю-

чий оповідач-творець, який не належить до світу тексту і не наділений прагматичною вмотивованістю» [3, с. 224]. Автор-оповідач спостерігає за тим, що відбувається начебто збоку, але в той же час проникає в роздуми героїв, надаючи оцінної кваліфікації тому чи іншому розвитку подій, за допомогою різноманітних форм реалізації своєї позиції. У цьому фрагменті автор, передаючи думки головного персонажа, застосовує повторюване вживання конструкції *werden + Infinitiv II*, завдяки чому з одного боку дистанціюється від подій, про які ведеться оповідь, з іншого – передає переживання персонажа з приводу ситуації, що склалася.

Із наведених прикладів бачимо, що використання конструкції *werden + Infinitiv* у діалогічному мовленні персонажів у формі питальних речень розкриває внутрішні переживання героїв, їх хвилювання. Репліки-відповіді, які містять у своєму складі конструкцію *werden + Infinitiv*, втілюють намір мовця заспокоїти свого співрозмовника і надають висловленню пом'якшеної форми. У мовленні наратора така форма вираження припущення в дискурсному сегменті оповіді надає йому характеру міркування, а дискурсний сегмент опису набуває, в такому випадку, оцінного значення.

Із усієї сукупності проаналізованих прикладів (5005 висловлень з модальною семантикою припущення) загальна відсоткова частка конструкції «werden + Infinitiv» становить 4,12%. У дискурсній зоні персонажа частота вживання описуваної конструкції становить 7,96%, у дискурсній зоні наратора (оповідача) – 0,85%. Отже, особливістю функціонування конструкції «werden + Infinitiv» у німецькомовному художньому тексті є те, що частіше вона вживається в персонажному дискусі, де, в залежності від форми реалізації, виражає як внутрішні переживання героїв, так і намір мовця (персонажа) заспокоїти, розвіяти страхи співрозмовника (іншого персонажа).

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Адмони В.Г. Теоретическая грамматика немецкого языка: Строй современного немецкого языка / В.Г.Адмони. – М.: Изд-во «Просвещение», 1986. – 321 с.
- [2] Кураков В.И. Модальность. Учебно-методическое пособие по практической грамматике немецкого языка / В.И. Кураков. – Волгоград: ВолГУ, 2000. – 48 с.
- [3] Попова Е.А. Литературная коммуникация как объект изучения лингвистики нарратива // Филологос – 2008. – Т.1-2. – №4. – С. 224.
- [4] Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – Mannheim [u.a.]: Dudenverlag, 2007. – 2016 S.
- [5] Grundfragen der deutschen Grammatik. – Berlin.: Volk und Wissen volkseigener Verlag, 1965 – 323 S.
- [6] Langenscheidt. Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. – Würzburg: Stürtz GmbH, 2010. – 1341 S.
- [7] Reis ,M. Bilden Modalverben im Deutschen eine syntaktische Klasse? // Müller R., Reis M. (Hgg.): Modalität und Modalverben im Deutschen. – Hamburg: Buske (Linguistische Berichte, Sonderheft 9), 2001. – S.287 – 318.
- [8] Vater, H. Werden als Modalverb. // Calbert J., Vater H. (Hgg.): Aspekte der Modalität. – Tübingen: Günter Narr Verlag (Studien zur deutschen Grammatik 1), 1975. – S.71 – 148.
- [9] Weisgerber, L. Grundzüge der inhaltsbezogenen Grammatik. – 3. Aufl. – Düsseldorf, 1962.
- [10] Hauptmann, G. Rückflug zu verschenken // Gaby Hauptmann. – München: Piper Verlag GmbH, 2009. – 303 S.
- [11] Link, A. Die Klavierstimmerin // Almuth Link. – Ulm: Ebner & Spiegel GmbH, 2004. – 262 S.
- [12] Link, Ch. Die Betrogene // Charlotte Link. – München: Blanvalet Verlag, 2015. – 393 S.
- [13] Tim U. Halbschatten // Uwe Tim. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co, 2010. – 268 S.

REFERENCES

- [1] Admoni, W.G., The German language theoretical grammar / W.G. Admoni – M.: Publ. «Prosvestchenie», 1986. – 321p.
- [2] Kurakow, W.I. Modality. The German language grammar workbook / W.I. Kurakow. – Wolgograd: WolGU, 2000. – 48 p.
- [3] Popowa, E.A. Literary communication as the object of narration linguistics study. – 2008. – Т.1-2. – №4. – P. 224.
- [4] Duden. German General Dictionary. – Mannheim [u.a.]: Dudenverlag, 2007. – 2016 S.
- [5] German Grammar Basis. – Berlin.: Volk und Wissen volkseigener Verlag, 1965 – 323 S.
- [6] Langenscheidt. German as foreign language Dictionary. – Würzburg: Stürtz GmbH, 2010. – 1341 S.

- [7] Reis, M. Do modal verbs in the German language form the syntactic class? // Müller R., Reis M. (Hgg.): Modality and modal verbs in German. – Hamburg: Buske (Linguistische Berichte, Sonderheft 9), 2001. – S.287 – 318.
- [8] Vater, H. Werden as the modal verb. // Calbert J., Vater H. (Hgg.): Aspekte der Modalität. – Tübingen: Günter Narr Verlag (The German language researches 1), 1975. – S.71 – 148.
- [9] Weisgerber, L. Aspects of substantial Grammar. – 3. Aufl. – Düsseldorf, 1962.

Illustration

- [10] Hauptmann, G. Rückflug zu verschenken / Gaby Hauptmann. – München: Piper Verlag GmbH, 2009. – 303 S.
- [11] Link, A. Die Klavierstimmerin / Almuth Link. – Ulm: Ebner & Spiegel GmbH, 2004. – 262 S.
- [12] Link, Ch. Die Betrogene / Charlotte Link. – München: Blanvalet Verlag, 2015. – 393 S.
- [13] Tim U. Halbschatten // Uwe Tim. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co, 2010. – 268 S.

Werden + Infinitiv structure as the modal semantic operator of an assumption in the German fiction text

M. Shenko

Abstract. The article deals with the analysis of werden + Infinitiv structure functioning as the modal semantic operator of an assumption in the German fiction text. The main methods used by native and foreign linguists for the interpretation of temporal and modal meanings of the structure have been analysed. The article also investigates its functions in the subjective modality meaning and shows the quantitative indices of using it within the author's and character's speech in fiction text.

Keywords: *subjective modality, epistemic modality, modus function, narrator, character*

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu